

STUDIA UNIVERSITATIS

BABEŞ-BOLYAI

THEOLOGIA REFORMATA TRANSYLVANICA

1 / 2022

Studia

Universitatis Babeş-Bolyai
Theologia Reformata Transylvanica

67/1

January – June 2022

Issue DOI:10.24193/subbtref.67.1

Studia

Universitatis Babeş-Bolyai

Theologia Reformata Transylvania

Editorial board:

EDITOR:

Professor Dr. Olga LUKÁCS, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca

EXECUTIVE EDITORS:

Associate prof. Dr. Sarolta PŰSÖK, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca

Lecturer Dr. Alpár Csaba NAGY, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca

MEMBERS:

Professor Dr. Klaus FITSCHEN, University of Leipzig, Germany

Professor Dr. Gábor HÉZSER, University of Bielefeld, Germany

Professor Dr. Sándor FAZAKAS, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Professor Dr. Ferenc Pap, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Associate prof. Dr. Gabriella RÁCSOK, Reformed Theological Academy of Sárospatak, Hungary

Associate prof. Dr. Ibolya BALLA, Pápa Reformed Theological Seminary, Hungary

Professor Dr. Peter KÓNYA, University of Prešov, Slovakia

Associate prof. Dr. Alfréd SOMOGYI, Selye János University, Komarno, Slovakia

ADVISORY BOARD / REFEREES:

Professor Dr. Béla BARÁTH, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Professor Dr. Károly FEKETE, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Associate prof. Dr. Sára BODÓ, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Associate prof. Dr. Előd HODOSSY-TAKÁCS, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Associate prof. Dr. Attila LÉVAI, Selye János University, Komarno, Slovakia

Acad. prof. Dr. Gábor SIPOS, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Professor Dr. Sándor Béla VISKY, Protestant Theological Institute, Cluj-Napoca, Romania

Professor Dr. Dezső BUZOGÁNY, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Professor Dr. László HOLLÓ, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Associate prof. Dr. Lehel LÉSZAI, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Lecturer Dr. Szabolcs KOVÁCS, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Lecturer Dr. Gabriella GORBAI, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Lecturer Dr. István PÉTER, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

REFEREES IN THIS ISSUE ONLY:

Professor Dr. Balázs SIBA, Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary

Associate prof. Dr. János VIK, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca, Romania

Lecturer prof. Dr. Krisztián KOVÁCS, Reformed Theological University, Debrecen, Hungary

Lecturer Dr. Edit SOMFALVI, Protestant Theological Institute, Cluj-Napoca, Romania

EDITORIAL ASSISTANT:

Assistant professor Dr. András László RÁD, Babeş-Bolyai University Cluj-Napoca

*The staff wishes to thank
Mr. István SZÁSZ-KÖPECZY for the proofreading of this issue.*

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
THEOLOGIA REFORMATA TRANSYLVANICA
67/1

Content / Tartalomjegyzék / Sumar

PÜSÖK Sarolta: Előszó a Tovább lépés válsághelyzetekből, avagy „jabbók-révi” tusakodásaink című konferencia tanulmányaihoz ♦ *Foreword to the papers of the conference entitled: “Moving on from Crises, or struggles at the Ford of Jabbok”* ♦ *Prefață la lucrările conferinței: „Depășirea situațiilor de criză, sau luptele noastre la vadul Iabbocului”* 7

RELIGIOUS PEDAGOGY – VALLÁSPEDAGÓGIA – PEDAGOGIA RELIGIEI

SZÉNÁSI Lilla: A gardneri többszörös intelligencia és Franz Kett pedagógiájának metszéspontjai ♦ *Intersections between the Gardnerian Multiple Intelligence and Franz Kett’s Pedagogy* ♦ *Intersecții între inteligența multiplă gardneriană și pedagogia lui Franz Kett* 10

GORBAI Gabriella: Az önreflexió megváltozott tartalma online oktatás idején a vallás tanárok nézőpontjából ♦ *The Changed Content of Self-Reflection during Online Teaching – The Perspective of Religion Teachers* ♦ *Conținutul schimbat al auto-reflexiei în timpul predării online – Perspectiva profesorilor de religie* 30

PASTORAL THEOLOGY – PASZTORÁLTEOLÓGIA – TEOLOGIE PASTORALĂ

VÁRADI-KUSZTOS Györgyi: *Levél a bennünk élő gyermekhez* – gyógyító írás, belső gyermek, irodalom ♦ *Letter to the Inner Child – Expressive Writing in Literary Context* ♦ *Scrisoare către copilul interior – Scrierea expresivă în context literar* 53

- MIKOLA NYÍRI Emese: A szelf megerősítése terápiás írással. A fikció mint eszköz ♦ *Strengthening the Self with Therapeutic Writing. Fiction as a Tool* ♦ *Consolidarea sinelui prin scrisul terapeutic. Ficțiunea ca instrument* 64
- SZABÓNÉ-LÁSZLÓ Lilla: „Valaki megmondaná, hogyan kell felkészülni a legrosszabbra?” A Covid-járvány okozta testi-lelki állapotok pasztorálpszichológiai reflexiója ♦ *„Could Anyone Explain How to Prepare Man for the Worst?” – Pastoral-Psychological Reflection on Physical and Mental Conditions Caused by the COVID-19* ♦ *„Ar putea cineva să ne explice cum să ne pregătim pentru ce e mai rău?” – Reflexie pastoral-psihologică asupra stărilor fizice și psihice provocate de COVID-19* 76
- BECSKY Borbála: A reziliens működés kompetenciáinak fejlesztési lehetőségei a *hivatás-gondozó* – szupervíziós – munkában segítőknel, különösen a lelkipásztori hivatásban ♦ *Opportunities for the Development of the Competences of Resilient Operation in the Professional Care – Supervision Work – of Helpers, Especially in the Pastoral Vocation* ♦ *Oportunități de dezvoltare a competențelor de funcționare rezilientă în îngrijirea profesională – munca de supervizare – a asistenților, în special în vocația pastorală* 92
- FERENCZI Andrea, KÖVI Zsuzsanna: A diszpozicionális hála és a mentális egészség kapcsolata várandós nők körében ♦ *The Relationship between Gratitude and Mental Health among Pregnant Women* ♦ *Relația dintre recunoștință și sănătatea mintală în rândul femeilor însărcinate* 126

SYSTEMATIC THEOLOGY – RENDSZERES TEOLÓGIA – TEOLOGIE SISTEMATICĂ

- PÜSÖK Sarolta: Régi és új tünődések a továbblépésről kilencven évvel a *Magunk revíziója* után ♦ *Old and New Reflections on the Way Forward from the Crisis Ninety Years after the “Revision of Ourselves”* ♦ *Reflexii vechi și noi despre ieșirea din criză, la nouăzeci de ani de la „Autorevizuirea noastră”* 147

CHURCH HISTORY – EGYHÁZTÖRTÉNET – ISTORIA BISERICII

- KOVÁCS Ábrahám, SZILÁGYI Ferenc: Identity, Ethnicity, and Religious Changes in Bihor County, Romania. Reflections on the Changes of Romanian and Hungarian Christian Denominations in Bihor County during the 20th Century. The Case of Érselénd/Șilindru ♦ *Identitás, etnicitás és vallási változások Bihar megyében, Romániában. Keresztény felekezetváltás Bihar megyében a 20. században. Érseléndi esettanulmány* ♦ *Identitate, etnicitate și schimbări religioase în jud. Bihor, România. Schimbări de confesiune în sec. 20 în jud. Bihor, studiu de caz despre satul Șilindru / Érselénd* 159

- BALOGH Margit: Igével, tollal és tettel. Pap Béla református lelkész életpályája (1907–1957) ♦ *By the Word, Pen, and Action. The Life and Career of Béla Pap, Pastor of the Reformed Church (1907–1957)* ♦ *Prin Cuvânt, Condei și Acțiune. Viața și cariera lui Béla Pap, pastor al Bisericii Reformate (1907–1957)* 187
- BÁRÁNY Zoltán: Megemlékezés dr. Fónyad Dezsőről az SDG alapításának 100. évfordulója alkalmából ♦ *Commemorating Dr Dezső Fónyad on the Occasion of the 100th Anniversary of the Foundation of SDG* ♦ *Comemorarea lui dr. Dezső Fónyad cu ocazia celei de-a 100-a aniversării a înființării SDG* 206
- CSÜRÖS András: A Magyar Út történetéről és szellemiségéről ♦ *The History and Ideology of the Periodical Magyar Út* ♦ *Istoria și ideologia revistei Magyar Út* 215
- LÁNYI Gábor: Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség ♦ *Jenő Sebestyén (1884–1950), the Historical Calvinism, and the Soli Deo Gloria Student Alliance* ♦ *Jenő Sebestyén (1884–1950), calvinismul istoric și alianța studențească Soli Deo Gloria* 226
- PETRÁS Éva: Találkozások, inspirációk és a közös szolgálat. A KALOT református kapcsolatai ♦ *Encounters, Inspirations, and Approaches to Social Service. The Relationship of the Catholic Youth Movement of Agricultural Workers (KALOT) with the Reformed Church* ♦ *Întâlniri, inspirații și abordări cu privire la serviciile sociale. Relația Mișcării Catolice de Tineret a Muncitorilor Agricoli (KALOT) cu Biserica Reformată* 241
- RIGÓ Róbert: A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség Kecskeméten ♦ *The Soli Deo Gloria Reformed Student Association in Kecskemét* ♦ *Asociația Studenților Reformați Soli Deo Gloria în Kecskemét* 259
- SZÁSZ Lajos: Hétköznapiak a Lónyay Utcai Református Gimnázium „Soli Deo Gloria” Bethlen Gábor Collegiumában az 1930-as években ♦ *Everyday Life in the „Soli Deo Gloria” Gábor Bethlen Collegium of the Lónyay Street Reformed High School in the 1930s* ♦ *Viața cotidiană din anii 1930 de la Colegiul Reformat Gábor Bethlen „Soli Deo Gloria” de pe strada Lónyay* 297
- SZEKÉR Nóra: A Soli Deo Glória és a Magyar Testvéri Közösség kapcsolata ♦ *The Relationship between the Soli Deo Gloria Student Association and the Hungarian Fraternal Community* ♦ *Relația dintre Asociația Studenților Soli Deo Gloria și Comunitatea Fraternală Maghiară* 315

BOOK REVIEWS – KÖNYVISMERTETŐK – RECENZII DE CARTE

FAZAKAS Sándor: Ulrich H. J. Körtner: *A betegápolás etikája* (Szik – Debreceni Szociáletikai Intézet Kiadványai 9) Kolozsvár – Debrecen, Kolozsvári Egyetemi Kiadó – DRHE Szociáletikai Intézet, 2021 (289 oldal), ISBN: 978-606-37-1046-9, ISSN 1785-6027, ISBN: 978-615-5853-35-7 334

KOVÁCH I. Bendegúz: Siba Balázs: *Hétfőtől szombatig, Leleki rítusok és spiritualitás a mindennapokban* 339

NÉMETH Áron: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Kaszó Gyula (szerk.): *Hitben növekedni – Ősi gyökerek és új hajtások. Tanulmánykötet Németh Dávid hatvanötödik születésnapjára* (Károli Könyvek. Tanulmánykötet), Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, pp. 325., ISBN:978-963-414-848-7 343

KULCSÁR Árpád: *Revival, Renewal and Awakenings in Central European Protestant Churches* (szerk. Kovács Ábrahám), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021, ISBN: 978-963-414-767-1, 105 old. 348

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK 350

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS 354

*Püsök Sarolta*¹:

**Előszó a
Tovább lépés válsághelyzetekből, avagy „Jabbók-révi” tusakodásaink
című konferencia tanulmányaihoz**

A Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar 2021. október 28–30-án a fenti címmel rendezett nemzetközi konferenciát. Az előadók a kar saját tanárai és doktoranduszai mellett a partnerintézményekből érkeztek: Selye János Tudományegyetem/Komárom, Pápai Református Teológiai Akadémia, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara/Budapest és Pedagógiai Kara/Nagykőrös.

A konferencia ötlete a pandémia okozta válsághelyzetből fakadt, a kiútkeresés céljával. A pandémia miatt egy időre megtorpant a világ, és a félelmek, bosszantó új helyzetek, váratlan kihívások utáni tovább lépés mikéntje közös kérdésünk. A mostani válsághelyzet csak egy a sorban, hiszen mind a közös történelmünkben, mind az egyes emberek életében számos hasonló példát találunk. A konferencia célja az volt, hogy a közösségi és egyéni válsághelyzetek nyomán olyan pozitív tovább lépési lehetőségekre mutasson rá a panasz kultúra folytatása helyett, amelyek követhető példák, bátorításul szolgálnak kortársainknak.

A teológusok számára az ősatyák korából származó történet, Jákób Jabbók-révi tusakodása (1Móz 32,23–33) jól szimbolizálja a nehéz életszakaszból kivezető, áldáshozó utat. Elérkezik a folyóhoz, az innenső oldalon már nincs visszaút, az apósa családjától

¹ Egyetemi docens, BBTE, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar;
e-mail: sarolta.pusok@ubbcluj.ro.

végleg elvált, ahol némi csalással kellett vagyont szereznie, ráadásul kedvenc felesége is önkényesen vette magához családjuk házi bálványait, ha már nem kapták meg a joggal remélt atyai áldást. A visszatérés útja lezárult. A folyó túlsó oldalán pedig a régmúlt kísért, az ifjúkori család következményétől retteg, fél, hogy az elsőszülöttségi jogtól megfosztott Ézsau haragja még mindig nem csillapodott. Két útszakasz mezsgyéjén, a lezárt közelmúlt és a le nem zárt régmúlt miatt bizonytalan közeljövő szorításában ugyan mi hozhat enyhülést, mi képes feszültséget oldani? A legtöbb ember számára ismerős élethelyzet, kegyetlen életérzés, amikor visszaút már nincs, de nem tudhatja, hogy mit rejt a jövő, amely legalább ugyanannyira fenyegető. Jákób életében a Jabbók révénél érkezett el az a pillanat, amikor akár visszapillantott, akár előre tekintett, döbbsen szembesült a bűn egzisztenciális tényével. Itt már részletkérdés, és nem is a leglényegesebb szempont, hogy pontosan ki és mit vétett, ki mit tett hozzá a kialakult helyzethez, hiszen sokat lehetne ragozni, hogy maga Jákób vagy az őt ösztönző, felbujtó anyja vagy a családját idegen, bálványimádó asszonyokkal megbotrántoztató Ézsau miatt történt az első családja. Arról is lehetne elmélkedni, hogy az őt többszörösen átverő, ígéreteit be nem tartó após vagy az őt megillető jussot magának kétes utakon kiharcoló vő volt a hibás. A révhez érkező ember a következményeket, a minden irányból fenyegető haragot, a kétségbeejtő helyzetet érzékeli, válságba jutott. A jákóbi történetben a válságkezelés különös, de egyetlen igazán hatékony módját látjuk. A sötét éjszakában, amikor az árnyak is nagyobbak látszanak, amikor végképp hatalmába kerítené a páni félelem, Isten az ő angyalát küldi hozzá, akivel egész éjjel tusakodik. A viaskodásuknak fizikai, külső nyoma is marad, hogy ne feledje a történeteket. A pszichológia nyelvén azt mondhatjuk, hogy a lelki vívódások szomatizálódtak, mert reggelre sántít, a birkózás nyoma meglátszik rajta. Ugyanakkor a hajnalhasadás lelki értelemben a reménység megjelenségét szimbolizálja, hiszen áldást kér és kap a különös küzdőféltől. *Csalóról*, azaz Jákóbról, Izráelre, az *Úr küzd* névre cseréli Isten a nevét, mintha csak azt mondaná, hogy megbocsáttattak a te bűneid, megbékéltél az Úrral, eredj tovább. Korántsem jelenti ez azt, hogy minden problémája egyszerűen megoldódott, hiszen kusza emberi kapcsolatainak a szálait még ezután kell kibogoznia, és a további bibliai részekben hosszan olvashatunk arról, hogy Ézsauval miként zajlik le a megbékélés folyamata, hogyan kezd új életet és küzd meg az új kihívásokkal a szülőföldjén... de egy biztos, az Istenhez fűződő kapcsolatért sikeresen megküzdött, a folyón győztesként, Istenével kisimított viszonyban kelhet immár át.

Saját közös történelmünk, egyéni életutunk tele van a fentihez hasonló válsághelyzetekkel, amikor a múlt és jelen szorításából kiutat keresünk. A konferencián elhangzott előadások a maguk módján hozzájárulnak a kiút kereséséhez, ahhoz, hogy az örök ember elég erős legyen megküzdeni elsősorban az Isten–ember és emberközi kapcsolataiban jelentkező gubancok kisimításával, hogy ezt követően az összekuszálódott körülményekkel is meg tudjon küzdeni. A pasztorálpszichológia területéhez tartozó előadások az alábbi tematikákat dolgozták fel: a Covid-19-járvány következményeinek reflexiója a pasztorációban, önérték megtalálása, reziliens működés, a hivatásszemélyiség támogatása, válságkezelés formái a tehetséggondozásban, válságkezelés gyász idején és két előadás az írásterápiáról. A pedagógiai előadások egyfelől az élménypedagógia, másfelől a bibliai történetek szerepéről beszéltek a válságkezelés folyamatában. A történeti tematikák a valdensek világába és az óromániai magyar szórványokba kalauzolták a hallgatóságot. A biblika-előadás Krisztus tanítványainak félelemlegyőzéséről értekezett. A rendszeres teológus Makkai Sándor kilencven éve megjelent tanulmányának időszerűségét mutatta fel, és ismertette az abban megfogalmazott válságkezelés egészséges lépéseit. A konferenciakötet terjedelmi okokból a fenti témakörből nyolc előadás írott változatát közli az olvasók számára.

*SZÉNÁSI Lilla*¹:

A gardneri többszörös intelligencia és Franz Kett pedagógiájának metszéspontjai

Abstract: Intersections between the Gardnerian Multiple Intelligence and Franz Kett's Pedagogy.

This paper focuses on possible ways of education in faith during the COVID-19 pandemic and its aftermath. During the period of online education, one could rely on the knowledge and application of Gardner's theory of multiple intelligences in faith education as well, whilst the use of Kett's pedagogy helps to experience, build or rebuild, and deepen our community with God and with each other. The first part of the paper briefly outlines the concept of intelligence and then describes Howard Gardner's theory of multiple intelligences. It gives practical examples of possible ways to educate the catechumens. The second part describes the emergence of Franz Kett's pedagogy, his vision and his main concepts, including its starting points and methodological structure. It briefly presents the floor picture as a specific method of Kett's pedagogy. The third part summarizes the points of encounter between the Gardnerian multiple intelligences and Kett's pedagogy, thus bringing into motion not only the intellectual but also the emotional intelligence.

Keywords: catechesis, Howard Gardner, multiple intelligence, Franz Kett, Kett's pedagogy

¹ Egyetemi adjunktus, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar; szenasililla@gmail.com.

A címet olvasva talán felvetődött a kérdés az olvasóban: *Mégis hogyan kapcsolódik ez a tanulmány a központi témájához, a továbblépéshez válsághelyzetekből, avagy a Jabbók-révi tusakodásainkhoz?* A koronavírus-járvány következtében a hittanoktatás olyan sajátos helyzetbe került, amellyel korábban még nem kellett szembesülnünk. Szlovákiában a hittanórák a nevelési tárgyak közé tartoznak, így az online oktatás ideje alatt, hacsak nem egyházi intézményről volt szó, nem volt lehetőség órarenden belül a megtartásukra még online sem. Az online oktatás ideje alatt ugyanis a nevelési tárgyakat nem sorolták be az órarendbe. A hittanórák alternatív módon való megtartásával, illetve az oktatás újraindulásával a hitoktatóknak és a lelkipásztoroknak különösen is nagy hangsúlyt kellett fektetniük a kapcsolatok erősítésére. Itt kapcsolódik a téma a Jabbók-révi tusakodáshoz, hiszen ennek következtében Jákób is immár más módon tekinthetett az Úrral, a bátyjával, de az önmagával való kapcsolatára is. Mivel a hittanoktatásban nem pusztán kognitív ismeretek átadására törekszünk, hanem sokkal inkább az örökkévaló Istennel való kapcsolatra segítségre, így fontos ezt oly módon megtenni, hogy a tananyagot minél több tanítványunk számára vonzóvá, érthetővé és élhetővé tegyük. Ebben lehet segítségünkre egyrészt a gardneri többszörös intelligencia elmélet ismerete és használata, amelyre az online időszakban is lehetett támaszkodni a hitoktatásban, másrészt a Kett pedagógia alkalmazása, amely segíti a közösség átélését, építését vagy újraépítését és elmélyítését Istennel és egymással.

1. Az intelligencia fogalma

A 19. század óta a modern pszichológia egyik legtöbbet kutatott területe az értelmi képesség, amelyet a szakirodalom intelligenciának nevez. Azonban ennek mind a mai napig nincs egységes definíciója. Általában véve azonban „egy személy általános értelmi és megértési képességét”² érthetjük rajta. Az értelmi képesség a tanulásból, az emlékezetből és a célszerű felhasználásból tevődik össze. Tanuláson az ismeretek megszerzését, emlékezet

² GYÖRI Miklós (2004): Értelmi fejlődés, gondolkodás, beszéd és intellektuális teljesítmény, In: N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris Kiadó. 598.

alatt azok elraktározódását, célszerű felhasználáson pedig azt értik, hogy az adott személy miként tudja ezeket az ismereteket az élet különböző területein használni.³

Az értelmi képességek egyéni különbségeit elsőként Sir Francis Galton kutatta, aki megkísérelte mérni ezeket a különbségeket.⁴ Galton elvei alapján James Cattell szerkesztette meg az első intelligenciatesztet. Ez a teszt nagyrészt szintén az érzékelés pontosságán alapult.⁵

Az első intelligenciaskálát azonban Alfred Binet és Theodore Simon fejlesztette ki 1905-ben, Párizsban, amely mentális színvonal meghatározására szolgált.⁶

Binet az intelligencia következő három lényeges jegyét vette figyelembe: „1. a gondolkodás irányt szabó és irányt adó tendenciája, 2. az elgondolt célok megvalósításának képessége, 3. kritika”.⁷

³ Vö. CZEIZEL Endre (2001): A tehetség korszerű genetikai értelmezése, In: Fehér Irén (szerk.): *Pedagógia és pszichológia*. Pécs, Comenius Bt. 325.

⁴ Galton 1884-es londoni Egészségügyi Világkiállításon felállított laboratóriumában több mint 9 000 emberrel vett fel tesztbatteríát. Vizsgálta a fejméretüket, látásuk és hallásuk élességét, a szemmértékük pontosságát, a reakcióidejüket. Galton ugyanis feltételezte, hogy az örökletes különbségek az érzékszervek pontosságában jelennek meg. Vö. ATKINSON, Rita L. – ATKINSON, Richard C. – SMITH, Edward E. – BEM, Daryl J. (1995): *Pszichológia* (Eredeti címe: Introduction to Psychology). Budapest, Osiris Kiadó. 340.

⁵ Vö. RÉVÉSZ György (1995): Intelligencia, kreativitás, tehetség, In: Bernáth László – Révész György (szerk.): *A pszichológia alapjai*. Budapest, Tertia Kiadó. 153.

⁶ Binet megközelítése sok tekintetben eltér Galtonétól. Az intelligenciát nem reakcióidővel mérte, hanem relatív módon. Nézete szerint a mentális kor csak az egyes korcsoportok átlagához viszonyítva ad eredményt. Binet és Simon életkoronként megállapította a pontszámot, amelyet egy átlagos képességű gyermeknek el kell érnie. Az értelmi képességeket több részképesség összegének tekintették, és ezeket próbálták mérni. Az eljárás hibája azonban az volt, hogy különböző életkorú gyerekek képességét kevéssé lehetett összehasonlítani. Vö. KUN Miklós – SZEGEDI Márton (*1978): Az IQ régi és új számítása és jelentése, In: Kun Miklós – Szegedi Márton (szerk.): *Az intelligencia mérése*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 28–32.; GYARMATHY Éva (2002): IQ és tehetség, In: *Pszichológiai Szemle Könyvtára*. 5. Budapest, Akadémiai Kiadó. 127–154. <http://www.diszlexia.hu/IQTeh.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.).

⁷ RÉVÉSZ (1995), 153.

A teszt alkalmazását illetően William Stern javaslatára bevezették az intelligenciahányados fogalmát. Az intelligenciahányados (IQ) a vizsgált személy mentális életkorának és valódi életkorának a hányadosa, amelyet megszoroznak százszal.⁸

Binet korai halála miatt a tesztet az 1930-as években Lewis Terman, a Stanford Egyetem professzora, átdolgozta, és Stanford–Binet intelligenciateszt néven vált ismertté. A Wechsler-féle intelligenciaskála⁹ mellett a leggyakrabban használt teszt a gyermekek intelligenciájának mérésére.

Az intelligencia értelmezését illetően két fő irányvonal figyelhető meg:

Szingularista megközelítés: úgy tartja, létezik egyfajta általános intelligencia, amelyet g-faktornak neveznek.

Pluralista megközelítés: e szerint a g-faktor csupán másodlagos.¹⁰

1.1. Howard Gardner többszörös-intelligencia elmélete

Howard Gardner, a pluralista felfogás jelentős és ismert képviselője, megkérdőjelezi az általános intelligenciát. Felfogása a pszichometria képviselői körében vitatott, pedagógusok azonban alkalmazzák az elméletét. Gardner kiindulópontja, hogy minden ember törekszik megérteni a világ eseményeit és a körülötte lévő dolgokat, ami által jelentést tud adni ezeknek és a saját életének. Mivel azonban minden ember különböző adottságokkal rendelkezik, ez is egyénenként különböző módon történik. Ezeket az adottságokat talentumnak

⁸ Vö. COLE, Michael – COLE, Sheila R. (2003): *Fejlődéslélektan* (Eredeti címe: *The Development of Children*). Budapest, Osiris Kiadó. 130–131.

⁹ A WISC (Wechsler Intelligence Scale for Children) intelligenciateszt átfogó intellektuális képesség vizsgálatára alkalmas eljárás. A hagyományos verbális és performációs intelligencia-felosztásokat felváltják a kognitív funkciók szűkebb területeit megragadó indexek: verbális megértés, perceptuális következtetés, munkamemória, feldolgozási sebesség.

Vö. OROSZI Zsuzsanna (2009): WISC-IV Intelligencia teszt bemutatása esetismertetéssel, In: Janovszki Gabriella (szerk.): *Tanulmányok a pszichológia, fejlesztő pedagógia és a gyógytestnevelés tárgy köréből*. Budapest, XVIII. Ker. Nev. Tanácsadó és Egységes Ped. Szakszolgálat. 234–239.

¹⁰ Vö. ATKINSON, Rita L. – ATKINSON, Richard C. – SMITH, Edward E. – BEM, Daryl J. (1995): *Pszichológia* (Eredeti címe: *Introduction to Psychology*). Budapest, Osiris Kiadó. 350–352.; DEZSŐ Renáta Anna (2014a): *Differenciált tanulásszervezés a többszörös intelligenciák elméletének alkalmazásával*. Pécs, PT – BTK – NTI. 3.

vagy képességeknek nevezi, ugyanakkor a szakirodalom kedvéért az intelligencia kifejezést használta rájuk. Elméletét 1983-ban publikálta *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* című könyvében, az agy széleskörű vizsgálataira alapozva. A vizsgálatokkal olyan intelligenciák lehetőségeire mutat rá, amelyek nem írhatóak le egyetlen fogalommal. Az általa felfedezett intelligenciátípusokat rendszerbe foglalta – ezek a következők:¹¹

Nyelvi intelligencia
Logikai – matematikai
Téri (térbeli)
Zenei
Testi – mozgásos (testi – kinezteziás)
Személyes
Kapcsolati
Természeti

Szászi is írja,¹² hogy Gardner megkülönbözteti még az egzisztenciális, morális és spirituális intelligenciátípusokat is a nyolc alaptípus mellett,¹³ ám ezekkel kapcsolatban még nem fejtette ki az elméletét, csupán utalásokat tett rá.

Gardner vallja, hogy az intelligenciátípusok az agy különböző területeire összpontosulnak, ugyanakkor ezek a területek kapcsolatban állnak egymással, így egyik terület a másira épít, viszont önállóan is képesek működni. Megfelelő körülmények között pedig ezek a területek még fejleszthetőek is. Ezért úgy látja, hogy az intelligenciátípusok mindegyike három tényező kombinációjától függ: „veleszületett biológiai agyi struktúrák; a kultúra által hangsúlyozott intelligenciaforma; az, hogy a gyermek milyen mértékben részesül az adott intelligenciaformának megfelelő, átgondolt képzésben és kapcsolódó tevékenységekben”.¹⁴

¹¹ GARDNER, Howard (2012): *The Theory of Multiple Intelligences*. <https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/443-davis-christodoulou-seider-mi-article.pdf>. (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.).

¹² SZÁSZI Andrea (2010): Lehet-e mindenki tehetséges? A tehetség fogalmának árnyalása Howard Gardner „sokrétű intelligencia” elmélete alapján, In: *Magyar Református Nevelés*. XI. 3. 44.

¹³ SMITH, Mark K (2008): *Howard Gardner, Multiple Intelligences and Education*. <http://infed.org/mobi/howard-gardner-multiple-intelligences-and-education/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.14.).

¹⁴ COLE, Michael – COLE, Sheila R. (2003): *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris Kiadó. 533.

Feltételezi, hogy az általa meghatározott intelligenciatípusok mindenkinél megvannak bizonyos szinten. „Az intelligencia Gardner-féle értelmezésének társadalmi hozadéka, hogy optimális esetben – amennyiben mindenki a saját intelligenciaprofiljának megfelelő képzésben részesül – minden egyes individuum saját erősségeinek maximumával támogatja a közösséget.”¹⁵

A megértés különböző aspektusait vizsgálva Gardner érinti a tanuláselméleteket is. Fontosnak tartja, hogy a tantervben szereplő anyagot mindenki elsajátítsa, azonban elhatárolódik a hagyományos oktatás azon formáitól, miszerint az anyagot csupán egyetlen módon lehet elsajátítani. Ezért úgy gondolja, hogy a pedagógusok háromféle módon tudják elméletét a gyakorlatban hasznosítani:

- a gyerekek képességeinek és készségeinek fejlesztésére;
- egy fogalom, tananyag vagy egy tudományterület különböző módokon való megközelítése;
- az oktatás személyesebbé tétele azzal, hogy az egyéni különbségeket komolyan vesszük.¹⁶

1.2. Többszörös-intelligencia elmélet a katechézisben

Az elmélet kiválóan alkalmas arra, hogy a katechézisben a segítségével próbáljuk motiválni a tanulókat, valamint az ismeretlen információk és új anyagrészek elsajátításához. Erősségeikre koncentrálna, különböző utakon, de a hozzájuk legközelebb álló módon tudjuk átadni, ők pedig befogadják a Szentírás üzenetét.

Az alábbiakban áttekintés olvasható arról, milyen tanulási mód áll legközelebb az egyes intelligenciatípusokhoz, illetve miként lehet erre építeni a katechézis során.

¹⁵ DEZSŐ Renáta Anna (2014b): A diverzitás lehetséges elméleti keretei a neveléstudományokban, In: *Autonómia és felelősség*. 1. 37. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – BTK – Neveléstudományi Intézet.

¹⁶ NICHOLSON-NELSON, Kristen (2007): *A többszörös intelligencia*. Budapest, Scholastic Inc. – Szabad Iskolákért Alapítvány. 13.

1.2.1. Nyelvi intelligencia

Leginkább olvasással, szavak hallgatásával és vizuális memorizálással, előadások hallgatásával, jegyzeteléssel, beszélgetéssel és a vita módszerével tudják elsajátítani az anyagot. Találónak illusztrálnak szavakkal, magyaráznak, kifejtnek, megneveznek, összegeznek.¹⁷

A katechézisben rendkívül élvezetes számukra:

- A történetek és a tananyag választékos megfogalmazása a katechéta részéről.
- A történetek és tananyag részükről történő, saját szavakkal való elmondása.
- Olyan feldolgozás, amely írásban vagy szóban történő, szavakkal való munkálkodást igényel.
- Az aranymondás kreatív tanítása.
- A tananyaggal kapcsolatos szó- és betűjátékok.
- A nyelvi intelligenciával rendelkezők könnyen elsajátítják az egyházi nyelvezetben használatos kifejezéseket, illetve a különböző bibliai memoritereket.

1.2.2. Logikai-matematikai intelligencia

Szeretnek kérdezni, számokkal dolgozni, sémákkal és viszonyrendszerekkel munkálkodni, rendszerezni, kategorizálni, elvont fogalmakkal dolgozni. Jó problémamegoldó képességgel rendelkeznek, mérlegelő gondolkodásúak. Mivel kísérletező kedvűek, ezért szívesen tesztelnek, terveznek, elrendeznek, felosztanak, feltérképeznek, értékelnek és kivonatolnak.¹⁸

A katechézisben értékelik:

- A tananyag érthető, logikus felépítését és magyarázatát.
- Olyan munkáltatásokat, amelyek logikai gondolkodásmódot igényelnek.
- Kritikus gondolkodásmódot igénylő vita- és érvelési feladatokat.
- Idővonalak készítését.

¹⁷ Vö. NICHOLSON-NELSON, Kristen (2007): *A többszörös intelligencia*. Budapest, Scholastic Inc.
– Szabad Iskolákért Alapítvány. 16.

¹⁸ Uo.

- Szinopszis készítését.
- Egy adott téma információinak és tényeinek rendszerezését.
- Táblázatok, diagramok készítését az információk rendszerezésére.

1.2.3. Téri (térbeli) intelligencia

Szívesen terveznek, rajzolnak, építenek, alkotnak. Szeretik a képekkel és színekkel való munkát. Rendkívül nagy képzelőerővel megáldottak, akik modelleket formálnak és alkotnak, használják a belső látásukat. Képesek az információk konkrét, vizuális formában történő megjelenítésére.¹⁹

Kedvelik a katechézisben:

- A történetek és tananyag szemléletes megfogalmazását.
- A történetekhez és tananyagokhoz kapcsolódó képi illusztrációkat.
- A történetekhez és tananyagokhoz kapcsolódó filmeket, prezentációkat, illetve ezek szintén általuk történő elkészítését.
- Térképek készítését egy-egy történethez kapcsolódóan.
- Plakát készítését egy-egy témához kapcsolódóan.
- A képzelőerőre építő feladatokat.

1.2.4. Zenei intelligencia

Élvezik a zenét, a ritmust, a dallamot. Az éneklés mellett örömet jelent számukra a különböző zenei elemek használata, a hangszereken való játszás. Dúdolnak, ritmizálnak. Képesek belső harmóniát értelmezni, érzelmeket hanggal kifejezni.²⁰

A katechézisben kedvelik:

- A történetekhez és témákhoz kapcsolódó énekeskönyvi-, gyermek- vagy ifjúsági énekek tanulását.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

- Alsó tagozaton az énekek mozdulatokkal való kíséretét.
- Az énekek hangszerekkel való kíséretét.
- Ahogyan az éneklés a gyülekezetben a jelenlévőkkel való közösség kifejezésének az eszköze is, ugyanúgy a katechézisben is közösségteremtő hatású. Ugyanakkor a dallammal együtt észrevétlenül elsajátítódik a tartalom is.
- Gardner a zenei intelligenciát összekapcsolja a nyelvi és a logikai-matematikai intelligenciával.

1.2.5. Testi-mozgásos intelligencia

Az ismereteket testi érzeteiken keresztül dolgozzák fel. Olvasnak az érintésekből, mimikából, a non-verbális jelekből. Szeretnek mozogni, játszani, koreografálni, színészkedni. Jók a motorikus képességeik. Leginkább cselekvés által tanulnak.²¹

A katechézisben rendkívül élvezetesek számukra:

- Azok a feladatok, amelyekben aktívan részt vehetnek.
- A történetek drámapedagógiai feldolgozása.
- A szituációs feladatok.
- A szerepjátékok.
- A pantomimek.
- Alsó tagozatosok körében a „mutogató” énekek.

1.2.6. Személyes (önismereti) intelligencia

Kedvelik az egyéni ütemű feladatok végzését, az egyéni munkálkodást, dolgokra való reflektálást. Meditáló, elmélkedő, analizáló emberek. Képesek átlátni és irányítani saját érzelmeiket és cselekedeteiket, mivel önmagukat is értékeli.²²

²¹ Uo.

²² Uo.

Kedvelik a katechézisben:

- Azokat a témákat és feladatokat, amelyekben saját érzéseiket, meglátásaikat vagy tapasztalataikat kell megfogalmazni.
- Azokat a témákat és feladatokat, amelyek önkifejezésre készítetik őket.
- Azokat a feladatokat, amelyek egyéni munkát igényelnek.
- A tanítványsághoz hozzátartozik önmagunk helyes ismerete. Ezért a hitoktatásban különös figyelmet igényelnek a személyes intelligenciával rendelkező tanulók, hiszen ők azok, akik könnyen megértik Isten üzenetét és útmutatását a mindennapokban.²³

1.2.7. Kapcsolati intelligencia

Szívesen tanulnak másokkal történő megbeszéléssel, összehasonlítással. Nagyon kooperatívak, akik kedvelik a tanácskozásokat. Képesek a másik ember motivációjának, hangulatának, érzéseinek az észlelésére, és képesek azokra reagálni. Empatikus és közvetítő típusú emberek, aki törekszenek szociális kapcsolatok kialakítására és formálására. Mivel képesek hatni másokra, szívesen közvetítenek vagy járnak közben mások érdekében.²⁴

A katechézisben élvezetes számukra:

- A történet több szempontból vagy több szereplő szemszögéből való elmondása.
- A történet több szempontból, vagy több szereplő szemszögéből való eljátszása.
- A történethez vagy témához kapcsolódó személyek bemutatása.
- Szituációs játékok.
- Szerepjátékok.
- Kooperációra épülő feladatok.

²³ Vö. SZÁSZI Andrea (2012): Egyéniségre hangolva: Utak, módszerek, ötletek a sokrétű intelligencia segítségével, In: *Magyar Református Nevelés*. XIII. 2. 20–21.

²⁴ Vö. NICHOLSON-NELSON (2007), 16.

1.2.8. Természeti intelligencia

Szívesen fedezik fel az élővilágot, tanulnak a természetben, a természetről és annak jelenségeiről. Szeretnek különbségeket keresni, osztályozni, megörökíteni.²⁵

A katechézisben rendkívül élvezetesek számukra:

- A Szentírás növény- és állatvilágának ismertetése és kutatása.
- A bibliai földrajzi adatok ismertetése és kutatása.
- Olyan szentírásbeli részek elemzése, amelyek növény- vagy állatvilággal kapcsolatos példákat tartalmaznak.
- Természetes anyagokkal történő kézműves feldolgozási módok.

A fent leírtakat figyelembe véve egyetérthetünk Szászi meglátásával, aki úgy gondolja, hogy a többszörös-intelligencia elmélet katechézisben való használata által – mind a katechéta, mind a tanulók oldalát figyelembe véve – kitérítjük a határokat. Olyan módszereket, ötleteket vihetünk be a hitre való nevelésbe, amelyek kreatívak, és közvetlenül az adott tanulóhoz szólnak.²⁶ Ugyanakkor a tanulók különbségeinek figyelembe vétele nemcsak egy lehetőséget jelent a sok közül, hanem: „Kötelességünk figyelembe venni, és úgy segíteni a gyermekeket, hogy Isten rájuk szabott tervét be tudják tölteni.”²⁷

2. Franz Kett és a Kett-pedagógia létrejötte

Franz Kett 1933-ban született Münchenben. 1952 és 1957 között filozófiát és római katolikus teológiát tanult, majd tizenkét éven át különböző iskolatípusokban (siketiskolákban, egyosztályos vidéki iskolákban és gimnáziumokban) szerzett iskolai gyakorlati tapasztalatokat, 1952-től pedig egy müncheni szociális neveléssel foglalkozó szakiskolában teológiai, hitoktatási és pedagógiai előadóként dolgozott.

²⁵ Uo.

²⁶ Vö. SZÁSZI (2012), 12.

²⁷ FODORNÉ NAGY Sarolta (2015): *A tehetséggondozás és differenciálás bibliai-teológiai alapjai, pedagógiai-pszichológiai kitekintéssel*. Református Pedagógiai Intézet által szervezett Országjáró Rendezvénysorozat. Sárospatak, [kiadó nélkül].

1972-től 1975-ig a müncheni és freisingi Főegyházmege Caritas Egyesületének óvodai részlegét is vezette. Ekkor kezdte Esther Kaufmann szerzetesnővérrel együttműködve kidolgozni a módszerét, amelyet 1976-ban mutattak be a tanítóképző intézetbe járó diákoknak, majd 1978-ban publikálták. Együtt alapították a *Religionspädagogische Praxis* című, negyedévente megjelenő folyóiratot is, amely 1988-tól a *Sinnorientierte, ganzheitliche Pädagogik* alcímmel egészült ki. A folyóiratban különböző témákat dolgoztak fel, mint a teremtés, életritmusok (ősz, tél, tavasz, nyár, reggel, este), egyházi év (advent és karácsony, böjt, húsvét, Mária és a szentek, sákramentumok), istentiszteletek, bibliai történetek, mesék és legendák. 2009-ben jelent meg az alapműnek is nevezhető *Die Religionspädagogische Praxis: Ein Weg der Menschenbildung* című könyv. Ebben nemcsak a valláspedagógiai gyakorlat fejlődését találhatta meg az olvasó, hanem a szerző kísérletet tett a fenomenológiájának a leírására is, valamint bemutatta a valláspedagógiai gyakorlat alkalmazását óvodákban, általános iskolákban és a felnőttek körében.²⁸ 2010-ben Franz Kett és Esther Kaufmann újtai elváltak, és önálló intézetet alapítottak saját kiadóval. Így jött létre az Institut für Franz-Kett Pädagogik GSEB.²⁹

A Kett-pedagógia esetében nem módszerről vagy metódusról kell beszélünk. A látásmódját sokkal inkább kereséssel és megérkezéssel teli útnak nevezhetjük. Fő fogalma az út, az úton járás. „A gyermeknek meg kell értenie, hogy az Istennel való élet az út. Az az út, amelyen Ábrahám, Mózes, József és Józsué járt. De ez olyan út, amelyet magának kell végigjárnia.”³⁰ Ezen az úton a foglakozást vezető pedagógus is a maga útját járja, egyúttal a résztvevőket is kíséri a saját útjukon. Tehát tulajdonképpen közös úton járásról beszélhetünk, amely „a Kett-pedagógia értelmében annyit tesz: látni, hallani, érezni, megélni, megtapasztalni, imádkozni, ünnepelni, énekelni, táncolni, alkotni”.³¹

²⁸ HAVEL, Tomáš (2010): *Die „Religionspädagogische Praxis“ im Lichte des Diskurses über Spiritualität.* 13–18. <https://core.ac.uk/download/pdf/11591806.pdf> (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

²⁹ SIPOS Edit (2021): *Gondolatok Franz Kett pedagógiai szemléletének teológiai és módszertani alapjairól.* http://www.refpedi.hu/hatteranyagok/tanulmany_kett_2021.02.11.SE.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

³⁰ „[D]ieťa si má uvedomiť, že život s Bohom je cesta. Cesta, po ktorej išli Abrahám, Mojžiš, Jozef, Jozue. Ale je to cesta, po ktorej kráča ono samé.” MATLÁKOVÁ, Hermána Jaroslava [évszám nélkül]: *Názorná náboženská pedagogika.* 5. http://www.satmarky.sk/images/tvorba_dprace/Nazorna_nabozenska_pedagogika.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

³¹ SIPOS (2021).

A foglalkozáson résztvevők közösen élik át a világban való létet, az egymással való találkozást és az életünk értéként való felismerését és betöltését. Röviden három pontban foglalhatjuk ezt össze:

1. Itt vagyok.
2. Másokkal együtt vagyok jelen – kapcsolatban vagyok.
3. Egyén vagyok – test, lélek, értelem; egy nagyobb egész, a teremtés része vagyok.

Franz Kett pedagógiája az *egységes* szóval fejezi ki azt, amikor a saját létünket nagyobb hatalom oltalmában való létként értelmezzük, s ezt a teljes személyünk bevonásával megértjük. Ehhez azonban azonos mértékben szükséges bevonni a szívet, a kezét és az értelmet. Így válik érthetővé, miért is tulajdonít a Kett-pedagógia akkora szerepet a tapasztalatoknak, az élményeknek és az alkotásnak. A Kett-pedagógia esetében ezért egyfajta átélési pedagógiáról beszélhetünk, amelynek célja, hogy a foglalkozás résztvevője a saját átélése és tapasztalatai alapján valamit sokkal mélyebben megértsen, mint csupán megfigyelés által.³²

2.1. A Kett-pedagógia kiindulópontjai

Létpedagógia

„A világba nem kerültem, hanem küldtettem, hogy azzá váljak, aki vagyok. Az élet adomány. Egyszerre ajándék és rendeltetés.”³³ Az emberi lét tehát Kett szerint egyszerre adottság, adomány és feladat, amelyet meg kell találnia és be kell töltenie az embernek. Ezért céljának tekinti, hogy felébressze a vágyat, örömmel jelen lenni a pillanatban. Ezt fejezik ki a „Jó, hogy itt vagyok! Élni nem mindig könnyű, de jó, hogy létezem.”³⁴ kijelentések.

³² SIPOS (2021).

³³ „Nebyl jsem do světa vhozen, ale poslán, abych se stal tím, kým jsem. Život je darovaný. Je darem a úkolem současně.” Kett, Franz: Společnost Pedagogiky Franze Ketta, z.s., *Základní charakteristiky a specifika pedagogiky Franze Ketta*. http://kett.cz/soubor/teorie/z_kladn___charakteristiky.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

³⁴ „Es ist gut, dass ich da bin! Es ist nicht immer leicht da zu sein, aber es ist gut, dass es mich gibt.” *Die Eigen-Art der Franz Kett Pädagogik GSEB*. <https://franz-kett-paedagogik.de/ueberuns/was-wir-tun/> (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

A kapcsolati pedagógia

A Kett-pedagógia alapvető jellemzője a környezettel, a társakkal, önmagunkkal és az értelem és a lét végső okával való kapcsolatteremtés. Ezáltal a világhoz való figyelmes, szeretetteljes hozzáállást akarja felébreszteni és elősegíteni.

Önmagam jelenvalóságának tudatosítását segítő pedagógia

Holisztikus módon igyekszik közvetíteni, hogy mit jelent embernek lenni, és hogyan lehet ezt megélni. Célja, hogy az ember közelebb kerüljön saját lényéhez, saját életfeladatához és végül saját élete értelméhez.

A képek és képalkotás pedagógiája

Minden ember máshogy tekint a világban lévő dolgokra. Egyesek a valóság szemszögéből látják őket, míg mások az elképzelések és képek tükrén keresztül. A Kett-pedagógiában a képek szimbolikus cselekvést és alkotást jelenítenek meg, amelyben a szóbeliség, a testi önkifejezés és a képalkotás összjátéka által jut kifejezésre, mit jelent emberré válni és embernek lenni. „A közös központi képek gyógyító képek, amelyek azért jönnek létre, hogy az emberek számára a hibákkal és tökéletlenséggel teli világban a remény jelenjen meg és váljon láthatóvá. Az individuális képek (egyéni alkotások) létem és jelenlétem jelei, saját valóságom képmásai.”³⁵

Útpedagógia

Lépésről lépésre fejleszti az életismeretet, és a résztvevők tapasztalataihoz igazodik. Ez a velük való folyamatos interakcióban történik. A közös úton járás az együttes szemlélés, hallás, érzés, alkotás, megélés, megtapasztalás, imádkozás stb. jelenti.

³⁵ OSTERMANN, Petra – KETT, Franz [évszám nélkül]: *A Franz Kett pedagógia alapelvei*. https://www.katped.hu/sites/default/files/franz_kett_pedagogia_alapelvei.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.15.).

2.2. A Kett-pedagógia módszertani felépítése

A Kett-pedagógia foglalkozásai során nem az a döntő kérdés, hogy egy adott témát miként lehetséges feldolgozni padlókép segítségével, hanem hogy a közösen megalkotott padlókép hogyan szolgálja a tanítást, illetve miként tud beépülni a résztvevőkbe. Tehát eszköz és nem cél.

A foglalkozásoknak alapvetően négy fázisa van, amelyeket a következőkben szeretnék vázlatosan összefoglalni:

Összegyűjtés, összegyűlekezés

Tulajdonképpen ráhangolódásról beszélhetünk itt. A foglalkozás vezetője igyekszik megteremteni a külső-belső összeszedettséget, amely az együttes jelenlét és alkotás feltétele.

Találkozás

A találkozás fázisa tulajdonképpen a feldolgozást jelenti. „Az a célunk, hogy dolgozzon a fejünk, a kezünk és a szívünk is, és létrejöhessen egy valódi találkozás a résztvevők és a középpontba állított valóság között. Közel megyünk a játékkal, alkotással, dramatikus elemekkel a valóság egy eleméhez és egymáshoz is. Azt szeretnénk elérni, hogy a külső tevékenységek, a külső kép egy tükkörré váljon a számunkra, és megsejtsünk valamit Isten valóságából.”³⁶

Elmélyítés

Az elmélyítés részben arra helyeződik a hangsúly, hogy a résztvevők „egyedül legyenek” a foglalkozás üzenetével, amely történhet egyéni alkotás, tánc vagy éneklés formájában is. Ennek a segítségével a Kett-pedagógia meglátása szerint a külső képek belső képeket hívnak létre, amelyek új külső képpé formálódva ismét belső képek formájában jelennek meg.

³⁶ SIPOS (2021).

Értelmezés, magyarázat

Nem a tárgyi ismeretek visszakérdezése a célja, hanem a megélt személyes tapasztalatoké. Ennek közösségi és egyéni szintje is van, így a foglalkozás végződhet beszélgetéssel, amelyben ezeket a személyes megtapasztalásokat megosztják egymással a résztvevők, vagy imádsággal, énekkel, esetleg csend megtartásával, amelyet közösségként élhetnek át.³⁷

2.3. A padlókép

A Kett-pedagógia sajátos módszere a padlókép, amelyet a résztvevők a foglalkozás alatt együtt és folyamatosan készítenek, miközben a különböző anyagok (kendők, gyöngyök, termékek, stb.) használata által, az érzékszerveken keresztül a teljes ember bevonódik a munkába.

A padlóképek üzenetet közvetítenek, a lényegét fejezik ki. Két formája ismert: közös és egyéni padlókép. „A közös padlókép a téma feldolgozásának közvetlen terméke, egyetemes érvényű jelentéstartalmat hordoz. Az egyéni padlókép kirakása a közös kép megalkotása után egyénileg történik. Az egyéni padlókép a gyerek történet vagy óra témája általi megérintettségének tartalmát fejezi ki szimbolikus formában.”³⁸

A padlókép ráirányítja a figyelmet a témára, segíti a résztvevőket a koncentrációban, ugyanakkor segíti a fantáziájuk kibontakoztatását is. Alkalmas arra is, hogy különböző tanulási készségeket is fejlesszünk általa, úgymint az észlelés élesítését, az esztétikai érzék megbecsülését, az eszközök felelősségteljes használatát, nem utolsósorban pedig a szociális kompetenciát.³⁹

³⁷ vö: SIPOS Edit [évszám nélkül]: *Franz Kett pedagógiájának módszertani alapjai*, [hely nélkül], [kiadó nélkül], https://www.katped.hu/sites/default/files/franz_kett_pedagogiajanak_modszertani_alapjai.pdf (utolsó megtekintés 2021.10. 16.)

³⁸ NEMES István (2017): A teljesség pedagógiája. Franz Kett és az egységes, értelemorientált pedagógia útja, In: *Volna csak enyém az ég köntöse*, Fügefű Szakmódszertani Füzetek I., Pécs, 10.

³⁹ BENCÉNÉ FEKETE Andrea (2018): A kreativitás fejlesztése a padlóképekkel történő szövegfeldolgozással, In: *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok szakmódszertanok köréből*, [hely nélkül], [kiadó nélkül], 50. <http://www.irisro.org/pedagogia2018januar/16BenceneFeketeAndrea.pdf> (utolsó megtekintés 2021.10. 16.)

3. A többszörös-intelligencia elmélet és a Kett-pedagógia metszéspontjai

Ha a gardneri elmélet alkalmazásával az értelmi intelligenciát tudjuk fejleszteni, a Kett-pedagógia alkalmazásával pedig az érzelmi intelligencia fejlesztéséről beszélhetünk a képi nyelv által, akkor hol találhatóak a metszéspontok a kettő között? Pál apostol és a korinthusi gyülekezet példáját említhetjük itt: az apostol a korinthusiakra szabott eledellel táplálta az Ige hallgatóit. „Hozzájuk mérte, nem ő szabta meg, nem magából indult ki, hanem a megértés lehetőségeiből. Nem az átadni kívánt információ mennyisége szabta meg mondanivalóját, hanem a korinthusiak.”⁴⁰ Tulajdonképpen mindkét pedagógiai módszernél ez történik. A megértés lehetőségeit szem előtt tartva, személyre szabott, aktív üzenetátadásra törekszik mindkét esetben a hitoktató vagy lelkipásztor.

A következő kapcsolódási pont, hogy az óra folyamatosan közös vagy egyéni cselekvésre hív. „Maga az óra nem más, mint kapcsolati esemény, témacentrikus interakció, ahogyan az alapító (Franz Kett) nevezi. A megismerés a gyerekek egymás közötti és a tanárral való folyamatos interakciója.”⁴¹ A közös padlókép a téma közös feldolgozását adja, míg az egyéni padlóképek a közös kép megalkotása után a személyes megérintettség szimbolikus kifejezései.

A továbbiakban pedig lássuk, hogy a padlóképek készítése közben milyen gardneri intelligenciatípusokra összpontosíthatunk, illetve melyeket fejleszthetjük.

A körben való elhelyezkedés, amely kifejezése a közösségnek, egyúttal segíti a fókuszra való koncentrációt is. Fejleszti a kapcsolati intelligenciát, hiszen közösen/közösségben történik majd a feldolgozás, ugyanakkor a személyes (önismereti) intelligenciát is, mivel a külső zavaró tényezőket kizárva, önmagukban is elmélyedve alkotják meg a képet.

A személyes intelligenciát fejleszti a feladatokra finom jelekkel való kiválasztás, amely Isten hívására, elhívására való odafigyelésre tanít, de ugyanúgy fejlődik ismét a kapcsolati intelligencia is, hiszen észlelniük kell a foglalkozás vezetőjét és reagálni annak jeleire. A kendők gondos elhelyezése is a másakra való odafigyelést, az együttműködést fejleszti.

⁴⁰ CSORBA Péter (2000): Reformpedagógiák és a vallásoktatás, In: *Dissertationes Theologicae*. 2. Debrecen, Debreceni Református Kollégium. 72–73.

⁴¹ NEMES István (2016): A teljesség pedagógiája – Franz Kett és az egységes, értelemorientált pedagógia útja, In: *Magiszter*. XIV. 3. 60.

A termések, kavicsok, ágak használata a foglalkozás során segít még inkább bevonódni, megérintődni a magas természeti intelligenciával rendelkezőknek, illetve fejleszti azt. Ugyanígy fejleszti ezek használata a térbeli intelligenciát, hiszen a zsinórok, karikák, termések megmozgatják a fantáziát és az alkotóerőt a foglalkozás résztvevőiben.

A verbalitás mellett teret kap a mozgás, zene és tánc is, amelynek köszönhetően szinte az összes gardneri intelligenciátípus fejleszthető, de kiemelten a nyelvi-, zenei- és térbeli (mozgásos) intelligencia.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy mindkét pedagógiai módszer lehetőséget kínál és eszközt ad a kezünkbe a válsághelyzet utáni építkezésre vagy akár az újjáépítésre. Általuk arra törekedhet a hitoktató vagy lelkipásztor, hogy úgy juttassa el Isten örökkévaló üzenetét a hitoktatáson vagy a Kett-foglalkozáson résztvevőknek, amellyel leginkább felkeltheti bennük az érdeklődést, illetve a Kett-pedagógiában leginkább megnyithatja a lelküket, hogy az üzenetet a legtermészetesebb módon, erőlködések nélkül tudják befogadni.

Felhasznált irodalom

- ATKINSON, Rita L. – ATKINSON, Richard C. – SMITH, Edward E. – BEM, Daryl J. (1995): *Pszichológia* (Eredeti címe: Introduction to Psychology). Budapest, Osiris Kiadó.
- BENCÉNÉ FEKETE Andrea (2018): A kreativitás fejlesztése a padlóképekkel történő szövegfeldolgozással, In: *Elmélet és gyakorlat a neveléstudományok szakmódszertanok köréből*. [hely nélkül], [kiadó nélkül]. 50.
<http://www.irisro.org/pedagogia2018januar/16BenceneFeketeAndrea.pdf> (utolsó megtekintés 2021.10.16.).
- COLE, Michael – COLE, Sheila R. (2003): *Fejlődéslelektan* (Eredeti címe: The Development of Children). Budapest, Osiris Kiadó.
- CSORBA Péter (2000): Reformpedagógiák és a vallásoktatás, In: *Dissertationes Theologicae*. 2. Debrecen, Debreceni Református Kollégium.
- CZEIZEL Endre (2001): A tehetség korszerű genetikai értelmezése, In: Fehér Irén (szerk.): *Pedagógia és pszichológia*. Pécs, Comenius Bt.
- DEZSŐ Renáta Anna (2014a): *Differenciált tanulásszervezés a többszörös intelligenciák elméletének alkalmazásával*. Pécs, PTE BTK NTI.
- (2014b): A diverzitás lehetséges elméleti keretei a neveléstudományokban. In: *Autonómia és felelősség*. 1. Pécs, Pécsi Tudományegyetem – BTK – Neveléstudományi Intézet.

- FODORNÉ NAGY Sarolta (2015): *A tehetséggondozás és differenciálás bibliai-teológiai alapjai, pedagógiai-pszichológiai kitekintéssel*. Református Pedagógiai Intézet által szervezett Országjáró Rendezvénysorozat. Sárospatak, [kiadó nélkül].
- GARDNER, Howard [évszám nélkül]: *The Theory of Multiple Intelligences*.
<https://howardgardner01.files.wordpress.com/2012/06/443-davis-christodoulou-seider-mi-article.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.).
- GYARMATHY Éva (2002): *IQ és tehetség*, In: *Pszichológiai Szemle Könyvtára*. 5. Budapest, Akadémiai Kiadó. 127–154. <http://www.dislexia.hu/IQTeh.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.13.).
- GYŐRI Miklós (2004): *Értelmi fejlődés, gondolkodás, beszéd és intellektuális teljesítmény*, In: N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HAVEL, Tomáš (2021): *Die „Religionspädagogische Praxis“ im Lichte des Diskurses über Spiritualität*. Wien. <https://core.ac.uk/download/pdf/11591806.pdf> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.15.).
- KUN Miklós – SZEGEDI Márton (*1978): *Az IQ régi és új számítása és jelentése*, In: Kun Miklós – Szegedi Márton (szerk.): *Az intelligencia mérése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MATLÁKOVÁ, Hermána Jaroslava [évszám nélkül]: *Názorná náboženská pedagogika*. 5. http://www.satmarky.sk/images/tvorba_dprace/Nazorna_nabozenska_pedagogika.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).
- NEMES István (2016): *A teljesség pedagógiája – Franz Kett és az egységes, értelemorientált pedagógia útja*, In: *Magiszter*. XIV. 3. 54–63.
(2017): *A teljesség pedagógiája. Franz Kett és az egységes, értelemorientált pedagógia útja*, In: *Volna csak enyém az ég köntöse*, Fügefű Szakmódszertani Füzetek I., Pécs.
- NICHOLSON-NELSON, Kristen (2007): *A többszörös intelligencia*. Budapest, Scholastic Inc. – Szabad Iskolákért Alapítvány.
- OROSZI Zsuzsanna (2009): *WISC-IV Intelligencia teszt bemutatása esetismertetéssel*, In: Janovszki Gabriella (szerk.): *Tanulmányok a pszichológia, fejlesztő pedagógia és a gyógytestnevelés tárgyköréből*. XVIII. Budapest, Ker. Nev. Tanácsadó és Egységes Ped. Szakszolgálat.
- OSTERMANN, Petra – KETT, Franz [évszám nélkül]: *A Franz Kett pedagógia alapelvei*. https://www.katped.hu/sites/default/files/franz_kett_pedagogia_alapelvei.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.15.).
- RÉVÉSZ György (1995): *Intelligencia, kreativitás, tehetség*, In: Bernáth László – Révész György (szerk.): *A pszichológia alapjai*. Budapest, Tertia Kiadó.
- SIPOS Edit [évszám nélkül]: *Franz Kett pedagógiájának módszertani alapjai*. [hely nélkül], [kiadó nélkül].

https://www.katped.hu/sites/default/files/franz_kett_pedagogiajanak_modszertani_alapjai.pdf (utolsó megtekintés 2021.10.16.).

(2021): *Gondolatok Franz Kett pedagógiai szemléletének teológiai és módszertani alapjairól.* http://www.refpedi.hu/hatteranyagok/tanulmany_kett_2021.02.11.SE.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

SMITH, Mark K. (2008): Howard Gardner, multiple intelligences and education. <http://infed.org/mobi/howard-gardner-multiple-intelligences-and-education/> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.14.).

Společnost Pedagogiky Franze Ketta, z.s. [évszám nélkül]: *Základní charakteristiky a specifika pedagogiky Franze Ketta.* http://kett.cz/soubor/teorie/z_kladn_charakteristiky.pdf (utolsó megtekintés: 2021.10.15.).

SZÁSZI Andrea (2010): Lehet-e mindenki tehetséges? A tehetség fogalmának árnyalása Howard Gardner „sokrétű intelligencia” elmélete alapján, In: *Magyar Református Nevelés.* XI. 3. 39–56.
(2012): Egyéniségre hangolva: Utak, módszerek, ötletek a sokrétű intelligencia segítségével, In: *Magyar Református Nevelés.* XIII. 2. 6–22.

*GORBAI Gabriella*¹:

Az önreflexió megváltozott tartalma online oktatás idején a vallástanárok nézőpontjából

Abstract. The Changed Content of Self-Reflection during Online Teaching – The Perspective of Religion Teachers.

The spread of the coronavirus pandemic took its toll on all areas of life, and we can safely say that it has fundamentally altered education, too, throughout the globe. Teachers around the world exhibited a wide array of responses to the changed situation, some of them having no real problem with the transition to online teaching, while the majority of them having suffered a considerable loss of faith concerning their effectiveness as teachers when coming up against the changed environment and the new challenges.

Most teachers of religion were experiencing a sense of lack due to the enforced suspension of the day-to-day interpersonal relationships, considering that personal encounters have a particular relevance to religion as a subject on account of its pastoral care and spiritual aspects. Teachers did not only have to struggle with the new challenges emerging in their working environment, with problems around ensuring an appropriate technological background, or with the transformation of the existent teaching material for online use, but the adoption of a successful coping in a situation never dealt with before could be affected by certain (psychological) factors running much deeper such as their faith/beliefs, while the reasons for coming to a deadlock can often be traced back to the issues of professional identity, (sense of) mission, or religious spirituality.

¹ Egyetemi adjunktus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar; e-mail cím: gabriella.gorbai@ubbcluj.ro.

The present study points out that (self-)reflection increases teachers' efficiency and productiveness, and it is the author's belief that conscious reflection can seriously add to teachers' professional fulfilment during the crisis situation created by the virus, when online teaching methods have to be adopted, since reflection can put intrinsic motivation to work, as a result of which teachers can set a course to their own development. Further, we will present a reflection model that provides a content framework for reflection and wherein there is a possibility for a deeper-level reflection as well, thus going beyond the aspects of environment, behaviour, and views and reaching the levels of professional identity, mission, and religious spirituality.

Keywords: online teaching, teacher effectiveness, reflection, onion model

A 2020 első felében világszerte elterjedt koronavírus-járvány (COVID-19) az élet minden területén éreztette hatását. A fertőzés terjedésének megakadályozása végett bevezetett biztonsági intézkedések az oktatási intézményeket is érintették, és joggal mondhatjuk, hogy a járvány kitörése alapjaiban változtatta meg világszerte az oktatást. Az UNESCO adatai szerint 2020 tavaszán a világjárvány miatt 188 ország függesztette fel jelenléti oktatását.² Az online oktatásra való átállás váratlanul és bizonyos mértékig felkészületlenül érte közoktatási rendszerünket, a tanároknak mindössze néhány nap állt rendelkezésükre, hogy átgondolják, hogyan és milyen új platformon folytatják munkájukat a válsághelyzetben. Mivel eddig a digitális technológia nem volt integráltan jelen a hagyományos tantermi oktatásban,³ így az online oktatásra való áttérés még nagyobb nehézséget jelentett mind a tanárok, mind pedig a diákok és szülők számára.⁴

² VÁRADI J. – JÓZSA G. (2021): A kutatás előzménye, mintája és módszere, In: Váradi J. (szerk.): *Az online tér megjelenése a zeneművészeti oktatásban és a hangversenylátogatásban.* (megjelenés alatt).

³ KÓRÓDI Kitti – JAGODICS Balázs – SZABÓ Éva (2020): Az észlelt tanári hatékonyságot befolyásoló tényezők vizsgálata a kényszerű digitális oktatás időszakában (1. rész): A Tanári Énhatékonyság Kérdőív és a Relatív Énhatékonyság Kérdőív pszichometriai vizsgálata, In: *Iskolakultúra.* 30. 10. 38–52. DOI: 10.14232/iskkult.2020.10.38.

⁴ Jelen tanulmányban az online helyzet tanárookra vonatkozó következményeit és jellegzetességeit vizsgáljuk; az online oktatásra való áttérés nehézségeit a diákok és szülők szempontjából itt nem vizsgáljuk.

A (vallás)tanárok munkájának sikerességét,⁵ hatékonyságát számos tényező befolyásolhatja. A hatékonyságot meghatározó tényezők közül az egyik legfontosabb az a *kapcsolat*, amelynek során a tanítási-tanulási folyamat megvalósul. A tanár–diák kapcsolat ugyanis mediátorként játszik szerepet a tanulás eredményességében és a diákok, tanárok jóllétében is.⁶ A digitális eszközökön keresztül történő kommunikációban nagymértékben átalakult vagy elveszett a személyes kommunikáció számos fontos eleme, és a kialakult helyzetre minden tanár másként reagálhatott életkorától, tapasztalatától, a digitális platformok korábbi használati rutinjától, a tanított korosztálytól és a tantárgy jellegzetességeitől függően.

A vallásitanítás speciális jellegéhez hozzátartozik a csoporthoz való tartozás igényének kielégítése, a koinóniára való törekvés, a lelkigondozás, a személyes beszélgetések. Az óra felépítéséből nem hiányozhat az ima, éneklés, a kommunikációs formák között pedig kiemelt helye van a diskurzusoknak, az elbeszélésnek (a keresztyénség lényege nem más, mint elbeszélés), a drámának, szerepjátásnak, a játéknak, a kreatív munkának, melyek a verbálisan átadott tanítói közlések mellett más oldalról tárják fel a Biblia igazságait. Az online közegbe való áttérés által az oktatás személytelenebbé vált, az emberi kapcsolatok háttérbe szorultak, így a vallásitanárok joggal érezhették azt, hogy a vallás mint tantárgy elvesztette lényegi sajátosságát. Érthető, ha sok vallásitanár ebben az időszakban megkérdőjelezte énhatékonyságát, munkája eredményességét.⁷

Az online oktatás ideje alatt a tevékenység fejlesztésének többféle módjával élhetnek a tanárok, a módszertani továbbképzésektől, az online tréningeken át a kollegiális segítségig. Egyes kutatások szerint a külső beavatkozások akkor lehetnek hatékonyak, ha

⁵ Szerintünk a vallásitanár akkor tekinthető sikeresnek, ha diákjai elfogadják, kedvelik, ha az eredményesség részeként képes teljesítményre, órai aktivitásra sarkallni diákjait, illetve az oktatott tantárgy iránt pozitív attitűdöket kialakítani, ezeken a területeken pozitív változást előidézni a közös munka során, valamint, ha jó a vallásitanár közérzete szakmai tevékenységéhez kötődően.

⁶ ALDRUP, K. – CARSTENSEN, B. – KÖLLER, M. M. – KLUSSMANN, U. (2020). Measuring Teachers' Social-Emotional Competence: Development and Validation of a Situational Judgment Test, In: *Frontiers in Psychology*. II. 892. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.00892.

⁷ Romániában a lezárások utáni kötelező online oktatás egyes helyeken tovább folytatódott; a fertőzöttségi arányok függvényében voltak olyan települések, többek közt Kolozsvár is, ahol 2020 márciusa és 2021 márciusa közt, azaz egy év alatt, mindössze három hétig vehettek részt a tanulók jelenléti oktatásban.

a tanár egyéni problémájának megoldására fókuszálnak és a megoldáshoz szükséges belső erőforrásokat mozgósítják. Ilyen belső erőforrás a tanár iskolában szerzett élményeinek feldolgozása, önreflexiója.⁸

Az önreflexió növeli a tanári munka hatékonyságát, eredményességét, és úgy gondoljuk, hogy a vírus okozta krízishelyzetben, az online oktatás idején is a tudatos reflektálás hozzájárulhatott a tanárok szakmai kiteljesedéséhez. Jelen tanulmányban a vallás-tanárok énhatékonyságának, nevelői-oktatói tevékenységük hatékonyságának fokozását a többszintű tanulásmélet segítségével határozzuk meg, megjelölve a reflexió lehetséges tartalmait válsághelyzet idején.

Az önreflexió képessége, mint a személyes és szakmai fejlődés mozgatórugója

Schön meghatározása szerint a reflexió lehetővé teszi a párbeszédet a szituáció és a reflektáló személy között, így nem más, mint „tevékenységünk másokra és önmagunkra tett hatásainak szisztematikus számbavétele”.⁹ Calderhead és Gates szerint a reflexió lényege az, hogy a szakembert képessé teszi gyakorlatának elemzésére, megvitatására, kiértékelésére és annak megváltoztatására.¹⁰ A gyakorló szakember számára a gyakorlathoz mindig reflexió kellene, hogy kapcsolódjon. A reflexió folyamatban kölcsönös kapcsolatot fedezhetünk fel reflexió és gyakorlat között. Ez egy körkörös kapcsolat, mert a reflexió által új meglátásokkal gazdagodunk, melyekkel javítható a gyakorlatbeli viselkedésünk.

⁸ IKUTA, T. – TAKAHASHI, T. (2006): A Study of Japanese Teacher's Practical Knowledge by Means of an Ongoing Cognition Method. http://www.teacherresearch.net/tr_ikuta1.pdf [2012.12.29.]. KIMMEL M. (2006): A tanári reflexió korlátai, In: *Pedagógusképzés*. 3–4. 35–49. KORTHAGEN, F. (2004): In Search of the Essence of a Good Teacher: Towards a More Holistic Approach in Teacher Education, In: *Teaching and Teacher Education*. 20. 77–97.

⁹ SCHÖN, D. A. (1983): *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*. London, Temple Smith. 87.

¹⁰ CALDERHEAD, J. – GATES, P. (1993): *Conceptualizing Reflection in Teacher Development*. London, Palmer Press. 2.

Az önreflexió képessége, fejlettsége számos kutatás alapján kapcsolatba hozható a tanárok munkájának sikerességével, hatékonyságával. Falkenberg¹¹ szerint a reflexió belső motivációt mozgósít, melynek köszönhetően a tanár saját fejlesztésének/fejlődésének irányítójává válhat. Az önreflexió nélkülözhetetlen a tanári hivatásban, mert meghatározza a tanár hangulatát, azonnali reakcióit és ezen keresztül nevelési és oktatási módszerei hatékonyságát. Megerősítheti a tanárt tevékenységében, de rámutathat a fejlesztés szükségességére, irányára. Jelentőségét fokozza, hogy míg a külső beavatkozások korlátozott ideig vehetők igénybe, addig az élmények feldolgozásának és felhasználásának lehetősége folyamatosan rendelkezésünkre áll.¹²

Jennings és Greenberg¹³ szerint a reflexió a valóság érzékelésének képessége, ami a kompetens tanárok egyik fő jellemzője. A tantermi helyzetek eredményes kezelésének hátterében Suplicz,¹⁴ Ransford és munkatársai¹⁵ is a torzításoktól és attribúciós hibáktól mentes helyzetértékelést, reflexiót tartják meghatározónak. Wentzel¹⁶ középiskolások tanáraikról szóló jellemzése alapján következtet arra, hogy a diákok által kedvelt, ún. gondoskodó tanárok élen járnak a helyzetek azonnali kezelésében. Ugyanezt a jelenséget B. Nagy Éva a kiváló tanárok cselekvésben megmutatkozó bátorságaként definiálja. Csíkszentmihályi¹⁷ a tanárok flow-élményteremtő képességének elemeként tekint az

¹¹ FALKENBERG (2010): Teachers Taking Responsibility for Their Professional Development: Working on One's Knowing-to Act in the Moment, In: *The 35th Annual Conference of the ATEE*. Budapest.

¹² KIMMEL Magdolna (2006): A tanári reflexió korlátai, In: *Pedagógusképzés*. 33. 4.

¹³ JENNINGS, P. A. – GREENBERG, M. (2008): The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Students and Classroom Outcomes, In: *Review of Educational Research*. 79. 491–525.

¹⁴ SUPLICZ Sándor (2012): *Tanárok pszichológiai jellemzői diákszemmel*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen, KLTE.

¹⁵ RANSFORD, C. – GREENBERG, M. T. – DOMITROVICH, C. E. – SMALL, M. – JACOBSON L. (2009): The Role of Teachers' Psychological Experiences and Perceptions of Curriculum Supports on Implementation of a Social Emotional Curriculum, In: *School Psychology Review*. 38. 4. 510–532.

¹⁶ WENTZEL, K. R. (1996): Social Goals and Social Relationships as Motivators of School Adjustment. In: Juvonen, J. – Wentzel, K. R. (szerk.): *Social Motivation: Understanding Children's School Adjustment*. New York: Cambridge University Press. 226–247.

¹⁷ CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (2007): *A fejlődés útjai*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.

azonnali reflexiókra és a belőlük fakadó gyors tanári visszajelzésekre. A jól működő reflexió képes a tanítás hatékonyságát jelentősen meghatározó affektív elemeket összekötni a tanításhoz-tanuláshoz kötődő cselekvés és gondolkodás szintjével.

A legtöbb szakirodalomból ismert reflexiós modell tulajdonképpen fázis-/szakaszmodell, amely a reflexiófolyamatot írja le,¹⁸ és nem ad választ a reflexió tartalmára vonatkozóan, vagyis arra a kérdésre, hogy a tanár mire legyen leginkább figyelmes, mire reflektáljon. Online oktatás idején, amikor az oktatói-nevelői munka formai keretei gyökeresen megváltoztak, talán még nagyobb nehézséget okozott a vallástanároknak beazonosítani, hol történt az elakadás, mire kell reflektálniuk: az online kompetenciák fejlesztésével nem oldható meg számos olyan probléma, melyekkel a tanár a környezetében találkozik (pl. eszközhány, jól működő internetkapcsolat, táblagép, számítógép stb.) vagy amelyek a diákok viselkedését szabályozhatja. Ugyanakkor nézetei, elképzelései befolyásolhatják, hogy mit sajátít el az online kompetenciák terén, valamint a vallásos spiritualitása szintén meghatározhatja, hogy miként vélekedik, mit sajátít el, és mit alkalmaz a tevékenysége hatékonyságának fokozására online oktatás idején.

A reflexiós folyamat lehetséges tartalmának meghatározásában segítségünkre lehet a változás szintjeinek, az ún. hagymamodellek a vallástanárok reflexiójára átdolgozott változata.

A változás szintjeinek modellje

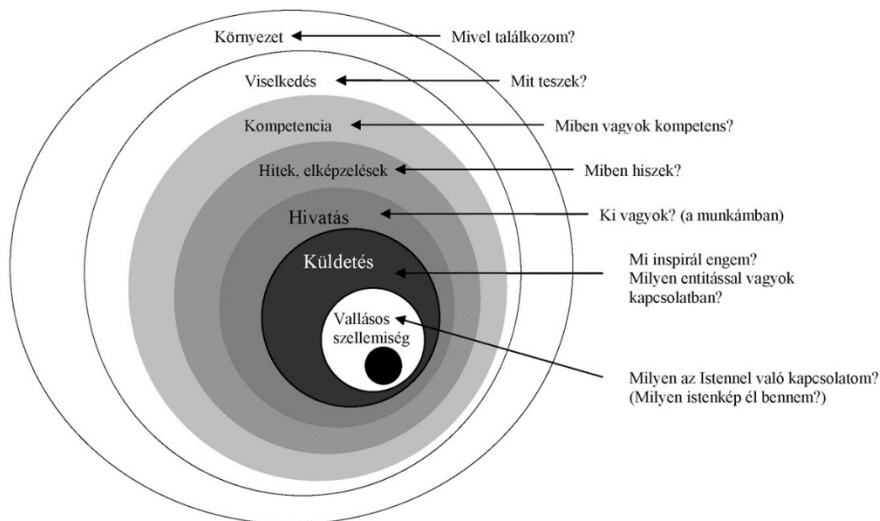
A változás szintjeinek a modellje kiegészíti a reflexió különböző folyamatmodelljeit azáltal, hogy segít a tanároknak abban, hogy meghatározzák azt, melyek a problémás szintjeik, valamint azt, hogy mely szinteken kell a reflexió különböző eszközeivel beavatkozni.¹⁹ Az online munkarendre való átállás nem a tanárok szabad elhatározásából, módszertani fejlesztési igényekre reagálva jött létre, hanem a járvány elleni védekezés során

¹⁸ Vö. POPE, M. – DENICOLO, P. (2001): *Transformative Education*. London, Philadelphia, Whurr. 63.

¹⁹ KORTHAGEN, F. A. – VASALOS, A. (2005): Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Development, In: *Teachers and Teaching: Theory and Practice*. II. 1.

bevezetett kényszerű, de szükséges lépésként. Azt, hogy a tanárok mennyire érezték magukat hatékonyak ebben a krízishelyzetben, sok minden befolyásolhatta, a modell segítségével történő tudatos reflektálás által azonban könnyebben beazonosítható, hogy a szakmai működés mely szintjén van elakadás, így nagyobb az esély a viselkedés megváltoztatására, az alternatív cselekvésmódok kidolgozására.

A változás szintjeinek a modelljét (továbbiakban hagyammodell) a vallástanárok kompetenciaprofiljából kiindulva kiegészítettük a *vallásos szellemiség* szintjével, ezáltal biztosítva azt a többletet, amelyre a reflexió során a vallástanároknak szükségük lenne egy szakmai és spirituális kiteljesedéshez.²⁰ A vallásos szellemiség szintje a hagyammodell legbelsőbb, küldetés szintjére simul rá, és tovább gazdagítja a vallástanárok reflexiójának a tartalmát.

Forrás: Korthagen, F. — Gorbai G. ábrafelirattal azonos c. műve, 2011

1. ábra: *A hagyammodell hét lehetséges szintje*

A változás szintjeinek a modellje szerint a szakmáját gyakorló egyénben több olyan szint van, amelyre a reflexió során hatni lehet. A vallástanári reflexió tartalmát illetően a külső szinten a környezet, viselkedés, kompetenciák szintje található, a belső

²⁰ GORBAI Gabriella Márta (2013): *A mélyreflexió alkalmazási lehetőségei vallástanárjelöltek tevékenységének optimalizálásában*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó. 84.

szinteket pedig a nézetek, a hivatás, a küldetés (illetve a vallásos spiritualitás) szintjei képezik. Az egyes szinteken történő reflektálás más-más perspektívából járul hozzá a tanári viselkedés megértéséhez. Ugyanakkor a különböző szintek elemzéséből származó perspektívákat egymással párhuzamosan lehet/kell használni. A külső szintek befolyásolhatják a belsőket: a környezet befolyásolhatja a tanár magatartását, és egy ismételt magatartási mód befolyásolhatja egy olyan képességnek a kialakulását, amelyet más körülmények között is felhasznál. Ugyanakkor létezik egy ellenkező irányú befolyás, éspedig a belső szintektől a külsők felé. Például valakinek a magatartása befolyásolhatja a környezetet, és valakinek a képességei befolyásolják annak magatartásformáit.

A reflexió mód elsajátítása, önreflexió technikává válása rendszeres gyakorlást tesz szükségessé, mivel valódi szemléletformálás csakis ilyen feltételek megvalósulása esetén következhet be.

A reflexió megváltozott tartalma online oktatás idején a változás szintjeinek a modellje mentén

A református vallástanárokkal folytatott szakmai konferenciák, műhelymunkák²¹ során rákérdeztünk azokra a nehezítő tényezőkre, melyekkel az online oktatás ideje alatt a tanároknak szembe kellett nézniük. A szabadon kifejtett válaszaikban a vallástanárok *a gyerekekkel való személyes kapcsolat hiányát* nevezték meg a legfőbb nehezítő tényezőnek. A nehezítő tényezőket tartalmazó felsorolásban az eszközhiány, a tanulói aktivitás követésének sikertelensége, az online platformok alkalmazásának nehézségei stb. mellett a szakmai identitás megkérdőjelezése, a szerepzavar is megjelenik (például online térben hogyan lehet a hivatásgyakorláshoz szervesen hozzátartozó, lelkipozíciós feladatokat ellátni?).

²¹ 2021 januárjától több alkalommal szerveztünk online szakmai találkozót református vallástanárok számára. A soron következő találkozó témaválasztását meghatározta az, hogy a résztvevők mit/miket neveztek meg nehezítő tényezőként az online oktatás kapcsán a pandémia alatt. A szakmai találkozók témái 2021-ben: *Tanár és diák mentális egészségének a fenntartása, ápolása pandémia idején, Új utak a vallástanításban, Időmenedzsment dióhéjban, Távolléti oktatástámogató jelenlét.* Szervezők: Gorbai Gabriella és Püsök Sarolta, a BBTE Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar tanárai.

A nehezítő tényezőkre módszeresen reflektálva, illetve amennyiben a reflexiós folyamatban a tanár mindig az adott problémának a szintjéből indul ki, akkor a reflexió a tanítás motorja lehet. A továbbiakban a vallástanárok által megnevezett nehézségeket online oktatás idején a változás szintjeinek a modelljében az egyes szintekhez igazítjuk, tudva azt, hogy mindegyik szintet különböző módon kell megközelíteni. A viselkedést megváltoztatandó intervenció típusa nem ugyanolyan, mint az, amelyet akkor alkalmazunk, amikor a küldetés- vagy identitástudatra vonatkozó lényeges elemeket szükséges tudatosítanunk.

Kihívást jelent ugyanakkor, hogy a tanárok miként tudják a különböző szinteket online oktatás ideje alatt a megfelelő intervenciókkal összekapcsolni.

A megváltozott tanulási-tanítási környezet, mint nehezítő tényező

Online oktatás idején a gyermekek és tanárok tanulásának fizikai közegévé az intézmény helyett leggyakrabban az otthoni környezet vált. Ez nagyfokú változást hozott, ugyanis nemcsak a fizikai környezetet, körülményeket kellett a tanításra/tanulásra alkalmassá tenni, hanem olyan napirendet, légkört is ki kellett alakítani, amelyben a tanuló képes a feladatai elvégzésére koncentrálni, a tanár pedig az órát megtartani. Problémát okozott az eszközhiány, a táblagépek, asztali számítógép, internetkapcsolat hiánya vagy a rossz internetkapcsolat („Sokszor »kidobott« a net; amire sikerült újra csatlakoznom, már megtört a varázs, sokszor azt se tudtam, honnan folytassam, vagy a diákokkal történt ugyanez, így nehéz volt követni az órát.”).²² A tanulócsapat kialakítása (esetleg külön szoba), ahol a diák zavartalanul tanulhat, illetve a tanár nyugodt körülmények közt taníthat, szintén nehezítő körülményként jelentkezett, ahogy az a tanárok beszámolójában is megjelenik: „Nehéz volt összehangolni, hogy mindössze 60 négyzetméteren úgy tanítsak napi 5–6 órát, hogy ne zavarjam és ne zavarjanak a családtagjaim, hiszen férjem is otthonról dolgozott, két kiskorú, iskolás gyermekem pedig otthonról, szintén online tanult.”

Online oktatás idején a környezetre való reflektáláskor (Mivel találkozom?) a megfelelő intervenció a *megfelelő tanulási-tanítási környezet* biztosítása volt (elkülönített munkasorok, eszközök, jó internetkapcsolat stb.).

²² A vallástanárok szabadon kifejtett válaszaiból: szakmai találkozók, 2021. január 15.

*A viselkedés, tevékenység monitorizálásának
hiánya, mint nehezítő körülmény*

A tanárok többsége viszonylag hamar ráértett arra, hogy online oktatás ideje alatt az addig rögzült iskolai reflexek nem fognak működni, a tényeket, adatokat nem lehet úgy számon kérni, ahogy sokan eddig tették az iskolában. Szinte lehetetlenné vált azokat a folyamatokat ellenőrizni, amelyeken a hagyományos pedagógiai modell alapszik. Például a diákok aktív részvételének a követése is nehézségre ütközött online oktatás idején. A visszajelzések az órai munka alapját adják, online térben azonban a konstruktív visszajelzések lehetősége eléggé korlátozott volt, a tanulók legtöbbször csak utólag, időben késleltetve kaptak visszajelzést a munkájukra, ami csökkentette a visszajelzés hatékonyságát.²³ A tanulókkal fenntartott szemkontaktus, a megfelelő időben mutatott gesztusok mind részét képezik az osztály menedzselésének, segítenek a figyelem fenntartásában. A digitális térben azonban az egyes monitorokon a diákok és a tanár máshol jelenik meg, így a vallásánár nem tudja szemkontaktussal vagy egyéb gesztusokkal jelezni, hogy kitől vár választ a kérdésre, ahogy azt sem tudja kommunikálni, hogy milyen érdeklődéssel figyel a diák esetleges válaszára.²⁴ A nem verbális jelzések alkalmazása nehezkesebb az online oktatás feltételei között, ennek nyomán a tanárok nagy része számolt be a valós interakciók ritkulásáról,²⁵ a humor és az érzelmek kifejezésének szűkített lehetőségeiről.²⁶ Az órai fegyelem és figyelem fenntartása a valós oktatási helyzetben szintén nagymértékben a tanár–diák kapcsolat minőségétől függ, amelynek építése alapvetően a nem verbális

²³ VAN DER KLEIJ, F. M. – FESKENS, R. C. W. – EGGEN, T. J. H. M. (2015): Effects of Feedback in a Computer-Based Learning Environment on Students' Learning Outcomes: A Meta-Analysis, In: *Review of Educational Research*. 85. 4. 475–511. DOI: 10.3102/0034654314564881.

²⁴ GHAMDI, A. – SAMARJI, A. – WATT, A. (2016): Essential Considerations in Distance Education in KSA: Teacher Immediacy in a Virtual Teaching and Learning Environment, In: *International Journal of Information and Education Technology*. 6. 1. 17–22. DOI: 10.7763/ijiet.2016.v6.651.

²⁵ VAN DER SPOEL, I. – NOROOZI, O. – SCHUURINK, E. – VAN GINKEL, S. (2020): Teachers' Online Teaching Expectations and Experiences during the COVID-19 Pandemic in the Netherlands, In: *European Journal of Teacher Education*. 43. 4. 623–638. DOI: 10.1080/02619768.2020.1821185.

²⁶ JERNBERG, K. A. (é. n.): *Students' Perceptions of Learner Empowerment and Involvement as Functions of Students' Expectations of Instructional Technology Use and Nonverbal Immediacy*.

kommunikáción alapul.²⁷ A tanítás megszervezésében, az óra menetének hatékony alakításában a kommunikáció főszerepet játszik. A tananyag átadásának ritmusát mindekelőtt az határozza meg, hogy a tanárnak vannak visszajelzései arról, hogy melyik tanuló hol tart a munkában, a megértési folyamatban, és ez általában a nem verbális kommunikáció jelein keresztül mutatkozik meg. Bár a digitális platformokon is van lehetőség jelentkezésre a kézfeltartás ikon használatával, vagy a párbeszéd ablak használatára, akár az újabb feladat kiadására is, de ezek sokkal direkter eszközök, kikökkentik a kommunikációt, és azt is igénylik, hogy a diákok nyíltan vállalják, ha nem értenek valamit. A digitális oktatási időszakban végzett holland vizsgálat szerint a tanárok 24%-a számolt be hasonló nehézségekről.²⁸ A műhelymunkák során a vallástanárok szabadon kifejtett válaszaiban is az tükröződik, hogy az egyik legnagyobb hiányérzetet online oktatás ideje alatt a valódi kommunikációs eszközök, a diákok munkájának folyamatos monitorozásának hiánya jelentette.

Online oktatás idején a *viselkedésre* való reflektáláskor (Mit teszek?) a megfelelő intervenció az új magatartásformák kipróbálása, ami az előre nem látható helyzetek menedzsmentjét jelenti. (Hogyan adok visszajelzést? Hogy monitorizálom az aktív részvételt? Milyen fegyelmzési formákat alkalmazok? stb.)

A megfelelő kompetenciák hiánya, mint nehezítő körülmény

Nem meglepő módon, az online oktatás idején problémát okozott a digitális eszközhasználat is, mert bár a tanárok és a diákok nagy része a mindennapokban is használja a különböző digitális eszközöket, ezek tanulási célú használata viszont nem, vagy csak kevéssé volt a járványhelyzet beálltáig jellemző.

Az egyik legfontosabb különbség a valós és digitális oktatás között az alkalmazható módszerek körét érintette. A jelenléti oktatásban jól bevált módszertani megoldások sok esetben nem, vagy csak rendkívül körülményesen, időigényesen „vihetők” át a digitális

²⁷ NURMI, J.-E. – KIURU, N. (2015): Students' Evocative Impact on Teacher Instruction and Teacher-Child Relationships: Theoretical Background and an Overview of Previous Research, In: *International Journal of Behavioral Development*. 39. 5. 445–457. DOI: 10.1177/0165025415592514.

²⁸ VAN DER SPOEL – NOROOZI – SCHUURINK – VAN GINKEL (2020), 623–638.

platformokra. Ezért a módszertani eszköztár jelentős csökkenése és szükségyszerű, szinte azonnali átalakítása nem kis nehézséget okozott a vallásanárok számára a karantén időszakában végzett munka során. Különösen azoknak a tanároknak volt nehéz, akik korábban kevésbé éltek a digitális eszközök kínálta lehetőségekkel, nem ismerték vagy nem használták ezeket a platformokat. Sokan közülük jelentős hatékonyságcsökkenésről számoltak be. A helyzetet sok esetben súlyosbította, hogy: „Minden osztályban akad olyan diák, aki nem érti a platform működését, így nekem kellett őt/őket irányítgatnom, mikor én magam is csak éppen, hogy elsajátítottam a rendszer használatát.”²⁹

Karantén idején a kompetenciákra való reflektáláskor (Miben vagyok kompetens?) az intervenció típusai közt első helyre kerültek a képzések, online tréningek, ahol a tanár elsajátíthatta a megfelelő digitális kompetenciákat, a szoftverek, különböző digitális platformok készség szintű használatát.

A nézetek, hiedelmek, mint a tanítást nehezítő tényezők válsághelyzet idején

A valós oktatási helyzetben és online tanítás esetén egyaránt helytálló az a megfigyelés, miszerint, ha a tanár szeretné megváltoztatni a viselkedését, vagy bővíteni kompetenciáit, fontos kérdés az, hogy ő képes-e erre. És annak érdekében, hogy ezt a képességet kialakítsa magában, a *hiedelmek* szintjét is figyelembe kell venni. Ha valaki meg van győződve arról, hogy online oktatásban nem lehetséges a fegyelmzés, a diákok aktivizálása, vagy ha azt képzei, hogy ő nem fogja tudni az online platformokat alkalmazni, vagy hogy a vallásoktatás csakis jelenléti formában kivitelezhető, akkor nehézkes vagy sikertelen lesz a magatartás megváltoztatására tett törekvés vagy az új kompetenciák integrálása.

Ezen a szinten a reflexiót követő beavatkozás módja az ún. *fogalmi váltás (conceptual change)*,³⁰ melynek lényege, hogy a tanár megpróbálja a létező nézeteit megváltoztatni. Ez elsősorban azoknak a gyakran implicit (tudattalan) hiedelmeknek a tudatosítását jelenti,

²⁹ A vallásanárok szabadon kifejtett válaszaiból: szakmai találkozó, 2021. március.

³⁰ GALLIMORE, R. – THARP, R. (1992): Teaching Mind in Society: Teaching, Schooling and Literate Discourse, In: Mol, L. C. (szerk.): *Vigotsky and Education. Instructional Indications and Applications of Sociohistorical Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. 175–205.

amelyek bizonyos szerepet játszanak a különböző magatartási helyzetek megítélésében. Ezt követi a különböző hiedelmek hátrányaira való reflektálás és értékelés, egy kritikus nézőpontot kialakítása ezek iránt, illetve egy alternatív viselkedés begyakorlása.

*A szakmai identitás támogatása online oktatás idején.
A hivatás (Ki vagyok a munkámban?)*

A pandémia ideje alatt, a megváltozott körülmények hatására sok tanárban felmerült a kérdés: „Ki is vagyok én a munkámban, a hivatásomban?”, vagyis a szakmai identitás kérdése (megkérdőjelezése) is előtérbe került. „Mi/ki vagyok én? Újabb és újabb digitális platformokat alkalmazó robot?” „Úgy érzem, ha a digitális képzettség terén nem vagyok teljesen a toponon, akkor nem érek semmit. Most minden erről szól...” „Jelenléti oktatás idején nap mint nap valódi, spontán létrejött lelkgigondozói helyzetben találtam magam egy-egy téma kibontása során. A személyes kapcsolatok hiánya online oktatás idején a munkámnak ezt a részét szinte teljesen háttérbe szorította, és ez nagyon elszomorít engem.” „A tanulók hitbeli és életvezetési kérdésekben is hozzám fordultak nem-egyszer, amikor jelenléti oktatásban voltunk; ez sajnos online oktatásban nem valósulhatott meg. Maradt a Facebook Messengeren és a WhatsAppon való kommunikálás, de az nem az igazi.”³¹

Korthagen³² hipotézise szerint, ha a tanárok szakmai fejlődése stagnál, akkor meglehet, hogy ez amiatt van, hogy egy adott szinten megjelenő problémát nem terjesztenek ki mélyebb szintre. Az online oktatásra való áttérés, a személyes interakció hiánya a vallástanárok szerepét és feladatkörét is átírta, a szakmai identitás „újragondolására” készítette őket.

A karantén idején sok tanár a bizonytalanságtól szenvedett, és olyan kérdésekkel küszködött az identitás szintjén, mint: „Hajlandó – és képes – vagyok-e arra a magatartásra, amelyre nyilvánvalóan szükség van ahhoz, hogy az online oktatás idején is helyt álljak?” „Megfelel nekem ez a magatartás?”

³¹ A vallástanárok szabadon kifejtett válaszaiból: szakmai találkozók, 2021. március.

³² KORTHAGEN (2004), 77, 89.

A pedagógiai szakirodalom eddig viszonylag kevés figyelmet fordított a szakmai identitás és küldetés szintjeibe való beavatkozásokra. Kivételt képez Palmer,³³ aki a „belülről való” tanításra koncentrált, és hangsúlyozza a tanítás hivatását, örömeit és bánatait. Szerinte „a jó tanítást nem lehet leszűkíteni a technikára; a jó tanítás a tanár identitásából és feddhetetlenségéből ered.”³⁴ Newman³⁵ a tanárok ideáljait és vágyait tanulmányozta, és azt, hogy miként lehetne ezeket a tanári munkavégzés során hasznosítani.

*Alapqualitások, melyek lokalizálva a hagyománymodell-hivatás szintjén
a szakmai identitás támogatói lehetnek válsághelyzet idején*

A pozitív pszichológia képviselői hangsúlyozzák azt, hogy a lélektan a múltban túlságosan is az egyén traumáira és hibáira figyelt oda (amit következképpen ki kell „javítani”). Seligman és Csikszentmihályi³⁶ szerint ez a hagyományos gondolkodás nem hatékony: ők azt állítják, hogy a lélektannak nem igazán sikerült hozzájárulni az emberek jólétéhez, és keveset foglalkozott azzal, hogy mi tart testileg-lelkileg szellemileg egészségben, megelégedetten, és milyen belső erők szükségeltetnek ahhoz, hogy a legnehezebb létfeltételek között is megállhassunk a lábunkon. Seligman felhívta a pszichológus világ figyelmét arra, hogy ne vesszünk bele a negatívumok, a problémák, a hiányok vizsgálatába, hanem próbáljuk a megtartó erőket keresni, azokat az erényeket és erősségeket, amelyek nem engedik, hogy pesszimizmusba, reményvesztettségbe hulljunk, és ebben a rossz lelkiállapotban esetleg megbetegedjünk, vagy a negatívumok irányába sodródjunk. Sokkal inkább a személyes erősségekből kell kiindulnunk, például amit a jellemerőségeknek nevezünk, mint a lelkesedés, szeretet, bátorság, elszántság, kreativitás, rugalmasság, alkalmazkodókészség, bizakodás, hit, remény.

³³ PALMER, P. J. (1998): *The Courage to Teach*. San Francisco, Jossey-Bass. 9.

³⁴ I. m. 10.

³⁵ NEWMAN, C. S. (2000): Seeds of Professional Development in Pre-Service Teachers: A Study of Their Dreams and Goals. In: *International Journal of Educational Research*. 33. 2. 125–217.

³⁶ SELIGMAN, M. E. P. – CSIKSZENTMIHÁLYI M. (2000): Positive Psychology: An Introduction. In: *American Psychologist*. 55. 1. 5–14.

Ezek a jellembeli erősségek úgy működnek, mint az egyén és a környezet kapcsolata, és ez adja azt az érzést, hogy: „Ez vagyok én”. Az többszintű tanulás megközelítésében ezeket *alapkvalitásoknak* tekintjük, mert ezek a tulajdonságok az egyén belsejében, alapjában rejlnek, és a hagyományokban a hivatás szintjén lokalizálhatók. Az alapkvalitások, amelyek szorosan kapcsolódnak az *erények* fogalmához, veleszületettek, ezek határozzák meg azt, hogy „ki vagy”, míg a kompetenciák (például, a „fegyelmezés” vagy „digitális könyv megszerkesztése” Book Creator programmal) nagymértékben elsajátíthatók, még idősebb korban is.

Több különbség is van a kompetenciák és az alapkvalitások között. Például nagyon fontos az, hogy az alapkvalitásokat széles körben alkalmazzák, szinte minden területen. Más szóval: igen magas az „áttételi értékük” (*transfer value*).

1. táblázat: *A kompetenciák és alapkvalitások közötti különbségek*

Kompetenciák	Alapkvalitások
Osztható	Oszthatatlan
Tanulható	Már benned van
Terüleetspecifikus	Nagy átviteli értéket képvisel
A cselekvés kérdése	A lét kérdése

Forrás: Korthagen, F. – Vasalos, A. (2008)

Tanárként, bármilyen keményen dolgoznánk a kompetenciáinkon, mégis a személyes tulajdonságaink azok, amelyek színt hoznak a szakmai életünkbe.

Az alapkvalitások tudatos kiaknázása és alkalmazása a szakmai életben a változásokra való adaptív reagálást segíti elő. A szakmai identitás szintjén történő reflexióban a lehetséges intervenciók közt, tehát, elsődleges helyet kap az, hogy a (vallás)tanárok minél több alapkvalitást ismerjenek fel magukban (bátorság, rugalmasság, alkalmazkodókészség, gyors helyzetfelismerés stb.), azokat mozgósítsák, és ezek segítségével, szándékaikban és tetteikben egyaránt, bátran vállalják a megküzdést a kritikus élethelyzetben.

A reflexió tartalma a küldetés szintjén online oktatás idején

A hagyománymodell-küldetés szintjén a tanár általában a következő, ún. segítő kérdések mentén reflektál: Miért lettem/vagyok tanár/vallás tanár? Mi inspirál engem? Mi a személyes inspirációm gyökere? Válsághelyzet idején a vallás tanárok is az átlagosnál többször éltek át bizonytalanságot, szorongást, pánikot, reményvesztettséget, elvesztették a kapcsolatot egykori pedagógiai ideáljaikkal. Ezért különösen fontos, hogy a reflexió a küldetés szintjét is érintse, és hogy a tudatos reflektálás által a tanárok kapcsolatban maradjanak (vagy újra kapcsolatba kerüljenek) pedagógiai ideáljaikkal. A vallás tanárok küldetés tudatával kapcsolatban gyakori válaszok: „gyermekszeretet”; „a segíteni akarás”; „lelkigondozói módon támogassam a rám bízottakat”; „hogy a tanulókat hitből fakadó döntéseik meghozatalában segítsen”; „a tanulók istenképének alakulására pozitív módon hatással legyek”.

Mivel a változás szintjeinek a modelljét teljes mértékben áthatja a reflexió és önreflexió, ezáltal a tanárok újra gondolhatják, alakíthatják a segítő kérdésekre adandó válaszaikat. A legbelső kör, a küldetés szintje fedi le azt a területet, amely előzetes tudás vagy ismeret nélkül is megjelenik már a tanári hivatást választók körében. Amennyiben ez a küldetés vagy elhivatottság nem érhető tetten, úgy a belső magra épülő szintek nem működhetnek ugyanolyan eredményesen, mint amikor a „hagyma” minden rétege egy-egy szerves építőelemként jelenik meg a tanári tevékenységben. Az egyes körök hiányában a teljes kör darabjaira hullhat, és nem értelmezhető egységként. A modellt koherenssé, komplex egységgé teszi, hogy az egymást fedő rétegeket összefűzi és áthatja a reflexió és az önreflexió.

Reflexió a vallásos spiritualitás szintjén

A szakmai és spirituális kiteljesedéshez szükségesnek tartjuk, hogy a vallás tanárok a vallásos szellemiség szintjére is reflektáljanak, hiszen az ő munkájuknak ideális (de nem minden!) esetben spirituális dimenziói is vannak. A vallás tanár nem redukcionista emberképből építi fel a világot, hanem emberképébe beletartozik a spirituális dimenzió is.

Számára nem az önmegvalósítás a cél, vagyis az önmagunkban rejlő potenciálok mindenáron való megvalósítása és az ebben való segítség, hanem az önmeghaladás, az öntranszcendencia és valami olyanhoz való kapcsolódás, ami nagyobb önmagunknál.

A vallástanár–diák kapcsolat lelkigondozói jellegű, tehát segítő kapcsolat. A vallásos spiritualitás szintjén történő reflexió válsághelyzet (online oktatás) idején tehát azért fontos, mert a segítő (vallástanár) lehet a „legjobb gyógyszer”, ugyanakkor viszont sokat árthat is, ha a saját spirituális jólléte nem teljes, vagy akár a betegséggel kapcsolatos „teológiája” reflektálatlan marad.³⁷

„A spiritualitás lehetővé teszi az ember számára, hogy mindennapi tapasztalatainak tömegét összefüggő, értelmet adó egésszé rendezze. Olyan valóságértelmezést tesz lehetővé, amely tájékozódási alapot nyújt az élet számára, és így megtartó erejű. A teljes élet utáni vágy keretekre talál. Ez egyik döntő feltétele annak, hogy életünk kiegyensúlyozott legyen... A segítő gyakorlatnak latensen vagy nyíltan mindig spirituális dimenziója is van. Ez jelentkezhethet a segítségre szoruló explicit vagy érzékelhető, de ki nem mondott kérdésfeltevéseiben. És jelentkezik a segítő spirituális habitusában. Bálint Mihály óta tudjuk, hogy a segítő személyiségének, amelynek a spiritualitás vagy annak hiánya is része, milyen jelentős befolyása van a segítségre. Nem szólam, hanem tény, hogy az orvos, a segítő (az egyik) legjobb gyógyszer.”³⁸

A vallásos spiritualításra való reflektáláskor pedig az alábbi kérdések szolgálnak a reflexió támaszpontjául:

- Hogyan értékelhető teológiailag a pandémia?
- Teológiailag alátámasztható-e az a nézet, hogy a „katasztrófák” istenítéletek vagy Isten büntetései?
- Miért enged meg Isten katasztrófákat és szenvedést?

³⁷ A vallástanárok közül meglepően sokan tekintenek úgy a betegségre, a pandémiára, mint istenítéletre vagy Isten büntetésére.

³⁸ HÉZSER Gábor (2008): A spiritualitásról – gondolatok nemcsak protestánsoknak... In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Teologia Reformata Transylvanica*. 1–2. 197–210.

- Milyen szerepe van a keresztyén hitnek olyan krízisek esetén, mint a koronavírus-pandémia?
- Mit jelent a koronavírus-pandémia a protestáns egyházaknak és az erdélyi vallás-oktatásnak?
- Mit tanulunk a pandémia idején szerzett tapasztalatainkból? Mit viszünk magunkkal a jövőbe?³⁹

A vallásánárnak (segítőnek), annak érdekében, hogy segíthessen, tisztánlátásra van szüksége, ebben segít a (támogatott vagy az ön-) reflexió. Ilyenformán a reflexió nemcsak a szakmai hatékonyság növelésének az eszköze online oktatás idején, hanem a tanítványok irányába tett felelősségvállalás fontos lépcsőfoka is.

„... a kollektív megmérettetés helyzetébe kerültünk napjainkban. A pandémia az emberiségre kiterjedő krízisbe sodorta életünket. Valóban kihelyezett élet-halál helyzetekkel szembesülhetünk. A személyes és kollektív tehetetlenség, pánik, biztonságvesztés állapotát éljük át. Ki-ki a saját személyiségének küzdő erőivel szembesülhet. A krízishelyzet jól követhetővé teszi, vajon a halálveszélyt hordozó helyzetekben milyen módon viselkedünk, hogyan nyilvánul meg az a cselekvési bátorságunk, amelynek az élet megvédése ad értelmet és értéket. A COVID-19 vírus alattomos támadó agresszivitásának tudata és pusztító erejének megtapasztalása olyan életbátorság-próbának, kollektív teszthelyzetnek feleltethető meg, amelyben ráismerhetünk, vajon fent tudunk-e lenni az Ember magasán (mint ezt Áprily Lajos költő megfogalmazta), méltósággal, realitás-mértékhatárok megtartásával, a halálfélelem kordában tartásával. Azzal a lelki paranccsal, amely által magunkért és embertársainkért, családunkért, szeretteinkért egyaránt szükségesnek és kötelezőnek érezzük a felelősségvállalást.”⁴⁰

⁴⁰ HOFMANN, B.: A Kurhessen-Waldeck-i Tartomány Protestáns Egyház *püspökönőjének* tézisei. A pandémia-impulzus személyes teológiai alapértelmezéshez. Aktuell | Ev. Kirche von Kurhessen-Waldeck (ekkw.de). Kurhessen-Waldeck, Ev. Kirche. Ford. Hézser G. [2022. 03. 01.].

Összegzés

A koronavírus-járvány elterjedése az élet minden területén éreztette hatását, és joggal mondhatjuk, hogy alapjaiban változtatta meg világszerte az oktatást is. A megváltozott helyzetre a tanárok különbözőképpen reagáltak, voltak, akiknek nem okozott túl nagy gondot az online oktatásra való áttérés, viszont a tanárok többségének a megváltozott környezet és az új kihívások hatására jelentősen megrendült a saját tanári hatékonyságukba vetett hitük.⁴¹

Az online oktatásra való átállás pozitív hozadéka, hogy felgyorsította azoknak a módszereknek, eszközöknek az alkalmazását, melyek a fejlett oktatási rendszerű országokban már régóta bevált szokásként vannak jelen, ezzel eddig nem látott tempójú digitális fejlődésnek téve ki az érintett tanárokat, valamint a tanulókat és a szülőket is. Valójában a digitális oktatás alternatív, egyéni tanulmányi úttá vált, amelynek során a tanár mint segítő, facilitátor van jelen a tanulási folyamatban.

A vallástanárok jelentős része mégsem részesítette előnyben az online oktatást, mert hiányérzetet okozott a megszokott személyközi kapcsolatok megszűnése, ami a tanár–diák viszonyban alapvető jelentőségű. A vallás, mint tantárgy esetében – annak lelkipozíciói, spirituális jellege miatt – hatványozott jelentősége van a személyes találkozásoknak, s így nem véletlen, hogy a szakmai találkozók alkalmával a tanárok egyöntetűen a személyes kapcsolat hiányát nevezték meg legfőbb nehezítő körülményként az új helyzethez való alkalmazkodásban. A tanároknak nemcsak a munkakörnyezetben megjelent új kihívások, a megfelelő technikai háttérrel kapcsolatos problémák, valamint a meglévő tananyag online felhasználására való átalakítása okozott problémát, hanem a sikeres megküzdést olyan mélyebben meghúzó (pszichológiai) tényezők is befolyásolhatják, mint az, hogy a megváltozott helyzet hatására milyen hitek/hiedelmek/nézetek élnek a bennük a tanításról, a tanár–diák kapcsolatáról, saját magukról.

⁴¹ Az énhatékonyságot mint pszichológiai fogalmat Albert Bandura vezette be szociális kognitív elméletének kidolgozásakor, annak a meggyőződésnek a leírására, amelyet az emberek egy bizonyos helyzetben alakítanak ki arról, hogy cselekedeteik mennyire lesznek sikeresek. Összefoglalja: BANDURA, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. W. H. Freeman.

Továbbá az elakadás (eredménytelenség, énhatékonyság csökkenése) bizonyos esetekben visszavezethető a szakmai identitás (Ki vagyok én a munkámban a megváltozott élethelyzetben?), a küldetés (elvesztett kapcsolat az egykori pedagógiai ideállal) vagy a vallásos spiritualitás (Milyen az Istennel való kapcsolatomban a pandémia idején? Mi az én személyes „teológiám” a betegségről, a szenvedésről, a halálról? Hogyan tudom ebben a megváltozott élethelyzetben is az evangéliumot – örömmel – hirdetni a tanítványaim között? Milyen istenképet közvetítek?) kérdésköréhez.

Jelen tanulmányban rámutattunk arra, hogy az (ön)reflexió növeli a tanári munka hatékonyságát, eredményességét, és úgy gondoljuk, hogy a vírus okozta krízishelyzetben, az online oktatás idején is a tudatos reflektálás hozzájárulhat a tanárok szakmai kiteljesedéséhez, hiszen a reflektálás olyan belső motivációt mozgósít, melynek köszönhetően a tanár saját fejlesztésének/fejlődésének irányítójává válhat.

Korthagen modellje (a változás szintjeinek a modellje vagy „hagymamodell”) olyan tartalmi keretet biztosít a reflexióhoz, melyben lehetőség adódik a mélyebb szintű reflexióra is (nemcsak a környezet, viselkedés, kompetenciák, hanem a nézetek, szakmai identitás, küldetés, vallásos spiritualitás szintjeire is). Úgy gondoljuk, hogy a modell a megváltozott oktatási viszonyok közt is segít a tanároknak abban, hogy meghatározzák azt, melyek a problémás szintjeik, valamint azt, hogy mely szinteken kell a reflexió különböző eszközeivel beavatkozni. Azt, hogy az online oktatás idején a tanárok mennyire érezték magukat hatékonyak, sok minden befolyásolhatta, a modell segítségével történő tudatos reflektálás által azonban könnyebben beazonosítható, hogy a szakmai működés mely szintjén van elakadás, s így nagyobb az esély a viselkedés megváltoztatására, az alternatív cselekvésmódok kidolgozására.

Felhasznált irodalom

- ALDRUP, K. – CARSTENSEN, B. – KÖLLER, M. M. – KLUSMANN, U. (2020): Measuring Teachers' Social-Emotional Competence: Development and Validation of a Situational Judgment Test, In: *Frontiers in Psychology*. 11. 892. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.00892.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (2007): *A fejlődés útjai*. Budapest, Nyitott Könyvműhely.
- BAGDY Emőke (2021): Szívbe vésett erő: az életbátorság, In: *Életbátorság. Hogyan ne adjuk fel nehéz helyzetekben?* Budapest, Kulcslyuk Kiadó. 7–34.

- BANDURA, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. W. H. Freeman.
- CALDERHEAD, J. – GATES, P. (1993): *Conceptualizing Reflection in Teacher Development*. London, Palmer Press.
- FALKENBERG (2010): *Teachers Taking Responsibility for Their Professional Development: Working on One's Knowing-to Act in the Moment*, In: *The 35th Annual Conference of the ATEE*. Budapest.
- GALLIMORE, R. – THARP, R. (1992): Teaching Mind in Society: Teaching, Schooling and Literate Discourse, In: Mol, L. C. (szerk.): *Vygotsky and Education. Instructional Indications and Applications of Sociocultural Psychology*. Cambridge, Cambridge University Press. 175–205.
- GHAMDI, A. – SAMARJI, A. – WATT, A. (2016). Essential Considerations in Distance Education in KSA: Teacher Immediacy in a Virtual Teaching and Learning Environment, In: *International Journal of Information and Education Technology*. 6. 1. 17–22. DOI: 10.7763/ijiet.2016.v6.651.
- GORBAI Gabriella Márta (2013): *A mélyreflexió alkalmazási lehetőségei vallástanárjelöltek tevékenységének optimalizálásában*. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó.
- HÉZSER Gábor (2008): A spiritualitásról – gondolatok nemcsak protestánsoknak... In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Teologia Reformata Transylvanica*. 1–2. 197–210.
- HOFMANN, B.: A Kurhessen-Waldeck-i Tartomány Protestáns Egyház püspöknőjének tézisei. A pandémiainpulzus személyes teológiai alapértelmezéshez. Aktuell | Ev. Kirche von Kurhessen-Waldeck (ekkw.de) Kurhessen-Waldeck, Ev. Kirche. Ford. Hézszer G. [2022. 03. 01.].
- IKUTA, T. – TAKAHASHI, T. (2006): A Study of Japanese Teacher's Practical Knowledge by Means of an Ongoing Cognition Method. http://www.teacherresearch.net/tr_ikuta1.pdf [2012.12.29.].
- JENNINGS, P. A. – GREENBERG, M. (2008): The Prosocial Classroom: Teacher Social and Emotional Competence in Relation to Students and Classroom Outcomes, In: *Review of Educational Research*. 79. 491–525.
- JERNBERG, K. A. (é. n.): *Students' Perceptions of Learner Empowerment and Involvement as Functions of Students' Expectations of Instructional Technology Use and Nonverbal Immediacy*.
- KIMMEL Magdolna (2006): A tanári reflexió korlátai, In: *Pedagógusképzés*. 33. 4.
- KÓRÓDI Kitti – JAGODICS Balázs – SZABÓ Éva (2020). Az észlelt tanári hatékonyságot befolyásoló tényezők vizsgálata a kényszerű digitális oktatás időszakában (1. rész): A Tanári Énhatékonyság Kérdőív és a Relatív Énhatékonyság Kérdőív pszichometriai vizsgálata, In: *Iskolakultúra*. 30. 10. 38–52. DOI: 10.14232/iskkult.2020.10.38.
- KORTHAGEN, F. A. (2004): In Search of the Essence of a Good Teacher: Towards a More Holistic Approach in Teacher Education, In: *Teaching and Teacher Education*. 77, 89.

- KORTHAGEN, F. A. – VASALOS, A. (2005): Levels in Reflection: Core Reflection as a Means to Enhance Professional Development, In: *Teachers and Teaching: Theory and Practice*. 11. 1.
- NEWMAN, C. S. (2000): Seeds of Professional Development in Pre-Service Teachers: A Study of Their Dreams and Goals, In: *International Journal of Educational Research*. 33. 2. 125–217.
- NURMI, J.-E. – KIURU, N. (2015). Students' Evocative Impact on Teacher Instruction and Teacher–Child Relationships: Theoretical Background and an Overview of Previous Research, In: *International Journal of Behavioral Development*. 39. 5. 445–457. DOI: 10.1177/0165025415592514.
- PALMER, P. J. (1998): *The Courage to Teach*. San Francisco, Jossey–Bass.
- POPE, M. – DENICOLO, P. (2001): *Transformative Education*. London, Philadelphia, Whurr.
- RANSFORD, C. – GREENBERG, M. T. – DOMITROVICH, C. E. – SMALL, M. – JACOBSON L. (2009): The Role of Teachers' Psychological Experiences and Perceptions of Curriculum Supports on Implementation of a Social Emotional Curriculum, In: *School Psychology Review*. 38. 4. 510–532.
- SCHÖN, D. A. (1983): *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*. London, Temple Smith.
- SELIGMAN, M. E. P. – CSÍKSZENTMIHÁLYI, M. (2000): Positive Psychology: An Introduction, In: *American Psychologist*. 55. 1. 5–14.
- SUPLICZ Sándor (2012): Tanárok pszichológiai jellemzői diákszemmel. Doktori értekezés. Debrecen, KLTE.
- SZABÓ Lajos: *Teológia és praxis*. <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/teol/szabo.htm> [2021.01.25.].
- VAN DER KLEIJ, F. M. – FESKENS, R. C. W. – EGGEN, T. J. H. M. (2015). Effects of Feedback in a Computer-Based Learning Environment on Students' Learning Outcomes: A Meta-Analysis, In: *Review of Educational Research*. 85. 4. 475–511. DOI: 10.3102/0034654314564881.
- VAN DER SPOEL, I. – NOROOZI, O. – SCHUURINK, E. – VAN GINKEL, S. (2020). Teachers' Online Teaching Expectations and Experiences during the COVID-19 Pandemic in the Netherlands, In: *European Journal of Teacher Education*. 43. 4. 623–638. DOI: 10.1080/02619768.2020.1821185.
- VÁRADI J. – JÓZSA G. (2021). A kutatás előzménye, mintája és módszere, In Váradi J. (szerk.): *Az online tér megjelenése a zeneművészeti oktatásban és a hangversenylátogatásban*. (megjelenés alatt).

WENTZEL, K. R. (1996): Social Goals and Social Relationships as Motivators of School Adjustment. In Juvonen, J. – Wentzel, K. R. (szerk.): Social Motivation: Understanding Children's School Adjustment. New York, Cambridge University Press. 226–247.

VÁRADI-KUSZTOS Györgyi¹:

Levél a bennünk élő gyermekhez – gyógyító írás, belső gyermek, irodalom

Abstract. Letter to the Inner Child – Expressive Writing in Literary Context.

The paradigm of expressive writing and its well-known benefits in the field of improving mental health are well known since the end of the twentieth century. In my essay, I would like to explain the connections of this approach with the highly influential works of John Bradshaw as well as the concept of self-healing through expressive writing with the help of the example found in the classical Hungarian epistolary novel *Fanni hagyományai*.

Keywords: expressive writing, mental health, inner child, Pennebaker, Bradshaw

*„A mai olvasó olykor ingerülten elégedetlen a mai irodalommal. Hol a történet, hol vannak a szerethető figurák, hol az élet? (...) Nincs történet? Nincs íve az elbeszéléseinknek? Hát mért nem tetszik olyan életet élni, amelynek íve van? (...) Mért tetszik álldigálni a saját élete mellett, mért nem tetszik átélni, mért csak reflektálni, reflektálni?” (Esterházy Péter: *A szavak csodálatos életéből*)*

¹ Egyetemi adjunktus, Hittanoktató- és Kántorképző Intézet, Károli Gáspár Református Egyetem, Pedagógiai Kar, e-mail: kuszto.gyorgyi@kre.hu.

Pennebaker² „gyógyító írásról” szóló elméletének/gyakorlatának köszönhetően (is) tudhatjuk, hogy saját életünkről alkotott narratívá(i)nk, éntörténetünk nem egyszerűen a velünk megtörtént események ténylajstroma, hanem ezen eseményekhez kapcsolódó érzelmeink tárháza is.

A befejezetlen, félbemaradt munkák, életfeladatok befejezése iránti igény, az értelmetlennek tűnő, netán traumatikus eseményekre vonatkozó jelentés keresés kielégülést nyerhet az írás révén. Különösen igaz lehet ez arra a lelki munkára, amelyben a „belső gyermekkel” találkozunk. Az érzelmi élmények nyelvi szinten történő megfogalmazása sokszor tömör (akár levél formájában megírt), lekerekített történetté alakíthatja az egyébként széttartó gondolati-érzelmi szálakat. Az írás összerendező hatására a szemléletmód fokozatosan átalakulhat, a problémától ily módon nyert távolságban kirajzolódhatnak összefüggések, megoldási lehetőségek, miközben a hatalmas intenzitású, olykor vegyes érzelmek elhordozhatóvá, *átélhetővé* válnak – következésképpen többé már nem csak „áldigálunk” saját életünk mellett, és nem is pusztán reflektálunk rá, hanem átélhetővé tesszük azt önmagunk számára.

1. Úton a *belső* gyermekhez

Az alcímbe szereplő fogalom mára már közhasználatúvá vált. Miközben kétségtelenül beemeltetett a vulgárpaszichológia fogalomtárába, Perczel Forintos Dóra *A Kognitív Terápia fénykora*³ című tanulmánya jelzi, hogy az 1970-es években lezajló kognitív forradalmat és paradigmaváltást követően megjelenő, a személyiség érettebb részeit megszólító terápiás (és filozófiai tartalommal is rendelkező) megközelítéseket olyan dinamikus irányzatok előtérbe kerülése előzte meg, amelyek a sérült „belső gyermek” gyógyítására fókuszáltak. Az is látható, hogy a kétezres évektől sem kopott a fogalom népszerűsége, különböző tudományos kutatások kedvelt témája maradt. Így például a 2016-os *Egész életen át tartó egészség: az idősek gyermekkori élményeiben tükröződő belső gyermek*

² PENNEBAKER, James W. (2005): *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk, Az őszinte beszéd és írás gyógyító ereje*. Budapest, Háttér Kiadó; PENNEBAKER James W. – EVANS, John F. (2018): *Gyógyító írás, Ha fáj a történeted*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.

³ PERCZEL Forintos Dóra (2011.): A kognitív terápia fénykora: a második és a harmadik hullám, In: *Magyar Pszichológiai Szemle*. 66. 11–12.

jelensége⁴ és a 2018-as *Hasznos életleckék az egészséghez és a jólléthez: a belső gyermek jelenségét megvilágító felnőttkori reflexiók a gyermekkor élményeiről*⁵ tanulmányok szerzői saját kutatásuk és szakirodalmi ismereteik összehangolásával világítják meg, hogyan befolyásolja az emberek életét a saját belső gyermekük jelenléte. A pszichoszintézis elméletének és terápiás gyakorlatának megalkotójára, Assagiolira⁶ hivatkozva állítják, hogy a *belső gyermek* minden életszakasz pszichoszintézise.

A fentiekén túl Susan Hancock és Susan M. D. Carr művészetterapeuta ún. portréterápia hatását kutató tanulmánya is említésre érdemes (*A belső gyermek gyógyítása portréterápiával: betegség, identitás és gyermekkori trauma*), amely az említett terápiás eljárást, mint „együttműködő” művészetterápiás beavatkozást vizsgálja olyan életveszélyes és krónikus betegségben élő klienseknél, akik a betegséget önazonosságuk összezavarásaként élik meg.⁷

Mindemellett a belső gyermek és a hit kapcsolata is kutatások tárgyát képezi. Elég, ha Howard Worsley⁸ vonatkozó tanulmányaira gondolunk. Ebben az összefüggésben a

⁴ SJÖBLOM, Margareta – ÖHRLING, Kerstin – PRELLWITZ, Maria – KOSTENIUS, Catrine (2016): Health throughout the Lifespan: The Phenomenon of the Inner Child Reflected in Events during Childhood Experienced by Older Persons, In: *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 11. <https://doi.org/10.3402/qhw.v11.31486> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

⁵ SJÖBLOM, Margareta – ÖHRLING, Kerstin – KOSTENIUS, Catrine (2018): Useful Life Lessons for Health and Well-Being: Adults' Reflections of Childhood Experiences Illuminate the Phenomenon of the Inner Child. In: *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 13. <https://doi.org/10.1080/17482631.2018.1441592> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

⁶ Assagioli, Roberto (1973): *The Conflict between the Generations and the Psychosynthesis of the Human Ages*. New York, Psychosynthesis Research Foundation. Elérhető itt: [Google Scholar].

⁷ CARR, Susan M. D. – HANCOCK, Susan (2017): Healing the Inner Child through Portrait Therapy: Illness, Identity and Childhood Trauma, In: *International Journal of Art Therapy*. 22. 8–21. <https://doi.org/10.1080/17454832.2016.1245767> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

⁸ WORSLEY, Howard (2002): The Inner Child as a Resource for Adult Faith Development, In: *British Journal of Religious Education*. 24. 196–207. <https://doi.org/10.1080/0141620020240304> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

WORSLEY, Howard (2002): The Impact of the Inner Child on Adult Believing, In: *Journal of Beliefs & Values, Studies in Religion & Education*. 23. 191–202. <https://doi.org/10.1080/1361767022000010842> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

belső gyermek többek között úgy jelenik meg, mint a hit fejlődésének potenciális erőforrása.

Ezúttal azonban a *belső gyermek* fogalmának ahhoz a megközelítéséhez kapcsolódunk, amelyet – leginkább Alice Miller, illetve John Bradshaw írásai nyomán – az önségitő csoportok alkalmaznak, és mindehhez az alapot a *puer aeternus* (férfi) vagy (női) *puella aeterna* – az örök gyermek – archetipikus jungi felfogása adja.

Hogy pontosan ki ez a belső gyermek? Stephen A. Diamond⁹ gondolatmenetét követve mondhatjuk, hogy az e névvel illetett jelenség első és legfontosabb jellemzője az, hogy valódi. Természetesen nem szó szerint és nem fizikailag, de képletesen, metaforikusan mindenképpen. Hasonlóan a komplexusokhoz, állítja Diamond, rendkívül erős pszichológiai valóságról van szó. Bár valaha mindannyian gyerekek voltunk, a legtöbb felnőtt nincs tisztában azzal, hogy még mindig bennünk él ez a gyermek. A saját belső gyermekünkkel való tudatos kapcsolattartás hiányából pedig számos viselkedési, érzelmi és kapcsolati nehézség származik. Nagyon sok mentális rendellenesség és romboló viselkedési minta (a finom önszabotázstól és önpusztító mintáktól a passzív ellenségeskedésen át a súlyos önpusztító tünetekig, erőszakos tettekig) többé-kevésbé összefügg ezzel az öntudatlan részünkkel. A gyermeki ingerlékenység vagy a nárcisztikus indulat hevessége, netán az infantilis rászorultság, függőség és rettegés az elhagyástól vagy felelőtlenység és a felnőtté válás dühös megtagadása – mind-mind a megsebződött belső gyermek felnőttre gyakorolt tudattalan befolyását mutatja.

Az előbbiekből szinte természetesen adódik a kérdés: lehet-e egyáltalán egy gyermeknek érett kapcsolata? Karrierje? Önálló élete? Mégis, bizonyos mértékig pontosan ez történik velünk mindennap – állítja Diamond. Érezhetjük azt a szorongást, félelmet, bizonytalanságot, elveszettséget, magányt, amit egy csecsemő, egy óvodáskorú, egy iskola érez, amikor a felnőttvilág súlya nehezedik rá életkorának megfelelő szülői felügyelet, védelem, határok, struktúra vagy támogatás nélkül.¹⁰

⁹ DIAMOND, Stephen A. (2008): *Essential Secrets of Psychotherapy: The Inner Child, In: Psychology Today*. Június 7. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/evil-deeds/200806/essential-secrets-psychotherapy-the-inner-child> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

¹⁰ Uo.

I.1. A spirituális seb

Többek között Eric Berne tranzakcióanalízis elméletére, mint háttérre és Ron Kurtz rendszerére hivatkozva állítja Bradshaw,¹¹ hogy az ún. maganyagunk: azaz a legkorábbi érzéseink, hiteink, emlékeink, amelyeket gyermekkori környezetünk feszültségeire válaszként adtunk, egyfajta szűrőként működik, és ez minden későbbi tapasztalat szűrőjévé válik. Az első lépés annak tudatosítása, hogy milyen „szűrőnk”, milyen „szemüvegünk” van.

„Minden rosszul működő családból származó gyermek, bizonyos mértékig megkapja a spirituális sebet, elveszti az ÉN VAGYOK érzést.”¹² Fontos nyomatékosítani, hogy mindkét szó (az én/egyediség és a vagyok/létezés) egyaránt hangsúlyos a fenti megfogalmazásban. A lelki egészség alapja, annak átélése, hogy létezésem önmagában jó, jogos, értékes. „Egy rosszul működő családban egyik szülő sem tudja megadni a gyerekek, amire szüksége van, mert ők maguk is szükségét szenvednek.”¹³ Alighanem joggal állíthatjuk, hogy ez nemcsak a szülőre, de a sebzett belső gyermekkel reflektálatlanul együtt élő pedagógusra vagy lelkészre is jellemző, és így mind az iskola, mind pedig az egyház könnyen válhat a spirituális továbbsebződés terepévé.¹⁴ Minden visszaélés (fizikai, szexuális, érzelmi) végsősoron spirituális sebet ejt. Azt az érzést ülteti el bennünk, hogy „meghibásodtunk, nem ütjük meg a mércét”.¹⁵ Ezt nevezi Bradshaw *mérgező szégyennek*. Ez az érzés nem büntudat, mert közvetlenül személyünkhöz, és nem konkrét tethez kapcsolódik, amit jóvá lehetne tenni.

„A lelkiismeret előtt léteztem
A büntudat előtt
Az erkölcs előtt
Én vagyok a legerősebb érzelem
Én vagyok a belső hang, amely megvető szavakat suttag
Én vagyok a belső szorongás, amely átcikázik rajtad

¹¹ BRADSHAW, John (1990): *Vissza önmagunkhoz, a bennünk élő gyermek felfedezése*. Budapest, Duna International.

¹² I. m. 66.

¹³ Uo.

¹⁴ I. m. 72–73.

¹⁵ I. m. 74.

Minden értelmi előkészület nélkül
MÉRGEZŐ SZÉGYEN A NEVEM.¹⁶

(...)

Fájdalmam olyan elviselhetetlen, hogy át kell adj belőle másnak
Ellenőrzéssel, tökéletesítéssel, megvetéssel, kritikával, hibáztatással,
irigységgel, bírálattal, hatalommal és dühvel,
Fájdalmam olyan átható
Hogy el kell fedjél szenvedélyekkel,
Merev szabályokkal, kieléssel és tudattalan én-védelemmel.
Fájdalmam olyan átható,
Hogy el kell fásulj, hogy többé ne érezz engem
Meggyőztelek, hogy elmentem, hogy nem létezem,
Akkor hiányt és ürességet tapasztalsz
MÉRGEZŐ SZÉGYEN A NEVEM.”¹⁷

Ha kellően beláttuk és átértéztük a fenti sorok igazságát, megértjük, miért kíván Bradshaw írása önsegítő könyvként működni. Amennyiben a spirituális sebzettséget magán hordozó belső gyermek meggyógyul, egy kölcsönösen előnyös, együttműködő kapcsolat alakulhat ki vele, amelyben mind a felnőtt én, mind a belső gyermek olykor egymásnak ellentmondó szükségletei kreatívan kielégíthetők. A személyiség felnőtt része megtanul úgy viszonyulni belső gyermekéhez, ahogy egy elég jó szülő a hús-vér gyermekéhez. Határ, fegyelem, struktúra, támogatás, gondozás és elfogadás a gyermek iránti szeretet létfontosságú alkotóelemei.¹⁸

Választott célkitűzésének megfelelően Bradshaw könyvének első része elméleti, amely a bennünk élő gyermeket nemes egyszerűséggel csodagyermeknek hívja, megmutatva, hogyan veszik ki belőle a csoda, és maradnak meg helyette azok a sebek, amelyek összezavarják felnőttkori életünket. A második rész végigjárja a csecsemőkor, kiseddkor, óvodáskor, iskoláskor és serdülőkor időszakait, hogy „bölcс felnőttünk” időrendben haladva szeretettel és szégyen nélkül gyógyítsa meg megsebzett gyermekünket.

¹⁶ A magyar olvasó számára párhuzamként önkéntelenül is megjelenik Illyés Gyula: *Egy mondat a zsarnokságról* című verse, hiszen a leírt működési mechanizmus nagyon hasonló: „fogoly vagy s egyben foglár”.

¹⁷ BRADSHAW (1990), 75–77.

¹⁸ DIAMOND (2008).

A gyógyulás folyamata egy ún. gyanúleltár elkészítésével indul. Bizonyos állítások megválaszolása sejteti velünk, hogy az adott életszakaszban mennyire sérült meg belső gyermekünk. Ezt követi az egészséges fejlődéséhez szükséges igények bemutatása és az adatgyűjtés, ahol a saját, szóban forgó életkorra vonatkozó összes információt összegyűjtjük, ami csak rendelkezésünkre állhat. Ha van olyan személy, akivel mindez megosztható, mert nem ad kérést tanácsokat, nem diagnosztizál, nem vitatkozik, aktív figyelemmel meghallgat, egyszerűen hitelesíti a fájdmunkát – osszuk meg vele, javasolja a könyv szerzője. A következő lépés az addig megtiltott érzelmek érzése. „Nem tudod meggyógyítani azt, amit nem érzel.”¹⁹ Témánk szempontjából ezután következik a legizgalmasabb terület: a levélírás/levélváltás a csecsemő, a kised és az óvodáskorú belső gyermekkel. Az iskoláskorú belső gyermeknek a tündérmese írását javasolja, míg a serdülőnek az ún. „hazatérési meditációt”.²⁰ A belső gyermekünket megerősítő állítások, a meditáció, egy társsal vagy csoportban végzett (gyász)munka, továbbá a megsebzett belső gyermek védelmére kialakított gyakorlatok bemutatását a *Megújulás* címet viselő utolsó rész követi, melynek *A csodagyerek mint Isten képmása* (Imago Dei) című fejezetében ezt olvashatjuk: „A csodagyerek természetszerűen vallásos. Gyermeki, és rendíthetetlenül hisz valami nálánál nagyobbban.”²¹

2. A levél mint gyógyító írás és mint szépirodalmi műfaj

Bradshaw meggyőzően érvel amellett, hogy a levélírás gyakorlata mennyire hasznos a belső gyermekünk gyógyításában. Azt javasolja, hogy „bölcs, felnőtt énünk” képzelje el az adott életszakaszban (csecsemőként, kisedként, óvodásként) belső gyermekét, és röviden

¹⁹ BRADSHAW (1990), 114.

²⁰ A meditáció fogalma és tevékenysége kapcsán fontosnak tartja megnyugtanni azokat, akik vallásos meggyőződésük miatt idegenkednek a javasolt gyakorlattól, hogy semmi Istenellenes vagy mindennapi életünktől merőben eltérő nincs benne: „(...) tudatában kell lenned, hogy egy nap alatt többször ki- és belépsz a transzállapotba. Emlékezz rá, hogy a megsebzett belső gyermek problémája részben *spontán* életkor-visszacsúszásból ered. Most tulajdonképpen *ellenőrzöd* ezt a folyamatot.” I. m. 130.

²¹ I. m. 323.

fogalmazza meg azokat a mondatokat, amelyek megerősítik abban, hogy öröm a létezése, és megkapja tőlünk, amire igazán szüksége van az élethez. Majd az „ügyetlenebbik” kézzel (kevésbé domináns agyféltekénket használva) a belső gyermek nevében írjunk levelet a felnőtt énünknek. Mindez segít a valódi érzéseinkhez közel kerülni.

*A gyógyító írás*²² szerzői, James Pennebaker és John F. Evans, az általuk kidolgozott hathetes program második hetét a levélírásnak szentelik. Ez esetben sincs szó szépirodalmi elvárásokról, inkább arról, hogy miként írhatunk együttérzést, empátiát vagy hálát kifejező levelet nemcsak valaki másnak, aki jelentős szerepet játszott valamilyen élményünkben, de korábbi, esetleg jövőbeni énünknek vagy személyiségünk valamelyik részének. Az írásgyakorlat utáni kérdőív kitöltése pedig az élmény tudatossá tételét segíti.

A mentálhigiénés célra alkalmazott írás formái persze igen különbözőek lehetnek: a fent említett levélírás különböző típusaitól kezdve a személyes elbeszéléseken, trauma-elbeszéléseken, versíráson keresztül a folyóiratokig terjed, újabban pedig az internetes blogok írása is sok esetben ide sorolható. Bármelyik forma alkalmazható személyes vagy terápiás területen is. Mivel ezek számos terápiás elmülethez illeszthetők, így mind a kezdeti, mind pedig a későbbi terápiás szakaszok alatt igénybe vehetők. Az előnyök gyakran egyediek, személyre szabottak, azonban a stressz enyhítésében, a megküzdés javításában és a perspektívaváltás megkönnyítésében általánosnak tűnik a jótékony hatás. Akik úgy döntenek, hogy írásaikat másokkal is megosztják, a kapcsolódás lehetőségét nyerik általa.²³

Az előbbi esetekben a szövegek esztétikai értéke nem követelmény, hiszen szerzőjükre gyakorolt mentálhigiénés hatásuk nem ennek függvénye, mégis témánk vonatkozásában érdemes rövid pillantást vetni az irodalmi értékkel bíró levél műfajára is.

Közismert, hogy a szépirodalmi levél egyik kedvelt formája a kitalált vagy már nem élő, esetleg létező személyhez szóló, de valójában el nem küldött fiktív levél.²⁴

²² PENNEBAKER – EVANS (2014), 168–176.

²³ HAERTL, Kristine Lynn – ERO-PHILLIPS MAIERS, Adrienne (2019): The Healing Properties of Writing for Persons with Mental Health Conditions, In: *Arts & Health. An International Journal for Research, Policy and Practice*. 11. Published online: 20.12.2017. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17533015.2017.1413400>. Letöltési dátum: 2020.09.10.

²⁴ A magyar irodalom legismertebb fiktív levelei Pázmány Péter és Mikes Kelemen nevéhez köthetők. Előbbinek a hitvitázó levélsorozata, az *Öt szép levél*, utóbbinak a 207 levelet tartalmazó *Törökországi levelek* című szépirodalmi levélgyűjteménye ismert.

E levelek sajátos műfajváltozata a 17–18. században Európa-szerte népszerű irodalmi műfajjá váló levélregény. A művek témája a szentimentalizmus korának elvárásait követve a beteljesületlen szerelem. Ha azonban Bradshaw fogalmi keretét alkalmazzuk, akkor azt mondhatjuk, hogy e szövegek középpontjában a spirituális sebzettség áll.

A fenti megállapítást alátámasztandó a tanulmány lezárásaként a műfaj egy irodalomtörténeti értelemben rendkívül értékes és esztétikai érték tekintetében is kiemelkedő hazai szöveg példája által mutatom be a gyermekkori sebzettség tematikus jelentőségét.

A magyar irodalmi köztudatba Kármán József *Fanni hagyományai* című 18. századi levélregényét Toldy Ferenc irodalomtörténész emelte be. Toldy még úgy gondolta, hogy ténylegesen Fanni (és T-ai Józsi) írta a leveleket és a vonatkozó naplórészleteket, azóta persze tudjuk, hogy az egész szöveg kora kivételes tehetségű szerzőjétől, Kármán Józseftől származik. A műfaj megkövetelte jellemzők: kevés epikai elem, a lélektartalmak, az érzelmek hangsúlyos volta – mind fontos jellemzői az alkotásnak.

Következzék egy idézet a műből, amely azon túl, hogy kirajzolódik benne a rousseau-i emberkép – Bradshaw szavaival élve –, megvilágítja, hogy e levélregény témája valójában a belső gyermekben esett mély spirituális seb. „Édesanyját még ifjú gyenge korában, dajkája karjain kísérte az elmúlás helyére. Édesatyja nem édes atya volt. Elfelejtett minden emberi és atyai érzékenységet, mert azt hitte, hogy a gyermek csak keménységgel neveltethetik jól, és nem tudta, hogy ez az áldott lélek úgy jött ki, mint legjobb, a természet kezéből...”²⁵

A kamaszkori elviselhetetlen magány, az egész létét fenyegető riadalom, amit átél a főhős, a csecsemőkori anya–gyerek szimbiotikus kapcsolaton ütött sebekre is utal. Valami „hiánnyal küszködik, amelynek megnevezésére nem képes. Ezért önmagát megkísérli e hiány tükrében szemlélni.”²⁶ Magánya sorvasztó. „Ő, talán Ő betöltené Szívem Hijjánosságát. Szeretne Ő engem’, és én Őtet. De így, egyedül.”²⁷

²⁵ KÁRMÁN József (1875): *Fanni hagyományai*. Budapest, Franklin Társulat. <https://mek.oszk.hu/00700/00722/00722.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

²⁶ SZILÁGYI Márton (1998): *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

²⁷ KÁRMÁN (1875).

Egyetérthetünk Bódi Katalin állításával, aki *Egy műfaj apológiája. A 18. századi magyar levéregény és kontextusai* című, a műfaj magyar vonatkozásait vizsgáló disszertációjában így fogalmaz: „A levéregény szövegegyeségei a magány metaforái.”²⁸ Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a távolság áthidalására, a fizikailag jelen nem lévő megszemélyesítésére, az érzelmek és a gondolatok kimondása során a levélben beszélő identitásának kifejlődésére is alkalmasak e szövegek. Ezen a ponton pedig összeérnek a szálak, ha a fikcionalitás és az önéletrajziség elméleti problémakörét ideiglenesen zárójelbe tesszük: a (levél)írás mind a belső gyermek gyógyítását célzó, irodalmi mércével nem mérhető írássokban, mind pedig a szépirodalmi értékéért méltán csodált *Fanni hagyományai*ban (több-kevesebb) sikerrel az önmegértés az az öngyógyítás eszközeként működik.

Felhasznált irodalom

- ASSAGIOLI, Roberto (1973): *The Conflict between the Generations and the Psychosynthesis of the Human Ages*. New York, Psychosynthesis Research Foundation. [Google Scholar] (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- BÓDI Katalin (2005): *Egy műfaj apológiája. A 18. századi magyar levéregény és kontextusai*. Doktori disszertáció. DE IDI. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/79702/ertekezes.pdf?sequence=4&isAllowed=y>. (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- BRADSHAW, John (1990): *Vissza önmagunkhoz, a bennünk élő gyermek felfedezése*. Budapest, Duna International.
- CARR, Susan M. D. – HANCOCK, Susan (2017): Healing the Inner Child through Portrait Therapy: Illness, Identity and Childhood Trauma, In: *International Journal of Art Therapy*. 22. 8–21. <https://doi.org/10.1080/17454832.2016.1245767> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- DIAMOND, Stephen A. (2008): Essential Secrets of Psychotherapy: The Inner Child, In: *Psychology Today*. Június 7. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/evil-deeds/200806/essential-secrets-psychotherapy-the-inner-child> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

²⁸ BÓDI Katalin (2005): *Egy műfaj apológiája. A XVIII. századi magyar levéregény és kontextusai*. Doktori disszertáció. DE IDI. <https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/79702/ertekezes.pdf?sequence=4&isAllowed=y> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

- HAERTL, Kristine Lynn – ERO-PHILLIPS MAIERS, Adrienne (2019): The Healing Properties of Writing for Persons with Mental Health Conditions, In: *Arts & Health. An International Journal for Research, Policy and Practice*. 11. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17533015.2017.1413400> (utolsó megtekintés dátuma: 2020.09.10.).
- KÁRMÁN József (1875): *Fanni hagyományai*. Budapest, Franklin Társulat. <https://mek.oszk.hu/00700/00722/00722.pdf>.
- PENNEBAKER, James W. (2005): *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk, Az őszinte beszéd és írás gyógyító ereje*. Budapest, Háttér Kiadó.
- PENNEBAKER, James W. – EVANS, John F. (2018.): *Gyógyító írás, Ha fáj a történeted*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.
- PERCZEL Forintos Dóra (2011): A kognitív terápia fénykora: a második és a harmadik hullám, In: *Magyar Pszichológiai Szemle*. 66. 11–12. <https://akjournals.com/view/journals/0016/66/1/article-p11.xml>.
- SJÖBLOM, Margareta – ÖHRLING, Kerstin – PRELLWITZ, Maria – KOSTENIUS, Catrine (2016): Health throughout the Lifespan: The Phenomenon of the Inner Child Reflected in Events during Childhood Experienced by Older Persons, In: *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 11. <https://doi.org/10.3402/qhw.v11.31486> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- SJÖBLOM, Margareta – ÖHRLING, Kerstin – KOSTENIUS, Catrine (2018): Useful Life Lessons for Health and Well-Being: Adults' Reflections of Childhood Experiences Illuminate the Phenomenon of the Inner Child, In: *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 13. <https://doi.org/10.1080/17482631.2018.1441592> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- SZILÁGYI Márton (1998): *Kármán József és Pajor Gáspár Uránidája*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- WORSLEY, Howard (2002): The Inner Child as a Resource for Adult Faith Development, In: *British Journal of Religious Education*. 24. 196–207. <https://doi.org/10.1080/0141620020240304> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- WORSLEY, Howard (2002): The Impact of the Inner Child on Adult Believing, In: *Journal of Beliefs & Values, Studies in Religion & Education*. 23. 191–202. <https://doi.org/10.1080/1361767022000010842> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

MIKOLA NYÍRI Emese¹:

A szelf megerősítése terápiás írással. A fikció, mint eszköz

Abstract. Strengthening the Self with Therapeutic Writing. Fiction as a Tool.

In therapy, we can integrate in our work things that did not happen actually. This is also valid in the case of writing therapy. When a patient accepts a fictional practice, and tries to perform it, it breaks down his own self-defense mechanism more easily. Such a fictional practice could be talking with a body part or bad trait, rewriting the story of a trauma, introducing new characters, or telling the story from a different perspective. A world that does not follow the rules of reality can give an internal liberation that strengthens the self, weakened by external conditions, and heals the damaged self.

That is what Celia Hunt's book, *Therapeutic Dimension of Autobiography in Creative Writing*, is about, and Thompson Kate in her *The Therapeutic Journal Writing. An Introduction for Professionals* and James W. Pennebaker and John F. Evans in their *Expressive Writing: Words That Heal* also devote several chapters specifically to this topic.

The most important criteria in this type of writing are to be truly authentic without any role-play.

The wisdom of trauma lies in not identifying with the circumstances that make our life narrow and turning to the whole world. This is analogous to religious conversion, the search for the Kingdom of God, the childish open-minded view of the world that Jesus encouraged us to have.

Keywords: writing therapy, fiction as a tool, self-defense mechanism, the wisdom of trauma, authenticity, conversion, Kingdom of God

¹ Doktorandusz, BBTE Ökumené Doktori Iskola; e-mail: ny.mikolaemese@yahoo.com.

I. Bevezető

„A tiszta észember a valóságban sehol sem fellelhető absztrakció. Minden emberi lény tudatos tevékenységből és irracionális élményekből tevődik össze.”² – írja Mircea Eliade annak bizonyítására, hogy a vallás nélküli ember is számtalan tabujával és babonájával öntudatlan vallásos viselkedést mutat. Mindezt belátva feltehetném az ontológiai kérdést: létezik-e bármiféle terápia fikció nélkül? Történeteink, emlékeink, traumáink mesélésében mennyire tudunk precíznek vagy objektívek maradni? Van-e egyáltalán objektivitás vagy realitás az érzelmek síkján? Absztrakcióink és analógiáink révén nem esünk-e öntudatlanul és sokszor tudatosan is túlzásokba? A kérdések eleve költőiek.

2. A fikció

A fikció tehát velünk van: túlzott válaszreakcióinkban, továbbgondolt örömeinkben és sérelmeinkben, filmekkel, dalokkal, olvasmányokkal, mások történeteivel összemósódott emlékeinkben, vagy akár a metaforák szintjén. A fikciót nem úgy kell értelmezni, mint a valóságtól való elfordulást vagy mint öncélú művészkedést.

A fikció olyan eszköz, amely segít elvontabb tartalmak kifejezésében, mint a példabeszéd műfaja. „A példázatokban szóló tanítás – akárcsak Krisztus valamennyi beszéde – árnyalatokból, meglepetésekből és paradoxonokból áll. Semmi sem szorítható mértani rendszerbe, nem határozható meg lineáris ok-okozati összefüggés szerint, dogmatikailag nem osztályozható.”³

A fikció olyan eszköz, amely átmenetileg feloldhatja az emberi lét tér- és időbeágyazottságát, és ezáltal szabad és univerzális teret biztosít. Az archaikus tudást őrző népmesék kezdő és záró formulái is ilyen funkcióval bírnak. *Egyszer volt, hol nem volt... / Így volt, igaz sem volt* – logikailag egymásnak ellentmondó állítások ugyanazon dologról. Hasonlóan *Az óperenciás tengeren is túl, ott, ahol a kurtafarkú malac túr* – hol van a magyar embernek tengere, ráadásul óperenciás, de kurtafarkú malac szinte minden portán található volt.

² ELIADE Mircea (2009): *A szent és a profán*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 196.

³ PLEȘU, Andrei (2019): *Jézus példázatai. Az elmesélt igazság*. Koinónia, Kolozsvár. 58.

Hasonlót ír Baumgartner *Pasztorálpszichológiájában* a történetekről. „A történetek bevonnak az élményközösségbe. (...) A szenvedőnek azt a félelmét, miszerint nem tartozik sehová és nem hasonlít az emberek többségéhez, éppen azáltal ragadhatjuk meg, hogy a történetek az emberek életének lényeges témáihoz nyúlnak, és ezzel azt üzenik: ez nem egyedül a te kérdésed, hanem sokaké, az összes emberé.”⁴ A fikció olyan eszköz, mely segít megszabadítani az egyént, még ha időlegesen is, egy szerepjáték erejéig – én-képvédő mechanizmusaitól. Baumgartner ezt így fogalmazza meg: „Levesszük a válláról azt a terhet, hogy csak magáról beszéljen, hogy úgy érezze, a segítő vagy a saját elvárásainak meg kellene felelnie. Lehetőségessé válik, hogy az idegen történet védelme alatt a sajátjáról beszéljen.”⁵

Egy fiktív történet, egy irodalmi mű provokálhat, cselekvésre készíthet, de vigasztalhat, vagy új alternatívákat mutathat fel, vagy új nézőpontokat, perspektívákat hozhat be egy bizonyos élethelyzetbe. Viktor Frankl az 1975-ös bécsi könyvhét megnyitóján tartott előadásában azt mondta: „Az irodalom akkor valósítja meg terápiás potenciálját, ha az exhibicionizmust, a nihilizmust, a cinizmust nem teszi tárgyává, és nem használ ilyen hangnemet. Orvosi hasonlattal élve: ha az író nem képes immunizálni olvasóját a kétségbeesés ellen, akkor legalább ne fertőzze.”⁶

A fikció az írásterápiában egyszerűbben és biztonságosabban alkalmazható, mint a hagyományos beszédalapú terápiában vagy a lelkipozásban.

3. A történetírás, mint terápiás eszköz

James W. Pennebaker a texasi Austin egyetemen a stressz emberi szervezetre gyakorolt hatását kutatta az 1980-as években, és stresszoldási módszerekkel kísérletezett, mikor az írás változást és gyógyulást előidéző hatását kimutatta. Kezdetben a kísérleti alanyok húsz percen át egy traumatikus vagy őket zavaró témáról kellett írjanak, míg a

⁴ BAUMGARTNER Isidor (2006): *Pasztorálpszichológia*. Párbeszéd Alapítvány, Semmelweis Egyetem. 556.

⁵ BAUMGARTNER (2006), 556

⁶ G. TÓTH Anita (2016): Logoterápia és biblioterápia, In: *Helikon, irodalomtudományi szemle*. 2016/2. 235.

kontrollcsoport egy semleges témáról való írás feladatát kapta. Ezután kérdőívben válaszoltak arra, hogy mennyire sikerült kifejezniük önmagukat, és milyen a jelenlegi lelkiállapotuk. Mindez négy egymást követő napon, ugyanazon utasításokkal. Mivel a stresszoldó írás egészségre gyakorolt hatása volt a kutatási fókusz, az alanyok beleegyeztek abba, hogy az íráskísérlet előtti orvosi aktáikat, orvoslátogatási szokásaikat feldolgozzák, és a négy napos írás után a még elkövetkező hat hónapot. A traumatikus vagy zavaró történetről írók körében a megbetegedések aránya csökkent. A továbbiakban közvetlenül az írás után vért vettek az alanyoktól és a szervezet immunaktivitását mérték a vérben.⁷ Ezek olyan látványos eredményeket mutattak, melyek az írás és a gyógyító szöveg további kutatásához vezettek. Tíz év kutatásait Pennebaker az *Opening Up: The Healing Power of Expressing Emotions* című könyvben foglalta össze 1990-ben. Ez 2005-ben jelent meg magyarul.⁸

Az írás gyakorlatának egyértelmű hatását az emberi szervezetre bizonyították az egyetemen és a kórházakban tíz éven át végzett klinikai kísérletek: új terápiás eszköz született.

4. Kétarcú írás

A kísérleti alanyoknak a feladat közlésekor – zavaró vagy traumatikus élmény leírása húsz percen át – kihangsúlyozták, hogy írás során ne figyeljenek a szépírásra vagy helyesírásra, csak feltörő gondolataikat próbálják papírra vetni. Vagyis engedjék el a külső megfelelési kényszereiket és próbáljanak valódi önmaguk lenni. Ilyenkor, elsősorban a szöveg visszaolvasásakor, amikor az ember szembesül azzal, amit írt, dialógusba lehet lépni a szelffel.⁹ Ez egyrészt lehetőség, másrészt óvatosságra int. Nem etikus anamnézis és koncepció nélkül „bedobni” egy-egy látványos írásterápiás gyakorlatot egy cso-

⁷ PENNEBAKER, James W. (2005): *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk. Az őszinte beszéd és írás gyógyító ereje*. Budapest, Háttér Kiadó. 54–57.

⁸ Uo.

⁹ THOMPSON, Kate (2011): *The Therapeutic Journal Writing. An Introduction for Professionals*. London, Kingsley Publishers. 35. “These illustrate how the individual sees the self on the page in the written words. Sometimes there is something unrecognizable that needs to be reintegrated.”

port vagy akár egyéni tevékenységbe. Thompson Kate pszichológusnő szerint nem ajánlott az írás: pszichotikusoknak, azoknak, akiknek labilis a realitásérzékük, alacsony önkontrollszinttel rendelkezőknek, azoknak a depressziósoknak, akiket fáraszt az írás.¹⁰

A szívből jövő írás során feltörő gondolatok sokszor a tudatalattiból jönnek, ezért az írásterápiának különböző módszerei vannak az írás megfelelő előkészítésére, lezárására és az élmények feldolgozására is. Thompson Kate pszichológiai praxisába vezette be az írást; ennek szakmai bemutatását ismerteti a fent már idézett szakkönyv.

Hasonlóra figyelmeztet Pinkola Estés jungiánus pszichológusnő, aki elsősorban történet- és meseterápiával dolgozik: „Amikor mesékkal foglalkozunk, akkor archetipális energiát kezelünk, ami igencsak hasonlít az elektromossághoz. Életre kelt és világosságot teremt, a nem megfelelő helyen, időben és mennyiségben azonban, mint a gyógyszer, nemkívánatos hatásokat válthat ki.”¹¹

Az írás értelemszerűen lelassítja, lineáris rendbe rakja a kavargó gondolatokat, megadja az esélyt a konfrontációra, és ezáltal a kritikai gondolkodásnak is teret ad. Rico L. Gabriele *Pain and Possibility* című könyvében¹² rendkívüli egyszerűséggel fogalmazza meg mindezt: az írás célja a megnevezés és elkülönítés.¹³ Pennebaker könyvének *Túl a traumán: írás és jóllét* című fejezetében így ír: „Ha valaki képes saját komplexélményeit könnyebben megérthető csomagokká szortírozni, immár túl is léphet a trauma világán. Az írás tehát szerveződést visz a traumákba.”¹⁴ A fenti idézet értelmezhető úgy is, hogy a megnevezés már egyben gyógyulást is jelent, pedig Pennebaker azt hangsúlyozza könyvében, hogy a megnevezés egy át nem ugorható szakasz. Egy szükségszerű konfrontáció. „Az írás serkenti a problémamegoldást. Minthogy az írás elősegíti az információk integrálását, megkönnyíti a komplexproblémák megoldását. Ennek több oka van. Az egyik, hogy írás közben figyelmünk tovább időzik egy-egy problémánál, mint ha csupán gondolkodunk a dolgon.”¹⁵

¹⁰ THOMPSON (2011), 61.

¹¹ PINKOLA, Estés Clarissa (2004): *Farkasokkal futó asszonyok. Beavatás a nőiség őseredetének titkaiba*. Budapest, Édesvíz Kiadó. 430.

¹² RICO, Gabriele L. (1991): *Pain and Possibility. Writing Your Way through Personal Crisis*. Los Angeles, J. P. Tarcher.

¹³ I. m. *The Motive for Writing: Naming and Framing*.

¹⁴ PENNEBAKER (2005), 230.

¹⁵ I. m. 238.

5. Teljes önmagunk vagy a traumatörténet

De mi van, ha bár megnevezzük a traumát, ismerjük, és, bár felismerjük, de nem tudunk tőle szabadulni? Aki ismert már hosszú betegségben szenvedőket vagy fogyatékkal élőket, családokat, ahol több generáción át örökítődtek bizonyos sémák áldozatiságról, erőszakról, az megérti ezt a látszólagos paradoxont. *A nem akarom, nem szeretem, de mégis képtelen vagyok tőle elszakadni* helyzetét.

A visszatartás, megengedés, az elengedés pszichológiai állapotainak a megéléséről van szó, arról, hogy a rég lecsengett, de fel nem dolgozott eseményt reálisabbnak éljük meg, mint a jelen történéseit. Elisabeth Lukas logoterapeuta ezt „jelen nem levésnek” nevezi.¹⁶ Ilyenkor a jelenre irányuló cselekvések nehézkesek; az, aki nincs jelen, nem tudja kellően képviselni önmagát, nem tud kiállni saját igaza mellett, nem képes kellően elmondani, mit érez most, mit akar, vagy mit nem akar a jelen helyzetben. Juliet Mitchell pszichoanalitikus „lakatlan beszédként” karakterizálja, az ilyen emberek megnyilvánulásait.¹⁷

5.1. A „helyettem szóljál” gyakorlata

Ilyenkor az egyszerű faggatás, beszélgetés nem vezet sehová. Nincs kit „meghallgatni”, mert nem őt tükrözik a szavak. Viszont arról lehet beszélgetni, hogy van-e kedvenc dala, verse, bibliai idézete vagy akár olyan mondata egy filmből, amit megjegyzett, ami felvidítja, vagy ami úgy érzi, mégis olyan mintha róla szólna. Előző generációk fiataljai még foglalkoztak azzal, hogy dalszövegeket, citátumokat, verseket írtak ki féltve őrzött füzetekbe. A nyolcvanas években tinédzserként én is csináltam ilyet: egy lapra került József Attila, az Edda Művek, Johann Wolfgang Goethe és az Omega, és együtt szóltak rólam és szóltak helyettem. Főleg akkor, ha egy-két helyen már belenyúltam, átírtam, alakítottam a szavakat vagy a toldalékokat, hogy jobban megfeleljenek az én

¹⁶ LUKAS, Elisabeth (2006): *Hol találd oltalmadat? Az életigenlés logoterápiái irányelvei*. Budapest, Jel Kiadó. 186.

¹⁷ MITCHELL, Juliet (1999): Trauma, felismerés és a nyelv helye, In: *Thalassa*. 2–3. 71. [http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/\(10\)1999_2-3/061-81_J-Mitchell.pdf](http://imago.mtapi.hu/a_folyoirat/e_szovegek/pdf/(10)1999_2-3/061-81_J-Mitchell.pdf) (utolsó megtekintés: 2022.02.01.).

helyzetemnek. Az ilyen gyakorlatokat nevezi Thompson Kate nap- és naplóindítónak, *journal prompt*-nak.¹⁸

A gyakorlat hozadéka az önkifejezés mellett a kreativitás okozta öröm. Az élmény, hogy valami mégis szólhat rólam, nem kell mindig közhelyekbe menekülöm, reményt ad, és többszöri gyakorlás után új kognitív sémákat teremthet. Judith Herman *Trauma és Gyógyulás* című könyvében behatárolja a trauma utáni gyógyulás szakaszait.¹⁹ Ezek a gyógyító kapcsolat és biztonság megteremtése, majd az emlékezés és a történet rekonstrukciója, ezt követi a visszakapcsolódás és sorsközösség. Természetesen a szövegek sajátos „mixelése” nem csak a történet rekonstrukciójában, hanem az első biztonsági fázisban, a saját kontroll átvételében is fontos szerepet játszik.

5.2. Perspektívaváltás és önéletrajzi fikció

A zavaró vagy traumatikus történetek megtalálása, rekonstrukciója, átírása addig, amíg már kiírjuk magunkból, és teljesen el tudjuk engedni – valójában „csak” ennyi lenne az írásterápia. Az elengedési élmény, melynek Pennebaker külön fejezetet szentel első könyvében, „A terápia szempontjából kétszeresen is értékes: egyrészt sokat megtudhatunk belőle a páciens valódi problémáiról, másrészt befolyásolhatjuk a terápia irányát.”²⁰ Például a trauma rekonstrukció előrehaladottabb fázisában az elengedési élményt segítheti, ha „én-történet” helyett egyes szám harmadik személyben írja tovább valaki a saját történetét.

„A perspektívaváltás első személyről (én, engem, miénk) a harmadik személyre (ő, őt, őket) enyhén, de megváltoztatja a történet tónusát. A harmadik személy szemszögéből nézve a történet távolabbinak és az olvasó szempontjából biztonságosabbnak tűnik. Egyáltalán nem ritka, hogy azok, akik valamilyen igazán súlyos traumán mentek keresztül (például megkínózták őket), először egyes szám harmadik

¹⁸ THOMPSON (2011), 39.

¹⁹ HERMANN, Judith (2011): *Trauma és Gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Budapest, Háttér Kiadó – NANE Egyesület. 6.

²⁰ PENNEBAKER (2005), 68.

személyben mesélik el a történeteket. Csak később váltanak át egyes szám első személyű elbeszélésre, amikor erre már képesnek érzik magukat.”²¹

A fikciót ott lehet kibontani, amikor az író páciens más szerepet kap, egy feladattal kilép – még ha időlegesen is – az áldozat szerepéből. Egy negyvenéves nő traumatörténetében hét-éves kislány, akit szülei viharos válásuk közepette bántalmaznak, őt okolva a válás nehézségeiért. Bár a nő már maga is édesanya és pedagógus, mégsem tud kilépni a tehetetlen áldozat szerepéből. A környezetről való beszélgetésben lehet keresni egy józanságot, kedvességet képviselő személyt, szomszéd, rokon, pedagógus, aki éppen betoppan, és szemtanúja lesz a traumatikus eseménynek. A történetíró most ennek a személynek a szerepét kell, hogy átvegye. Átértzi a kislány traumáját, de most bölcs énjét kell, hogy elővegye, és meg kell nyugtatnia az ijedt és bántalmazott kislányt. Így felnőtt szemszögből kénytelen beszélni bántalmazó szüleiéről, s így a vádak mellé enyhítő körülményeket is kénytelen lesz felsorolni. Az is lehet, hogy megtalálja azokat a kegyelmi mondatokat, melyekkel meg tudja vigasztalni saját belső gyermekét. Ezek a vigaszok a leghatásosabbak.

Ha a trauma izoláltsága folytán egy jó szereplőt sem találunk a mesélő múltjában, akkor társadalmi vagy kulturális analógiát is lehet keresni. Lady Diana walesi hercegné nagy népszerűségnek örvendett, és köztudomású, hogy boldogtalan volt a házassága. Előkészíthető egy szerepjáték-írásfeladat, melyben Lady Diana egy elkeseredett pillanatában rákiabál vagy ráüt a szobában játszadozó kisfiára. A feladatban az anya Lady Diana monológját vagy kisfiához intézett levelét kell megírni. Ilyenkor a sérült én gondolkodása helyett a teljes én aktiválódhat, aki felnőttként immár elfogadja a múltat, és túlteszi magát a számára fájdalmas eseményeken is.

„A hamis szelf hamisan észleli a világot, hamis kapcsolatokat létesít, hamis jövőképet sugall. (...) A terápia célja, hogy a sérült, szétszakadt énrészek között helyreállítsa az interakciót, mediátorként megsegítse a belső párbeszédet. Az én teljes működésének a helyreállítására, a hamis, veszélyt rejtő szelf átdolgozására törekedjen.

²¹ PENNEBAKER, James W. – EVANS, John F. (2018): *Gyógyító írás. Ha fáj a történeted*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó. 112.

A trauma hatására sérül az én, de bizonyos énfunkciók, énrészek megmaradnak (Krystal, 1978). Az analitikus szövetséget köt ezekkel az épen maradt énrészekkel.”²²

A fenti példához hasonló esetekről így ír Celia Hunt: „A sérült én részei is életre kelnek és hallatják hangjukat. A kritikus (én) is végre belép a történetbe, és párbeszédet folytat a történetíróval, így a történetíró esélyt kap, hogy tárgyaló partner legyen és ne áldozat. Ettől fokozatosan megváltoznak a belső erőviszonyok.”²³

Fontos kihangsúlyoznunk, hogy az ilyen típusú írásgyakorlatok kizárólag egy hosszabb írásterápiás folyamat részeként képzelhetőek el. Thompson Kate könyvében részletesen kifejti, hogy az írás alkalmazhatóságának feltétele a fokozatosság, az ütemezés és az időkeretek betartása.²⁴ A fokozatosságot Thompson arra érti, hogy nagyon egyszerű struktúrájú; egy utasításból álló konkrét gyakorlattal kell kezdeni, olyasvalamivel, ami szinte evidencia. Ebben az esetben az írásos válasz szinte reflexként jön, viszont mégis tükrözi a válaszadót. Tehát, mint egy új gyógyszer esetében, kezdetben kicsi adaggal próbálkoznak, és utána figyelik a hatást. Erre vonatkozik Thompsonnal az ütemezés szó, azaz az egyszerű struktúrájú gyakorlatoktól haladni az összetettebbek felé, úgy, hogy érződjön a haladás, de ne legyen túl megterhelő sem. A harmadik kulcsfogalom, pontosabban irányelv, az időkeret: minden gyakorlatnál már az utasításban tisztázni kell, mennyi az erre szánt maximális idő. Másodpercek is lehetnek kezdetben, egészen a húsz-harmincperces írásokig. Az írásterápiában, akár csak a nyelvtanulásban, van kezdő és haladó szint. Ezért lehetséges, a megfelelő ütemezés után, ilyen látszólag nehéz – valós élethelyzetbe fikciót keverő, vagy fiktív személyként fiktív, de analóg élethelyzetben írni – gyakorlat bevezetése.

²² BAKÓ Tihamér (2009): *Sorstörés. A trauma lélektana egy pszichoterapeuta szemszögéből*. Budapest, Psycho Art. 63.

²³ HUNT, Celia (2004): Reading Ourselves: Imagining the Reader in the Writing Process, In: Bolton, Gillie – Howlett, Stephanie – Lago, Colin – Wright, Jeannie K. (szerk.): *Writing Cures. An Introductory Handbook of Writing in Counselling and Psychotherapy*. Hove – New York, Brunner Routledge. 41. „Less powerful parts of the self are brought to life and given a voice. Critic and writer enter into dialogue with each other on more equal terms, so that writers have the chance of establishing themselves as negotiators rather than victims. The internal balance of power begins subtly to shift.”

²⁴ THOMPSON (2011), “Key Concept in the Journal Writing: Structure, Pacing, Containment”.

Celia Hunt könyvének bevezetőjében kihangsúlyozza, hogy a fikció sokszor több valóságot árul el egy ember életéről, mint egy tényekkel teletűzdelt beszámoló, bár az is igaz, hogy ezek személyes és nem objektív valóságok.²⁵ Hunt szerint a tapasztalat, amikor egy személy, ha időlegesen is, de megszabadulhat énképvédő mechanizmusaitól, előítéleteitől, önkorlátozó hiedelmeitől, megváltoztatja és megerősíti a szelfet. Ezek a valóságtól való apró elkalandozások önismereti felfedezéseket tartogatnak, ugyanis a fikció egy teljesebb valóságba vezet bele, ezért képes erősíteni a szelfet.

6. Terápia, lelkipogozás

„Én játszom ugyan, de ti vegyetek komolyan”²⁶ – írja a költő. „Bizony mondom néktek: aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint egy kisgyermek, semmiképpen sem megy be oda” (Mk 10,15).

Az előítéletmentes rácsodálkozás bátorsága benne van minden emberben, az erre való képességeink adottak, még ha nem is vagyunk képesek ezt mindig alkalmazni.

Máthé Gábor orvosról, addiktológusról 2021 nyarán mutattak be dokumentumfilmet *A trauma bölcsessége* címmel. A film során főleg terápiás beszélgetésekbe nyerünk bepillantást. A páciensek sokszor szégyenkezve mesélik, hogy önvédelemből félig tudatosan vagy ösztönösen elfordultak a realitástól, mert az könyörtelen volt, és ők úgy érezték, nem ez az igazi valóság. Ilyenkor a terapeuta Máthé Gábor fokozatosan rávezette a páciens arra, hogy az az elfordulás jó döntés volt, mert megszólalt benne a valódi, autentikus én. Nem ott kezdődik-e a megtérés is, amikor a körülményeinken túltekintve az igazságot, Isten országát kezdjük el keresni, mert érezzük, hogy az ad teljességet? Mi a teljesebb valóság? Van-e egyáltalán ilyen? Sokak számára talán nincs is.

A keresztény hívő ember számára viszont ez Isten valósága. A keresztény lelkipogozás ebbe a sajátos dimenzióba vezet bele. Egy Istent el nem fogadó vagy benne kételkedő embernek az írásterápia „csak” annyit tud tanácsolni, hogy írás közben engedje

²⁵ HUNT, Celia (2000): *Therapeutic Dimension of Autobiography in Creative Writing*. London – Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers. 12. „I agree with Liz Stanley that fictions often enable more of truth about a life to be written than a strictly factual account, but that this truth is more in the nature of a personal truth, a felt authenticity, rather than objective truth.”

²⁶ SZILÁGYI Domokos: *Nyár*

el a külvilágnak való megfelelés kényszerét. Próbáljon önmaga lenni, de közben mindig törekedjen a jóra. Míg a hívő keresztény embernek az Isten előtt való megállás, a feltétel nélküli szeretet, a belső szoba imája már ismerős élmények, amelyeket könnyebb újra feleleveníteni.

A közvetlen dimenzióknak (terápiában), a belső szobánál (lelkigondozásban) elsődleges ismérve számomra a hitelesség. A szerepmentes szelf. Minden más: okos, bölcs, jószágos, elismert, sikeres, áldozat, ártatlan, bármi egyéb harástalan, hiszen csak szerep. A szerepek nem gyógyítanak. Önmagunk és Isten előtt hitelességre kell törekednünk az írásban, a terápiában, a hitben és a társadalom minden szintjén.

7. Összegzés

Jelen tanulmány az írásterápiának kevésbé ismert eszközére, a fikcióra reflektál. Fikciónak nevezek jelen esetben egy olyan feltételezett, kitalált szituációt vagy élethelyzetet, mely tudomásunk szerint nem történt meg vagy esélye sincs, hogy megtörténjen. Fikciónak számítanak jelen esetben a hétköznapi gyakorlatától elrugaszkodott játékos vagy elvont tettek vagy beszédhelyzetek, melyekhez a terápia által előkészített nyitottság, ráhangoltság szükséges.

Ezek a fikciós elemeket tartalmazó írásterápiás gyakorlatok nem elvonnak a realitástól, hanem teljesebb valóságba vezetik be a gyakorlót azáltal, hogy az nem ragaszkodhat a meghatározó külső körülményekhez, így énképvédő mechanizmusaihoz sem tud. Ebben a teljes valóságban több dolgot észlelhet a gyakorló, és megélheti a teljes szabadságot is. Erre vonatkozó kutatásokat közölnek James W. Pennebaker,²⁷ Melanie Greenberg,²⁸ Thompson Kate²⁹ és Celia Hunt.³⁰

Fontosnak látjuk kiemelni, hogy a fikciót eszközként használó írásterápia csakis gyakorlott, az írásterápiában már otthonos kliensekkel alkalmazható.

²⁷ PENNEBAKER (2018), 177–189.

²⁸ I. m. 131–137.

²⁹ THOMPSON (2011), 136–149., 161.

³⁰ HUNT (2000).

Tanulmányunkban rávilágítottunk ennek az élethelyzetnek a keresztény analógiáira is, mely a pszichoterápia által kidolgozott fenti módszereket a pasztorálpszichológiába is integrálni képes.

Felhasznált irodalom

- BAKÓ Tihamér (2009): *Sorstörés. A trauma lélektana egy pszichoterapeuta szemszögéből*. Psycho Art, Budapest.
- BAUMGARTNER Isidor (2006): *Pasztorálpszichológia. Párbeszéd Alapítvány – Semmelweis Egyetem*.
- ELIADE, Mircea (2009): *A szent és a profán*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- G. TÓTH Anita (2016): Logoterápia és biblioterápia, In: *Helikon, irodalomtudományi szemle*. 2016/2.
- HERMANN Judith (2011): *Trauma és Gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Budapest, Háttér Kiadó – NANE Egyesület.
- HUNT, Celia (2000): *Therapeutic Dimension of Autobiography in Creative Writing*. London – Philadelphia, Jessica Kingsley Publishers.
- (2004): *Reading ourselves: Imagining the Reader in the Writing Process*, In: Bolton, Gillie – Howlett, Stephanie – Lago, Colin – Wright, Jeannie K. (szerk.): *Writing Cures. An Introductory Handbook of Writing in Counselling and Psychotherapy*. Hove – New York, Brunner Routledge.
- LUKAS, Elisabeth (2006): *Hol találod oltalmadat? Az életigenlés logoterápiái irányelvei*. Budapest, Jel Kiadó.
- MITCHELL, Juliet (1999): Trauma, felismerés és a nyelv helye, In: *Thalassa*. 1999/2–3.
- PENNEBAKER, W. James (2005): *Rejtett érzelmeink, valódi önmagunk. Az őszinte beszéd és írás gyógyító ereje*. Budapest, Háttér Kiadó.
- PENNEBAKER, W. James – EVANS, John F. (2018): *Gyógyító írás. Ha fáj a történeted*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.
- PINKOLA, Estés Clarissa (2004): *Farkasokkal futó asszonyok. Beavatás a nőiség őseredetének titkaiba*. Budapest, Édesvíz Kiadó.
- PLESU, Andrei (2019): *Jézus példázatai. Az elmesélt igazság*. Kolozsvár, Koinónia.
- RICO, L. Gabriele (1991): *Pain and Possibility. Writing Your Way through Personal Crisis*. Los Angeles, J. P. Tarcher.
- THOMPSON, Kate (2011): *The Therapeutic Journal Writing. An Introduction for Professionals*. London, Kingsley Publishers.

*SZABÓNÉ-LÁSZLÓ Lilla*¹:

„Valaki megmondaná, hogyan kell felkészülni a legrosszabbra?” A Covid-járvány okozta testi-lelki állapotok pasztorálpszichológiai reflexiója

*Abstract. „Could Anyone Explain How to Prepare Man for the Worst?” –
Pastoral-Psychological Reflection on Physical and Mental Conditions
Caused by the COVID-19.*

This study provides a theological reflection on suffering by identifying various conditions caused by the COVID-19 and post-COVID syndrome. A distinction is to be made between fear and symptoms on the one hand and anxiety and suffering on the other. Fear and symptoms potentially cause anxiety, and suffering thus creates existentially defined states wherein our faith and spirituality are highly significant. Different approaches are adopted in this paper: the problem-focused and emotion-focused approach, as explained by Lazarus and Folkman, and the religious coping methods and styles of Kenneth I. Pargament. The collaborative coping style (researched by Pargament) is not just the most effective approach, but it is one of the potential ways of inner spiritual growing. In order to find answers regarding suffering and anxiety, we have to meet Jesus and follow him on his descending path (repentance, humility, obedience – *via purgativa*), make reconciliation (*via illuminativa*), and receive the new creation (*via unitiva*). Congregations can search these ways together so that faith communities might gain strength and find possibilities in pastoral and spiritual care during the time of COVID-19.

Keywords: stress, anxiety, illness, suffering, coping, theology of suffering

¹ Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar;
e-mail: szabone.laszlo.lilla@kre.hu.

Tanulmányom címét egy, a közmédiában megjelent segélykiáltásból kölcsönöztem.² A cikk írója, Szentesi Éva, maga is átesett a fertőzésen, majd hamarosan elvesztette ugyancsak Covidban megbetegedett édesanyját. Az alábbiakban megkísérlem felvázolni azokat a sokak által megélt, a betegséggel összefüggésbe hozható testi-lelki állapotokat, amelyek komoly terhet helyeztek és helyeznek gyülekezeti tagjainkra, tanítványainkra, a társadalomra, majd pedig bemutatok néhány olyan lélektani modellt, amelyek segíthetnek a feljük való szolgálatban, illetve megvizsgáljuk mindennek a teológiai vetületét is. Háttérképként hadd hozzam ide a tanítványok hánykolódását a viharban (Lk 8,22–25), az árnyalatokat pedig a már hivatkozott cikkből kölcsönözzük.

1. „Nagy veszélyben voltak” (Lk 8,23)

A Covid-járvány globálisan változtatta meg az ember önmagához, másokhoz, a világhoz, az élethez való viszonyát. Ez egyúttal sokakra érvényes közös, de legalábbis hasonló érzéseket, átéléseket is jelent.

1.1. Félelem/szorongás

Ilyen többek között a betegségtől és annak következményeitől való félelem. A félelem hozzátartozik az ember egészséges működéséhez. Éberré, óvatossá tesz. A járvány esetében fenntartja a készenléteket, hogy oltakozzunk, kezet mossunk, felvegyük a maszkot, megtartsuk a szükséges távolságot, a következményekkel összefüggésben pedig, hogy jobban óvjuk emberi kapcsolatainkat, nagyobb figyelmet szenteljünk lelki életünkre, Isten-kapcsolatunkra.

A jelenlegi világjárvány reális félelmi reakciókkal jár. Mozgósítja az embert, a közösséget, a társadalmat, hogy amit csak lehet, megtegyenek az egészség és a társadalmi jóllét érdekében.

² SZENTESI Éva (2021): Valaki megmondaná, hogyan kell felkészülni a legrosszabbra? In: *WMN*. 2021. április. 21. https://wmn.hu/wmn-life/54954-szentesi-eva-valaki-megmondana-hogyan-kell-felkeszulni-a-legrosszabbra?fbclid=IwARoVjs4Z-S9bmJ1jtF9N_QVX9jUXeeRFaZXsC4VE9w8suPkDHeJEDEu8HB4. (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.29.).

A félelemtől nehezen megkülönböztethető, mégis elkülönülő megélés a szorongás,³ aminek a „Mi lesz, ha...” feltételezések képezik a bázisát. A kognitív pszichoterápia „katasztrófizálás”-nak nevezi, amikor az egyén a valóságos vagy vélt külső vagy belső történések mentén a legrosszabb jövőképet festi. Németh Dávid találóan a bibliai hitdefiníció ellentétbe fordításával beszél róla: „A szorongás folyamatos rettegés valamitől, ami valószínűleg nem következik be, és bizonyos előrelátása annak, ami nem létezik.”⁴ Vagyis Németh kifejezésével élve: a szorongás negatív reménykedés. Nem aktivizál, hanem megbénít, és hosszú távú terhelést jelenthet az emberre nézve. Mint tünet a vegetatív idegrendszeri folyamatokat és az általuk vezérelt testi működéseket befolyásolja, így pánikreakcióval, pszichoszomatikus tünetképződéssel, a lelki oldalon pedig inadekvát magatartással és gátolt viselkedéssel járhat.

A reális, valószínűsíthető veszteségektől való félelem és a tárgy nélküli, jóval tágasabb és irracionális szorongás gyakran kéz a kézben jár. A történések keltette félelmi reakciók a hitből táplálkozó reménység nélkül szorongássá duzzadnak.

„Tíz napig rázott a hideg – biztos ilyen, amikor valakinek inába száll a bátorsága. Soha nem éreztem még ekkora félelmet, pedig rettegtem már pár dologtól életemben, de az anyám elvesztésétől soha. ... Közben a halálozási adatok mindennap meredeken emelkednek, rimánkodszt, hogy ne hívjon semmilyen vezetékes szám, délután egytől kettőig pedig azért, hogy felvegyék.”⁵

A szorongás korrelációt mutat az olyan emberléttel járó alapvető szükségletekkel, mint társas kötődés, önérték, kontroll, kellemes és kellemetlen közötti választás szükséglete.⁶ Wikström egzisztenciális szorongásként beszél az ezek hiányából fakadó állapotról, ami

³ A szorongásról ld.: NÉMETH DÁVID (2012): *Pasztorálanropológia I.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan. 286–290.; BAGDY Emőke (2013): *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan. 27–31.; WIKSTRÖM, Owe (2000): *A kifürkészhetetlen ember. Létkérdések, pszichoterápia és lelkipásztorlás.* Budapest, Animula. 66–69.

⁴ I. m. 287.

⁵ SZENTESI (2021).

⁶ K. Grawe elméletét idézi NÉMETH (2012), 291.

a létkérdéshez, mégpedig az ember végességéhez kapcsolódik.⁷ Éppen ezért a szorongásnak ezek a formái végső soron csak Istenben tudnak feloldódni. Benne lelünk olyan közösségre, amit az ember „magával vihet a veszélyek közé”,⁸ Őtöle erednek a személyünket és életünket megfelelően értékelő és értelmező igék, az Ő kontrollja és gondviselése alatt tudunk egyszerre hálásak lenni és bizakodók, és Benne oldódnak fel lelkiismereti szorongásaink is.

1.2. Betegség/szenvedés

A Covid okozta megbetegedéstől való félelem, így maga a lebetegedés is nagyfokú szorongást idéz elő. Már a legkisebb rosszullet is, amivel egy egyszerű megfázás jár, a máskor súlytalanak tartott tünetek felé fordítja a beteg figyelmét és egyrészt reális félelmet (adekvát viselkedést), másrészt szorongást (inadekvát választ) kelt. Az utóbbival egy ördögi kör is kezdetét veszi: a szorongás a vegetatív idegrendszeri terheléssel párhuzamosan az immunrendszert is gyengíti,⁹ ami megnehezíti a betegség elleni küzdelmet.

„Soha nem jártam még annyit fel-alá a lakásban. A konyha melletti kis szobától a sétálóutcára néző nappaliig. Fel-alá, mint egy barom, iga rajtam, ütök a hátam, kimenni nem tudok, én is karanténban, kétoldali tüdőgyulladás, láz, légszomj nincs, Favipiravir, véralvadástgátló, amit gátlástalanul szúrok magamba, hadd fájjon, hátha segít, vagy a szteroid, hú, ekkora a baj, csak kórházba ne kelljen menni, mert akkor vége.”¹⁰

A betegség többdimenziós élethelyzet. Különbséget kell tennünk a rosszullet (az egyén szubjektív átélése), a betegség (orvosi diagnózissal körülhatárolt kórkép), a beteg (különféle támogatás és munka alóli mentesítés iránti igényre feljogosító jogi kategória) és a tünetek (a szervezet igyekezete egy adott testi-lelki-szociális-spirituális állapot kifejezésére és a vele való megküzdésre) között.¹¹ Lehet valaki rosszul, bár az orvosok diagnózis

⁷ WIKSTRÖM (2000), 67–69.

⁸ NÉMETH (2012), 296.

⁹ BAGDY (2013), 27.

¹⁰ SZENTESI (2021).

¹¹ PRUYSER, Paul W. (1990): Health and Illness (szócikk), In: RODNEY, Hunter J. (szerk.): *Dictionary of Pastoral Care and Counseling*. Nashville, Abingdon Press. 501–504. 501.

hiányában nem tekintik betegnek, és lehet valaki papíron vagy akár a tüneteinek mentén is beteg, de egészségesen éli meg az állapotát. A Covid esetében mindez egészen különböző felállásokat eredményezhet. Csak néhány speciális, de nehéz helyzetet vázolunk fel. Lehet valaki beteg úgy, hogy enyhe tüneteket mutat, s így nem születik diagnózisa, viszont ezzel együtt fertőzőképes, utólag pedig átadva a betegséget egy veszélyeztetettebb személynek komoly büntudat nehezedik rá. A másik esetben lehet tünetmentesen beteg orvosi diagnózissal, ami a karantén megszorításait vonja maga után, ami a tünetek hiányában értelmetlennek, de mindenképp sokkal frusztrálóbbnak tűnik. Az is előfordul, hogy valaki már erős tüneteket mutat, de még nincs teszteredménye, így tanácstalan, tűkön ülve várja a diagnózist, hogy fertőz, vagy nem fertőz, nagy-e a baj vagy sem, covidos, vagy csak egy enyhe náthája van. Természetesen ezek a helyzetek mind különböző szorongást idéznek elő, és különböző megküzdési utakat igényelnek.

A fájdalom a betegségnek különálló és a lelki szolgálat szempontjából méltatlanul mostohán kezelt területe. Pedig a fájdalomérzet nagyon komoly hatással van az ember teljes testi-lelki-szellemi-spirituális és szociális valóságára. „Amikor a fájdalom teljes egészében eluralkodik felettünk, már nem gondolunk többé a transzcendenciára, teljesen rátapadunk a jelen agóniájára.”¹²

A fájdalmat megélő ember hirtelen vagy fokozatosan a beteg, tüneteket mutató testének korlátai között találja magát. A fájdalom minduntalan magára vonja a beteg figyelmét. A tünetek, a testi működések folyamatos monitorozása, az ezzel járó szorongás és reménykedés agóniája, a betegség teremtette korlátok elfogadása, a csökkent mozgás- és cselekvési képesség (*disability*) megfosztja az embert a megszokott mindennapi működéstől. Havi Carel kifejezésével élve a beteg elveszti „testi bizonyosságát”, és a „testi képtelenség” uralkodik el rajta.¹³ Toombs „egzisztenciális fáradtságnak” hívja azt a lelki fáradtságot, ami mindennapi rutinfeladatok testi akadályoztatásából ered.

A poszt-Covid tünetegyüttes, ami a betegség krónikus, hosszan elhúzódó formáját jelzi, újabb kihívások elé állítja mind a beteget, mind a hozzátartozókat, mind a gyülekezetet, munkahelyet, társadalmi közösségeket.¹⁴ A tartós fájdalommal együtt élni az élet

¹² VETŐ Miklós (2005): *Simone Weil vallásos metafizikája*. Budapest, L'Harmattan. 93.

¹³ Havi Carel idézi PINTÉR Judit Nóra (2018): *A krónikus betegségek lélektana, Válság és megújulás*. Budapest, L'Harmattan. 40–41.

¹⁴ „A koronavírus nemcsak a tüdőnket támadja meg, hanem a keringési rendszert, a veséket és az idegrendszert és egyéb szerveinket is meg tudja betegíteni, ezért a poszt-COVID szindróma

legnagyobb kihívásai közé tartozik. Hasonló folyamatokat indít be a tartós fáradtság, légzési nehézség, szívritmuszavar. A „fájdalom-, betegség- és énséma” egymásra csúszik, tehát az „énidentitás döntő részévé a fájdalom- és betegség-séma válik”.¹⁵

A kutatások szerint a fájdalom, betegség hordozása kultúrafüggő. Maga a fájdalomérzet, a fájdalomtól való szenvedés mértéke, minősége szubjektív, megannyi környezeti és lélektani tényező befolyásolja. A fájdalommal való megküzdést egyrészt segíti a figyelemelterelés, a „redefiniáció, az optimizmus, az önbizalom, a szembenézés, az énhatékonyság, a belső kontroll, az aktivitás-erőfeszítés és a humor”.¹⁶ Az elfogadásához annak belátása szükséges, hogy az élet más aspektusai továbbra is kontrollálhatók, megváltoztathatók.

A hosszú távú, krónikus betegség és azzal járó fájdalom a szenvedés kérdéskörét állítja elénk. A latinban a szenvedés (*patiatur*) és a türelem (*patientia*) azonos szógyökből származik. A hosszan hordozott testi és ennek következtében kialakuló lelki szenvedés elsőként az énvédő mechanizmusainkat indítja be. Gyerekes függőségbe hajt (az orvosok, ápolók, hozzátartozók irányába), támadó viselkedésre kényszerít (a betegség áldozataként a harag és az agresszió levezetése), a legkonstruktívabb esetben megpróbáljuk racionalizálni, a legkisebb részletekbe menően megérteni és kontrollálni.¹⁷

Valójában ezek csak átmeneti segítséget adnak. A szenvedés olyan határhelyzet, ami egzisztenciális, így spirituális állásfoglalásra késztet.

„A tartós lélegeztetési osztály nem a lelki segély, ott tárgyilagosan és röviden közölnek mindent, pláne, hogy ennyien halnak bele a Covidba per nap. (...)

tünetei is szerteágazóak lehetnek. Nagyon gyakori a betegeknel a krónikus fáradtság szindróma. Nehezen tudják magukat terhelni, hamar elfáradnak, aluszékonyak, de száraz köhögés, nehézlégzés, szaglászvesztés, ízületi fájdalmak, heveszívdobogás-érzés, pulzus- és vérnyomás-problémák is jelentkeznek. Gyakori panasz, hogy a beteg kis terhelésre is szapora szívveréssel, fulladásérzéssel reagál. Ritkábban, de előfordulhat bőrgyógyászati tünet – például hajhullás –, hasmenés és neurológiai problémák, például feledékenység, alvászavar, tanulási problémák, memóriazavar vagy »ködös agy«.” TÁRNOK Ildikó: *Poszt-COVID szindróma: ilyen tünetekkel forduljon orvoshoz!* <https://www.tudokozpont.hu/hirek/poszt-covid-szindróma-ilyen-tunetekkel-forduljon-orvoshoz> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.29.).

¹⁵ Pincus és Morley-ra hivatkozva PINTÉR (2018), 45.

¹⁶ I. m. 50.

¹⁷ SZENTMÁRTONI Mihály (1999): *Lelkipásztori pszichológia*. Budapest, Szent István Társulat. 105–106.

Letérdelek, imádkozom, szinte szégyellem is, hogy csak most először könyörgök az Istennek, minden mást elintéztem eddig magamtól, de most kéne az ima, kéne a hit, nem magam miatt, az anyám miatt, Uram, irgalmazz!”¹⁸

Ahogy fentebb Wikström az egzisztenciális szorongás kapcsán már utalt rá, a határhelyzetekkel való találkozások fájdalmasak, de a sikeres megküzdés a személyiség érésevel, növekedésével járhat együtt. A szenvedés mindenképp állásfoglalásra készítet, így önismertetre vezet, változásra ösztönöz, új perspektívára nyit meg, a másikhöz és az egészen Máshoz vezet.¹⁹ Szentmártonit idézve: „Lelki életünk szempontjából itt az a fontos, hogy olyan értelmezést keressünk és találjunk betegségünkre, szenvedésünkre, amely Isten üdvtörténeti távlatába állítja azt.”²⁰

„Közben nem hiszem el, hogy ez történik, hogy nem reagál, azt mondják, nem reagál a gyógyszerekre, de a remény hal meg utoljára, mondják, készüljünk fel a legrosszabbra, de tessék mondani, arra hogyan kell felkészülni?! Sokat sétálunk az erdőben a családdal, figyelünk a jelekre, hátha megjelenik egy madárka képében. Hátha tényleg igaz volt, amit írtak Jézusról, hogy harmadnapra feltámadt.”

A hosszú távú szenvedésben a remény visszaállítása kerül a belső munka fókuszába. Nem biztos, hogy a (közeli) jövő gyógyulást hoz, de van az az Istenben megélt reménység, ami az Istenbe vetett bizalomból táplálkozik. Mindennek lélektani és teológiai részleteire a későbbiekben térünk vissza.

Végezetül beszélünk kell a járvánnyal járó valós veszteségélményekről mind a személyes betegséget, megváltozott életkörülményt illetően, mind a közeli hozzátartozó elvesztése tekintetében.²¹ Nem a veszteséget kísérő gyász munka szakaszainak (anticipációs

¹⁸ SZENTESI (2021).

¹⁹ A tanulmány keretei nem teszik lehetővé az ezen a ponton fontos differenciálást, hogy az élet határhelyzeteiben szükségessé váló spirituális jelenlét mennyiben emberi lehetőség és mennyiben Isten ajándéka. A témát részletesen dolgozza fel: SIBA Balázs (2020): *Spirituális intelligencia a vezetésben. A keresztyén hit mérlegén*, In: LÁSZLÓ Emőke – PAP Ferenc (szerk.): *Krisztus dalolni merem. Tanulmányok Békési Sándor hatvanötödik születésnapja alkalmából*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó. 313–337.

²⁰ SZENTMÁRTONI (1999), 106.

²¹ A témához vö.: PILLING János (szerk.) (2003): *Gyász*. Budapest, Medicina; BODÓ Sára (2013): *Gyászigidőben, A gyászolók lelki gondozásának lehetőségei*. Budapest, Kálvin Kiadó.

gyász – sokk – kontrollált szakasz – tudatosulás – átdolgozás – adaptáció)²² ismertetésével és a gyászmunka kíséréseivel szeretnénk foglalkozni, hanem az ezeken a területeken ugyancsak megmutatkozó szorongásra és szenvedésre szeretnénk utalni.

A konstans módon fennálló, feloldás és elfogadás nélküli hosszú távon hordozott testi-lelki szenvedés olyan stresszforrás, amely hosszú távon lelki kimerüléssel jár.²³

„... dühös vagyok, előbb magamra, aztán a kormányra, aztán az Istenre – Istenre a legjobban, hogy egyszer kértem tőle valamit, akkor sem segített, tudom, az ima nem így működik, ahhoz kitartóbban kellett volna minimum álszentnek lennem. Elveszíttem a hitem, nincs miben hinnem többé, Jézus nem is támadt fel, ilyeneket üvöltök húsvéthétfőn.”²⁴

Fontos mind magunkban, mind a ránk bízottakban tudatosítani, hogy a jelen időszakban mind egyénileg, mind közösségeinkben szándékolt és megfontolt utakat szükséges bejárni, hogy megküzdhessünk a ránk nehezedő testi-lelki-spirituális terhekkel.

A továbbiakban a megküzdést segítő lélektani modelleket, majd pedig a hit és spiritualitás oldalán lévő erőforrásokat vesszük számba.

2. „Odamentek hozzá” (Lk 8,24)

2.1. A megküzdés folyamata

A nehézségekkel való szembenézés és az azokban felmerülő problémák megoldásának folyamatát a lélektan a megküzdés (*coping*) kifejezés alatt vizsgálja. A legismertebb modellben Lazarus és Folkman a megküzdést olyan folyamatosan változó kognitív és viselkedésbeli (cselekvéses) igyekezetnek látja, amivel az ember megpróbálja uralni mindazokat a külső és/vagy belső megterheléseket, amelyek kimerítik vagy meghaladják az egyén rendelkezésre álló erőforrásait.²⁵

²² PILLING János (2003): A gyász világa, In: PILLING (2003), 31.

²³ Selye stresszelméletét és annak folyamatát ismerteti BAGDY (2013), 23–26.

²⁴ SZENTESI (2021).

²⁵ LAZARUS, Richard S. – FOLKMAN, Susan: (1984): *Stress, Appraisal, and Coping*. New-York, Springer Publishing Company. 141.

A megküzdés folyamata háromlépcsős értékeléssel írható le.²⁶ Az elsődleges értékelés a fellépő ingerre vonatkozik, hogy semleges, pozitív vagy negatív módon hat-e az emberre. Selye János híres stresszszakutató hangsúlyozza, hogy nem minden stressz negatív. Van a szervezetet pozitív módon mozgósító behatás, ami nem kimerítő, megterhelő, pusztán egészséges szinten mozgósító az ember számára. Megküzdésről akkor beszélünk, ha az érkező hatás (stresszor) negatív módon hat, teherként észlelhető és értékelhető. Amennyiben megterhelő, az értékelés második lépcsőjében²⁷ azt is megállapítja az ember, hogy közvetlen, jelenlegi kellemetlenség (kár, veszteség) érte, vagy a jövőben feltételezhető veszély fenyegeti, esetlegesen inkább kihívásról van szó, ami bár nagyfokú erőbefektetéssel jár, de pozitív kimenetellel, gazdagodással kecsegtet. A folyamatban természetesen módon jelenik meg egy harmadik értékelés is, mely a megküzdés során történő újraértékelés, mely az új információk vagy történések mentén módosítja a korábbi hozzáállást.

Lazarus és Folkmann megküzdési stratégiákat is megkülönböztet. A problémaközpontú megküzdésben a cél a fellépő stressz megszüntetése, a probléma megoldása. Az érzelmközpontú megküzdés célja az érzelmi feszültség csökkentése. Ennek megfigyelhető egy, a problémát eltávolító, így a megküzdést késleltető formája is, amely hátrításokban érhető tetten.

2.2. Vallásos megküzdési módok és stílusok

Lazarus és Folkmann megküzdésről szóló munkáit Kenneth I. Pargament a vallásosság irányába kutatta tovább. Vizsgálatai nyomán megállapítható, hogy a vallásosság különböző dimenziói bevonódnak az általános emberi megküzdésbe, sőt a vallásos emberek sajátos megküzdési módokat használnak, amelyekben megjelennek a vallásos

²⁶ I.m. 31–38., 141–180. A megküzdés általános folyamatát a fent idézett elmélet mentén tárgyaljuk. Magyarul részletesen olvasható itt: NÉMETH (2012), 404–423.; HORVÁTH-SZABÓ Katalin (2012): *Vallás és emberi magatartás*. Budapest, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéne Intézet – Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány. 31–32.

²⁷ Az angol eredeti és a magyar fordítások is a *secunder/másodlagos* kifejezést használják, de a szerzők hangsúlyozzák és egyúttal belátják a kifejezés megtévesztő jellegét, hiszen ez a második lépcső nem kevésbé fontos az elsőnél. Ld. LAZARUS – FOLKMAN (1984), 31.

cselekedetek, melyek mind a motiváció, mind a célok tekintetében a világi megküzdéstől eltérést mutatnak.²⁸

Pargament az elsődleges értékelésnél a vallás értelmet adó jelentőségét, az esemény megszentelésének a lehetőségét, illetve a vallásos átkeretezést, a szent oldaláról történő átértelmezést figyelte meg, míg az erőforrásoknál a támogató közösség és az Istennel való kapcsolat jelenik meg.²⁹

Pargament ugyanakkor különbséget tesz a vallásos megküzdési módok esetében pozitív és negatív folyamatok és lehetőségek közt. Ennek összefoglalását találjuk Martos és Kézdi tanulmányában.³⁰ Az értelemadásban megkülönböztethetünk jóakarató és negatív (büntetésközpontú, démonikus, Isten hatalmában kételkedő) újraértelmezést. A kontroll visszaszerzése történhet pozitív együttműködésben vagy Istenre való ráhagyatkozásban vagy passzív vallásos halogatásban, mágikus könyörgésben, esetlegesen önálló, Isten nélküli megküzdésben. Isten vigasztalásának és közelségének keresése megjelenhet a spirituális közelség vagy támogatás keresésében, vallásos megtisztulásban, figyelemelterelésben, míg a negatív oldalon spirituális elégedetlenség és vallásos ítélezés figyelhető meg. A vallásos közösség egyrészt támogatást jelenthet, illetve a szolgálatnak, segítségnyújtásnak lehet a helye, míg a negatív oldalon megjelenhet a vallási közösségben való csalódás, az azzal való elégedetlenség.

A megküzdés elvezethet lelki/spirituális/életvezetési átalakuláshoz is, ami a vallás-hoz/ Istenhez való fordulásban, megtérésben, megbocsátásban ragadható meg.

Mindezek háromféle megküzdési stílus mentén is letagozhatók. Pargament az események feletti kontroll jellege szerint megkülönböztet önirányító (*self-directing*), együttműködő (*collaborative*) és belenyugvó (*deferring*) megküzdési stílust.³¹

Az önirányító magánál tartja a kontrollt és magára veszi a felelősséget a dolgok megoldása tekintetében. Istent egyfajta deista szemléletben az erőforrások és eszközök

²⁸ PARGAMENT, Kenneth I. (1997): *The Psychology of Religion and Coping, Theory, Research, Practice*. New York, The Guilford Press.

²⁹ I. m. 163–274.

³⁰ MARTOS Tamás – KÉZDY Anikó: Vallásosság, lelki egészség, boldogság, In: HORVÁTH-SZABÓ Katalin (2007): *Vallásosság és személyiség*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. 51–83. 69.

³¹ PARGAMENT, 1997, 288–299.; Magyarul: HORVÁTH-SZABÓ, 2012, 34–37.; NÉMETH, 2012, 423–425.

biztosítójának látja, de vallja, hogy az embernek kell megküzdeni a nehézségekkel. A vizsgálatok szerint ez a megküzdési mód leginkább a kihívásként értelmezett, kontrollálható helyzetekben hatásos, az élet határhelyezeteiben viszont a személyes korlátok és a kontroll elvesztésének megtapasztalása komoly frusztrációt okozhat.

A belenyugvó a kontrollt teljes egészében Istennek adja. Leginkább a fundamentalista, külső (extrinzikus)³² vallásossággal hozható összefüggésbe. A nehézségekben az érintett passzív álláspontra helyezkedik, és Istentől várja a probléma megoldását. Legfeljebb vallásos cselekedetekben mélyül el, amelyben megpróbál a felsőbbiségre hatást gyakorolni. A vizsgálatok szerint ez a legkevésbé hatékony megküzdési stílus, bár a szélsőséges tehetetlenségi helyzetekben komoly erőforrássá válhat.

A leghatásosabbnak az együttműködő megküzdési stílus bizonyul. A kontroll mind az ember, mind az Isten oldalán megtalálható, forrása a kettőjük közt lévő kapcsolat. Ebben a beállítottságban megtalálható egyrészt a személyes kompetenciák feltárása, másrészt az a többletkompetencia, ami az Istennel való szoros kapcsolatból ered. Ebben a megküzdésben egyszerre élhető meg, hogy van értelme és célja az emberi erőfeszítésnek, ugyanakkor a mennyei látószögéből a dolgok egészen új fényt kaphatnak, ami nemcsak a problémamegoldást, hanem a belső, személyes, spirituális munkát és növekedést is lehetővé teszi.

3. „Hol van a Ti hitetek?” (Lk 8,25)

A betegség/szenvedés teológiai értelmezése

Ahogy a fenti lélektani kutatások és modellek mutatják, a betegség, fájdalom, szorongás, veszteség esetében, vagyis a szenvedés legkülönbözőbb formáiban nagy jelentősége van a helyzet értékelésének és értelmezésének, valamint az Istenhez fűződő kapcsolatnak, aminek a keretén belül tekintünk rá a helyzetre, illetve a magunk állapotára és lehetőségeire.

³² Gordon W. Allport és J. Michael Ross által leírt megkülönböztetés az extrinzikus (külsőleg meghatározott, haszonelvű) és intrinzikus (belsővé tett, kapcsolat alapú) vallásos beállítottság közt. Ld. ALLPORT, Gordon W. – ROSS, Michael J. (1967): „Personal Religious Orientation and Prejudice”, *Journal of Personality and Social Psychology* 5, 4 (1967): 432–443.

Azt ahogyan az élet megterhelt időszakait a vallásosságon és hitgyakorlatunkon belül megéljük Isten, önmagunk és a felebarát viszonylatában, nevezhetjük a szenvedés spiritualitásának. A jelenlegi tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy külön-külön foglalkozzunk a félelem, a betegség, a szorongás, a veszteség, a gyász teológiájával és spiritualitásával; ehelyett, eltekintve a különböző árnyalatoktól, a szenvedés teológiájára és spiritualitására tekintünk rá röviden.

A különböző kultúrák más és más magyarázatot adnak a szenvedés értelmére. Timothy Keller szenvedésről írt könyvében Richard Shweder kultúrpszichológus munkájára támaszkodva beszél a különböző fellelhető értelmezésekről.³³ A moralista felfogás a szenvedés okát a rossz cselekedetekben látja, az örök boldogságot pedig a jó cselekvésében. Egy másik megközelítés, amikor a szenvedés az anyagi világ szükségszerű velejárója, így a megoldás a testtől való elszakadás, a szellemi szférákban való megvilágosodás. A fatalista a szenvedést a végzet következményeként látja, amit az erényes ember türelemmel és tartással fogad, így legalább az önmaga viszonyulása lesz a meghatározó, és ráadásaként elnyeri a környezet tiszteletét. A dualista felfogás a szenvedést a kozmikus harc velejárójaként tartja számon, amiben a jó melletti hősiesség, akár a mártíromságban történő kiállás elengedhetetlen a győzelem érdekében. A nyugati szekuláris világ áll a leginkább hadilábon a szenvedés feldolgozásában. Véletlennek látja, amit a jobb élet reményében megpróbál a legkülönfélébb módon kiküszöbölni a világból.

A keresztyénség bár mindegyik fenti szenvedésértelmezést magába foglalja – világít rá Keller –, de egyúttal meg is haladja azokat.³⁴ A keresztyénség látja, hogy a szenvedés sokszor igazságtalanul sújt egyeseket és kerül el másokat, így nem köthető a rossz cselekedetekhez. Komolyan veszi és odafordul valóságos, testi meghatározottságához, és nem elégszik meg annak pusztán szellemi reflexiójával. Nem osztozik a fatalisták sztoikus türelmében sem, hiszen a szenvedés égbe kiált, s lehet és kell is kiáltani a szabadító Istenhez, megtenni a magunk lehetőségeit annak csökkentésében. A dualistákkal ellentétben a keresztyénség nem kívánja az aszketikus, a szenvedést önmagáért, egyfajta eszközként magára aggató mártír hősiességét. A nyugati gondolkodással ellentétben pedig Istennel még

³³ KELLER, Timothy (2016): *Istennel a szenvedés kohójában*. Budapest – Kolozsvár, Harmat – Koinónia. 23–39.

³⁴ I. m. 40–43.

a szenvedésnek is megtalálja az értelmét, hiszen az Istenhez forduló lélek a betegségben, szenvedésben is megtalálja Őt.

Bultmann a későbbi evangéliumi iratokban a keresztyénségnek két jellegzetes viszonyulását találja a szenvedéssel kapcsolatban.³⁵ Az egyik szerint a szenvedés a bűn büntetése, ezzel együtt pedig Isten fegyelmező eszköze, amennyiben próbatételként fogadjuk. A másik értelmezés minden rosszat a Sátánra, a démonokra vagy a démonikus hatalmakra vezet vissza, amiben úgyszintén megjelenik a próba, mint az ember lehetősége, hogy megálljon a kísértések között.

Ennél jóval mélyebb és teljesebb értelmezést ad a páli teológia.³⁶ Pál szembenéz a jelenlegi világ végső meghatározottságával: ez az aión a halál uralma alatt áll, így szükségszerű jellemzője a szenvedés. „A mindenkori jelenben munkálkodik a mindenkor jövőbeli halál, mint a mulandóság hatalma.”³⁷ Valójában nem a szenvedés, hanem a halál a probléma, amit Krisztus feltámadása old fel. A keresztyénség nem a szenvedés általános értelmét adja, hanem egy, a Krisztus feltámadásában feltáruló valóságból meríti a szenvedéshez, a félelemhez, a szorongáshoz, a betegséghez, a veszteséghez való viszonyát. Az evangélium szavaiban és a feltámadt Krisztus megtapasztalásában a szenvedésben is megélhető a tágasság: az Isten országa, vagyis az örök lét kitágítja a szenvedés által beszűkített horizontot. „A halálnak a szenvedésben megmutatkozó uralma (2Kor 4,12), minden világi dolog mulandósága – a láthatók ideig valók (2Kor 4,18) – arra figyelmezteti a hívő embert, hogy ne engedje, hogy a kívánság és a gond ehhez a világhoz kösse, mert e világ arculata elmúlik (1Kor 7,31) – és arra kényszeríti, hogy figyelmét a láthatatlanokra irányítsa (2Kor 4,18), melyek örökkévalóak.”³⁸ A szenvedés így valójában hozzásegít, hogy az ember már itt a földi létben önmagát radikálisan a kegyelemre bízsa. Így a keresztyén egyenesen az erőtlenségeivel dicsekszik, amikben felragyog Krisztus ereje és lakozást vesz benne (1Kor 4,12k; 2Kor 6,9).

A szenvedésnek ezzel a felfogásával a hívő ember átéli a Krisztus szenvedéseinek közösségét, mint Krisztus szenvedéseiben való részesedést (Fil 3,10). De mindez nem szenvedésmisztika. Mert nem a passió elmélyült szemlélésével történik meg, hanem az

³⁵ BULTMANN, Rudolf (1998): *Az Újszövetség teológiája*. Budapest, Osiris Kiadó. 398.

³⁶ I. m. 282–284.

³⁷ I. m. 282.

³⁸ I. m. 283.

élettel járó szenvedés alázatos elfogadásával és hitben történő Krisztushoz kapcsolásával. Tehát a Krisztussal való egyesülés, ami az Ő szenvedéseiben való részesedést is jelenti, egy, „a hit döntésében bekövetkezett valóság” – fogalmaz Bultmann.

Mindez a hívő életében állandóan zajló folyamat, ahogyan az élet megannyi szenvedéstörténetében a menny tágassága és a feltámadás valósága felé fordulva kapcsolódik be hitben abba az útba, amelyet Krisztus az Ő halálával és feltámadásával szerzett, az úrvacsora sákramentumában pedig megosztott velünk.

Szentmártoni szavaival: „... a Krisztusra, keresztyére szegezett tekintet több választ és vigaszt képes nyújtani minden emberi dadogásunknál.”³⁹ Krisztus szenvedése, halála és feltámadása épp arra a misztériumra mutat rá, hogy a szenvedés nem kell, hogy elválasszon minket sem az élettől, sem az Istentől, ahogyan Krisztust sem választotta el. Sőt a Mennyei Atya a mélységeinkben, a szenvedés útjain bizonyítja újra és újra gyógyító és szabadító jelenlétének valóságát. Épp ezért paradox módon a lelki növekedés épp a lefele vezető utakban tapasztalható meg leginkább. Bűnbánatban, alázatban, engedelmisségben (*via purgativa*) tárul fel (*via illuminativa*) a szenvedésben a kegyelem, a mélyebb Isten-közösség és tapasztalat (*via unitiva*).⁴⁰ A szenvedés így nem cél, nem eszköz, nem szükségyszerűség, nem szerencsétlenség, hanem a kegyelem kibontakozásának a tere, ami- ben mindennek ellenére mégis felragyoghat az Isten igazsága és szeretete.

4. „Mondogatták egymásnak” (Lk 8,25)

A járvány megannyi szörnyűségében a keresztyén is meginog. Lelkileg, spirituálisan is határhelyzetbe kerül. Lelkészi, hitoktatói, tanítványi szolgálatunk a Krisztus feltámadásának valóságában megélhető szenvedés megélését, tanítását, az abban való egyéni és közösségi osztozást és gyülekezeti tagjaink egyéni és közösségi spiritualitását célozhatja

³⁹ SZENTMÁRTONI (1999), 106.

⁴⁰ A spirituális növekedés paradox jellegének bővebb kifejtését ld. SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2021): Gyógyító Jelenlét. Isten jelenlétének valósága a lelkigondozás, lelki kísérés, testvéri melléállás alkalmain, In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Lányi Gábor (szerk.): *Lelki éhség*. Budapest, Kálvin Kiadó.

meg, melyet felelősségünk segíteni, támogatni.⁴¹ Az ezekben való növekedés magában foglalja mindazokat a folyamatokat, amelyeket igyekeztünk ebben a tanulmányban összefoglalni. Mindennek a gyülekezet közösségben történő átélése sziklaszilárd közös hitvallást ad:

„S mikor völgyünkre tört az áradat
s már hegy se volt, mely mentő csúccsal intsen,
egyetlenegy kőszikla megmaradt,
egyetlen tornyos sziklaszál: az Isten.”

(Áprily Lajos: *Menedék*)

Felhasznált irodalom

- ALLPORT, Gordon W. – ROSS, Michael J. (1967): Personal Religious Orientation and Prejudice, In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 5. 4. 432–443.
- BAGDY Emőke (2013): *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan.
- BODÓ Sára (2013): *Gyászidőben, A gyászolók lelkigondozásának lehetőségei*. Budapest, Kálvin Kiadó.
- BULTMANN, Rudolf (1998): *Az Újszövetség teológiája*. Budapest, Osiris.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin (2012): *Vallás és emberi magatartás*. Budapest, Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány.
- KELLER, Timothy (2016): *Istennel a szenvedés kohójában*. Budapest – Kolozsvár, Harmat – Koinónia.
- LAZARUS, Richard S. – FOLKMAN, Susan: (1984): *Stress, Appraisal, and Coping*. New-York, Springer Publishing Company.

⁴¹ A lelki kísérés egyéni és közösségi gyakorlatának tudatosítása egyelőre gyerekcipőben jár egyházunkban. Tanulnunk, tanítanunk és gyakorolnunk szükséges. Ennek segítségét tűzte ki célul a *Spiritualitás és misszió* hitéleti szakirányú továbbképzés, mely a KRE-HTK-n működő szakmai műhely zászlóshajója, képzése. Ld. SIBA Balázs – SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2020): Zászlóshajó és horgony: a „Spiritualitás és misszió az egyházban” szakirányú továbbképzés és a „Tanítványként a világban” tanfolyam bemutatása. *Sárospataki Füzetek*. 24. 4. 148–149. A mindennapok spiritualitásához protestáns szemmel ld. SIBA Balázs (2019): Travel Guide for Home: Aspects of Living the Protestant Spirituality in Everyday Life, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 64. 2. 279–298.

- MARTOS Tamás – KÉZDY Anikó: Vallásosság, lelki egészség, boldogság, In: Horváth-Szabó Katalin (2007): *Vallásosság és személyiség*. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem. 51–83.
- NÉMETH Dávid (2012): *Pasztorálanthropológia I*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L’Harmattan.
- PARGAMENT, Kenneth I. (1997): *The Psychology of Religion and Coping, Theory, Research, Practice*. New York, The Guilford Press.
- PILLING János (szerk.) (2003): *Gyász*. Budapest, Medicina.
- PINTÉR Judit Nóra (2018): *A krónikus betegségek lélektana, Válság és megújulás*. Budapest, L’Harmattan.
- PRUYSER, Paul W. (1990): Health and Illness (szócikk), In: RODNEY, Hunter J. (szerk.): *Dictionary of Pastoral Care and Counseling*. Nashville, Abingdon Press. 501–504.
- SIBA Balázs (2019): Travel Guide for Home: Aspects of Living the Protestant Spirituality in Everyday Life, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 64.2. 279–298.
- (2020): Spirituális intelligencia a vezetésben. A keresztyén hit mérlegén, In: László Emőke – Pap Ferenc (szerk.): *Krisztust dalolni merem. Tanulmányok Békési Sándor hatvanötödik születésnapja alkalmából*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó. 313–337.
- SIBA Balázs – SZABÓNÉ László Lilla (2020): Zászlóshajó és horgony: a „Spiritualitás és misszió az egyházban” szakirányú továbbképzés és a „Tanítványként a világban” tanfolyam bemutatása. *Sárospataki Füzetek*. 24. 4. 148–149.
- SZABÓNÉ LÁSZLÓ Lilla (2021): Gyógyító jelenlét. Isten jelenlétének valósága a lelkipozítás, lelki kísérés, testvéri melléállás alkalmain, In: Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Lányi Gábor (szerk.): *Lelki éhség*. Budapest, Kálvin Kiadó. 231–248.
- SZENTESI Éva (2021): Valaki megmondaná, hogyan kell felkészülni a legrosszabbra? In: *WMN*. 2021.április.21. https://wmn.hu/wmn-life/54954-szentesi-eva-valaki-megmondana-hogyan-kell-felkeszulni-a-legrosszabbra?fbclid=IwARoVjs4Z-S9bmJ1jtF9N_QVX9jUXeeRFaZXsC4VE9w8suPkDHeJEDEu8HB4 (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.29.).
- SZENTMÁRTONI Mihály (1999): *Lelkipásztori pszichológia*. Budapest, Szent István Társulat.
- TÁRNOK Ildikó: Poszt-COVID szindróma: ilyen tünetekkel forduljon orvoshoz!
<https://www.tudokozpont.hu/hirek/poszt-covid-szindroma-ilyen-tunetekkel-forduljon-orvoshoz> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.10.29.).
- VETŐ Miklós (2005): *Simone Weil vallásos metafizikája*. Budapest, L’Harmattan.
- WIKSTRÖM Owe (2000): *A kifürkészhetetlen ember. Létkérdések, pszichoterápia és lelkipásztorlás*. Budapest, Animula.

*Becsky Borbála*¹:

A reziliens működés kompetenciáinak fejlesztési lehetőségei a hivatásgondozó – szupervíziós – munkában segítőknél, különösen a lelkipásztori hivatásban

Abstract. Opportunities for the Development of the Competences of Resilient Operation in the Professional Care – Supervision Work – of Helpers, Especially in the Pastoral Vocation.

Within the framework of this study, I present the specific resilience-enhancing role and characteristics of helpers, of a professional life path, professional caregivers, and supervising work with special focus on pastoral work, and helper vocation.

I examine how the pastoral vocation picture finds its place in the family of helping vocations, how it can be defined in the search for identification, how therapy, education, how professional care appear in almost every aspect of pastoral work, and how vocation care and super success can be adapted in pastoral work. In each chapter, my reflection covers the most important resilience issues, identity issues, the person-centered approach and related concepts. I examine the relationships and methodology of resilience and supervision within the framework of helping occupations in the process of becoming a child, and I discuss how learning appears in the course of professional care along the lines of the ministry.

The development of resilient competences in professional care has become important since the regime change, especially in the pastoral profession and in the intertwining of cooperation with assisting professions. Regarding the dialogue,

¹ Szupervízor, klinikai pszichológus, mentálhigiénés szakember, pszichoterapeuta, a Familia Centrum Egyesület alapítója és elnöke, doktorandusz, BBTE Református Tanárképző és Zene- és Művészeti Kar; e-mail: borbala.becsky@yahoo.com.

purity and authentic presence of helper vocations and roles, the transparency and pastoral psychological approach of contexts and systems is an increasingly topical direction and issue.

Main question: Is there sufficient insight and awareness to examine the respective helping vocations, the pastor's professional life path, his tired or burnt-out personality in the ministry, and his important fighting ability in the midst of crises? Are we looking for preventive ways? Is today's pastor motivated enough to pay attention to his psychical, spiritual, physical, and social health? If so, how can these be achieved?

As a researcher, as an active psychotherapist working with couples and families, as a professional/supervisor, pastor wife, active Christian pastoral and mental health professional, and a pastoral psychologist, I think in several dimensions and systemic perspectives.

As a helper, professional care-giver/supervisor, the issue of identity is important. I see spirituality as a kind of "driver" in the process, and I think it is decisive – it can be inspiring, but it can also be disincentive. Calibration is the task of the authentic helper of the time. That is, continuous reflection and self-reflection in a spiritual dimension. The goal is to mature, to fight/cope resiliently.

The freedom to jump, the intuitive way, the path of development and learning are puzzle pieces of the spiritual dimension, a space for coping and fulfilment. Knowing God, I know myself, and knowing myself (in humility) brings me closer to God.

Keywords: identity, professional identity, professional image of helpers and pastors, motivation, authenticity, empathy, IQ/EQ/SQ (intellect/emotion/spirituality – intelligence), focus, resilience, learning, stress, coping, professional care/supervision

I. Bevezető gondolatok

E tanulmány keretein belül a segítővé válás, a szakmai életút, hivatás-gondozói, szupervizori munka sajátos rezilienciafejlesztő szerepét, jellemzőit mutatom be dióhéjban, különös kitérével a segítői, a lelkipásztori-segítői hivatás tekintetében.

A fő kérdéskör az, hogy adaptálható-e a lelkipásztori munkában a hivatásgondozás, szupervízió mint reziliens kompetenciák fejlesztésének tere.

Az egyes fejezetekben vizsgálódásom kiterjed a fontosabb rezilienciát érintő témakörökre, az identitáskérdésektől, a személyközpontú megközelítésen át, a segítői mivoltig, ill. a hozzá kapcsolódó fogalmakra, kitérve a lelkeszi hivatás segítői vetületeire. Kitérek arra is, hogy a tanulás miként szinonimája a fejlődésnek, és milyen módon jelenik meg a hivatásgondozás során. Mint segítőnek, hivatásgondozónak/szupervizornak, fontos az identitáskérdés, a spiritualitást egyfajta „hatótényezőként” tekinthetjük. Inspiráló, de elgáncsoló is lehet. Kalibrálása a mindenkori hiteles segítő feladata. Azaz folyamatos reflexió és önreflexió spirituális dimenzióban. Cél az éretté válás, a reziliens megküzdés.

Kulcsszavak: identitás, szakmai identitás, segítői és lelkeszi hivatáskép, motiváció, hitelesség, empátia, IQ–EQ–SQ (értelem/érzelem/spiritualitás – intelligencia), fókusz, reziliencia, tanulás, stressz, megküzdés, hivatásgondozás, szupervízió

2. Identitáskérdések napjainkban röviden

A változásban megtaláljuk a stabilitást, a stabilitásban pedig a változást. Hitelesen és harmonikusan élni és fejlődni igazán énünk kreatív, megújulni képes energiáival, személyiségünk összhangjával lehet. Ez egy fejlődési folyamat, amelynek különféle – hol könnyebb, hol nehezebb – állomásai vannak. De az igazi cél maga az út, a folyamat. A reflektív igény és karbantartási attitűd e fejlődési folyamatban segítő elemként határozható meg.

Egy mámorzerű állapot jellemezte a természettudományok gondolkodását az ember „Ki vagyok?” kérdése körül. Az ember „Ki vagyok?” kérdésére a konszenzusos, a párbeszédre és egymást kiegészítő véleményalkotáson alapuló válaszadás a helyénvaló, bár előzőekben a kutatási eredményeket szinte abszolútnak tekintették, ami a létmeghatározást és a gyakorlat megértését illeti. És a *homo religiosus* alapkérdése: „Ki vagyok?”, „Mi a célom?”

A mai kutatás pragmatikusabbak és elővigyázatosabbak. A társadalom és természettudományok (főleg a pszichológia, a szociológia, antropológia, pszichoterápiás irányzatok stb.) központi kérdésként kezelik, hogy „emberképeik” nem teljesen a valóságot, hanem annak kialakított (tudományos konstruktumok, modellek, elméletek) képét jelentik.

Mi a pszichológia emberre vonatkozó alapkérdése ma? A válasz ma sűrítve kérdések sora: milyen, mi jellemzi, hogyan működik, milyen a története, mire képes, hogyan kapcsolódik, kötődési mintázata milyen: Egész sor továbbvezető kérdést lehetne megfogalmazni, melyek tulajdonképpen a sokféle tudományos irányzat fele vinnének (vonások, jellegek, diszpozíciók, attitűdök stb.).

A teológia számára ez a kérdéskör érthető, és elég fontos, így tulajdonképpen akár természetes, hogy az ő legfontosabb, és legjelentősebb feladata és felelőssége összefogóan megadni a választ a „Ki vagyok?” kérdésre, és nem elegendők a mai elméletekre, csak a tudásra alapozó válaszok. Szükséges még a gyakorlati megalapozás, a „saját élményű” konfirmálás.

Az integráció, az ökumenizmusban való elhivatottság² lehet az iránya és útja a válaszkeresésnek a tudományos párbeszédben. Kikerülhetetlen maga az „ember”, amikor bölcsen hivatást választ, amikor feladata van, amikor missziója, elhivatása van. És talán leginkább a segítők és – merem kijelenteni –, a lelkipásztorok számára fontos kérdés: mennyire „eszköz” a saját személye a hivatásgyakorlásban, a tudást, hittételeket és hitvallásokat fontosnak tartva?

Virginia Satir³ gondolatait kiegészítve és benne formálódva: a spirituális dimenzióban van esély változni, „ön-magammá” válni⁴ őszintén és hitelesen és reziliens működésben megerősödni (a spiritualitás mellékterméke a gyógyulás, a reziliens megerősítés – megküzdni, boldogulni)⁵ – tudni a szakmát, de merni elrugaszkodni a merev tézisektől, merev „kottától”; kialakítva a saját szakmai hitvallást, koncepciót: segítőként, szupervizorként is.⁶ És ugyanezt gondolom szükségesnek minden hivatásában hitelesen

² HÉZSER, G. (1990): *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 62.

³ SATIR, V. (1999): *A család együttélésének művészete*. Budapest, Coincidencia. 306.

⁴ Vö. ROGERS, C. R. (2000): *Valakivé válni, A személyiség születése*. Budapest, Coincidencia.

⁵ Vö. HÉZSER, G. (2007): A spiritualitásról – nemcsak protestáns segítőknek, In: *Studia Universitas Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. LIII. 1–2.

⁶ SCHEUERMANN Péter (1996): Titkos tanterv a szupervízióban, In: Lippenmeier Norbert – Wiesner Erzsébet (szerk.): *Supervisio Hungarica* III. 146. – „A szupervízió mindig kommunikáció, legyen az csoportos vagy négyezemközi beszélgetés. (...) mikéntje és módja, a szupervizor értékviszonyulása és a szupervizáltak elvárásai, amikben fontos szerepet játszik szupervíziós igényük, ezek mind-mind közrejátszanak a szupervízió „titkos tantervében”.

jelenlevő segítőknek, legyen az lelkipásztor, pedagógus, diakónus, szociális munkás, orvos, pszichológus stb.

A szakmai identitás része a spirituális nyelvezet, gondolkodás. A spirituális dimenzió részeként határozhatja meg magát a segítő.

Számtalan identitáselméletről tehetnénk említést, amely lényegesen meghatározza a gondolkodásunkat, de most csak néhányat emelnék ki, mint Gordon Allport⁷, Erik H. Erikson⁸ és A. H. Maslow elméletét.⁹

Allport „érett személyiségről” beszél és ír. Szerinte az érett személyiséget különböző lényeges jellemzőkkel írhatjuk le, mint például: a valóság hatékony észlelése és az én kiterjesztésének képessége; meghitt viszony másokkal; érzelmi biztonság / önfelfogadás valóságghű észlelése – jártasságok és feladatok; az én „tárgyasításának” képessége: humor és önismeret, egységesítő életfilozófia (hit, spiritualitás, világszemlélet).

Szerinte: „A pszichoterápia legjobb módja, ha szeretetet adunk egymásnak, és kapunk egymástól.”¹⁰ Erikson életszakaszokat ír le, melyeken a normális fejlődés során végigmegyünk, és vannak jellemzők vagy sajátosságok, amelyeket elérünk (szerinte „el kell érjünk” – hogy a következő lépcsőfokokon is fejlődni tudjunk). Nyolc fejlődési szakaszban gondolkodik. Erikson az énonozosság érzését hangsúlyozza, azt az érzést, amelynek kialakulása a serdülőkor égető problémájává válik, nyugtalanságot, válságot idézve elő és késztetve az embert a „megküzdésre”. Erre az időszakra tehető a „bölcshivatásválasztás”,

⁷ ALLPORT, Gordon W. (1985): *A személyiség alakulása*. Budapest: Gondolat kiadó. 307–330.

⁸ I. m. 301.

⁹ I. m. 302–305. Vö. MASLOW, H. A. (2021): *A lét pszichológiája felé*. Budapest, Gabo Könyvkiadó és Kereskedő. Kft. Abraham Maslow pszichológusi pályáját viselkedéskutatóként kezdte, erős élettani háttérrel, majd pedig áttért az emberben rejlő lehetőségek felfedezésére, ahol a tudományt a vallással ötvözte, és lerakta egy új, humanisztikus tudomány alapjait. Ugyanakkor mondanivalóját kiszélesítette társadalmi méretekre is, hiszen, ha felismerjük, hogy a magasabb motivációk megjelenéséhez szükség van az alacsonyabb szükségletek kielégítésére, akkor mindannyiunk felelőssége, hogy részt vegyünk egy olyan társadalom megalkotásában, amelyben minél több ember minél több szükséglete ki tud kielégülni. Az 1950-es években kidolgozott szükségletelmélete, a Maslow-piramis, ma is a motivációkutatás egyik alaptétele. Két olyan úttörő pszichológiai irányzat is az alapítói között tartja számon, amelyek nélkül ma más lenne a világ: a humanisztikus és a transzperszonális pszichológia.

¹⁰ MIRNICS Zs. (2006): *A személyiség építőkövei*. Budapest, Bölcsész Konzorcium – Károli Gáspár Református Egyetem. 38.

a szakmai identitás csírája, a pályaválasztás, a valakivé válás tudatos része, a hívás és elhívás kiteljesedése.

Maslow kutatásokkal, megfigyelésekkel támasztotta alá Allport állításait, amikor is esetelemzéseket végzett élő és történelmi személyiségek körében, akiket a közvélemény „éretteknek” tartott, illetve – ha lehet így fogalmazni – akiknek „önmegvalósításuk sikeres volt”. Nyers meghatározás mentén tehát: az érett (egészséges) személyiség tevékeny ura a helyzetnek/környezetének, integrált és egységes, és így képes arra, hogy pontosan/hitelesen észlelje a világot és önmagát. Hiszem és tudom, hogy a személyiség érettsége, milyensége „hatótényezőként” jelenik meg a munkámban. Gondozni érdemes, kísérővel vagy magamban.

Fontossá vált kérdés: Hogyan hat a segítő: a lelkipásztor, a pszichoterapeuta, a szupervizor spiritualitása? Jobb-e, motiválób-e a reziliens segítő: lelkipásztor, pszichoterapeuta, szupervizor?¹¹

Úgy is mondhatom, hogy ahány pszichoterapeuta, annyi terápiás koncepció,¹² módszer, definíció. Ahány segítő, annyi lehetséges koncepció. Képtelenség meghatározni tökéletesen a segítői mivoltot, a pszichoterápia fogalmát objektíven, de talán a szupervízióé is, ahogy a lelkigondozóé is. Lehetetlen eltekinteni teljesen attól, hogy a segítő – a pedagógus, a lelkipásztor, pszichoterapeuta és a szupervizor is – legfőképpen a személyiségével dolgozik. De nem csak.

Lelkipásztornak lenni valami más, nem megszokott segítői szerep, Manfred Josuttis¹³ gondolatait felidézve. Tudjuk, a lelkész hivatásképe körüli jelenség még mindig sokrétű és átláthatatlan. Egyházzsociológiai felmérésekre támaszkodva a lelkész olyan kü-

¹¹ Nemes Éva szerint: „A fogalom alatt rugalmas ellenállási képességet értünk (...), valamely rendszernek – legyen az egy egyén, egy szervezet – azt a válaszadó képességét, hogy erőteljes, akár sokszerű külső hatásokhoz sikeresen alkalmazkodjék. A fizikában is használják a fogalmat, ott az egyes fémek ellenálló képességét fejezi ki egy sokkhatással szemben. Olyan rugalmas ellenállóképességet jelent, amely a tárgy épségét a végsőig fenntartja, a tárgyat a töréstől megóvjá.” Vö. BÁNYAI E. – NEMES É. – WIESNER E. (2015): A szupervízió módszertana, Reziliencia, avagy boldogulási képesség és szupervízió. In: Borbás Krisztina et al. (szerk.): *Rálatás – Szupervíziós folyamat védőnők számára*. Budapest, ÁÉÉK.

¹² SZÖNYI G. – FÜREDI J. (2000): *A pszichoterápia tankönyve*. Budapest, Medicina Kiadó. 10–195.

¹³ MANFRED, J. (2017): *A lelkész más, A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Kolozsvár, Exit. 12.

lönleges, szociálisan korlátolt és meghatározott térben él, amely különbözik az egyháztagok társadalmi realitásától – fogalmaz Josuttis. Vallás és szakmaiság egybeesnek a lelkész életében, akárcsak a munka és a szabadidő. Hivatása és családi élete egybeesik, ahogy ez a lelkipásztor felesége „sajátos” helyzetében is megmutatkozhat. Josuttis rávilágít arra is, hogy a másság részben előre lendíti, részben viszont teher is a lelkésznek és családjának. Prioritás ma az, hogy hogyan bánik a mindenkori lelkész ezzel a másság kérdésével?

A hivatásbeli fontos és reflektív „Miért?” aktuális. Hivatásválasztásnál tudatosan vagy tudattalanul mindannyian feltesszük ezt a kérdést. A spirituális dimenzióban ott a személyes válasz a miértre. Mindannyiunknak megvan a magunk miéртje, fogalmaz Simon S.: „az a mélyen rögzült cél, indíték, vagy hit, amelyből szenvedélyünket és inspirációnkat merítjük” [a munkánkban]. Ott a megérkezés vágya, ott a hála, az elégedettség, a hitelesség, az egyszerűség és a hivatás (flow, tudat, misszió). Egyfajta szembenézésem a saját tökéletlenségemmel, elfogadás és megbékélés mentén. Természetesen ez meghaladja a dialógus fogalmát, és már dialógusról gondolkodom, az „esetmunkákban” (szupervízió folyamatában, az „itt és most”-ban), pedig oda sorakozik az „én és az EGÉSZ”, az „én és az Isten” témája is.

3. Hivatásból segítő? Lelkipásztornak lenni a spiritualitás és reziliencia összefonódásában

Van szakmai igényességre szükség, ha „segítő” a lelkipásztor is? Van tudatos és bölcs életvezetés, következetesség és alázatos felelősségvállalás a ma segítőjében? Tudunk-e válaszokat keresni és találni? És van-e különbség a lelkészek esetében? A legfontosabb iránynak a bentről kifele haladás tűnik.

Először önmagában (intrapersonális – emberkép, énkép, istenkép, hivatásképp stb.), majd az embertársak és a közösségek felé (inter-personális – kapcsolati, kommunikációs, stressz-kezelő, megküzdő, reziliens) és a tágabb környezet a társadalom felé (kontextus – rendszerszemlélet, hálózatok, szervezetek, intézmények, rend és jog, jólét és jólét összefüggéseiben) lényeges letisztázni a „Ki vagyok?”, „Mi vagyok?”, „Mi a célom?” kérdéseket.

Miért segít a segítő? Hivatásképe definíciójában látja-e saját szerepeit? Szerepei és erőforrásai hogyan rendeződnek számára átlátható, és követhető mintázattá? Átkeretezte-e¹⁴ a segítő „megküzdései” közepette a rögzült szemléletmódból adódó (ítéletek, interpretációk, előítéletek, értékítéletek alapozó) létezésdefinícióját a fejlődésre fókuszálóvá?

Joób Máté¹⁵ református lelkipásztor, az *Embertárs* hasábjain a következőképpen fogalmazta meg: „A szakmai igényesség mentén érdemes feltenni a kérdést, hogy különböző szerepeink hogyan hatnak a szupervíziós kapcsolatra. Erre azért is szükség van, mert csak a szerepeink egy része felett tudunk kontrollt gyakorolni, és tudatosan intervencióeszközként használni őket a szupervíziós kapcsolatban.”

Tovább gondolkodva és mélyítve, a belső érintettség és hitelesség mentén a spiritualitás mindent átható és lényegi összetevőségét hangsúlyozza szupervizorként Versegi Beáta-Mária is: „A spirituális dimenzió – bármilyen világkép is alapozza azt meg – mindenképpen arra világít rá, hogy az ember egy nagyobb rendszerben létezik, mint az itt és most mérhető, felfogható, átlátható, megismerhető valóság. A spiritualitás áthatja, de egyben túl is haladja az ember fizikai, biológiai, szociológiai, pszichológiai, antropológiai stb. valóságát” (Versegi 2018).

Lyubomirsky¹⁶ megfogalmazásában: a vallás és a spiritualitás azért fontos az ember számára, „mert szükségünk van arra, hogy önmagunkon túlra lássunk”. Személyes hitvallás, spirituális perspektíva lehet a cél. A lelkipásztor szerzőpáros Joób Máté és Siba Balázs megfogalmazásában: „A közös értelmezési rendszer, a világhoz való azonos viszonyulás nemcsak élményközösségbe von a metaforák és szimbólumok által, hanem trialógusba von Istennel. Az önmagunkra, a másik emberre és Istenre való együttes figyelésben új perspektívák nyílhatnak életünk, sőt munkánk számára is.”

A pasztorálpszichológia az egyházi és a vallásgyakorlat vetületeivel foglalkozik, így azzal is, hogy *milyen jelenleg* az az ember, akivel a teológiai tudományokban kiképzett szakemberek, mint a lelkipásztorok vagy elméleti teológusok, valláspedagógusok, lelkigondozók, pasztorálpszichológusok kapcsolatba akarnak kerülni. Milyen, aktuálisan

¹⁴ Vö. DWECK, C. (2015): *Szemléletváltás, A siker pszichológiája*. Budapest, HVG könyvek.

¹⁵ JOÓB Máté (2015): Metszéspontok, In: *Embertárs*. 2015/2. Budapest.

¹⁶ LYUBOMIRSKY, Sonja (2008) – idézi: VERSEGI Beáta Mária (2018): *Kapcsolatteremtő spiritualitás, Szervezeti kultúra és spiritualitás a szupervízió tükrében*. Budapest, Kairosz.

ható, pszichoszociális, szociokulturális meghatározó befolyások alatt áll ma az ember – és a teológusok. Ahogy Hézszer Gábor¹⁷ megfogalmazásában rátaláltam: „Mert a teológus is ember.”; sőt Stollberg¹⁸ definíciója szerint a teológus-lelkész „hivatásból ember”. Magatartásunkat, emberként és teológus-emberként, az önmagunkról alkotott kép szerint alakítjuk.¹⁹ Hogy ez a kép azután mennyiben egyezik a zsidó-keresztény vallásban feltételezett „istenképűséggel”, az nem csak a „teológiai perspektívájú antropológiának”,²⁰ hanem a pasztorálpszichológiának is alapkérdése. Ha az alkalmazott teológiának, az Evangélium hirdetésének az a célja, hogy az üdvtörténet üzenetét egy aktuális kor emberének közvetítse, akkor ehhez elengedhetetlen, hogy számoljon azzal is, *milyennek* képzelhető el az az ember, akihez ma beszél és viszonyul – fogalmaz Pannenberg.

Prioritás és érdekes kérdés²¹ – valószínűleg a pszichológia számára is –, hogy milyen korrelációs viszonyban is áll az egyén/individuum és az aktuális szociokulturális és politikai kontextus. Hézszer szerint az utóbbi évtizedben ez a rendszerszemlélet egyik központi kérdése lett. Amilyen természetesnek tűnik a *kontextus figyelembevételének* szükségessége, annál meglepőbb, hogy a pasztorálpszichológia ezzel az összefüggéssel csak alig néhány évtizede foglalkozik. Azt mondhatnánk, hogy a pasztorálpszichológia és a hozzá kapcsolódó lelkigondozás csak nem olyan rég fedezte fel, hogy az ember nem vákuumban, hanem a „világban” él, fogalmaz tovább Hézszer Gábor, aki rámutat arra is, hogy Hiltner a tillichi korrespondencia alap gondolatát (az élet *kérdés*, az Evangélium a *válasz*) veszi át, amikor a hit és az élet között korrelációs kapcsolatot, az Evangélium és a szituáció, a hit és a kultúra, a lelki tapasztalat és a teológiai megismerés reciprocitását feltételezi. Közel négy évtizeddel később a fragmentális emberkép megjelenése jelzi majd a következő koncepcionális lépést, és néz szembe azzal a tapasztalattal, hogy sokak számára nem hallható ez a válasz.²² Szakkörökben szállóigévé vált az, hogy: *minden életkérdés mögött*

¹⁷ Hézszer Gábor saját tanulmánya: megjelent Marjovszki Tibornak, a DRHE professzorának jubileumára készült gyűjteményes kötetben, Debrecen, 2004; ld. 5. o.: pasztorálpszichológiai irányzatok összesítő ábra.

¹⁸ STOLLBERG, D. (1972): *Mein Auftrag, deine Freiheit*. Hamburg, V. & R.

¹⁹ WINKLER, K. (1991): Die ernüchternde Phantasie vom ganzen Menschen, In: *Wort und Dienst, Jahrbuch der Kirchlichen Hochschule Bethel*. 305.

²⁰ PANNENBERG, W. (1983): Anthropologie in theologischer Perspektive. Göttingen, V. & R. 40.

²¹ I. m. 13.

²² Vö. Stollberg megállapításaival.

hitkérdés, és minden hitkérdés mögött életkérdés rejlik. Így az élet(kérdések) a hithez, a hit(kérdések) az élethez vezet(nek). Hiltner arra törekszik, hogy a pszichológia új felismeréseit felhasználva alakítsa teológiai elméletét és így igazodjon a világ organikus egységéhez. Nem szelektálásra, hanem integrációra törekszik. Végkövetkeztetése: csak ha megértjük, hogy a teológia fő témái a lélek olyan mélységeibe vezetnek, ahol dinamikus feszültség és ellazulás, egyensúlyi állapot és az egyoldalúság veszélye rejtőznek, akkor fogjuk a teológiát jobban megérteni. Ehhez a mélységhez vezet el a pszichológia.

4. Pasztorálpszichológiai rövid kitekintő a hivatás, segítség mikéntjére²³

A 20. század második feléig viszonylag elhanyagolt téma volt a lelkigondozás és a történelmi kontextus viszonya.²⁴ A pasztorálpszichológia az analitikus és a rogersi humanista pszichológia²⁵ sodrásában az egyénre, az *intrapszichikus* jelenségekre koncentrált. Ha tovább nyitotta a perspektívát, általában már a páros kapcsolatnál eljutott a „világ végéhez”, akárcsak a pszichoanalízis vagy a humanista pszichológia.

A posztmodernnek nevezett létforma (jellemzője, hogy az egyén nem általánosan elfogadott norma- és értékrendszer, az életet magyarázó, konszenzuális elmélet vagy történet alapján tájékozódik az életben, hanem maga készítette irányítúkkal navigál) közvetlen hatással van mind a teologizálásra, mind a segítségre, a lelkigondozásra. Még nyitott és vitatott kérdés, hogy milyen következményei lehetnek ezekre nézve. Ilyen szempontokat kell figyelembe venni a válaszkeresésnél: Hogyan dolgozhat egy lelkigondozó olyan emberekkel, akik *csak* egyéni/szubjektív világkép alkotására képesek? Hogyan definiálja saját spiritualitását? Milyen elméleti alapon álljon a mindenkori lelkipásztor olyan helyzetben, amikor nem teológia, hanem teológiák, nem lelkigondozói elmélet, hanem lelkigondozói irányzatok alapvetően egyenértékűen állnak rendelkezésére? Hogyan értelmezze a ma lelkipásztora az együttműködést a pszi-szakmákkal? Hogyan viszonyuljon

²³ HÉZSER Gábor (2000): *Pasztorálpszichológia – Egy határtudomány jelentősége a változó világunkban, Emberkép* (saját tanulmány). Pasztorálpszichológia mesterképzés saját anyaga. Kolozsvár, BBTE.

²⁴ PETHALONG, U.-Pohl (1999): *Seelsorge im Plural*. Hamburg, V. & R. 113.

²⁵ Vö. HÉZSER (1990), 13–59.

az önismeretdefiníciókhoz? Hogyan illeszthető az ön- és istenismeret és annak elengedhetetlen jelenléte az egészségmegőrzés, a lelki teherbírás megtartásában? Van-e jelentősége, és ha igen, akkor milyen, a reziliencia- és megküzdési módoknak a lelkipásztor számára?

Röviden fogalmazva, ami eddig, általánosan és tartósan, közös megegyezéses alapon életünk, létünk, cselekvésünk vázát alkotta, az *dekonstruálódik*,²⁶ vagyis elemeire bomlik fel. A dekonstrukció a posztmodern létforma *működésének* alapeleme, foglalja össze Hézszer (1999).

A pasztorálpszichológia beállítottsága, funkciója kezdettől fogva a *kritikus lojalitás* a teológiával és a humán tudományokkal szemben egyaránt. Azt, ami az idők folyamán a teológiai gondolkodásban és az egyházi gyakorlatban csak azért vált általánosan elfogadottá, mert már senki sem gondolkodott el azon, vajon megszokásról vagy örök értékről van-e szó, összehasonlítja újabb felismerésekkel.

A pasztorálpszichológia a vallás és annak speciális formája, az egyházi kommunikáció egészének pszichológiai aspektusból történő kritikus vizsgálata – ilyen értelemben dekonstrukció. A kérdés nem az, hogy a pasztorális lelkigondozás, segítői attitűd elfogadja-e vagy sem a dekonstrukció formáját. A kérdés az, hogyan bánt egy általánosság vált beállítottsággal a gyakorlatban. A lelkigondozás az egyéni és kollektív-konszenzuális meggyőződés újragondolására indít, kérdező és elgondolkodó létformára. És előtérbe kerül a lelkipásztor személye, párkapcsolata, a családja egészsége, teherbírása is. Mitől függhet az, hogy egészséges marad és segíteni tud tudása és teológiai kompetenciái birtokában? Tanítható-e, és van-e igénye a reziliens működésre?

Egy konkrét példával szemléltetve, a depresszív ember lelkigondozására ez a következőt jelentheti: az ő önmagáról és az életről alkotott képe a folyamatos szenvedés, kilátástalanság, elégtelenség kompozíciójaként jelenik meg. A lelkigondozás, ha annak keresésére késztet, hogy „ennek ellenére mi tartotta eddig életben ezt az embert?”, akkor dekonstruálja a beszűkült önképet. M. White ennek az eljárásnak a lényegét így fogalmazza meg: a megszokottá váltat egzotikussá tenni, amihez hozzátehető: és az egzotikust megszokottá.²⁷

²⁶ I. m. 6.

²⁷ Idézi Hézszer Gábor innen: HOYT, Michael F. (szerk.) (1996): *Constructive Therapies*, 2. kötet. New York – London 9.

Képes a lelkigondozói gyakorlat erre?

A beszélgetésvezetés számára jó lehetőséget kínál ehhez például a rendszerszemléletű családterápia. A beszélgetésvezetést itt nem az oknyomozó, hanem az új perspektívát nyitó kérdések határozzák meg: „Mi lenne, ha?” vagy „Feltéve, hogy ez a probléma megoldódna, mivel kellene akkor szembenéznie?”²⁸ Az ilyen kérdések által nyilvánvalóvá válhat, hogy az, amit eddig *egyetlen* valóságnak tartottunk, nem az egyedüli értelmezési lehetőség. Ez nemcsak módszertani lehetősége, hanem teológiai alapja is a segítségnek, lelkigondozásnak. Nemcsak az individuális valóságkonstrukciók réseire, az ún. köztes vagy intermediális térre koncentrálnak, és azokat szélesítik.

A lelkipásztor, lelkigondozó itt már nem csupán az empátiának, a beleélésnek, az előítélet nélküli megértésnek és elfogadásnak a mestere (ha tanult és tapasztalt ilyent), hanem új életszemlélet aktív segítője. Ez az életmagyarázat hatásmechanizmusában hasonló eljárást követ, mint a jézusi példázatok.²⁹ Hogyan jelenhet meg a biblikus tartalom ebben a lelkigondozói formában? Tekintsünk rá egy példahelyzetre: Valaki egy problémájával fordul a lelkészhez. Ha a lelkigondozó dekonstrukciós eljárást követ, akkor ezáltal a problémaértelmezés automatikusan változik. Az, hogy milyen bibliai történetben, Igében fedezheti fel magát a látogató, a beszélgetés végén válik nyilvánvalóvá. A beszélgetőpartnerek ekkor döbbenhetnek rá, hogy melyik bibliai történetet, Igét élték át. Az Ige így megtestesül, inkarnálódik akkor, amikor rádöbbenünk, melyik Igét éltük éppen át! Nem a lelkészénél van a bibliai „aktuális igazság” meghatározásának, értelmezésének a hatalma, hanem az Igénél. Nem a lelkész tudja előre,³⁰ hogy mire van szüksége a másinak. Az Ige hirtelen és váratlanul életre kel, *történik*. Az aktualizáló definíció hatalma

²⁸ Vö. pl. VON SCHLIPPE, A. (szerk.) (1996): *Lehrbuch der systemischen Therapie und Beratung*. Hamburg, V. & R.

²⁹ Hézsér Gábor saját tanulmányában megjegyzi: Az újszövetségi példázatok az ún. extravagancia jellemzi: egy mindennapi történet végkimenetele váratlan fordulatot mutat.

³⁰ SIKÓ Csaba (2013): Viktor E. Frankl munkásságának pásztorálpszichológiai jelentősége, In: *Theologia Practica*. 2013/1–2. „Jung ajánlotta már fél évszázaddal ezelőtt [!] a lelkészeknek, hogy ne csak az egyébként szükséges héber és görög exegézisben [szövegértelmezésben és magyarázatban] legyenek járatosak, hanem a korszerű >>ember-exegézisben<< is, mert ők, ti. a pszichiáterek, már nem győzik a sokasodó lelkigondozói feladatokat ellátni, amelyeket a lelkészekről elforduló és a pszichiáterekhez tóduló >>hívek<< igényelnek [...]” – HÉZSER (1990), 9.

Istené, mutat rá Hézszer, G. Lélektani megközelítésben a problémafókuszú párbeszéd kapcsolatfókuszúvá válik addig, amíg az egyén megéri saját helyzetét és kiutat talál (emberi és isteni dimenzióban).

A különböző életterek, „színterek” az egyházi gyakorlatból így válhatnak vizsgálódás tárgyává: az istentisztelet tere fókuszba kerül. A prédikáció tradicionális kommunikációs formája az egyirányú (angolul *one-way*) kommunikáció. Pszichológiai kutatások bizonyítják, hogy az ember az így közölt tartalomnak csak 20–30%-át tudja feldolgozni. Az emberi felfogóképesség törvényszerűségeit jobban figyelembe vevő kommunikációs forma felkutatása és az istentisztelet gyakorlatára való alkalmazhatóság vizsgálata pasztorálpszichológiai feladat. A liturgia és a homiletika ezeknek a felismeréseknek birtokában töltheti be *emberszolgálatát*.

Hasonlóan a diakónia és a gyülekezeti munka területén a pasztorálpszichológia érdekeltége például a szolgálat értelmezésénél és gyakorlatánál jelentkezik. Hogyan maradhatnak diakóniai dolgozók, lelkészek (és társuk, családjuk, mint potenciális önkéntes munkatársak) egészségesek, hogyan óvhatók meg a kiégéstől, milyen, embervoltunkból adódó *határai vannak*, teológiaelméletileg és gyakorlatilag a szolgálatnak? Hogyan valósulhatnak meg a teológiai antropológia alapelemei ebben az összefüggésben? Fejleszthető-e a reziliens jelenlét? A parokiális és diakóniai gyakorlatban a lelkésznek (adott esetben feleségének is) nemcsak a lelki vezetés, hanem gyülekezetének, intézményének vezetése is feladata. A pasztorálpszichológia ezt segítő dolgozta fel a vonatkozó elméleteket.³¹

A vezetés egyházi kontextusban legalább olyan nehéz, sőt valószínűleg nehezebb, mint szekuláris környezetben. A protestáns egyházakban általánosan megalapozott az „általános papság” tézise. Mit jelent a vezetés és a vezethetőség szempontjából, ha ez minden hierarchikusan strukturált rendszer rétegződésének benyomását kelti? Ez könnyen ún. kettős kötést eredményezhet. A beosztottat éppen rendreutasító egyházi-gyülekezeti előljáró adott esetben ugyanannak az embernek a lelki vezetője, hitbéli mentora is. (Ez hasonló például a tanügyi rendszer hierarchikus rétegződésében is.)³²

³¹ WINKLER, K. (1991): Leitung in der Kirche, In: *Wort und Dienst*. Bethel.

³² Uo.

A sort folytathatnánk, mert a lelkész tanít is, adminisztrál is, tervez és szervez egyszerre. Számptalan szinten van kitéve a szerepzavar jelenségének. A pasztorálpaszichológiának nemcsak az a feladata, hogy az egyházi gyakorlat ilyen és hasonló *csapdáira* felhívja a figyelmet, hanem az is, hogy az aktuális kutatási felismeréseket figyelembe véve megoldási javaslatokat tegyen. Hogyan valósulhat meg egy multidiszciplináris párbeszéd a segítő szakmák és hivatások között? Van-e tehát létjogosultsága és tere az egyháznak a hivatásigondozás, avagy szupervizálás, hitgondozás, emberönismereti és istenismereti munkája számára? A tudatos rálátás és reflexió segít, ui. magától nem megy a szereptisztaság, a határok kezelése és a kiegészítés megelőzése. „Mind formális, mind informális szerepeink megvédene az ismeretlentől, ám azt is megakadályozhatják, hogy teljes mértékben szembeszállhassunk vele. A szerepeink olyanok, akár a védőköppönyegek, amelyek alá elbújhatunk, hogy elkerüljük a nemtudás miatti sebezhetőséget.”³³ A köpenyből viszont könnyen kényszerzubzony is lehet. A határzónához való érkezés egyik jele a szégyenérzet.³⁴ A határzónában megszólal bennünkben a kritikus. A tehetetlenség viszont depresszióhoz vezethet. A rögzült gondolkodásmód akadály a határzónában, mert megakadályoz abban, hogy nyitottak legyünk az új megoldásokra, a kísérletezésre.³⁵ A szemléletváltó „mód”³⁶ a jó irány.

Siba B. megfigyelései³⁷ megragadóan utalnak arra a köztes térre (a korábban már ismertetett lélektani mező – Moreno, J. L. megfogalmazásában), ami a szupervízióban maga a spirituális dimenzió, a „történések”, változások lehetősége, amikor, akár egy „színpadon”, ott megjelenik a szupervizált története és a szupervizor „jelenléte” facilitálva a megértést, rálátást és a tanulást.

³³ D’SOUZA, Steven – RENNER, Diana (2016): A nemtudás, *Hogyan formáljuk versenyelőnyé a bizonytalanságot?* Budapest, HVG Könyvek. 107.

³⁴ Vö. www.szupervizorok.hu – III. Szupervizor Vándorkonferencia, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 2014.05.09. NEMES É. (2014): Reziliencia és szégyen – a „szégyenreziliencia” fejlesztésének lehetőségei a szupervízióban. „A szégyen rombolja a rezilienciát! Hogyan kezeljük azokat a helyzeteinket, amikor megszegyelljük magunkat? Mik a megküzdési lehetőségeink? Minél kevésbé ismerjük azt, hogy hogyan működik a szégyen, annál destruktívabb! Az segít, ha egyre jobban megismerjük a működését!”

³⁵ I. m. 109–112.

³⁶ Ld. DWECK (2015).

³⁷ SIBA, B. (2015): Belső világok találkozása a szupervízióban, In: *Embértárs.* 2015/5.

5. Szakmai perspektívák, hivatásgondozás, szupervízió

Gyakran található a segítői kontextusban ilyen bizonytalan helyzetben magát a segítőt, mikor a következőket él(het)i meg: Első reakciója: Mi történik? Mi is van? Mit tegyek? Második reakciója: „húha... mit is érzek? Mire gondolok? Mire készítek ez az egész?” És a „nem tudás” félelme egyszer csak elkezd motivációvá, inspiráló erővé minősülni.³⁸ Azaz ő a segítőt a hitelesség jegyében fogalmazza meg – a kontextust tudatosítva – „nem tudását”. Az ilyen őszinte, időnkénti bizonytalanság segíti hozzá a reflexióhoz, önreflexióhoz; amikor letisztult a segítőtben, hogy mit tegyen, ha ráébred, hogy elért a tudása határvidékére, és ami azon túl húzódik, az sötét, kusza és félelmetes? Mire tanít a helyzet?

Ugyanis az a segítőt, aki mindig, mindenben „tudja” és „látja a problémát” (egyszerűen: okoskodik, omnipotens), és annak „n-variációjú megoldását” úgy véli birtokolja, az nem kész „kapcsolódni”, megérteni és „embere lenni” a másíknak. Leuralja, hatalmat gyakorol és infantilizálja a másíkat. A már említett probléma vagy teljesítménycentrikus attitűd eláraszítja, és már nem tud kapcsolatban, „lélektől lélekig” létezni, „elérhető”, „elég jó” lenni a másíknak.

Utólag reflektálhat a „szcénájára”, amivel indított! Ez jelzésértékű lehet. Minden, ami spiritualitás, szakmai fejlődés és megküzdés, az felfedezendő és letisztázandó. Nem lehet mindegy ezentűl a definíció, a hiteles, őszinte és valós megélés és szakmai beteljesedés sem segítőként, sem lelkipásztorként, sem pedagógusként, sem pszichoterapeutaként, sem pedig szupervizorként. A cél a hitelesség és reflektív/önreflektív létezés, reziliens mód.

Harmadik lépésben át kell keretezni „mozdulataival”, szemléletváltó (félíg tudatos, félíg tudattalan) attitűddel a kontextust.³⁹ Ezeket gondolva, mintegy koncepció fogalmazható meg: „Amit tanulok, azt kipróbálok, és ami megpróbál, abból tanulok” (dinamikus mozgás a fejlődés).

Rá kell döbbsenni és tudatosan kimondani, két „(téma)társ” van vele az úton: a spiritualitás és a megküzdés/reziliencia – pontosabban az egyik az út, a másík a képesség, hogy az úton maradjanak, a kegyelem ölelkező létezésében.

³⁸ D’SOUZA – RENNER (2016).

³⁹ Ezen a ponton nem titok, hogy eszembe jutott a tanulási és a teljesítményzóna, illetve a rögzült és fejlődési szemléletmód, ahogyan Dr. Nemes Éva előadásában hallottam (2019), TED-előadásokra utalva: Carol Dweck (2014) – *The Power of Yet* (A még ereje); Eduardo Briceño (2016) – *Learning Zone and Performance Zone* (Tanulási zóna és teljesítményzóna).

Ha a „gondozást”, a hivatásgondozást fentről rátekintő mozdulatnak, folyamatnak tekintjük, az valami olyasmi, mint amikor igyekszem „felemelkedni” – fogalmaz Versegi Beáta Mária⁴⁰ – és tapasztalatot szerezni a „repülésről”. És ebben a folyamatban rádöbbenhet a szupervizor, hogy nem mindegy, milyen „járművel” emelkedik fel és meddig, és milyen távcsövei vannak. Tudnia, ismernie kell mindezeket. Így tudja saját, megszokott világát más perspektívából, új rendszerben, új szemléletben, új dimenzióval kitérítve látni (ami egyenlő a saját szakmai koncepció kialakításával, utal rá nyomatékosan a szerző).

A spirituális dimenzió⁴¹ pedig örökösén adott, ha „él” a segítő vele. Vagyis egyet jelent számára kinyílni befele, kifele, felfele (önmagát meghaladva, transzcendentálva,⁴² egyetemes hivatását beteljesítve), „képek”, előítéletek nélkül.⁴³ Kinyílni az újra, a megküzdés más útjaira. Bízni és biztos lenni a transzcendens és immanens közti konfliktusmentességben, az egyensúlyban. Ahogyan Anselm Grün írja: „Ha képet alkotunk magunkban a másíkról, ha a magunk elképzeléseit a másik emberbe belevetítjük, az a kapcsolat halálát jelenti.”⁴⁴ Mivégre is fontos megkülönböztetni tehát a „képeket”? Hogy megtaláljuk, megküzdjük a hitelességet és valódi elhivatást – elvetve a hamis ént, a hamis zubbonyokat.

„A spiritualitásban éppen az ilyen berögződések megszüntetése a cél. (...) megnyíljunk valami számára, ami a mindennapjainkat meghaladja, a mi emberi életünkön túlmutat, és az istenkeresésről szól. (...) Nekünk, embereknek szükségünk van képekre,

⁴⁰ Vö. VERSEGI (2018), 12–14.

⁴¹ „A spiritualitás annak felismerése és ünneplése, hogy mindannyian elválaszthatatlanul kötődünk egymáshoz egy olyan hatalom által, amely nagyobb mindannyiunknál, és hogy e hatalomhoz és egymáshoz fűződő kapcsolatunk a szeretetben és az együttérzésben gyökerezik. A spiritualitás gyakorlása távlatot, értelmet és célt ad az ember életének” – BROWN, B. (2018): *Bátran a vadonban*. 49. Budapest, Libri Kiadó gondozásában.

⁴² Vö. SIKÓ (2013) és FRANKL, Viktor Emil (2002): *A tudattalan Isten – Pszichoterápia és vallás*. Szentendre, Euro Advice. 5, 42–49.: „... a lelkiismeret immanens pszichológiai tényként önmagában is a transzcendenciára utal. (...) Ahogyan az ember köldöke önmagában nézve értelmetlennek tűnhet, mert csak az előtörténetből, az ember születését megelőző történetéből értelmezhető úgy, mint egy maradvány az emberen, amely túlmutat rajta, az egykor rejtekét jelentő anyai szervezetből eredő voltára, ugyanúgy a lelkiismeretet is csak akkor lehet maradéktalanul értelmesnek felfogni, ha a transzcendenst eredetre történő utalásként fogjuk fel.”

⁴³ Vö. GRÜN, A. (2012): *Ami a szerelmet táplálja – Kapcsolat és spiritualitás*. Budapest – Pécs, Dialog Campus Kiadó. 10–52.

⁴⁴ Uo.

hogy egyáltalán beszélni tudjunk róla, és hogy kapcsolatot építhessünk vele” – összegez találóa Anselm Grün.⁴⁵

6. A szupervízió mint folyamat

A szupervízió – a hivatás gondozásának sajátos és meghatározott formája – strukturált tanácsadási, tanulási folyamat, védett időt és teret biztosít az összetett, sokrétű helyzetekben megvalósuló szakmai működés reflektálására. A fejlődést képviseli, mégpedig fejleszt az egyének, csoportok, csapatok szakmai életét (az intézményi keretekben – szerepek, kapcsolatok, hierarchia, konfliktusmegoldások, kommunikáció, együttműködés stb.).

Tornay Krisztina szerint⁴⁶: „a szupervízióban a nyitottság a még nem ismertre és a ráhagyatkozás arra a folyamatra, amely e nyitottsággal – tanulási készséggel – kezdődik, döntő feltétele a szupervízió működésének. A szupervízió a kereső ember eszköze, aki az igazság feltárulását keresi. És a szupervízió reflektív szemlélete ezt a keresést segíti, teszi lehetővé a szupervíziós folyamaton kívül is.” Mindezt összegzi Sárvári György, amikor lényegre törően fogalmaz ez ügyben: „A szupervízió olyan indirekt tanulási folyamat, amely a kommunikációs szűrők mögött rejlő prekonceptiók, előítéletek, indulatátételek feltárásával egy szakmai kontextusban segít hozzá a személyi kompetencia fejlődéséhez. A szakmai helyzetekből adódó elakadásokra való reflexió olyan megértést tesz lehetővé, ahol az önismeret által bővül a szakmai hozzáértés.”⁴⁷

6.1. A Kapcsolat és közös út – szupervízióban

„A munkamódszerekhez, a különböző módszerspecifikus technikákhoz való viszony tekintetében számos lélektani munkaforma, így a szupervízió esetében is elmondható, hogy a kimenet szempontjából a konkrét technikai eszközök másodlagosnak tekinthetők,

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ TORNAY, Krisztina (2011): A szupervízió mint transzcendens pillantás, In: *Embortárs.* 2011/1. Budapest, Jezsuita Kiadó.

⁴⁷ SÁRVÁRI György (1996): Az európai és az angolszász szupervíziós gyakorlat néhány eltérése a szupervízió folyamattanulásának tükrében, In: *Supervisio Hungarica Füzetek. Tanulmányok a szupervízió köréből II. A szupervízió koncepcionális kérdései.* Budapest. 25.

mivel a legfőbb hatótényező maga a kapcsolat.” – mutat rá a lényeges összetevőre Balázs Noémi szupervizor.⁴⁸

Egy dinamikus alakuló kapcsolat, intra- és interperszonális dimenziókat átívelő kapcsolódás, ahol másképpen folyik az idő, és ahol a szupervizált másképpen, új perspektívából tud magára, a környezetére és a kérdéseire tekinteni (a kérdezés komplex művészete).⁴⁹

A szupervízió az a folyamat, amelyben megvalósul a támogatás a különböző reflexiós és döntéshozatalokban, a kihívásokkal és megterhelésekkel járó szakmai helyzetekben, konfliktusokban (feladatok, funkciók, szerepek tisztázása, kivitelezése). Támogatja a változási folyamatokat (de nem kötelező módon), segít az újító megoldások megtalálásában, a kiegészés megelőzésében.

Minden egészséges emberi kapcsolatnak alapjaként is értelmezhető a Moreno⁵⁰ által bevezetett *tele* fogalma. A másik ember valóságos helyzetének átérzését és felismerését hordozza magában, tulajdonképpen maga a reláció két vagy több ember között, egy aktív csere, kölcsönös érzelmi csere, melyet kétirányú folyamattá rendez.

A *tele*⁵¹ és a *mező*⁵² egymáshoz kapcsolódó fogalmai azért fontosak a szupervízióban is, mert akárcsak az önismereti vagy terápiás jellegű dramatikus folyamatok során, itt is kapcsolódások és találkozások történnek (Á – VIÁ⁵³ érzések átvételével járnak, többnyire tudattalanul).

⁴⁸ BALÁZS Noémi (2015): Változás, fejlődés a szupervízióban, In: *Embertárs.* 2015/2. 109.

⁴⁹ Vö. SZABÓ L. – KOMLÓSI P. (1999): Családterápiás Olvasókönyv, In: *Családterápiás sorozat 1.* 75–117. Tomm, Karl. *A kérdezés komplex művészete.* 75–117. Kétféle célt fogalmazott meg: megértést és tájékozódást (oknyomozás, tények – tisztázó lineáris kérdések, cirkuláris/kontextuális kérdések: viselkedésre, különbségekre fókuszáló), befolyásoló és belső lélektani munkát előmozdító (ritkán: stratégiai kérdések – irányító, konfrontáló, és gyakran: a reflektív/megfigyelő, perspektívaváltoztató kérdések).

⁵⁰ BLATNER, A. (1999): *A pszichodráma alapjai.* Budapest, Animula. 134–136.

⁵¹ MAJSAI HIDEG Tünde (2005): Az egyházi kontextusban végzett szupervízió jellegzetes elemei. In: Bagdy Emőke – Wiesner Erzsébet (szerk.): *Szupervízió. Egyén – csoport – szervezet.* Budapest. 340–344.

⁵² I. m. 340–347. A mező mint „erőtér”, „mintha tér”, potenciális tér” – a találkozások és történések helye az „itt és most”-ban.

⁵³ Vö. BOKOR Judit – MÉSZÁROS Viktória (szerk.) (2008): *Intimitás, áttétel, viszont áttétel.* Budapest, Lélekben Otthon. Á – VIÁ = Áttételi – viszont-áttételi érzések, analitikusan orientált szemlélet, megélés a segítő kapcsolatban.

A társas készségek mentén kapcsolódva képes a szupervízor mint segítő arra, hogy a szupervizáltat kísérelje a saját ritmusában; szakmai kompetenciájára építkezve alkalmazni tudja módszereit, jól megválasztott eszközeit az érzelmek felszínrehozatalában (jobb agyféltekés munka módszertani eszközökkel – pl. dramatikus elemek és szerepjátékok, kártyák, szimbólumok, mese, imaginációs gyakorlatok stb.), megmutatkozásában, tudatosításában és az összefüggések felismerésének segítésében.

Hatékony kommunikációja az érdeklődésben – tükrözés és összegzések –, a visszajelzésben jelenik meg, a konfliktuskezelés során pedig alkalmazza azokat a stratégiákat (problémamegoldó, elkerülő, versengő, kompromisszumkereső, alkalmazkodó), melyek a helyzethez illeszkednek. Katalizálja a kliensben és a folyamatban a történést és az elsődleges vagy éppen a másodlagos változást, és megfelelően tudatosítja azt (pl. módszertani eszközökkel vagy kérdésekkel).

Tehát a változási perspektívából nézve számos eltérő technika jelenhet meg a szupervízió folyamatában. „Amikor egymással beszélünk”, kapcsolatba kerülünk, egyszerre két folyamat zajlik: az egyik a személyek között, a másik az emberen belül (inter- és intraperszonális).⁵⁴ Olyan mintha egy belső színpadot képzelnénk el, ahogyan a helyzet bennünk lejátsszódik (reagálunk, feldolgozunk stb.).

„Minden kimondott mondatot akkordként, „négyes hangzatként” ábrázoltunk a maga hangszínével és felhangjával (tárgyi tartalom, önmegnyilvánulás, kapcsolat, felszólítás), és tudatosítottuk, hogy ezt az akkordot „négy füllel” hallja meg az ember” – fogalmazza meg érzékletesen a kommunikációkutató Friedmann Schultz von Thun.⁵⁵

A szupervízió folyamatában éppen ezért lényeges, hogy ahhoz kapcsolódjak, ami adott, amit hoz az esethez! Ahogyan elhangzik, amiről beszél, és ahogyan megmutatja.

⁵⁴ NEALE, S. – ARNELL Spencer, L. – WILSON, L. (2009): *Érzelmi intelligencia coaching*. Veszprém, Nudus Kiadó. 208–209.

⁵⁵ SCHULTZ VON THUN, Friedmann (2014): *A kommunikáció zavarai és feloldásuk*. Budapest, Háttér Kiadó. Teljes kommunikációs alapszerezéssel rendelkezünk, négy szájunk és négy füllünk van, melyek az egyéneket összehasonlítva más-más típusúak, és másképpen használjuk őket; vagyis a kommunikáció és szociális kompetencia fejlesztése egyéni és érzékeny ügy is ugyanakkor. Egy szociális ítélet megalkotásához dialógusra van szükségem! Vagyis egy olyan jó beszélgetésre, ahol egyszerre lényeges és jelentős az érzékelés, a fogalmak, a célok, az eszközök területe (melyek különböző minőségben érvényesülnek).

Ahogy elhangzik, megjelenik, megmutatkozik: érzékelés, fogalmi, célok és eszközök területében.⁵⁶

A tartalmas emberi kapcsolatok egyik alappillére, hogy képesek vagyunk rezonálni a másik érzéseire, hangulataira (neurobiológiai tény).⁵⁷ Ez a képesség az empátia, mely az érzelmi intelligencia egyik legfontosabb összetett eleme.

A társas készségek a tükroneuronokra épülnek, a tükroneuronok⁵⁸ pedig visszatükrözik a másoknál észlelt cselekedetet, és utánzásra készítenek. Az észlelések nemcsak tárolódnak, hanem reakciókat, saját cselekvési készleteket, testi, lelki változásokat is el tudnak indítani. Az így észlelt érzelmek képezik az empátia⁵⁹ alapját.

Miért fontos ez nekünk, akik a segítő szakmában dolgozunk? – segítőknek, lelkipásztoroknak (a segítesen túl). Egyrészt azért, mert igazolja, hogy képesek vagyunk a másik érzéseit érezni, és ez ösztönösen történik. Másrészt rámutat arra, hogy az intuíciónak köszönhetően képesek vagyunk továbbgondolni az észlelt jelenséget, megérezni (anticipálni) azt, amit a másik fél esetleg még nem ismer fel saját magában. Harmadrészt rávilágít arra, hogy az azonosított érzelmek a saját korábbi mintázatainkhoz, tapasztalatainkhoz kapcsolódnak, s emiatt torzíthatnak is⁶⁰ – ezek kiindulópontok, de a döntés az emberé!

⁵⁶ ZELLER, Doris (2005): Az ítéletalkotás mint eljárás, In: Bagdy Emőke – Wiesner Erzsébet (szerk.): *Szupervízió. Egyén – csoport – szervezet*. Budapest.

⁵⁷ BAUER, Joachim (2011): *Testünk nem felejt*. Budapest, Ursus Libris.

⁵⁸ BAUER, Joachim (2010): *Miért érzem azt, amit te?* Budapest, Ursus Libris. „Az érzelmi együttérzésen túl a tükroneuronok létezésének köszönhetően kialakul bennünk az intuíció is: annak sejtsége, hogy mi várható a jövőben. (...) a túlélés feltétele is lehet, legtöbbször pedig pl. segít abban, hogy megérezzük másokon, mi a helyzet velük, és akár a szavakkal ellentétben is felismerjük, hogy mi a valódi szándékuk, vágyuk”. A tükroneuronok cselekvésvezérlő idegsejtek – Giacomo Rizzolatti felfedezése. Kísérlet: Hogyan vezérli az agy a célirányos cselekvések megtervezését és kivitelezését? (Sok bizonytalanság és kérdés van még a téma körül.)

⁵⁹ HIDVÉGI Zs. (2019): *Empátia ideglettani háttere*. PP előadás. Budapest – Csíksomlyó. Empátia (3 szint, egymásra épül): 1. érzelmi (együttérzés, rezonálás a másik emberre), 2. *compassion* (empatikus törődés, melegség, érzés a másik emberért), 3. kognitív empátia (a másik nézőpontjába való behelyezkedés, megértjük a másikat a máságában).

⁶⁰ Uo. a torzítás csökkentése érdekében fontos, hogy a spontán jelentkező érzelmeket racionálisan is végiggondoljuk (a jobb és bal agyféltekék koordinációja, összehangolása – EQ fejlesztés tudatosan). Ez lassabb folyamat, és itt is lehet tere a félreértelmezésnek. Ám ha a spontán és a racionális helyzetértékelés is egy irányba mutat, akkor bízhatunk abban, hogy a helyzetértékelésünk korrektül tükrözi a valóságot.

A segítő, a mindenkori lelkész „lehetősége” a hivatásgondozó üléseken kívül az önismereti munka, a peer-szupervízió, vagy belső szupervízió⁶¹ a saját helyzetének tisztába tévése érdekében.

Az éntudatosság szükséges az önszabályozáshoz és az empátiához. Az önszabályozás fontos a motivációhoz, mások motiválásához pedig a többi képesség szükségeltetik (EQ!). A hatékony hivatásgondozó/szupervízor⁶² és segítő fókuszban tartja (EQ)⁶³ személyiségének folyamatos fejlesztését, képessé válva szoros interperszonális kapcsolatok kialakítására, empátiás készségek kinyilvánítására, személyes integritásának erősítésére és magabiztosabb változáskezelésre. Így kreativitása kiteljesedik, kevesebb stressz éri, és képes lesz arra, hogy – hosszú távú szakmai előrehaladását biztosítva – például tanuljon a saját hibáiból, rugalmasan alkalmazkodjon ahhoz, ami „VAN”, reziliensen viselkedjék.⁶⁴ Mindebből következik, hogy szinte bizonyított a relevanciája.

*Az érzelmeket megnevezni,*⁶⁵ megfogalmazni nehéz feladat, de az érzelmek beazonosításával (kísérve, bátorítva és megtámogatva az esethozó reflektív munkáját) belső energiákat mozgósítunk, és stratégiákat választunk meg (*hiedelmek, megküzdési stratégiák, értelmezési módok*), melyek hatékonyak lesznek a konkrét szituációkban. Az *érzelmek, gondolatok és tettek közötti „kapcsolatok” megértése* rendkívül fontos a segítő, a szupervízor számára (önismereti és reflektív belső munka egyszerre).

⁶¹ BAKÓ Tihámér (1999): *Töréspontok mentén*. Budapest, Animula.

⁶² Ld.: FARKAS Johanna (2013): *Hogyan kapcsolódik az intelligencia, a siker és az érzelmi intelligencia a coaching mesterséghez?* In: *Magyar Coachszemle*. 2013/5.

⁶³ Vö. GOLEMAN, D. (1995): *Érzelmi intelligencia*. Lélek-Kontroll sorozat. Budapest, Háttér Kiadó. Az EQ összetett fogalom és magába foglalja mindazt, ami szükséges az összetett alkalmazkodáshoz, a helyzettel, magunkkal és a másikkal való bánásmód mentén. Az EQ (érzelmi intelligencia) körébe a következő készségek tartoznak: éntudatosság, önszabályozás, motiváció, empátia, társas készségek.

⁶⁴ Vö. DONDERS, P. (2019): *Reziliencia*. Budapest, Harmat Kiadó. Ezen belül: *A reziliencia 7 összetevője*.

⁶⁵ Vö. MÉRŐ, L. (2010): *Az érzelmek logikája*. Budapest, Tericum Kiadó. 161–215. Egyes esetekben az érzelmek katalizátorként vannak jelen, máskor azonban komoly gátat jelenthetnek, amennyiben a segítő folyamatban (a szupervízióra is érvényes) a segítő nem tudja „leolvasni” a kliens/szupervizált érzelmeit, és nem ismeri fel a háttérben meghúzódó dinamikát. Utóbbi esetben garantáltan megfeneklik a folyamat.

Mi történik a szupervíziós munkában? – teszi fel a kérdést Nemes Éva szupervízor. A szupervízióban mind a pozitív, mind a negatív érzéseknek létjogosultságuk van. Végig tudjuk gondolni a következő kérdéseket: Mit érzek? Mit jelent ez az érzés nekem? Milyen gondolat, feltevés váltotta ki? Mi köze ennek a történetekhez? Mi másról szólhat még ez a helyzet? A beleérző hallgatás, visszatükrözés, visszacsatolás kreatív módszerek, mint intervenciós módszerek mellett a kérdezéstechnika a szupervízió legfontosabb eszköze.

Kérdéseinkkel⁶⁶ jutunk el oda, hogy megfogalmazzuk hipotéziseinket, melyek segítik a dialektikát és a szupervizált perspektívaváltását. Cél: a szupervizált önreflexiója során jobban megértse működését, saját helyzetét és „elakadásának” igazi okát (rálátáshoz jusson).

A szupervízió a kérdések „munkamódja” tehát – fogalmaz Karl Tomm.⁶⁷ Ő kidolgozta az intervenciós kérdések típusait, olyan kereteket kínálva ezzel, amelyek segítségével a szupervízor könnyebben el tudja dönteni, milyen fajta kérdéseket tegyen fel a folyamat különböző szakaszaiban, miközben segíti a szupervizáltat kérdése megtalálásában („Mi a kérdésed?” – kísérve őt, hagyja megtalálni útját).

A szupervízor reflektív jelenléte, önreflexiót segítő működése olyan mintát adhat, amely több formában is közvetlenül a folyamat hasznára válhat. Koncentrált figyelem izmosítása! Erősítve, edzve használható; ha nem foglalkozik vele, akkor elsorvadhat.

6.2. Segítőnek lenni, lelkipásztori mássággal – kapcsolódni a stressz „kihívásaiban”

Örök kérdés, főleg segítők, és így a lelkipásztorok számára is, hogy miként csökkenthető az a folyamatos stressz, amit mi magunk hozunk létre anélkül, hogy annak tudatában lennénk? A stresszreakció⁶⁸ elengedhetetlen, hiszen egyenlő azzal a belső törekvéssel, ami

⁶⁶ Vö. EGAN, G.(2011): *A képzett segítő*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 245–295. (III. rész: *A segítő modell szakaszai és feladatai*).

⁶⁷ TOMM, K. (1999): *Családtérapiás sorozat 1*. Budapest, Animula kiadó. Tomm kétféle célt fogalmazott meg: *megértést és tájékozódást* (oknyomozás, tények – tisztázó lineáris kérdések, cirkuláris/kontextuális kérdések: viselkedésre, különbségekre fókuszáló), *befolyásoló és belső lélektani munkát előmozdító* (ritkán: stratégiai kérdések – irányító, konfrontáló és gyakran: a reflektív – megfigyelő, perspektíva változtató kérdések). Vö. Wiesner Edit: *Beavató – Kérdezéstechnikai katalógus* (tematizált kérdések – eszköze a mindenkori coachnak, és szupervizornak).

⁶⁸ MÁTHÉ Gábor (2011): *A test lázadása, Ismerd meg a stresszbetegségeket*. Budapest, Libri. 15.

a belső egyensúly fenntartását jelenti, ami a homeosztázisra való törekvése a szervezetnek. Bebizonyosodott, hogy az agy biológiává változtatja a pszichológiát.

A segítő/szupervíziós jelenlét:⁶⁹ a „segítőt” jellemző állapot; teljes „egészünkkel” vagyunk benne a találkozásban a másik emberrel; fizikai, érzelmi, kognitív és spirituális mivoltában is benne vagyunk jelen pillanatban; kiterjesztett érzékelés, tudatosság jellemzi, szándék – a klienssel, a kliensért, és annak szolgálatában, hogy gyógyulását elősegítsük.

A lelkipásztor másságán túl, a segítői szerepeiben rizikófaktorok sora lelhető fel. Élethelyzete hozza, hogy ott áll a szenvedő, a gyászoló, a krízisben levő ember, család mellett.

A szupervíziós jelenlét állapotában tapasztalható hármass fonat: nyitottság (1) a szupervizált belső világára, (2) a szupervizor saját belső világára és (3) a kapcsolatra. Mint egy segítő kapcsolatban, a terápiás/szupervíziós jelenlét hatására a kliens/szupervizált biztonságban érzi magát, és védekező mechanizmusai „leállnak”, nyitott lesz a közös munkára, erősödik a kapcsolata a terapeutával/szupervizorral, együttműködő és nyitottabb lesz a közös munkára (azzal, aki kíséri őt).

Azaz a „biztonság” (egészség, növekedés, új dolgok és információk befogadása /kíváncsiság, tanulás) és a „veszély” (veszélyt érzékel, és mindent ennek vet alá, minden működés ennek van alárendelve) fogalmak „értelmezése” meghatározza, vagyis két végletnek a skáláján mozog. Minél nagyobb a stressz reakciója, annál jobban beszűkülnek lehetőségei. A lelkipásztor, „hivatásból ember” mivoltában több oldalról is elvárások szorításában él, szolgál és „túlél” (ld. Manfred Josuttis meglátásait).

A stressz⁷⁰ az élet sava-borsa – idézi Selye János stresszkutató szavait a szerző –, de ha túl sok van belőle, megbetegít.⁷¹ Mít tehetünk a stressz ellen? „Érdemeld ki embertársaid szeretetét” – idézi Máthé Gábor Selye János stresszkutató szavait. Mondhatni,

⁶⁹ HIDVÉGI Zsófia: *A jelenlét szerepe a szupervízióban*. PP prezentáció. 2020. (online modul, Kre.hu, szupervízió-szakirányú képzés, erdélyi csoport).

⁷⁰ Vö. BAGDY Emőke (2020): *Pszichofitness. – kacagás, kocogás, lazítás*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó. 19–92.; www.eletkeszsegek.hu.

⁷¹ MÁTHÉ (2011). A hosszantartó stressz (pl. türelmetlenség, ingerültség, magatartászavarok, megemelkedett vérnyomás, ingerültség, izomfeszülés, kortizol- és adrenalin szint megnövekedése stb.) bizonyítottan rossz hatással van az agy megfelelő működésére és szerkezetére, és tulajdonképpen a gének működésére is. Az embert érő legjelentősebb stresszhatások mind érzelmi eredetűek. A legnagyobb pedig az, amikor mások akarunk lenni, mint akik vagyunk.

minél nagyobb a stressz, annál kevesebbet tudunk figyelni, tanulni egy folyamatban⁷² (magunkra, a másokra, környezetünkre).

Az autonóm idegrendszer⁷³ (szimpatikus és paraszimpatikus idegrendszer) a szervezet belső egyensúlyának fenntartásában, szabályozásában vesz részt.⁷⁴ Testünk folyamatosan pásztázza a környezetet (neurocepció), és zöld, sárga vagy piros zónákat állapít meg (értelmezi biztonság vagy veszély mentén).

Zöld zóna: biztonság van, nyugalmi állapotban a szervezet, a védekező mechanizmusok blokkoltak. *Sárga zóna:* veszélyt érzékel a szervezet: mobilitás (*fight-or-flight*). *Piros zóna:* életveszély van: lefagyás (*freeze*). Hidvégi (2020) következményeket és következtetéseket listáz,⁷⁵ ami fontos a mindenkori segítő és a szupervízor számára. Miért fontos ez a kutatás a segítség, a szupervízió (a segítő kapcsolat, terápia) számára? Mert a segítségnek, a szupervízióknak mint egy szociális kötődésnek a feltétele a *biztonság*.⁷⁶

Összegezve: a *PRESENCE* fogalmat használja a szerző, melynek kezdőbetűi jelzik a lényegét (Hidvégi 2020): *Pause* – állj meg abban, amit csinálsz; *Relax* – végy mély levegőt; *Empty* – engedd el a feladatokat, teendőket, gondolatokat, ítélezéseket; *Sense* –

⁷² Vö. BAGDY (2020), 62. (Megküzdési stílus, lelki harcmodor, a küzdelmi módok hatékonysága); HIDVÉGI (2019).

⁷³ Védekezés, növekedés, helyreállító működés. Ugyanakkor: nincs tudatos kontroll alatt, „életben tartó működések”, azonnali reakciók. Paraszimpatikus idegrendszer fő része (X. agyideg, vágus) 80%-ban érző rostok; 2 fő működési köre van.

⁷⁴ Ld. <https://www.youtube.com/watch?v=br8-qebjIgs> – Dr. Stephen Porges: *What is the Polyvagal Theory* – idézi és előadásában utal rá Hidvégi Zs. (2020).

⁷⁵ Hidvégi Zsófia listája (2020): 1. egészséges szervezet az első kettő között mozog oda-vissza, pl.: játék során, izgalomban; 2. minél nagyobb a veszély, annál ősibb módon reagál a szervezet; 3. trauma esetén a lefagyás akaratlanul következik be („Miért nem futottál el?” – rossz kérdés); 4. a trauma először nem pszichológiai, hanem élettani történéis (pl. PTSD); 5. a veszély állandó érzékelése számos pszichológiai betegség alapja (a mai kor embere túlméretezi a veszélyt; pszichoszomatikus betegségek); 6. veszély érzékelésekor a tükroneuron rendszer sem működik, nincs empátia, együttérzés, tanulás; 7. a szervezet csak nyugalmi állapotban képes új információkat befogadni, másokhoz kapcsolódni; 8. nyugtalanító környezet – fokozottabb éberség – több dolgot veszünk észre, ami nyugtalaníthat; 9. „fertőző” az állapot – mások idegrendszere is állandóan pásztázza a környezetét (arc, mimika, hang – figyeljünk ezekre, amikor beszélgetünk a terápiában/szupervízióban).

⁷⁶ Vö. LÁNG András (2012): *Kötődés és pszichoterápiás kapcsolat*. Budapest, Animula. 72–116.

érezd meg a tested fizikai és érzelmi állapotát; *Expand* – terjeszd ki az érzékelésedet (látás, hallás...); *Notice* – érzékeld azt, ami most benned és körülötted van; *Center and ground* – légy központodban; *Extend and make contact* – nyílj ki és kapcsolódj.

Jelen lenni és facilitálni a folyamatot. Dolgozni az „itt és most-ban”, kint és bent, aktívan és passzív megfigyelőként, a tudatosság és érzelmek mentén (intra- és interperszonális szinteken, egy dinamikus folyamatban, ciklikus tanulás, tanulás tanulása), miközben sehova sem „kell” eljutnunk, és az eredmény mégis elsődleges vagy másodlagos változás (Balázs 2015).

Az érzelmi *fejlődést*, az *érzelemszabályozást* befolyásolja a *kötődés* minősége (biztonság, bizonytalanság). A kötődéelmélet⁷⁷ meglátásai mentén tudjuk, hogy a csecsemő a kötődési rendszer (affektív kommunikációs rendszer) működésén keresztül tanulja meg az érzelemszabályozást (ez mindannyiunknál hasonló), és a kötődést érzelmi kapcsolatként fogja fel. Az érzelmek vizsgálata központi jelentőségű a segítő kapcsolatokban is.

Fónagy⁷⁸ és munkatársai úgy gondolkodnak az érzelmekről (mint komplex kapcsolathoz való alkalmazkodás) mint a kötődési rendszer változásainak következményéről. Fónagy és munkatársai szerint az érzelmi szabályozás végső eredménye a mentalizált érzelem (az érzelmi kapcsolódás lehetőségét teremti meg a külvilág irányába), mely a beszédhez hasonlóan nagyon fontos fejlődési tényező, és célja, hogy hatással tudjunk lenni mások érzelmeire, miközben meg is értjük azokat.

6.3. Tanulás, mint fejlődés – szakmai életúton, reziliensen

Az örök tanulásra való berendezkedés alapvető pozíció a segítő, a lelkipásztor és a hivatásgondozását végző segítő számára (reflektív jelenlét, *presence*).⁷⁹ És ez a tanulás nem információk végtelen kombinációjának elsajátítása, hanem megfelelő tájékozódás, határok és szerepek ismerete, kompetenciák ismerete és tapasztalva tanulás. Mindezek fényében az alábbi vörös fonalként húzódó két kérdéssorozat fogalmazandó meg:

⁷⁷ Vö. HÁMORI Eszter (2016): *A korai kapcsolat zavarai*. Budapest, Oriold és Társai Kiadó. 19–36., 65–102; LÁNG (2012).

⁷⁸ FÓNAGY, P. et al. (2011): *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Budapest, Oriold és Társai Kft. (I. rész: Mi a mentalizáció?).

⁷⁹ Vö. SCHEUERMANN (1996).

– Hogyan tud úgy segíteni, hogy ne tegye kiskorúvá őt (a szupervizátat), hanem segítse megtalálni saját erejét (erőforrásait, szemléletváltás-lehetőségeit, alternatívákat, fejlődést, változást/előrelépést), energiáit, kompetenciáit, miközben ő, mint segítő, ne terhelődjön?

– Hogyan tudja a másikat, őt „képesé” tenni? – azaz támogatni abban, hogy elmozduljon a jelenlegi megrekedt állapotából, szemléletet/perspektívát váltson, ha kell, tanuljon hibáiból, új működési módokat, új szemléletet „dolgozzon ki” – anélkül, hogy lenne egy cél, el akarnának bárhova is jutni.

Reziliencia? A reziliencia, avagy rugalmas teherbírás a kompetenciáinak fejleszthetősége és a tanulási folyamat, a tapasztalás, a változás útja.⁸⁰ A szupervízió tehát – mely a hivatásgondozás, reziliens kompetenciák⁸¹ fejlesztésének folyamata is egyben – az a folyamat, amelyben megvalósul a támogatás a különböző reflexiós és döntéshozatalokban, a kihívásokkal és megterhelésekkel járó szakmai helyzetekben, konfliktusokban (feladatok, funkciók, szerepek tisztázása, kivitelezése). Támogatja a változási folyamatokat (de nem kötelező módon), segít az újító megoldások megtalálásában, a kiegészítés megelőzésében. A tanulási kérdés lendíti be a folyamatot, amely elvezet a reflexiókhoz.

A tanulás⁸² olyan komplex, összetett, lépcsőzetes folyamat, ami igazából az egész életünket végigkíséri. A tanulás legfőbb célja az *alkalmazkodás*, a környezet folyamatos változásához/alakulásához való adaptálódás, s eközben a személyiség alakulása. *Mi ér-telme van „tanulni”?* A tanult dolgokat a teljesítményszónában kipróbálva, abba beépítve, változást előidézve fejlődünk⁸³ (a korábban már említett dinamikus mozgásban).

⁸⁰ Vö. BALÁZS (2015), 106. Ebben ld. az elsődleges és másodlagos változást.

⁸¹ Reziliencia-kompetenciák: 1. érzelmek szabályozásának képessége; 2. impulzuskontroll; 3. realista optimizmus, avagy értelmes élet, hit/spiritualitás; 4. rugalmas gondolkodás; 5. empátia; 6. személyes hatékonyság realitása; 7. nyitás a külvilág felé, kapcsolatok – aktivitás.

⁸² Nemes Éva (2019): *Tanulás elméleti kitekintés, tanulmányban*. – Budapest-Csíksomlyó, KRE.HU, Szupervízió, mint tanulás.

⁸³ Ld. Eduardo Briceno előadását:

http://www.ted.com/talks/eduardo_briceno_how_to_get_better_at_the_things_you_care_about. Fejlődési (növekedési) szemlélet: a tanulászóna és a teljesítményszóna váltakozása, dinamikus folyamat.

Sikereink, örömeink, hibáink, bukásaink, kudarcaink tanítanak minket, de csak ha tudatosítjuk az „összetevőket”, a célt, reflektálunk a részletekre, a történetekre. Ehhez a megközelítéshez közel áll a konstruktivista tanuláselmélet, ami szerint a tanulás nem pusztán ismeretszerzés, hanem *magatartásformálás* is, mely a *tapasztalatszerzés reflektálásán*⁸⁴ keresztül valósul meg – idézi Nemes Éva szupervizor Nahalka 2006-os gondolatait. A tudás tehát egyéni és társas konstrukció, aktív alkotási folyamat, a saját tapasztalataink értelmezésének eredménye.

A tapasztalati tanulás – írja Balázs Noémi⁸⁵ tanulmányában: a tanulásban és fejlődésben a tapasztalatnak központi szerepe van. Leginkább folyamatként közelíthetjük meg és értelmezhetjük; minden tanulás újratanulás, bemozdítja az ember valamennyi integrált működési folyamatát (gondolkodást, érzelmeket, észlelést, viselkedést), egy dialektikus folyamat.⁸⁶

A szupervízió folyamatának *sajátos dinamikájában* a választás útja és a megismerés útja váltakozik a kliens dinamikájával, a professzió/szakember dinamikájával és az intézmény dinamikájával együtt.

⁸⁴ NEMES Éva (2016a): Reflexió a segítői munkában és a szupervízióban, In: www.szupervizorok.hu.

⁸⁵ I. m.

⁸⁶ BALÁZS (2015): „A szupervízió a tanulást, a fejlődést, a személyes hatékonyság növekedését szolgálja, szerződésen alapuló, a saját szakmai tapasztalatból kiinduló és mindig oda visszacsatoló folyamat keretében.” Két dimenzió találkozása – a) észlelési dimenzió, b) feldolgozás dimenziója = az információ feldolgozására vonatkozó tulajdonságok (aktív kísérletezéstől a reflektív megfigyelésig), ciklikus (négy fázisból álló, folyamatos mozgásban levő körfolyamat). *A négy szakasz/lépés/fázis*: tapasztalatszerzés (a konkrét tapasztalattól a reflektáló megfigyelésig – KT – RM), megfigyelés (a reflektáló megfigyeléstől az elvont koncepcióalkotásig – RM – EK), gondolkodás (az elvont koncepcióalkotástól az aktív kísérletezésig – EK – AK) és az alkalmazás (az aktív kísérletezéstől a konkrét tapasztalatig – AK – KT). A tanuláshoz külső és belső feltételek szükségesek, motiváltság, beállítódás és ráhangolódás.

7. Összegzés

Örök téma és kérdés: „Ki vagyok?”, „Mi a célom?” A mindenkori identitáskeresés témái átszövik a szakmai identitás kérdésköreit. A segítői mivolt, a hivatásválasztás rétegei és lényeges elemei visszanyúlnak a múltba (család és élettörténet), meghatározóak a jelenben (tudatos jelenlét), és előrevetítik a kiteljesedett életutat (egyéni és szakmai).

Végkövetkeztetés: a legnagyobb rizikó segíteni (a lelkipásztor hivatásképeinek mércéje is?) úgy, hogy nincs karbantartás, nincs reflexió, reziliens kompetencia, hitelesség. A reziliencia kompetenciái az érett személyiség tartozékai, fejleszthetők és kialakíthatók a tudatos hivatásgondozás folyamatában, egyéni és személyre szabott módon, a kegyelem és isteni gondviselés fényében.

A pasztorálpszichológia kritikus lojalitása és felelős szerepe meghatározó ezekben a kérdésekben, tisztázza a spiritualitás és megküzdés valódi és lényegi vetületeit, a valódi szerepelvárásokat, és megteremti a teológia és a segítőtudományok közötti párbeszédet, megérkezve oda, hogy megértse a mindenkori segítő, a lelkipásztor is a maga helyén, hogy a szupervíziós/hivatásgondozó folyamat célja a változni és a reflektálni tudás készségének olyan szintű elsajátítása, amely – mint minőségi feltétel – a tanulási folyamatot (a szupervízor és a szupervizált közötti azonosságok és különbségek megvalósulása) és a kimenetet (tanulási készségek fejlődése) egyaránt meghatározza. A tapasztalati tanulás/segítői mivolt útja, tehát folyamatos párbeszédet és reflexiót igényel Istenre, magunkra, a környezetünkre, a helyzetre, a körülményekre.

„Ha ez a változás olyan tanulást foglal magában, amely ahhoz járul hozzá, hogy az egyénnek a világgal való >>együtt változási<< folyamata az ő egyéni perspektívájából számára (intenzitásában, ütemében, amplitúdójában stb.) jobbá váljon, nézetem szerint akkor beszélhetünk fejlődésről.”⁸⁷

A szupervíziós folyamatban a reflexiók révén a szupervizált új belátáshoz jut, rálát saját működésmódjára, és megfogalmazza a változás „igényét”. A változás ellenállást is válthat ki, mert a komfortzóna elhagyása szorongást vált ki, a „sárkányok földjére” való érkezést

⁸⁷ „E változási perspektívából nézve az is látható, hogy saját indítatásból segítőkapcsolatba – tehát szupervízióba is – akkor jön valaki, ha ezt az egyéni, az ő szubjektív szempontjából optimális (ütemű, intenzitású stb.) egyéni fejlődést valami gátolja, nehezíti” (Balázs 2015).

jelzi. A komfortzóna utáni határzónában a személy kényelmetlenül érzi magát, mert szembekerül saját hiányosságaival, és ilyenkor megkérdőjelezheti önmagát. Fontos az erre való rálátás!

A szupervízió főbb céljai: önreflektív–reflektív tanulás, elakadások és érzelmi gubanc feldolgozása, belső erőforrások mozgósítása, szakmai kompetenciák fejlesztése.

Hogyan tud tehát támogatni a szupervízió a fejlődésben? – teszi fel a kérdést Nemes Éva,⁸⁸ és idézi Dewey-t: „Nem a tapasztalatainkból, hanem a reflektált tapasztalatainkból tanulunk.” Azaz a helyzet megértése, megérteni magamat és másokat a helyzetben, új jelentés, új értelem adása, a folyamatos fejlődés elősegítése a lényeges.

A reflexió jellemzői tehát: ráció és érzelem – fej és szív; érzések, érzetek, intuíció és kognitív feldolgozás. Az elbizonytalanodás ereje (szinonimája lehet az alázatnak): az elbizonytalanodás, a „nem tudás” vezet el a reflexióig – fogalmaz Wiesner Erzsébet szupervízor.⁸⁹ Ugyanakkor szerinte a szupervízió elsősorban az önirányítás és a kapcsolatirányítás⁹⁰ kérdéseiről szól. Önreflektív kompetencia fejlesztése és reflektív tanulás történik a szupervízióban. A fókusz⁹¹ mint a sűrke eminenciás jelenléte kiemelkedő ebben a folyamatban, melynek három formája van: a) befelé irányuló, b) mások felé irányuló, c) külső dolgokra irányuló. Erre az új látásmódra alapozva reflektál, önreflexiókat fogalmaz meg a szupervizált (vagy adott esetben a csoport, a team, az egyén), és meg tudja fogalmazni a szükséges továbblépéseit, kimozdul. A reflektív működés tanulható. A reflexió kíváncsivá (érdeklődővé) tesz, új látásmódot, megváltozott érzékelést eredményez, a reziliencia megalapozója.

⁸⁸ NEMES (2016a).

⁸⁹ WIESNER Erzsébet (2019): *EQ és szupervízió*. PP prezentáció. (Kre.hu: szupervízor szakirányú szakképzés, erdélyi csoport, online modul). A fókusz három formája: a) befelé irányuló: figyelemirányítás, a belső dialógus kontrollja, b) mások felé irányuló: empátia, c) külső dolgokra irányuló: tágabb összefüggések, minták felismerése.

⁹⁰ www.szupervizorok.hu: WIESNER E. (2016): Mit üzennek a kapcsolataink? Hogyan segít az EQ és a szupervízió, az életet jobbra, minőségibbé tenni? In: *III. Szupervíziós Vándorkonferencia, Keszthely, 2016.10.21.*

⁹¹ Vö. Goleman, D. (2013): *Fókusz – Út a kiválóság felé*. Budapest, Libri. Ebben: I. rész. A figyelem anatómiája.

Joób Máté összefoglaló gondolatai szerint: „A segítőkapsolatokban a szerepek célja, hogy az *itt és most* helyzetben támogassák a kliens gyógyulását, azaz, hogy a különböző szerepek segítsenek a kliensnek, hogy elakadásaival találkozzon, és megküzdjön velük”.

A hivatásgondozásban/szupervízióban a szakmai szerepek és kapcsolatok küzdelme folyik, nem pedig a személyes érzelmi kapcsolatoké. A terápia az a színtér, „ahol a lélek birkózhat”.⁹² A lelkigondozás fő tartópillérei az Isten–ember, az ember–ember és az ember–önmaga kapcsolat a teremtettségben meghatározott emberképpel, istenképűséggel összefonódásban.

Mindenkori cél az üdvösség és a kegyelem felmutatása a bölcs hivatásválasztásban, a hiteles segítői jelenlétben, a felelősségek vállalásában. Mindenik terepen „gyakorlók” vagyunk, így szükségünk van a rendezésre időnként – az „emberre”, aki kísér és segít „rálátni”.

Felhasznált irodalom

- AJDUKOVIC, M. – CAJVERT, L. – JUDY, M. – KNOPE, W. – KUHN, H. – MADAI K. – VOOGD, M. (2016): *ECVision – A szupervízió és a coaching európai fogalomtára és kompetenciaprofilja*. EU, MSZCT.
- ALLPORT, Gordon W. (1985): *A személyiség alakulása*. Budapest, Gondolat.
- BAGDY Emőke (2020): *Pszichofitness – kacagás, kocogás, lazítás*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó.
- BAGDY Emőke – WIESNER Erzsébet (szerk.) (2005): *Szupervízió. Egyén – csoport – szervezet*. Budapest, PxB Supervisio Hungarica IV.
- BAKÓ Tihamér (2004): *Verem mélyén – Könyv a krízisről*. Budapest, Psycho Art.
- BALÁZS Noémi (2015): Változás, fejlődés a szupervízióban, In: *Embertárs*. 2015/2.
- BÁNYAI E. – NEMES É. – WIESNER E. (2015): A szupervízió módszertana, In: Borbás Krisztina et al. (szerk.) *Rálátás – Szupervíziós folyamat védőnők számára*. Budapest, ÁÉEK.
- BAUER, Joachim (2010): *Miért érzem azt, amit te?* Budapest, Ursus Libris.
- (2011): *A testiünk nem felejt*. Budapest, Ursus Libris.
- BLATNER, Adam (2006): *A pszichodráma alapjai*. Budapest: Animula.

⁹² MAJSAI HIDEG (2015) idézi Marianne Hege-t.

- BROWN, Brené (2018): *Bátran a vadonban*. Budapest, Bookline. KÖNYVEK, Libri Kiadó gondozásában.
- BOKOR Judit – MÉSZÁROS Viktória (szerk.) (2008): *Intimitás, áttétel, viszont áttétel*. Budapest, Lélekben Otthon.
- BUCHINGER, Karl (1966): Pszichoanalitikus fogalmak a szupervízióban, In: Lippenmeier Norbert (szerk.): *Szemelvények a német szupervíziós irodalomból*. Salgótarján, Supervisio Hungarica Füzetek I.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály (2010): *Flow. Az áramlat*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CSEPELI György (2001): *A szervezkedő ember*. Budapest: Osiris.
- CLOUD Henry – TOWNSEND, J. (2012): *Családfánk titkai*. Budapest, Harmat.
- D'SOUZA Steven – RENNER Diana (2016): *A nem tudás, Hogyan formáljuk versenyelőnyé a bizonytalanságot?* Budapest, HVG.
- DOBÁK Miklós – ANTAL Zsuzsanna (2010): *Vezetés és szervezés*. Budapest, Aula Kiadó Kft. – Corvinus.
- DONDERS, Paul (2019): *Reziliencia*. Budapest, Harmat Kiadó.
- DWECK, Carol (2015): *Szemléletváltás. A siker pszichológiája*. Budapest, HVG könyvek.
- EGAN, Gerard (2011): *A képzett segítő*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.
- EGER Edit Eva (2017): *A döntés*. Budapest, Libri.
(2020): *Az ajándék. 12 Életmentő lecke*. Budapest, Libri.
- FARKAS Johanna (2013): Hogyan kapcsolódik az intelligencia, a siker és az érzelmi intelligencia a coaching mesterséghez? In: *Magyar Coachszemle. 2013/5*.
- FRANKL, Viktor Emil (1996): *Az ember az értelemre irányuló kérdéssel szemben*. Budapest, Kötet Kiadó.
(2002): *A tudattalan Isten – Pszichoterápia és vallás*. Budapest, EuroAdvice.
- FÓNAGY P. et al. (2011): *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Budapest, Oriold és Társai Kft.
- GOLEMAN, Daniel (1995): *Érzelmi intelligencia*. Lélek-Kontroll sorozat. Budapest, Háttér Kiadó.
(2014): *Fókusz – Út a kiválóság felé*. Budapest, Libri.
- GRÜN, Anselm (2012): *Ami a szerelmet táplálja – Kapcsolat és spiritualitás*. Budapest – Pécs, Dialog Campus Kiadó.
- GYÖKÖSSY Endre (1993): *Életápolás*. Budapest, Kálvin Kiadó.
- HÁMORI Eszter (2012): *A korai kapcsolat zavarai*. Budapest, Oriold és Társai Kiadó.

- HÉZSER Gábor (1990): *A pásztori pszichológia gyakorlati kézikönyve*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- (2001): *Miért?* Budapest, Kálvin Kiadó.
- (2007): A spiritualitásról – gondolatok nem csak protestáns segítőknek, In: *Studia Universitatis Babeş–Bolyai, Theologia Reformata Transilvanica*. 2008/1–2.
- HIDVÉGI Zsófia (2020): *Neurocepció – Információszerzés a külvilágból*. Jegyzet. Budapest – Csíksomlyó.
- JOÓB, Máté (2015): Metszéspontok, In: *Embertárs*. 2015/2. Budapest.
- JOÓB Máté – SIBA Balázs (2015): Mitől pasztorális a szupervízió? In: *Embertárs*. 2015/2. Budapest.
- KAST, Verena (2014): *A léleknek idő kell*. Budapest – Pécs, Dialog Campus Kiadó.
- KOVÁCS György (2017): Tabutémák a szupervíziós folyamatban.
www.szupervizorok.hu. Letöltés dátuma: 2020.12.14.
- KUTTER Peter (1996): Pszichoanalitikus, módszertani rendszerelméleti megjegyzések a szupervízióról, In: Norbert Lippenmeier (szerk.): *Szemelvények a német szupervíziós irodalomból*. Salgótarján, Supervisio Hungarica Füzetek I.
- LÁNG András (2012): *Kötődés és pszichoterápiás kapcsolat*. Budapest, Animula.
- LIPPENMEIER, Niels (1990/91): Különböző közelítésmódok a szupervízióhoz, In: Wiesner Erzsébet (szerk.) (1998): *Supervisio Hungarica füzetek III*. 15–23. Salgótarján.
- JOSUTTIS, Manfred (2017): *A lelkész más, A jelenkori pasztorális teológia néhány szempontja*. Kolozsvár, Exit.
- MAJSAI HIDEG, Tünde (2005): Az egyházi kontextusban végzett szupervízió jellegzetes elemei, In: Bagdy Emőke – Wiesner Erzsébet (szerk.): *Szupervízió, Supervisio Hungarica IV*.
- MÁTHÉ Gábor (2011): *A test lázadása, Ismerd meg a stresszbetegségeket*. Budapest, Libri.
- MÉRŐ László (2010): *Az érzelmek logikája*. Budapest, Tericum.
- MÉZES Zsolt L. (2018): *Látni a láthatatlant – A láthatatlan színház elmélete és gyakorlata*. Doktori értekezés. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Gyakorlati Teológiai Tanszék.
- MIRNICS Zsuzsa (2006): *A személyiség építőkövei*. Budapest, Bölcsész Konzorcium – Károli Gáspár Református Egyetem.
- NEMES Éva (2016a): Reflexió a segítői munkában és a szupervízióban, In: *www.szupervizorok.hu*. Letöltés dátuma: 2020.12.10.

- (2016b): *Reziliencia, boldogulási képesség és a szupervízió. Kapcsolataink üzenete, Szupervíziós Vándorkonferencia*. Keszthely, 2016.10.21. Elérhető itt: www.szupervizorok.hu; letöltés dátuma: 2021.01.09.
- (2020): *Szupervízió mint tanulás 4. TKSZ 2230. – Intervenció és visszacsatolás a szupervízióban*. Jegyzet. Budapest – Csíksomlyó.
- NEALE, S. – ARNELL Spencer, L. – WILSON, L. (2009): *Érzelmi intelligencia coaching*. Veszprém, Nudus.
- PÁL Ferenc (2013): Emberi kapcsolatok a spiritualitás dimenziójában. Interjú, In: *Paradigma – Család- és Párterápiás magazin*. I. I.(Tavaszi). 42–44.
- PANNENBERG, W. (1983): *Anthropologie in theologischer Perspektive*. Göttingen, V. & R.
- PETHALONG, Uta-Pohl (1999): *Seelsorge im Plural*. Hamburg, V. & R.
- SÁRVÁRI, György (2016): *Tudatváltás, Az éber átkapcsolás művészete*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- (2021): *Intuitív út*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SCHEUERMANN, P. (1996): Titkos tanterv a szupervízióban, In: Lippenmeyer, N. – Wiesner E. (szerk.): *A szupervízió világa. Supervisio Hungarica Füzetek III. Supervisio Hungarica*. Salgótarján.
- SCHULTZ von Thun, Friedmann (2014): *A kommunikáció zavarai és feloldásuk*. Budapest, Háttér Kiadó.
- (2017): *Hiteles és helyhez illő Kommunikáció*. Budapest, Háttér Kiadó.
- SIBA Balázs (2015): Belső világok találkozása a szupervízióban, In: *Embertárs*. 2015/2.
- SIKÓ Csaba (2013): Viktor E. Frankl munkásságának pásztorálpszichológiai jelentősége, In: *Theologia Practica*. 2013/1–2.
- SINEK, Simon – MEAD, D. – DOCKER, P. (2018): *Találd meg a Miérted! – Mi motivál minket és csapatunkat?* Budapest, HVG Könyvek.
- SZÖNYI Gábor – FÜREDI, J. (2000): *A pszichoterápia tankönyve*. Budapest, Medicina Kiadó.
- STOLLBERG, D. (1972): *Mein Auftrag, deine Freiheit*. Hamburg, V. & R.
- TOMM, K. (2001): Az interventív (beavatkozó) interjúzás, In: Budapest, Animula.
- TORNAY K. (2011): *A szupervízió, mint transzcendens pillantás*, In.: *Embertárs*, 2011/1.
- VARGA Szabolcs (2016): A logoterápia eszköz- és módszertárának alkalmazási lehetőségei a szupervízióban II., In: *Képzés és Gyakorlat*. 14. 1–2.

- VASKI Ferenc (2016): Találkozás – Kapcsolat – Inspiráció, In: *III. Szupervizor Vándorkonferencia*, Keszthely, 2016.10.21. (www.szupervizorok.hu – letöltés dátuma: 2021.02.17.).
- VERSEGI Beáta Mária, (2018): *Kapcsolatteremtő spiritualitás*. Budapest, Kairosz.
- VON SCHLIPPE, A. (szerk.) (1996): *Lehrbuch der systemischen Therapie und Beratung*. Hamburg, V. & R.
- WIESNER, Erzsébet (2016): Mit üzennek a kapcsolataink? In: *III. Szuperviziós Vándorkonferencia*, Keszthely, 2016.10.21. (www.szupervizorok.hu, letöltés dátuma: 2021.02.17.).
(2020): *EQ és szupervízió*. PP előadás, online modul. Kre.hu.
- WINKLER, K. (1991): Die ernüchternde Phantasie vom ganzen Menschen, In: *Wort und Dienst, Jahrbuch der Kirchlichen Hochschule*. Bethel.
- ZELLER, Doris (2005): Az ítéletalkotás mint eljárás, In: Bagdy Emőke – Wiesner Erzsébet (szerk.): *Szupervízió. Egyén – csoport – szervezet*. Budapest.
- ZOHAR, Danah – MARSHALL, Ian (2000): *Spirituális intelligencia*. Budapest, CsöndesTárs Kiadó.
- *** www.szupervizorok.hu. *Előadások, Publikációk és cikkek*. Letöltés dátuma: 2020.10.18.
- *** http://www.ted.com/talks/eduardo_briceno_how_to_get_better_at_the_things_you_care_about. TED előadás, Eduardo Briceno. Letöltés dátuma: 2021.01.05.
- *** <https://www.youtube.com/watch?v=br8-qebjIgs&t=339s>. PORGHES, S.: *Polyvagal Theory*. Letöltés dátuma: 2021.01.15.
- *** https://www.ted.com/talks/matt_walker_sleep_is_your_superpower. Letöltés dátuma: 2020.09.09.
- *** www.eletkeszsegek.hu. *Stresszkezelés és kommunikáció*. Letöltés dátuma: 202012.18.

FERENCZI Andrea¹, KÖVI Zsuzsanna²:

A diszpozicionális hála és a mentális egészség kapcsolata várandós nők körében

Abstract. The Relationship between Gratitude and Mental Health among Pregnant Women.

BACKGROUND – Becoming a mother, that is the forty weeks of pregnancy, is a highlighted stage of life for a woman. It is a defining period for both the mother and her child, who is to be born. Furthermore, gestation can be understood as a normative crisis as well, during which numerous psychological problems may evolve. Therefore, the preservation of mental health and support provided for women are especially important in prenatal care.

GOALS – The purpose of this study is to examine the role of gratitude, appreciation, subjective well-being, and social support – as momentous constructs of health psychology – in assisting mental health in the lives of pregnant women and to explore the relations between these variables.

METHODS – 79 pregnant women participated in our online, qualitative investigation; 36 of them had been writing gratitude diaries for 4 weeks. We compared the questionnaires' results (filled out both before and after the intervention) of the experimental group (n = 36) with the results of the control group (n = 43) similarly filled out on two different occasions. The following instruments were used in our study: Gratitude, Resentment, and Appreciation Test; Appreciation Scale; Subjective Well-Being Questionnaire; MOS Social Support Survey.

¹ Dr. Ferenczi Andrea, egyetemi adjunktus (levelező szerző): Károli Gáspár Református Egyetem, BTK, Pszichológiai Intézet, Személyiség- és Egészségpszichológiai Tanszék, H-1037 Budapest, Bécsi u. 324. E-mail: ferenczi.andrea@kre.hu. Telefon: +36 06 70 268 1191.

² Dr. Kövi Zsuzsanna, egyetemi docens, központvezető: Károli Gáspár Református Egyetem, BTK, Pszichológiai Intézet, Pszichológiai Továbbképző Központ.

RESULTS – Higher appreciation and dispositional gratitude correlates with a higher sense of subjective well-being and a better perception of social support. In the experimental group, writing a gratitude diary was followed by a significant positive change in all questionnaires: the scores for gratitude, appreciation, subjective well-being, and social support increased.

CONCLUSIONS – Dispositional gratitude that can be improved by such a simple intervention as writing a gratitude diary is a useful means of supporting the mental health of pregnant women and thereby of preserving and promoting their psychological and physical well-being. Besides medical healthcare, expectant women are in particular need of professional mental support, wherefore it is important not only to maintain their physical health but also to introduce new methods that assist mentally the well-being of pregnant persons.

Keywords: gratitude, pregnancy, mental health, well-being, social support

Bevezető

A várandósság által a nő életében egy új életszakasz veszi kezdetét, mely számos fizikai és lelki változással jár. A szülész-nőgyógyász és a védőnő munkája mellett mára a pszichológus szerepe is felértékelődött a várandósgondozásban.

Az anyává válást kísérő lelki és érzelmi folyamatokat számos kutató a serdülőkori identitáskrizishez hasonlítja – többek között az anya testi változásai, új szerepével való megbirkózása, s ezzel összefüggésben az önazonosságával kapcsolatos dilemmái miatt. Rákóczi az idegrendszer érzékenységének és a hormonális változásoknak tulajdonítja a várandós nők érzelmi kiegyensúlyozatlanságát, mely azzal jár, hogy ítélőképességük és reakcióik nem minden esetben racionálisak.³ Winnicott a várandósságot „fokozatosan kialakuló” állapotként jellemzi, amely során az anya erős lelki válságot él át, és ennek tudható be fokozott érzékenysége is, melynek célja, hogy a nő azonosulhasson az anyasággal és születendő gyermekével.⁴ A prenatális pszichológia nagy hangsúlyt fektet az anya–magzat kapcsolat fejlesztésére, a magzat jelzéseinek megértésére, a metakommunikatív érintkezésmód kialakítására, melyeket a biztonságos kötődés zálogának tekint.⁵

³ RÁKÓCZI István (2014): *Édesanyák könyve. Várandósság*. Budapest, Family Care Hungary Kft.

⁴ WINNICOTT, Donald W. (2002): *Winnicott on the Child*. Cambridge, Perseus Publishing.

⁵ PAPP Zoltán – TÓTH Zoltán (2009): Fogamzás és élettani terhesség, In: PAPP Zoltán (szerk.): *A szülész-nőgyógyászat tankönyve*. Budapest, Semmelweis Kiadó. 127–170.

Az anyává válás ugyanakkor komoly belső forradalom, melyre számos intrinzik és extrinzik tényező hat.⁶ Lederman és Weis a várandóssághoz való alkalmazkodást befolyásoló pszichoszociális faktorok között említi a nő gyermekkorá, élettapasztalata és érzelmi stabilitása mellett a családi hátteret, a szülésre és a szülői szerepre való felkészülést, valamint a társadalmi és gazdasági környezetet.⁷ Fontos az is, hogy a nő miként kezeli a terhesség során végbemenő változásokat, milyen az önmagával és környezetével való kapcsolata és hogyan küzd meg a félelmeivel.⁸

Várandósság és pszichés problémák

A várandósság időszakában előforduló pszichés problémák – melyek a nő, párja és környezete mindennapi életvitelét egyaránt befolyásolják, és negatívan hatnak az anya és a magzat közötti kapcsolatra – felismerése sokszor elmarad, ami tovább rontja az anya állapotát. Az anya tartós interperszonális konfliktusainak, a társas támogatottság hiányának, az őt ért krónikus stressznek vagy egy közeli személy elvesztésének a magzatra és később az újszülöttre nézve is hosszú távú következményei vannak. Ezek eredményezhetnek koraszülést, neurológiai károsodást vagy növelhetik a későbbi pszichózis magasabb előfordulási esélyét.⁹ A nők hét százalékának olyan fokú a terhesség alatti szorongása, hogy az komolyabb szövődményekhez, akár depressziós zavarhoz is vezethet. A kezeletlen szorongás és depresszió károsan hat a magzatra és később az anya–gyermek kötődésre;¹⁰ negatív összefüggésben áll a születési súllyal, valamint számos tanulmány igazolta a szorongás és a szülés utáni depresszió közötti komorbiditást.¹¹ Harmadik trimeszterben járó depresszióval diagnosztizált kismamáknál magasabb kortizol- és

⁶ ANTOINE, Corinne (2010): *A terhesség és az anyaság pszichológiája*. Budapest, Saxum.

⁷ LEDERMAN, Regina – WEIS, Karen (2009): *Psychosocial Adaptation to Pregnancy: Assessment of Seven Dimensions of Maternal Role Development*. New York, Springer.

⁸ ANTOINE (2010).

⁹ LINDGREN, Kelly (2001): Relationships among Maternal–Fetal Attachment, Prenatal Depression, and Health Practices in Pregnancy, In: *Research in Nursing & Health*. 24. 3. 203–217.

¹⁰ ANTOINE (2010).

¹¹ HOMPOTH Emőke A. – TÖREKI Annamária – B. FÜRÉSZ Veronika – NÉMETH Gábor (2017): A hangulati állapot alakulásának kockázati tényezői a perinatalis időszakban, In: *Orvosi Hetilap*. 158. 4. 139–146.

noradrenalin szintet, valamint alacsonyabb dopaminszintet mértek. Később újszülött csecsemők is hasonló eredményeket produkáltak. Ugyanazon csecsemők gyengébb eredményeket mutattak a Brazelton-skálán is, mely az újszülött reflexeit, mozgási képességeit, izomtónusát, tárgyakra és emberekre mutatott válaszkészségét, valamint viselkedésének és figyelmének kontrollját méri.¹² A depressziós anyák csecsemői – szemben a mentálisan egészséges anyákéval – körülbelül másfélszer nagyobb valószínűséggel lesznek maguk is depressziósak, és tizennyolc éves korukra más érzelmi nehézségek is felmerülnek náluk, mint például az agresszió.¹³ Winnicott ezzel szemben megállapítja, hogy az anya szeretettel, bizalommal és reménységgel teli gondolatai és várakozásai pozitív hatást gyakorolnak a magzatra.¹⁴ A várandósság során átélt pozitív hatások segítenek ellensúlyozni a túlterheltség érzését, melynek eredményeképp a kismamák adaptívabb megküzdési stratégiákat lesznek képesek elsajátítani a stresszel szemben.¹⁵

A pozitív érzelmek hatása a várandósság időszaka alatt

A pozitív érzelmek (mint a szeretet, bizalom, remény, megbocsátás, meglegedettség, hála) kiemelten fontos területe a pozitív pszichológiának, amely a múltat, a jelenre és a jövőre vonatkozó pozitív érzelmek átélését a mentális egészség alapjának tekinti.¹⁶ A hála tudományos vizsgálatára a kétezres évek elejétől ez az új pszichológiai irányzat teremtett lehetőséget. Ezt megelőzően Melanie Klein foglalkozott elsőként a hálával. Klein a hálát fejlődési eredménynek tekintette, az érzelmi érettség jelének, ami abban mutatkozik

¹² BYATT, Nancy – XIAO, Rui S. – DINH, Kate H. – WARING, Molly E. (2016): Mental Health Care Use in Relation to Depressive Symptoms among Pregnant Women in the USA, In: *Archives of Women's Mental Health*. 19. 187–191.

¹³ ZUCKERMAN, Barry – BAUCHNER, Howard – PARKER, Steven – CABRAL, Howard (1990): Maternal Depressive Symptoms during Pregnancy, and Newborn Irritability, In: *Journal of Developmental Behavioral Pediatrics*. II. 4. 190–194.

¹⁴ WINNICOTT (2002).

¹⁵ VAJDA Dóra – KISS Enikő Cs. (2017): A mindfulness meditáció alkalmazása a várandósság alatt, In: Sz. Makó Hajnalka – Veszprémi Béla (szerk.): *A párkapcsolattól a gyermekágyig. A várandósság, a szülés és a gyermekágy időszakának pszichológiája és pszichoszomatikája*. Pécs, Octoport Nonprofit Kft. 166–184.

¹⁶ SELIGMAN, Martin E. P. (2008): *Autentikus életöröm. A teljes élet titka*. Győr, Laurus.

meg, hogy az ember képes önmagában és másokban is megbecsülni a jót. Ő szorgalmazta először a hála terápiában való alkalmazását is.¹⁷

Az érzelmként vagy érzelmi állapotként (*state*) megjelenő hálát meg kell különböztetnünk a diszpozicionális, azaz életvitelszerű hálától, ami stabil személyiségvonásként (*trait*) értelmezhető.¹⁸ Az előbbit (*state*) akkor tapasztaljuk, amikor hálásak vagyunk valakinek a támogatásáért, a segítségéért, a jóért, amit értünk tett. Személyiségvonásról (*trait*) akkor beszélünk, amikor valakinek nemcsak a helyzetre adott válasza vagy reakciója a hála, hanem általában véve is hálás. Azok a személyek, akikre vonásszinten jellemző a hála, erősebb és nagyobb hálát éreznek egy pozitív esemény hatására, gyakrabban vált ki náluk hálát egy kisebb gesztus vagy kedvesség is, illetve életük több területén és több személlyel kapcsolatban megélik a hálát.¹⁹

Számos, köztük nagyszámú longitudinális kutatás eredménye bizonyítja, hogy fizikai, mentális, szellemi és pszichés jóllétünkhöz egyaránt hozzájárul a hála átélése.²⁰ A hála rendszeres megélése növeli az élettel való elégedettséget,²¹ csökkenti a negatív érzelmeket,²² valamint csökkenti az állapotoszorongást és a depressziót.²³ Watkins és munkatársai

¹⁷ KLEIN, Melanie (2000): *Irigység és hála*. Budapest, Animula.

¹⁸ EMMONS, Robert A. (2012): Queen of the Virtues? Gratitude as Human Strength, In: *Reflective Practice*. 32. 49–63.

¹⁹ MCCULLOUGH, Michael E. – EMMONS, Robert A. – TSANG, Jo-Ann (2002): The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography, In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 82. 1. 112–127.

²⁰ JACKOWSKA, Marta – BROWN, Jennie – RONALDSON, Amy – STEPTOE, Andrew (2016): The Impact of a Brief Gratitude Intervention on Subjective Wellbeing, Biology and Sleep, In: *Journal of Health Psychology*. 21. 10. 2207–2217; WOOD, Alex M. – MALTBY, John – STEWART, Neil – JOSEPH, Stephen (2008): Conceptualizing Gratitude and Appreciation as a Unitary Personality Trait, In: *Personality and Individual Differences*. 44. 3. 619–630.

²¹ BOEHM, Julia K. – LYUBOMIRSKY, Sonja – SHELDON, Kennon M. (2011): A Longitudinal Experimental Study Comparing the Effectiveness of Happiness-Enhancing Strategies in Anglo Americans and Asian Americans, In: *Cognition and Emotion*. 25. 7. 1263–1272.

²² EMMONS, Robert A. – MCCULLOUGH, Michael E. (2003): Counting Blessings versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Wellbeing in Daily Life, In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 84. 2. 377–389.

²³ RAMÍREZ, Encarnación – ORTEGA, Ana Raquel – CHAMORRO, Alberto – COLMENERO-FLORES, José Manuel (2014): A Program of Positive Intervention in the Elderly: Memories, Gratitude and Forgiveness, In: *Aging and Mental Health*. 18. 4. 463–470.

szignifikáns pozitív kapcsolatot találtak a vonásszintű hála és a szubjektív jóllét, illetve a boldogság között.²⁴ A hála csökkenti az észlelt stressz mértékét és egészségre gyakorolt hatását,²⁵ a kardiovaszkuláris betegségek kockázatát, és kedvezően hat az immunrendszer működésére.²⁶ Redwine és munkatársai igazolták, hogy a vonáshála magas szintű szívfrekvencia-variabilitással (HRV) jár együtt, ami az egészséges szív működés mutatója.²⁷ További kutatások arról számoltak be, hogy a diszpozicionális hála magasabb HDL-koleszterinnel és alacsonyabb LDL-koleszterinnel, valamint alacsonyabb szintű szisztolés és diasztolés vérnyomással társul.²⁸ A magasabb diszpozicionális hálával jellemezhető szervezetében alacsonyabb szintű kreatinintermelés, illetve alacsonyabb mértékű C-reaktív proteintermelés megy végbe, melyek közül az első a veseműködésben jelentős, utóbbi a szervezeten belüli bakteriális fertőzéseket, szöveti sérüléseket és gyulladásozó folyamatokat jelzi.²⁹ Mills és munkatársai akut szívelégtelenséggel küzdő betegeknel vizsgálták a vonásszintű hála szerepét. Azoknak a személyeknek a szervezetében, akikre a vonáshála magasabb szintje volt jellemző, alacsonyabb számú gyulladásozó biomarkert mutattak ki.³⁰

²⁴ WATKINS, Philip C. – WOODWARD, Kathrane – STONE, Tamara – KOLTS, Russel L. (2003): Gratitude and Happiness: Development of a Measure of Gratitude, and Relationships with Subjective Well-Being, In: *Social Behavior and Personality*. 31. 5. 431–452.

²⁵ KRAUSE, Neal (2006): Gratitude toward God, Stress, and Health in Late Life, In: *Research on Aging*. 28. 2. 163–183.

²⁶ KENDLER, Kenneth S. – LIU, Xiao-Qing – GARDNER, Charles O. – MCCULLOUGH, Michael E. – LARSON, David – PRESCOTT, Carol A. (2003): Dimensions of Religiosity and Their Relationship to Lifetime Psychiatric and Substance Use Disorders, In: *American Journal of Psychiatry*. 160. 3. 496–503.

²⁷ REDWINE, Laura S. – HENRY, Brook L. – PUNG, Meredith A. – WILSON, Kathleen – CHINH, Kelly – KNIGHT, Brian, et al. (2016): Pilot Randomized Study of a Gratitude Journaling Intervention on Heart Rate Variability and Inflammatory Biomarkers in Patients with Stage B Heart Failure, In: *Psychosomatic Medicine*. 78. 6. 667–676.

²⁸ HART, Jane (2013): Practicing Gratitude Linked to Better Health: A Discussion with Robert Emmons, PhD. In: *Alternative and Complementary Therapies*. 19. 6. 323–325.

²⁹ Uo.

³⁰ MILLS, Paul J. – REDWINE, Laura – WILSON, Kathleen – PUNG, Meredith A. – CHINH, Kelly – GREENBERG, Barry H. et al. (2015): The Role of Gratitude in Spiritual Well-Being in Asymptomatic Heart Failure Patients, In: *Spirituality in Clinical Practice*. 2. 1. 5–17.

A diszpozicionális hála pozitív kapcsolatban áll olyan proszociális vonásokkal is, mint az empátia, a megbocsátás, a segítőkészség és a bizalom.³¹ A hála, azáltal, hogy fokozza a társas támogatás észlelt mértékét, segít megbirkózni az életben bekövetkező változásokkal.³² A társas támasz azt jelenti, hogy az egyén kapcsolataiban megtapasztalja, hogy törődnek vele, szeretik és megbecsülik, valamint kölcsönös kötelezettségeken és kommunikáción alapuló közösségekhez tartozik.³³ Szerepét a mentális és fizikai egészség fenntartásában számos kutatás igazolta az elmúlt évtizedekben.³⁴ A szélesebb támogatói körrel rendelkező emberek pozitívabban állnak hozzá a mindennapi életben megjelenő problémákhoz, gyakrabban értékelik magukat pozitívan, jobb önképpel rendelkeznek, valamint a negatív érzelmeikkel is könnyebben megbirkóznak.³⁵ Az észlelt társas támasz szempontjából előfordulhatnak kritikus életszakaszok vagy életesemények – ilyen lehet a várandósság is. Leff a várandós nőket érő stressz legfontosabb protektív elemeként emeli ki a társas támaszt.³⁶

Adler és Fagley szerint a megbecsülés nem más, mint elismerni valaminek az értékét és a jelentőségét – legyen az esemény, személy, valamilyen viselkedés vagy tárgy –, s ezzel párhuzamosan pozitív érzelmeket kapcsolni hozzá. Modelljükben a hála nagyobb konstruktum, a megbecsülés (*appreciation*) egyik faktora. Vizsgálatukból kiderült, hogy a megbecsülés szignifikánsan összefügg a szubjektív jólléttel, az étellel való elégedettséggel és annak valamennyi pozitív hatásával.³⁷

³¹ MCCULLOUGH – EMMONS – TSANG (2002).

³² WOOD, Alex M. – MALTBY, John – GILLET, Raphael – LINLEY, P. Alex – JOSEPH, Stephen (2008): The Role of Gratitude in the Development of Social Support, Stress, and Depression: Two Longitudinal Studies, In: *Journal of Research in Personality*. 42. 4. 854–871.

³³ COBB, Sidney (1976): Social Support as a Moderator of Life Stress, In: *Psychosomatic Medicine*. 38.5. 300–314.

³⁴ KOVÁCS Eszter – PIKÓ Bettina (2009): A család egészségvédő hatása serdülők körében, In: *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*. 10. 223–237.

³⁵ SALOVEY, Peter – ROTHMAN, Alexander J. – DETWEILER, Jerusa B. – STEWARD, Wayne T. (2000): Emotional States and Physical Health, In: *American Psychologist*. 55. 1. 110–121.

³⁶ RAPHAEL-LEFF, Joan (2010): *Másállapot: A várandósság pszichológiája*. Budapest, Háttér.

³⁷ ADLER, Mitchel G. – FAGLEY, Nancy S. (2005): Appreciation: Individual Differences in Finding Value and Meaning as a Unique Predictor of Subjective Well-Being, In: *Journal of Personality*. 73. 1. 79–114.

A vizsgálat célja és hipotézisek

Vizsgálatunk célja a hála, a megbecsülés, a szubjektív jóllét és a társas támasz mentális egészséget támogató szerepének vizsgálata a várandós nők életében, valamint ezen változók kapcsolatrendszerének feltárása.

Hipotéziseinket a következőképpen fogalmaztuk meg:

1. Azokra, akiknél eleve magasabb a diszpozicionális hála és a megbecsülés érzése, magasabb szubjektív jóllét jellemző (a depresszív tünetek, a személyes problémák és a szomatikus panaszok alacsonyabb értéket mutatnak náluk), társas támogatottságukat pedig kedvezőbbnek ítélik meg.

2. Hálanapló-vezetés hatására nő a diszpozicionális hála, a megbecsülés érzése, a szubjektív jóllét, valamint a társas támogatottság megítélése.

3. Feltételezésünk szerint a vonáshála és a megbecsülés érzésének növekedése pozitív irányú kapcsolatban áll a szubjektív jóllét és a társas támogatottság növekedésével.

Minta és módszer

Online, kvantitatív kutatásunk a második és harmadik trimeszterben lévő várandós nőkre összpontosított. A vizsgálat eredményességének érdekében a 36. terhességi hetet határoztuk meg felső kritériumként. Az anonim, önkitöltős kérdőívcsomagot a kísérleti csoportnál 28 napon át vezetett hálanapló egészített ki. A vizsgálatban való részvételre szóló felhívást kismamáknak szóló közösségi oldalakon tettük közzé. A vizsgálatra jelentkező személyek maguk dönthették el, hogy csak a kérdőívek kitöltését vállalják – ők kerültek a kontrollcsoportba –, vagy vállalkoznak a hálanapló vezetésére is négy héten át. A kísérleti csoport tagjait a két tesztfelvétel időpontja között arra kértük, hogy napi rendszerességgel jegyezzenek le öt dolgot az adott napra vonatkozóan, amiért hálásak. Ezt neveztük el hálanaplónak. A kontrollcsoport ez idő alatt nem kapott feladatot. A kísérleti csoport tagjai az egyedi kódjukkal és az aktuális hét számával ellátott hálanaplójukat heti rendszerességgel töltötték fel az erre a célra létrehozott Google Drive-ba. A 28 nap letelte után mind a vizsgálati, mind a kontrollcsoportban megismételtük a kiindulási kérdőívcsomag felvételét.

A vizsgálatot a Károli Gáspár Református Egyetem Pszichológiai Intézetének Etikai Bizottsága engedélyével folytattuk le (IKEB-engedély száma: 352/2018/P).

A vizsgálatban összesen 79 személy vett részt: a kísérleti csoportban 36 fő, a kontrollcsoportban 43 fő.

Mérőeszközök

A szociodemográfiai alapadatokat a következő, célcsoportra vonatkozó kérdésekkel egészítettük ki:

1. Mennyi időt várt a fogantatásra?
 - a. kevesebb mint 3 hónapot
 - b. 3 hónap – fél év között
 - c. fél év – 1 év között
 - d. több mint 1 évet
2. Jelenleg hányadik gyermekével várandós (első vagy többedik)?
3. Tervezték-e a gyermeket (Igen/Nem)?
4. Történt-e korábban vetélés, egészségügyi okból terhességmegszakítás (Igen/Nem)?
5. Jelenleg hányadik betöltött terhességi hétben jár?

A *diszpozicionális hála* mérésére a Watkins és munkatársai által kidolgozott Hála, Megbecsülés és Neheztelés Tesztet (Gratitude, Appreciation, and Resentment Test; GRAT) használtuk.³⁸ A kérdőív 44 tételből áll, melyek 3 alskálába rendeződnek: „Bőség érzékelése”, „Egyszerű dolgok értékelése”, „Mások értékelése”. A tételeket a kitöltők 5-fokú Likert-skálán értékelik. Mindhárom skála Cronbach-alfa értéke jóval 0,7 feletti lett (0,78–0,92).

A *megbecsülés* mérésére a Megbecsülés Skálát (Appreciation Scale; AS) alkalmaztuk.³⁹ A kérdőív első 22 tétele bizonyos tevékenységek gyakoriságára vonatkozik, a második 35 tétel pedig arra kérdez rá, hogy a válaszadó mennyire tartja jellemzőnek önma-

³⁸ WATKINS – WOODWARD – STONE – KOLTS (2003), 431–452.

³⁹ ADLER – FAGLEY (2005).

gára az adott állítást. A kérdőív a megbecsülés nyolc aspektusát különbözteti meg, melyek a kérdőív nyolc alskáláját képezik: birtoklásfókusz, áhítat, rituálék, jelenfókusz, egyéni/társas összehasonlítás, hála, veszteségek/csapások, interperszonális hála. Valamennyi item esetében 7-fokú Likert-skálán kell jelölni az egyén által jellemzőnek tartott választ. A mintánkon a Cronbach-alfa értékek az „egyéni/társas összehasonlítás” kivételével minden alskála esetében meghaladták a 0,7-es elvárt szintet (0,75–0,88). A jelzett alskála értéke valamivel alacsonyabb (0,65) lett, de tekintve, hogy öt itemből áll, ez is elfogadhatónak tekinthető. A diszpozicionális hála és a megbecsülés mérésére szolgáló kérdőívek magyar fordítását – az eredeti szerzők hozzájárulásával – a KRE BTK Pszichológia Intézetében készítettük. A magyar verzió angolra való visszafordításával a szerzők elégedettek voltak.

A *szubjektív jóllét* mérésére a Grob⁴⁰ által létrehozott Berni Szubjektív Jóllét Kérdőívet alkalmaztuk, melynek hazai adaptálása Sallay⁴¹ nevéhez fűződik. A kérdőív 39 tételből áll, amelyek a következő hat dimenzióba sorolhatók: 1. *Élettel szembeni pozitív attitűd*, 2. *Pozitív önértékelés*, 3. *Depresszív hangulat hiánya*, 4. *Élet örömei*, 5. *Személyes problémák*, 6. *Szomatikus panaszok*. A tételek összeadásával a kérdőívből összpontszám képezhető. A kérdőív értékelése 5-fokú Likert-skálán történik, ahol az 1 az „Egyáltalán nem értek egyet”, az 5 pedig a „Teljesen egyetértek” választ jelöli. A teljes kérdőívben, valamint az egyes dimenziókon elért magasabb értékek intenzívebb szubjektív jóllétre utalnak. A skálák belső konzisztenciáját becsülő Cronbach-alfa mutatók a hazai adaptáció során elfogadhatóak (Cronbach-alfa = 0,70–0,84). Jelen vizsgálatban mind a kérdőív összpontszámát, mind az alskáláit elemezzük.

⁴⁰ GROB, Alexander (1995): Subjective Well-Being and Significant Life-Events across the Life-Span, In: *Swiss Journal of Psychology*. 54. 1. 3–18.

⁴¹ SALLAY, Hedvig (2004): Entering the Job Market: Belief in a Just World, Fairness and Well-Being of Graduating Students, In: Dalbert, Claudia – Sallay, Hedvig (szerk.): *The Justice Motive in Adolescence and Young Adulthood: Origins and Consequences*. London, UK, Routledge. 215–230.

Az *észlelt társas támogatás* mérésére a kérdőív magyar nyelvre adaptált változatát, a MOS Észlelt Társas Támasz Kérdőívet alkalmaztuk, mely az eredeti négy helyett három alskálát tartalmaz.⁴² Ezek a következők: *Érzelmi információs támasz* (8 tétel), *Pozitív szociális interakción alapuló támasz* (7 tétel), valamint az *Instrumentális támasz* (4 tétel). Mindhárom alskála Cronbach-alfa értéke jóval 0,7 feletti lett (0,79–0,93). Az alskálák 19 tételéhez egy 20-adik (a kérdések sorrendjében első) tétel is kapcsolódik, mely a bizalmas kapcsolatok számára vonatkozik, és nem része sem a fő-, sem az alskálának. Az itemek értékelése 1-től 5-ig tartó Likert-skálán történik. A teszt magasabb pontszáma a társas támogatottság magasabb szintjét jelzi.

Statisztikai elemzések

Vizsgálatunkban Pearson-féle korrelációs elemzésekkel vizsgáltuk az első adatfelvétel során nyert skálák közötti összefüggéseket, valamint azt is, hogy a hálanaplót vezetőik körében a különböző skálákon mutatott változások miképp függenek össze. Kétszemponos vegyes varianciaanalízist alkalmaztunk arra, hogy mind a kísérleti, mind a kontrollcsoportban a négyhetes időintervallum elején és végén felvételre került skálák eredményei összehasonlítást nyerjenek. A kísérleti csoport 1. és 2. időpontbeli különbségeinek elemzésére összetartozó mintás t-próbákat is futtattunk.

Eredmények

A szociodemográfiai mutatók alakulása

A vizsgálatban résztvevő 79 nő átlagéletkora valamivel magasabb volt, mint 33 év (33,25), és ez a szám azoknál sem sokkal alacsonyabb, akik első gyermeküket várták (31,11). A vizsgálat kezdetekor a nők 60,8%-a terhességének második trimeszterében, 30,4%-a pedig a harmadik trimeszterben járt. A minta részletes demográfiai jellemzőit az 1. táblázat szemlélteti.

⁴² SZ. MAKÓ Hajnalka – BERNÁTH László – SZENTIVÁNYI-MAKÓ Norbert – VESZPRÉMI Béla – VAJDA Dóra – KISS Enikő Csilla (2016): A MOS SSS – Társas támasz mérésére szolgáló kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői, In: *Alkalmazott Pszichológia*. 6. 3. 145–162.

I. táblázat: *A kontroll és a kísérleti (hálanaplót vezető) csoport demográfiai jellemzők mentén történő megoszlása*

		Kontrollcsoport – hálanaplót vezető		Kísérleti csoport – hálanaplót nem vezető	
		Oszlop %	N	Oszlop %	N
Végzettség	nem diplomás	46,5%	20	27,8%	10
	diplomás	53,5%	23	72,2%	26
Életkor	<= 30	18,6%	8	25,0%	9
	31–35	51,2%	22	52,8%	19
	36–40	25,6%	11	19,4%	7
	41+	4,7%	2	2,8%	1
Családi állapot	nem házas	37,2%	16	38,9%	14
	házas	62,8%	27	61,1%	22
Születési hely	Budapest	36,6%	15	40,0%	14
	Pest megye	19,5%	8	14,3%	5
	Vidék	43,9%	18	45,7%	16
Fogantatási idő	kevesebb, mint 3 hónap	44,2%	19	38,9%	14
	3 hónap – fél év	25,6%	11	22,2%	8
	fél év – 1 év	18,6%	8	16,7%	6
	több mint 1 év	11,6%	5	22,2%	8
Hányadik gyermek	első	58,1%	25	75,0%	27
	nem első	41,9%	18	25,0%	9
Tervezettség	nem	18,6%	8	13,9%	5
	igen	81,4%	35	86,1%	31
Volt-e előzőleg vetélés?	nem	74,4%	32	80,6%	29
	igen	25,6%	11	19,4%	7
Trimeszter	1. (13. hétig)	9,3%	4	8,3%	3
	2. (14–27. hétig)	67,4%	29	52,8%	19
	3. (28. héttől)	23,3%	10	38,9%	14

A megbecsülés és a hála összefüggése a szubjektív jólléttel és a társas támogatottság megítélésével

Az első kitöltés alkalmával (még a hálanapló-vezetés előtt) kapott válaszokon (79 várandós nő válaszaiban) Pearson-féle korrelációs elemzéseket végeztünk, melyek rámutattak, hogy a magasabb megbecsülés érzése magasabb szubjektív jólléttel (ezen belül az

élettel szembeni pozitívabb attitűddel, jobb önértékeléssel és az élet örömtelibb megélésével, valamint kevesebb szomatikus panasszal és a depresszió alacsonyabb szintjével), továbbá a társas támogatottság kedvezőbb megítélésével jár együtt. A diszpozicionális hálát mérő kérdőív szintén pozitív összefüggést mutatott a szubjektív jóllét és a társas támogatottság valamennyi alskálájával (2. táblázat).

2. táblázat: *A megbecsülés és a diszpozicionális hála összefüggései a szubjektív jóllét és az észlelt társas támasz összpontszámával és alskáláival*

	Diszpozicionális hála (GRAT)	Megbecsülés (AS)
Szubjektív jóllét	0,542**	0,505**
Szubjektív jóllét: Élettel szembeni pozitív attitűd	0,528**	0,627**
Szubjektív jóllét: Önértékelés	0,340**	0,314**
Szubjektív jóllét: Élet örömei	0,543**	0,552**
Szubjektív jóllét: Személyes problémák hiánya	0,384**	.194
Szubjektív jóllét: Szomatikus panaszok hiánya	0,414**	0,385**
Szubjektív jóllét: Depresszió hiánya	0,352**	0,315**
Észlelt társas támasz összpontszám (MOS)	0,656**	0,653**
MOS: Érzelmi-információs támasz	0,543**	0,627**
MOS: Pozitív interakción alapuló támasz	0,590**	0,566**
MOS: Instrumentális támasz	0,638**	0,531**

Jelölések: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

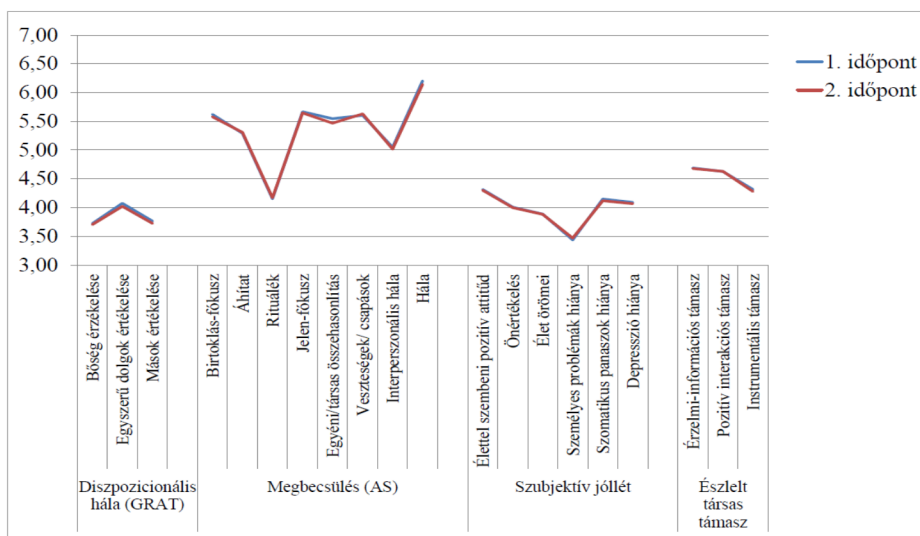
A hálapanló-vezetés hatása a vizsgált konstruktumokra

Mind a kísérleti, mind a kontrollcsoportban a négyhetes időintervallum elején és végén felvételre kerültek a tesztek. Tehát két csoport két időpontban kapott adatait elemeztük 2 x 2-es vegyes varianciaanalízissel, melynek eredményeit a 3. táblázat szemlélteti. Láthatjuk, hogy az idő hatása (négy hét eltelte) minden kérdőív tekintetében változtatott az eredményeken, ugyanakkor az is szembetűnő, hogy a csoporttagság (kísérleti vs. kontroll) minden esetben szignifikáns interakcióban volt ezzel az idői hatással (3. táblázat).

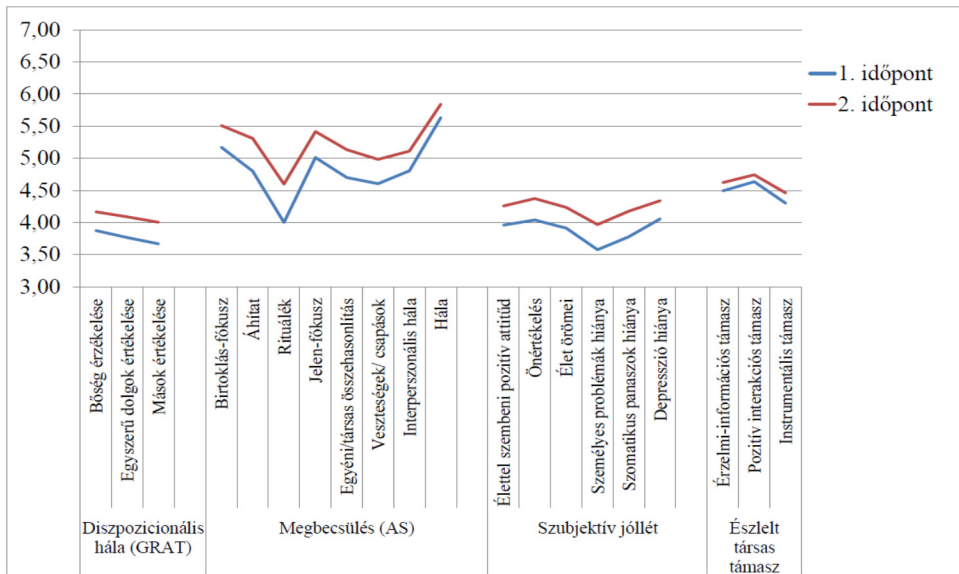
3. táblázat: A diszpozicionális hála, a megbecsülés, a szubjektív jóllét és az észlelt társas támasz függő változók vizsgálata a kísérleti csoporttagság (hálanaplót vezetők / nem vezetők), valamint az idői hatás (négyhetes periódus elejévége) függvényében

	Kísérleti–kontroll csoport közti különbség			Idői hatás			Interakciós hatás		
	F (1,77)	Szig	Eta ²	F (1,77)	Szig	Eta ²	F (1,77)	Szig	Eta ²
Diszpozicionális hála (GRAT)	0,61	0,437	1%	31,59	0,000	29%	50,48	0,000	40%
Megbecsülés (AS)	3,66	0,060	5%	28,47	0,000	27%	35,40	0,000	31%
Szubjektív jóllét	0,56	0,458	1%	66,52	0,000	46%	73,24	0,000	49%
Észlelt társas támasz	0,01	0,907	0%	21,89	0,000	22%	30,98	0,000	29%

A 1. és a 2. ábra jól mutatja, hogy míg a kontrollcsoport esetében az 1. és 2. időpont között nem látható számottevő eltérés, addig a kísérleti csoportnál minden változó esetében szembevető (és szignifikáns) eltérés mutatkozik az 1. és 2. időpont között: minden esetben a 2. alkalommal szignifikánsan nagyobb diszpozicionális hála, megbecsülés, jóllét és társas támasz mutatkozik meg.

1. ábra: A kontrollcsoport átlagértékei a négyhetes időintervallum elején (1. időpont) és végén (2. időpont)

2. ábra: A kísérleti csoport átlagértékei hálanapló vezetése előtt (1. időpont) és után, négy hét elteltével (2. időpont)

A kísérleti csoport 1. és 2. időpontbeli különbségeinek elemzésére összetartozó mintás t-próbákat is futtattunk, melynek eredménye a 4. táblázatban szerepel. Ez alapján is jól látható, hogy minden esetben szignifikáns javulás mutatkozott meg a kísérleti csoportban.

4. táblázat: A hálanaplót vezető személyeknél az 1. és 2. (négy héttel későbbi) időpont közötti t-próba különbségvizsgálat a diszpozicionális hála, a megbecsülés, a szubjektív jóllét és az észlelt társas támasz függő változók esetében

	t(35)	p	Megmagyarázott variancia
Diszpozicionális hála (GRAT)	-5,872	< 0,001	50%
Megbecsülés (AS)	-5,174	< 0,001	43%
Szubjektív jóllét	-7,696	< 0,001	63%
Észlelt társas támasz	-4,930	< 0,001	41%

A továbbiakban megvizsgáltuk, hogy a megbecsülés és a diszpozicionális hála növekedése miképp jár együtt a jóllét és a társas támogatottság növekedésével a kísérleti csoportban. Az 5. táblázatban látható, hogy e hatások összefüggései mind szignifikánsak, de magasabbak a jóllét, mint a társas támogatottság esetében.

5. táblázat: A hálanaplót vezetők körében a diszpozicionális hála, a megbecsülés, a szubjektív jóllét és az észlelt társas támasz értékében történt változások együttjárásai

	Hála növekedése	Megbecsülés növekedése	Jóllét növekedése	Társas támogatottság növekedése
Hála növekedése	1			
Megbecsülés növekedése	0,837**	1		
Jóllét növekedése	0,748**	0,692**	1	
Társas támogatottság növekedése	0,657**	0,408*	0,700**	1

Jelölések: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Megbeszélés

Vizsgálatunkban a mentális egészséget támogató pszichológiai tényezők feltérképezésére, valamint a közöttük lévő összefüggések feltárására vállalkoztunk második és harmadik trimeszterben lévő nők körében. Feltételeztük, hogy a diszpozicionális hála és a megbecsülés érzése – melyek a kutatások szerint csökkentik az észlelt stressz nagyságát, a szorongást és depressziót⁴³ – fejleszthető, amit a kísérleti csoportnál négyhetes hálanapló-vezetéssel kívántunk igazolni. Ezen konstruktumok – várakozásunk szerint – a várandósok pszichés, mentális és fizikai egészségével egyaránt összefüggő szubjektív jóllétet, valamint a társas támogatottság észlelt mértékét is növelik.

Eredményeink alapján elmondható, hogy azok a várandós kismamák, akiknél eleve magasabb a diszpozicionális hála és a megbecsülés érzése, pozitívabb attitűddel viszonyulnak az élethez, örömtelibbnek élik meg mindennapjaikat, jobb az önértékelésük,

⁴³ EMMONS – MCCULLOUGH (2003).

kevesebb depresszív és szomatikus tünetről számolnak be, illetve személyes problémáikat sem ítélik olyan nyugtalanítónak. A diszpozicionális vagy vonásszintű hála szélesíti aktuális gondolkodási-cselekvési repertoárjukat és gyarapítja tartós személyes erőforrásait, melyek segítségével hatékonyabban – adaptívabb stratégiák választásával – küzdenek meg azon kihívásokkal, melyek az új élet kihordásával járnak.⁴⁴ Ugyanakkor kedvezőben ítélik meg környezetük érzelmi, instrumentális, azaz kézzelfogható támogatását is. Ők tehát eleve védettebbek a várandósság alatt jelentkező lelki problémákkal szemben.⁴⁵

A kísérleti és a kontrollcsoportot összevetve, eredményeink arra engednek következtetni, hogy a négyhetes hálanapló-vezetés jelentősen növelte a diszpozicionális hálát és a megbecsülés érzését. A hálaintervenció jól látható módon javította a várandós nők szubjektív jóllétét és társas támogatottságuk megítélését is (ld. 2. ábra). A hála, növelve a társas támasz észlelt mértékét, segít megküzdeni változással vagy fokozott stresszel járó élethelyzetekkel, ami kifejezetten jellemző a várandósság szenzitív időszakára.⁴⁶ Kutatások bizonyítják, hogy az erős társas támasszal rendelkező várandósok babáinak születési súlya magasabb, mint a támogató környezet nélküli kismamák gyermekeié.⁴⁷

Vizsgálatunkkal elsőként igazoltuk, hogy a diszpozicionális hála egyrészt protektív faktor a várandósság időszakában, másrészt a hála érzésének és élményének tudatosításával ez a vonás fejleszthető a terhesség alatt. Eredményeink hangsúlyozzák, hogy a kismamák egészségének megőrzése mellett fontos a mentális jóllétüket támogató új módszerek bevezetése is, különösen szem előtt tartva, hogy az anya minden rezdülése hatással van a magzat biokémiai környezetére, születendő gyermeke testi és lelki fejlődésére; a pozitív anyai hatások jobb alkalmazkodási képességet biztosítva növelik a magzat túlélési esélyeit, míg a negatív érzelmek károsítják a magzatot; nem utolsósorban pedig az anya lélektani reakciói a gyermek személyiségére, társas kapcsolataira és a világhoz való átfogó viszonyulására is jelentős hatást gyakorolnak.⁴⁸

⁴⁴ WOOD, Alex M. – JOSEPH, Stephen – LINLEY, P. Alex (2007): Coping Style as a Psychological Resource of Grateful People, In: *Journal of Social and Clinical Psychology*. 26. 9. 1076–1093.

⁴⁵ LINDGREN (2001), 203–217.

⁴⁶ WOOD – MALTBY – STEWART – JOSEPH (2008).

⁴⁷ HIDAS György – RAFFAI Jenő – VOLLNER Judit (2007): *Leleki köldökzsinór. Beszélgetek a kisbabámmal*. Budapest, Helikon.

⁴⁸ I. m.

Vizsgálatunk eredményei arra hívják fel a figyelmet, hogy olyan szupportív módszerek mellett, mint a tanácsadás, a relaxáció, a szülésre felkészítés és az edukáció, a hálanapló-vezetést is érdemes beépíteni a várandósgondozás protokolljába. A hálanapló mellett akár hálalevél megfogalmazásával is bővíthető a pszichológiai intervenciók köre, melyet a leendő anyuka írhat születendő gyermekének, párjának vagy saját szüleinek. Számos kutatás igazolta, hogy amikor gondolatainkra és érzéseinkre írásban reflektálunk, az jótékonyan hat testi és lelki egészségünkre egyaránt: segít értelmet találni a velünk történetekben és kezelni az eseményekhez kapcsolódó érzelmeket.⁴⁹ Feltételezhető tehát, hogy a hálanapló-vezetés mellett a hálalevél írása is növelheti az étellel való elégedettséget, valamint csökkentheti a szorongást és a depresszív tüneteket, mindezzel pozitív hatást gyakorolva a magzatra. Tekintettel eredményeinkre, valamit tapasztalatunkra, mely szerint a várandósok egyáltalán nem, vagy csak nehezen néznek szembe nehézségeikkel, sokszor környezetüktől sem mernek vagy tudnak segítséget kérni, a korai pszichológiai intervenció – legyen szó akár az áldott állapot felismerésekor elkezdett hálanapló-vezetésről – csökkentheti a depresszív tüneteket, így hozzájárulhat a normális születési súlyhoz és kedvező hatást gyakorolhat az anya–gyermek kötődésre.

Vizsgálatunk korlátja az elemszám, melynek növelése a szociodemográfiai adatokkal történő elemzésre is lehetőséget adna. Feltételezhető ugyanis, hogy egyes demográfiai jellemzők, mint például a fiatalabb életkor, egyedülálló családi állapot, nem tervezett várandósság, társas kapcsolatok hiánya, lakókörnyezet, multiparitás, hosszabb infertilis időszak, korábbi prenatális veszteségek, kapcsolatban állhatnak a diszpozicionális hála szintjével és befolyásolhatják annak növelhetőségét is.

Részletek hálanaplókból

„Hálás vagyok,
... hogy már el tudtam fogadni a testem.
... hogy a férjem nőnek lát a pocakommal együtt is.
... hogy az orvosom szerint nincs nagy baj a gerincemmel.
... hogy a nagymamám megélheti a dédunokája születését.
... hogy egy kislány rám mosolygott az utcán a hasamat látva.”

⁴⁹ PENNEBAKER, James W. – SEAGAL, Janel D. (1999): Forming a Story: The Health Benefits of Narrative, In: *Journal of Clinical Psychology*. 55. 10. 1243–1254.

„Hálás vagyok,
... amiért a védőnő ma megnyugtató az igény szerinti szoptatással kapcsolatban és megdicsért.
... hogy egyre több információval rendelkezem a szülésről.
... hogy ugyan a baba méretét ma is ugyanakkorának mérték, a keringése, a magzatvíz, a köldökzsinór és a méhlepény mind rendben működik.
... hogy ma nem dagadt be úgy a bokám.
... hogy a cipőim rám jönnek még, ha már a ruháim nem is.”

A szerzők a tanulmány alapjául szolgáló kutatást a *Személy- és család-orientált egészség tudomány* kutatócsoport 20643B800 témaszámú, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara által finanszírozott pályázat keretében végezték.

Felhasznált irodalom

- ADLER, Mitchel G. – FAGLEY, Nancy S. (2005): Appreciation: Individual Differences in Finding Value and Meaning as a Unique Predictor of Subjective Well-Being, In: *Journal of Personality*. 73. 1. 79–114.
- ANTOINE, Corinne (2010): *A terhesség és az anyaság pszichológiája*. Budapest, Saxum.
- BOEHM, Julia K. – LYUBOMIRSKY, Sonja – SHELDON, Kennon M. (2011): A Longitudinal Experimental Study Comparing the Effectiveness of Happiness-Enhancing Strategies in Anglo Americans and Asian Americans, In: *Cognition and Emotion*. 25. 7. 1263–1272.
- BYATT, Nancy – XIAO, Rui S. – DINH, Kate H. – WARING, Molly E. (2016): Mental Health Care Use in Relation to Depressive Symptoms among Pregnant Women in the USA, In: *Archives of Women's Mental Health*. 19. 187–191.
- COBB, Sidney (1976): Social Support as a Moderator of Life Stress, In: *Psychosomatic Medicine*. 38.5. 300–314.
- EMMONS, Robert A. (2012): Queen of the Virtues? Gratitude as Human Strength, In: *Reflective Practice*. 32. 49–63.
- EMMONS, Robert A. – MCCULLOUGH, Michael E. (2003): Counting Blessings versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Wellbeing in Daily Life, In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 84. 2. 377–389.

- GROB, Alexander (1995): Subjective Well-Being and Significant Life-Events across the Life-Span, In: *Swiss Journal of Psychology*. 54. 1. 3–18.
- HART, Jane (2013): Practicing Gratitude Linked to Better Health: A Discussion with Robert Emmons, PhD. In: *Alternative and Complementary Therapies*. 19. 6. 323–325.
- HIDAS György – RAFFAI Jenő – VOLLNER Judit (2007): *Lelki köldökzsinór. Beszélgetek a kisbámmal*. Budapest, Helikon.
- HOMPOTH Emőke A. – TÖREKI Annamária – B. FÜRÉSZ Veronika – NÉMETH Gábor (2017): A hangulati állapot alakulásának kockázati tényezői a perinatalis időszakban, In: *Orvosi Hetilap*. 158. 4. 139–146.
- JACKOWSKA, Marta – BROWN, Jennie – RONALDSON, Amy – STEPTOE, Andrew (2016): The Impact of a Brief Gratitude Intervention on Subjective Wellbeing, Biology and Sleep, In: *Journal of Health Psychology*. 21. 10. 2207–2217.
- KENDLER, Kenneth S. – LIU, Xiao-Qing – GARDNER, Charles O. – MCCULLOUGH, Michael E. – LARSON, David – PRESCOTT, Carol A. (2003): Dimensions of Religiosity and Their Relationship to Lifetime Psychiatric and Substance Use Disorders, In: *American Journal of Psychiatry*. 160. 3. 496–503.
- KLEIN, Melanie (2000): *Irigység és hála*. Budapest, Animula.
- KOVÁCS Eszter – PIKÓ Bettina (2009): A család egészségvédő hatása serdülők körében, In: *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*. 10. 223–237.
- KRAUSE, Neal (2006): Gratitude toward God, Stress, and Health in Late Life, In: *Research on Aging*. 28. 2. 163–183.
- LEDERMAN, Regina – WEIS, Karen (2009): *Psychosocial Adaptation to Pregnancy: Assessment of Seven Dimensions of Maternal Role Development*. New York, Springer.
- LINDGREN, Kelly (2001): Relationships among Maternal–Fetal Attachment, Prenatal Depression, and Health Practices in Pregnancy, In: *Research in Nursing & Health*. 24. 3. 203–217.
- MCCULLOUGH, Michael E. – EMMONS, Robert A. – TSANG, Jo-Ann (2002): The Grateful Disposition: A Conceptual and Empirical Topography, In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 82. 1. 112–127.
- MILLS, Paul J. – REDWINE, Laura – WILSON, Kathleen – PUNG, Meredith A. – CHINH, Kelly – GREENBERG, Barry H. et al. (2015): The Role of Gratitude in Spiritual Well-Being in Asymptomatic Heart Failure Patients, In: *Spirituality in Clinical Practice*. 2. 1. 5–17.
- PAPP Zoltán – TÓTH Zoltán (2009): Fogamzás és élettani terhesség, In: Papp Zoltán (szerk.): *A szülészet-nőgyógyászat tankönyve*. Budapest, Semmelweis Kiadó. 127–170.
- PENNEBAKER, James W – SEAGAL, Janel D. (1999): Forming a Story: The Health Benefits of Narrative. In: *Journal of Clinical Psychology*. 55. 10. 1243–1254.
- RÁKÓCZI István (2014): *Édesanyák könyve. Várandósság*. Budapest, Family Care Hungary Kft.

- RAMÍREZ, Encarnación – ORTEGA, Ana Raquel – CHAMORRO, Alberto – COLMENERO-FLORES, José Manuel (2014): A Program of Positive Intervention in the Elderly: Memories, Gratitude and Forgiveness, In: *Aging and Mental Health*. 18. 4. 463–470.
- RAPHAEL-LEFF, Joan (2010): *Másállapot: A várandósság pszichológiája*. Budapest, Háttér.
- REDWINE, Laura S. – HENRY, Brook L. – PUNG, Meredith A. – WILSON, Kathleen – CHINH, Kelly – KNIGHT, Brian, et al. (2016): Pilot Randomized Study of a Gratitude Journaling Intervention on Heart Rate Variability and Inflammatory Biomarkers in Patients with Stage B Heart Failure, In: *Psychosomatic Medicine*. 78. 6. 667–676.
- SALLAY, Hedvig (2004): Entering the Job Market: Belief in a Just World, Fairness and Well-being of Graduating Students, In: Dalbert, Claudia – Sallay, Hedvig (szerk.): *The Justice Motive in Adolescence and Young Adulthood: Origins and Consequences*. London, UK, Routledge. 215–230.
- SALOVEY, Peter – ROTHMAN, Alexander J. – DETWEILER, Jerusa B. – STEWARD, Wayne T. (2000): Emotional States and Physical Health, In: *American Psychologist*. 55. 1. 110–121.
- SELIGMAN, Martin E.P. (2008): *Autentikus életöröm. A teljes élet titka*. Győr, Laurus.
- SZ. MAKÓ Hajnalka – BERNÁTH László – SZENTIVÁNYI-MAKÓ Norbert – VESZPRÉMI Béla – VAJDA Dóra – KISS Enikő Csilla (2016): A MOS SSS – Társas támasz mérésére szolgáló kérdőív magyar változatának pszichometriai jellemzői, In: *Alkalmazott Pszichológia*. 6. 3. 145–162.
- VAJDA Dóra – KISS Enikő Cs. (2017): A mindfulness meditáció alkalmazása a várandósság alatt, In: Sz. Makó Hajnalka – Veszprémi Béla (szerk.). *A párkapcsolattól a gyermekágyig. A várandósság, a szülés és a gyermekágy időszakának pszichológiája és pszichoszomatikája*. Pécs, Octoport Nonprofit Kft. 166–184.
- WATKINS, Philip C. – WOODWARD, Kathrane – STONE, Tamara – KOLTS, Russel L. (2003): Gratitude and Happiness: Development of a Measure of Gratitude, and Relationships with Subjective Well-Being, In: *Social Behavior and Personality*. 31. 5. 431–452.
- WINNICOTT, Donald W. (2002): *Winnicott on the Child*. Cambridge, Perseus Publishing.
- WOOD, Alex M. – JOSEPH, Stephen – LINLEY, P. Alex (2007): Coping Style as a Psychological Resource of Grateful People, In: *Journal of Social and Clinical Psychology*. 26. 9. 1076–1093.
- WOOD, Alex M. – MALTBY, John – GILLET, Raphael – LINLEY, P. Alex – JOSEPH, Stephen (2008): The Role of Gratitude in the Development of Social Support, Stress, and Depression: Two Longitudinal Studies, In: *Journal of Research in Personality*. 42. 4. 854–871.
- WOOD, Alex M. – MALTBY, John – STEWART, Neil – JOSEPH, Stephen (2008): Conceptualizing Gratitude and Appreciation as a Unitary Personality Trait, In: *Personality and Individual Differences*. 44. 3. 619–630.
- ZUCKERMAN, Barry – BAUCHNER, Howard – PARKER, Steven – CABRAL, Howard (1990): Maternal Depressive Symptoms during Pregnancy, and Newborn Irritability. In: *Journal of Developmental Behavioral Pediatrics*. 11. 4. 190–194.

*PÜSÖK Sarolta*¹:

Régi és új tünődések a továbblépésről kilencven évvel a *Magunk revíziója* után

Abstract. Old and New Reflections on the Way Forward from the Crisis Ninety Years after the Revision of Ourselves.

The topic of this paper is in line with the conference, which aims to bring together responses to crisis situations. The adjectives “old and new” in the title suggest that the impulses to move forward presented in the article come from different periods and that the questioning spans several eras. The point of departure and the basic text is Sándor Makkai’s 1931 book, *Magunk revíziója* (The Revision of Ourselves), followed in chronological order by Sándor Karácsony’s *Ocsúdó magyarság* (Awakening Hungarians), first published in 1942, and, finally, Eva Edith Eger’s book *Decision*, which was a bestseller for a few years. The first two authors, a Reformed theologian and a professor of pedagogy, seek a way out for Hungarians struggling with the crisis of minority fate and a mutilated country, while the third one, a Hungarian-born American psychologist who survived Auschwitz, uses the example of herself and her patients to show the universal possibility of moving on.

Old and new reflections converge in the fact that when we examine the events of the past, it only makes sense to look in the mirror, to acknowledge and admit our own mistakes and errors because this gives us a chance to eliminate them, to overcome harmful habits. The past can be a deceptive mirage, and it can also enslave the retrospective, so it is worth considering the wise realization that we should not be enslaved by the actions of others, the movers of events independent of us, because they can pull us down like seaweed, paralyse us, plunge us into self-pity, perpetual victimhood, or the vortex of revenge. The secret of moving forward

¹ Egyetemi docens, BBTE, Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar,
e-mail: sarolta.pusok@ubbcluj.ro

is to look to the future after self-examination, to seek the near and distant goals to which every small step, every task done with good cheer brings the pure-hearted, morally strengthened man – reconciled to God and man – closer. The survivors and those who move on are people of prospectivity, of diligent future building, rather than of a barren retrospective.

Keywords: self-examination, spiritual revision, moving on from crisis situations, Sándor Makkai, Sándor Karácsony, Eva Edith Eger

Jelen tanulmány tematikájában igazodik ahhoz a konferenciához, amely a válsághelyzetekre adott válaszokat igyekszik csokorba szedni. A címben a „régí és új” jelző arra utal, hogy a cikkben bemutatott továbblépésre ösztönző impulzusok más-más korszakban keletkezett művekből származnak, és a kérdésfelvetés időközön átívelő. Kiindulópont és alapszöveg Makkai Sándor 1931-ben keletkezett *Magunk revíziója* című kötete, majd időrendi sorrendben Karácsony Sándornak az először 1942-ben megjelent *Ocsúdó magyarság* című műve következik, végül Eva Edith Egernek a néhány éve bestsellernek számító *A döntés* című könyve zárja a sort. Az első két szerző, a református teológus és a pedagógus a kisebbségi sors és megcsonkított ország válságával küzdő magyarság számára keres kiutat, az Auschwitz-túlélő magyar származású amerikai pszichológusnő pedig önmaga és páciensei példáján keresztül mutat rá a továbblépés egyetemes lehetőségére.

Makkai megszólalásának körülményei

Makkai Sándor (1890–1951) még a kiegyezést követő hosszú békeidőszakban született, személyesen is megtapasztalhatta az I. világháborút megelőző időszak hamis optimizmusát, a századforduló európai társadalmának a töretlen fejlődésbe vetett hitét. Tanulmányait követően rövid ideig lelkész,² majd sárospataki teológiai tanár, de a háború végére visszatér Kolozsvárra a Református Teológiai Fakultás tanáráként.³ Az elesett

² A későbbi, számos szépirodalmi műve közül a mezőségi Vajdakamaráson töltött lelképásztori szolgálata ihlette *Holttenger* című regényét.

³ ADORJÁNI Zoltán (1996): Makkai Sándor (1890–1951), In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek – A Kolozsvári Református Teológiai tanárai 1895–1948*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 208, 213.

katonák hiánya családok ezreinek törte ketté az életpályáját, a harctérről hazatérők testi-lelki sebeket hordoztak magukkal; a hátrországban a lelki terhek mellett a lakosságot a szegénység, majd a világjárvány, a spanyolnátha⁴ gyötörte. Mindez azonban eltörpült a mellett az egzisztenciális válság mellett, amelyet a trianoni békeszerződés⁵ jelentett, hiszen azáltal, hogy Magyarország területének kétharmada a szomszédos országok fennhatósága alá került, egyéni és közösségi szinten számos veszteség és orvoslásra váró probléma keletkezett. Az intézmények minden állampolgárt érintő átszervezésén és a szétválasztott családok egyéni tragédiáján túl az elcsatolt területeken az egyházi közösségek is teljesen új helyzetbe kerültek, addigi központi vezetésüktől elszakadtak, majd pedig következtetett a saját intézményeikért és vagyonuk megtartásáért folytatott mindennapi küzdelem. Az új hivatalos nyelv elsajátítása is komoly kihívást jelentett, különösen ott, ahol erre nem hagytak megfelelő átmeneti időt.⁶ Ezekről a problémákról Makkai több mint egy évtized távlatából elmondja, hogy a háborút követő évek történései két korszakra bonthatóak. Az első időszakban 1925-ig az Erdélyi Református Egyháznak a pusztá létéért kellett küzdenie. Az „egyházi élet belső elmélyítése” azonban csak 1925 és 1931 között vált lehetségessé. A második időszakban nagyrészt már Makkai Sándor a kolozsvári református püspök (1926–1936), így az ezekről az évekről szóló visszaemlékezésben egyben saját egyházvezetői hitvallását is megfogalmazza: „Az egyház egyház!... fundamentuma nem a nemzet, nem a kultúra, nem a társadalom, nem a vagyon, egyáltalán nem az emberi és világi.”⁷ A tárgyalt időszakban valóban sikerült számos belmissziós szervezetet újjáindítaniuk, új intézményeket kiépíteniük azért, hogy biztosítsák az egyház szélesebb rétegei számára a lelki ébredés, a misszió sikerének emberi feltételeit. Az Istenhez fűződő kapcsolat megerősítése és az ebből táplálkozó baráti viszonyulás az emberközi kapcsolatok szintjén már kezdetben fontos volt mind Makkai, mind azon tanár- és lelkészársai számára,

⁴ HORNYÁK Árpád (2020): A 20. század legnagyobb tömeggyilkosa: a spanyolnátha, In: *Újkor.hu*. 2020-05-27. <https://ujkor.hu/content/20-szazad-legnagyobb-tomeggyilkosa-spanyolnatha> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

⁵ 1920. június 4.

⁶ LUKÁCS Olga: Az erdélyi magyar egyházak kisebbségi sorsból adódó összefogása az 1918-at követő korszakban, mint történelmi megbékélési forma, In: *Studia Univ. Babeş–Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2020. I. 17–25.

⁷ MAKKAJ Sándor (1931b): Erdélyi református problémák, In: *Protestáns Szemle*. 40. 5. 358.

akik 1921-ben létrehozták a Vécsei Szövetséget.⁸ Az egymástól sokban különböző lelkészek baráti összefogása annak a Krisztusnak a szolgálata végett történt, aki nélkül ebben a nehéz helyzetben nem is remélhettek lelki megerősödést, erkölcsi, szellemi és anyagi felemelkedést. Az új püspök tagja volt ennek a baráti társaságnak, tehát kézenfekvő volt, hogy a Vécsei Szövetségnek az egyház megmentése érdekében kigondolt stratégiáját a hivatalos egyházépítési programjának részévé tette. Jóllehet az önszerveződés különféle eszközeivel a gyakorlatban látványosan sok egyháztagot sikerült mozgósítani, és a húszas évek második felében tapasztalható volt egy egészséges ébredési hullám,⁹ mégis túl nagy mértékű az elkeseredés, a kétségbeesés még a gyakorló keresztyének körében is, hát még a kevésbé vallásosak részéről.

Önvizsgálat

A különféle válságok az egyes emberek és az emberiség történetének állandóan ismétlődő élethelyzetei. Ilyenként az I. világháborút követő erdélyi magyarok dilemmájában nem túlzás felismerni a konferenciafelhívásunkban példaként megnevezett történet¹⁰ analógiáját, legalábbis annak fő elemeit tekintve. A jabbók-révi élethelyzet ezúttal közösségi szinten ismétlődik, egy kisebbségi létre kényszerült közösség számára a feldolgozatlan múlt és a bizonytalan jövő szorításában döntő, hogy mi történik a kettő között, hogyan „kel át a gázlón”. A bibliai történetben Jákób egy kis időre félretett mindent, a családját, vagyonát már átvitte a túlsó partra, de ő még visszatért a rév innenső oldalára, hogy egyedül maradjon Istennel és önmagával. Jákób megbirkózott a különös Valakivel,

⁸ A Vécsei Szövetséggel kapcsolatosan lásd bővebben: NAGY Géza (1937): Tizenöt év a Lelki Egyház szolgálatában, In: *Akik kösziklára építettek – Egyháztörténeti dolgozatok*. Kolozsvár. 221–241.; FEKETE Károly, ifj. (2008): *Tudománnyal és a hit pajzsával*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 22–32.; PÜSÖK Sarolta (2020): To Serve with Words, Letters and Deeds – The First Stage of the *Református Család* (Reformed Family) Magazine’s Publication (1929–1944), In. *Studia Univ. Babeş–Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2020. 2. 114–115. DOI: 10.24193/subbtref.65.2.06.

⁹ *Ébredés*en azt a folyamatot értjük, amely által az addig csak papírforma szerint az egyházhoz tartozó emberek a gyakorlatban is közelebb kerülnek Istenhez, elmélyül a hitük, és így kezeznek Krisztus követőihez méltó életet élni.

¹⁰ Lásd Jákób Jabbók-révi tusakodását: 1Móz 32,23–33.

de átvitt értelemben ez a tusakodás szembenezés önmagával, bűneivel, tévedéseivel, múltjával, amelynek következményei rettentenek a jövőben is. Makkai Sándor az 1931-ben megjelent öt esszéből álló, *Magunk revíziója* című kötetében hasonló tusakodásra hívja kortársait, az önvizsgálat belső küzdelmére szólítja fel közösségét. Életművének kiváló kutatója nem véletlenül állítja, hogy ebben a kötetben „... új volt az a kritikai nemzetszeretet, ami nemcsak a sebek nyaldosásáig terjedt, hanem igazi nemzeti bűnismeretre is eljutott, amit az élet minden területére kiható átértékelés zárt.”¹¹ Az első évtizedre valóban jellemző volt a túlzó önsajnálát, amely a megsebzett ember természetes reakciója az első időszakban, de kóros, gyógyulásgátló jelenség, ha idő múltával nem váltja fel valami építő megoldáskeresés. Megoldáskeresések persze voltak, hiszen a revizionista törekvések fénykorában a Makkai-féle szóhasználat nem minden él nélküli;¹² már a cím is jelzésértékű: a külső impérium, az országhatárok megváltoztatásának csodáját váróknak üzen. Az irrealisztikus megoldás, a fantazma bűvöletéből átirányítja a figyelmet az egyetlen területre, ahol van esély a megküzdésre, győzelemre, egészséges továbblépésre: ez az önmagukba nézés, és egy olyan belső *lelki impérium*,¹³ erkölcsi megerősödés megteremtése, amelynek első lépése az önvizsgálat, a bűnbánat. Mielőtt bárki is azt gondolhatná, hogy az önsajnálát helyett a mértéktelen önostorozást kínálja alternatívaként, érdemes odafigyelni a szerző által kezdettől hangoztatott szándékra, amelyet a neves író-társ is megosztott a kortársakkal: „A könyv, mint az én példányomban kézzel beleírta a szerző, »az erdélyi magyarság élni akaró lélegzetét« jelenti.”¹⁴ Az önvizsgálat csak egy első, de megkerülhetetlen lépés az élni akarás útján. Jól tudja ezt a valláslélektan és a pedagógia világában jártas szerző: „ami velem történik, annak sohase keressem és sohase fogadjam el *külső* okát addig, amíg csak *egyetlen* belső ok is van, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy az a valami megtörténjék.”¹⁵ A vérbeli teológus képes csak felismerni azt a tényt, hogy addig nincs továbblépés, ameddig egyén és közösség nem néz szembe önmagával, mert

¹¹ FEKETE Károly, ifj. (2000): *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 26.

¹² KOZMA Zsolt (2001): Makkai Sándor egykor és most – Még egyszer a *Magunk revíziójáról*, In: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 110.

¹³ MAKKAJ Sándor (1931a): *Magunk revíziója*. Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh. 11.

¹⁴ MÓRICZ Zsigmond: *Magunk revíziója – Makkai Sándor könyve*.
<https://epa.oszk.hu/00000/00022/00513/16007.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.01.30.).

¹⁵ MAKKAJ (1931a), 11.

csak ezáltal lehet helyreállítani az Isten és az ember közötti kapcsolatot, hogy ne szakadjon meg az isteni áldás, és az emberközi viszonyokat, hogy megszakadjon a gyűlölet láncolata. „*Vállalni kell a felelősséget a múltért!* Vállalni, éppen azért, mert látjuk és tudjuk, hogy az a múlt hová juttatott. Mint a magunk bűnét, kell vállalnunk, épen azért, hogy *levezekelhessük, hogy megbánhassuk és hogy újra többé soha el ne követhessük... [...] ... A felelősség vállalása, a bűnbánat és a vezeklés a legnagyobb tett, amellyel egy nemzet a maga élethez való jogát és életrevalóságát megbizonyíthatja.*”¹⁶ Makkai sorai radikálisan hangzának ugyan, de a felszólítást követő érvei meggyőzik az addig netalán az ártatlanságában biztos olvasót arról, hogy bizony valós a bűnvád, hiszen az előítéletnek, amelyről beszél, valamelyik formája a korszakban szinte mindenkit érintett. A múlt megítélése kapcsán két nagy tévedéstípust különböztet meg: az egyik a múltat idealizálja, mindent jónak, kifogástalannak ítél benne, ameddig a másik szemlélet épp az ellenkezőjét állítja: „*A múlt nem egyéb, mint végzetes tévedések és hibák halmaza*”¹⁷ Mindkét esetben hiányzik a lényeg, a tárgyilagos tényfeltárás, ami nélkül nincs bűnbánat és nincs építő újratervezés, elindulás sem. A hűséges barát, a kolozsvári pap-költő, Reményik Sándor, első között értelmezi és érti meg a *Magunk revíziójának* fő üzenetét. Meglátja benne az építő kritikát, amely nem megszégyeníteni, pellengérré állítani akarja a kortársakat, hanem igyekszik túllendíteni őket azon a holtpontra, amely a múlt és a jelen között tartós megtorpanást jelent mindaddig, ameddig őszinte számvetéssel le nem zárják a tegnapot, és el nem indulnak a tanulságokkal a holnap útján. Felismeri a szerzőnek azt a meggyőződését, „*hogy ami velünk történik, akár egyes emberrel, akár nemzettel, az mindig másodrendű ahhoz képest, amit mi magunk csinálunk. S ez nemcsak azt jelenti, hogy az erkölcsi öntudat épsége a fizikai pusztulásban is magáért való érték, hanem éppen azt is hirdeti, hogy nem pusztulhat el az a nemzet, amely lelkileg nemzet akar maradni. Ebből a lelkiségből előbb vagy utóbb kinő az anyagi erő is, feltarthatatlanul.*”¹⁸ Makkai tehát nem öncélúan szorgalmazza az önvizsgálatot, hanem olyan belső megújulás, önmagára találás érdekében, amely alapja lehet a tovább indulásnak. A népéért aggódó egyházi vezető személyes tragédiája, hogy belefáradt a lelki felemelkedés és a tőle remélt fizikai jobblét megvalósulásának szorgalmazásába, és saját lelkierője fogytával lemondott a kolozsvári püspöki székről, és

¹⁶ I. m. 12.

¹⁷ I. m. 10.

¹⁸ REMÉNYIK Sándor (1931): *Magunk revíziója*, In: *Pásztortűz*. 1931. 5. 101. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf230.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

debreceni tanárként folytatta küldetését.¹⁹ Távozását követően voltak, akik elbizonytalanodtak, de hivatali utódja felismerte, és továbbra is értékesnek tartotta a *Magunk revíziójának* pozitív üzenetét.²⁰ A két világháború között ezek a gondolatok több más nemzetnevelő gondolkodónál visszhangra találtak. Egyik legkövetkezetesebb továbbgondolója az a Karácsony Sándor, aki református világnézete által átítatott pedagógiai tudását nemzedékek sorának adta tovább, ameddig a totalitárius rendszer el nem hallgattatta. Az először 1942-ben megjelent kötetének a címe is beszédes, hiszen az *Ocsúdó magyarság* utal arra, hogy népe éppen valamiféle kóros álomból ébredszik. A kötetbe foglalt írásokból aztán egyértelművé válik, hogy a pedagógus tudatosan akar hozzájárulni a felébredéshez, és igyekszik öntudatra téríteni az övéit azáltal is, hogy saját, immár idősödő, a traumákat átélt nemzedékét író-tanár társához hasonlóan önvizsgálatra és bűnbánatra inti. „A nevelőnek, ha igazán és őszintén szolgálni akar növendékeinek, töredelmes penitenciát kell tartania... keressük és találjuk meg a hibákat, amelyeket én, a megelőző generáció követtem el, együtt. A tanulságok, amelyekkel én neked, ifjúság, szolgálhatok, a hibáim és bűneim negatív tanulságai.”²¹

Továbblépés

A továbbiakban az idézett alpművek nem kronológiai sorrendben következnek, hanem a gondolatok egymásba illeszkedése mentén. A közelmúltban látott napvilágot az Amerikában élő magyar-zsidó származású klinikai pszichológusnak *A döntés* című

¹⁹ Makkai Sándor 1936-ban mondott le az Erdélyi Református Egyházkerület püspöki székéről, és a következő év tavaszán valóságos sajtólavínát indított el a repatriálása miérettjehez kapcsolódó cikke, amelyben a kisebbségi lét lehetetlenségére mutat rá az akkori viszonyok közepette: MAK-KAI Sándor (1937): Nem lehet, In: *Látóhatár*. 1937. 2. 49–53. Közvetlenül utána, de jóval később is rengetegen szólalnak meg, akik megértik, részben vagy egészen egyet értenek vele, félreértik vagy egyenesen korholják érte, vagy a *Magunk revíziójában* írtakat is számonkérlik tőle. A Nem lehet-vitáról lásd bővebben: CSEKE Péter (1989): Egy létparadoxon megoldási kísérletei, In: CSEKE Péter – MOLNÁR Gusztáv (szerk.) (1989): *Nem lehet ... A kisebbségi sors vitája*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó. 5–20.

²⁰ Vásárhelyi János sajtónyilatkozata a Makkai-ügyről, In: CSEKE Péter – MOLNÁR Gusztáv (szerk.) (1989): *Nem lehet ... A kisebbségi sors vitája*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó. 167.

²¹ KARÁCSONY Sándor (2002): *Ocsúdó magyarság – Szokásrendszer és pedagógia*. Budapest, Széphalom Könyvműhely. 76.

könyve, amelyben életrajzi visszaemlékezései és klinikai tapasztalatai alapján rajzolja meg a válságból kivezető utat. A szerző, Eva Edith Eger, egyike az auschwitzi haláltábor túlélőinek. Azon kevesek közé tartozik, akiknek nemcsak fizikailag, de lelki értelemben is sikerült továbblépni. A korábban említett válsághelyzetek és az általa átélt szörnyűségek milyenségét nem lehet, és nem is kell összemérnünk, de maga az író nő ajándékozta meg az olvasóit azzal, hogy az ember által megtapasztalt különféle szenvedésnek megfogalmazta az általánosan érvényes tanulságát: „A szenvedés univerzális. Azt azonban eldönthetjük, áldozatok leszünk-e. Különbég van az áldozattá válás és az áldozattudat között ...[...]... Ezzel szemben az áldozattudat belülről fakad. Senki más nem tehet minket áldozattá, csakis mi magunk. Nem attól leszünk áldozatok, ami történik velünk, hanem attól, hogy úgy döntünk: belekapaszkodunk az áldozattá válásunkba.”²² Mindhárom eddig idézett szerző művében közös, hogy erőteljesen bírálják azt a fajta múltba tekintést, amely meggátolja a továbblépést. Az amerikai szerző mind a saját példájával, mind a páciensei révén olyan patthelyzeteket írt le, amelyekben a szenvedőknek semmi lehetőségük nem maradt a veszély elhárítására, önhibájukon kívül kerültek válsághelyzetbe, tehát a múlt eseményeit nem irányíthatták. Szörnyű és általános tapasztalatként mutatja be azt is, ahogyan a múlt kísért, és mind az önsajnálát, mind a bosszúvágy által foglyává akarja tenni az embert, de a felszabadító felismerést is közli: „... az azonban hatalmunkban áll, hogy mi határozzuk meg a traumát követő életünket ... dönthetünk úgy, hogy a saját börtönőreink leszünk, vagy dönthetünk a szabadság mellett... [...]... A szabadságunk abban áll, hogy elfogadhatjuk azt, akik vagyunk, és amit tettek velünk, hogy aztán tovább léphessünk.”²³

A három idézett szerző gondolatai másik lényeges ponton is találkoznak, ugyanis mindhárman összekötik a továbblépést a gyermekkel, az ifjúval. A pszichológusnő a bennünk élő gyermekig megy vissza. „Mi dönthetjük el, mire tanítsanak minket a borzalmak. Taníthatnak arra, hogy megkeseredjünk fájdalomunkban és félelmünkben. Hogy ellenségesekké váljunk. Lebénuljunk. Vagy arra, hogy megőrizzük a gyermeki részünket, az élénk és kíváncsi részünket, azt a részünket, amelyik ártatlan.”²⁴ Öröm az ürömben, hogy a gyermeki ártatlanság, az előítéletmentes viszonyulás kíváncsian várja a jövőt, és tettere kész – ezért mindenkinek érdemes önmagában előkeresni ezt a gyermeki énjét.

²² EGER, Edith Eva (*2017): *A döntés* (Eredeti címe: *The Choice. Embrace the Possible*). Open Books. 26.

²³ I. m. 267, 305.

²⁴ I. m. 78–79.

A két nagyhírű tanár értelemszerűen hosszabban időzik az ifjagnál, Makkai és Karácsony Sándor is külön esszében tárgyalja az ifjúság lelkét, nevelését érintő kérdéseket, hiszen jól látják, hogy közösségként, nemzetként egyetlen esély a továbblépésre, ha az ifjúság nevelésénél a szülők, tanárok „öreg”, azaz megsebzett nemzedéke felelősségteljesen jár el. Karácsony Sándor a két nemzedék közötti különbséget a bibliai kép, a jóeli prófécia segítségével állítja ellentétbe. A vénekről úgy beszél, mint akik álmokat álmodnak. Azzal vádolja őket, hogy egészségtelen a történelemszemléletük, önmagukra, mint igazságtalanul szenvedő áldozatokra tekintenek, saját múltjukban annyira nem érzékelik az önnön hibáikat, hogy még késztetést sem éreznek arra, hogy ezeket a jelenben, a jövőben meg ne ismételjék, sőt helyettük valami hatékony, új továbblépési stratégiát dolgozzanak ki. Az „öreg” álmai között néven nevezi a revizionista törekvéseket, de a Duna-népek összefogásának a világháború közötti években utopisztikusan ható képzetét is. A meddő múltba révedés, a semmit nem mozdító merengés akadály, holott ezzel párhuzamosan azt érzékeli, hogy az ifjakban még megvan az egészséges prospektivitás, előítéletmentes tenni akarás és hatékony cselekvési módszerek. Az ifjacról a jóeli prófécia másik fele jut eszünkbe: „... ifjaitok látásokat látnak” (Jóel 3,1). „A mai ifjúság lelki arcán a látások generációs tudata a legmarkánsabb vonás” – állapítja meg a nevelés elkötelezett szolgálója.²⁵ A vének nemzedékének esetében lemond arról, hogy megváltozzanak, és képesek legyenek az ifjak vízióinak a meglátására, de jelzi, hogy aki igazán szereti az ifjakat, és segíteni szeretne nekik, annak részéről a legfontosabb cselekedet, ha felhagy az álmaival, mintha azt tanácsolná, hogy legalább az ifjakat ne fertőzze senki a saját beteges múltba révedésével. „Az álom a vízió gyilkosa, mert azonos értékű és erejű, de ellentett előjelű. Adjuk fel álmainkat, és higgyünk az ifjúságban. Ez a nevelő legnagyobb odaadása, és ez a növendék legnagyobb fokú növelése.”²⁶

A *Magunk revíziójának* utolsó esszéje is arra sürget, hogy a nevelők nemzedéke mondjon le a tekintélyelvűségről, sőt a saját korábban vélt igazáról is. „Az állások és helyzetek tekintélye megrendült, mert sohase is önmagából fakadt, hanem abból az erkölcsi hatalomból, amelyet kifejezett.”²⁷ Milyennek képzeled el a feladatát jól végző szülőt, nevelőt? „Az új nevelőnek nem »vezetőnek« kell lennie, hanem »kísérőnek« — interpretálja újra Makkai a rousseau-i gondolatot. Olyan legyen, mint a jó pásztor, aki követi a

²⁵ KARÁCSONY (2002), 53.

²⁶ I. m. 79.

²⁷ MAKKAI (1931a), 34.

nyáját, vigyázva arra, hogy rossz útra ne térjen, szakadékba ne zuhanjon.”²⁸ Makkainak is mint valláspedagógusnak egyik vesszőparipája a gyermekek/ifjak ismeretének követelménye. Előrevetíti ezzel többek között az életkori sajátosságok ismeretének szükségességét, amely mára a pedagógiai szakirodalomban közhelynek számít. Makkai ugyanakkor az ifjak „másságát” hangsúlyozza, amelyet minden nevelőnek ismernie kellene, és ez nem más, mint az előítéletmentességben megnyilvánuló romlatlanság. Nehezményezi, hogy a szülők és nevelők nemzedéke nem tud jó pásztor lenni, mert nem ismeri eléggé az ifjúság lelkét, nem érzékeli a benne rejlő értéket. Megállapítja, hogy „az ifjúság a szeretetet szomjúhozza”, majd megkérdi, hogy „Tudjuk-e mi úgy szeretni az ifjúságunkat, hogy érettük gyűlölni tudjuk a saját bűneinket és az ő életükért magunk is megújulunk? Ez a mi nevelésünk revíziójának titka.”²⁹ Az ifjúság iránti szeretet tehát megköveteli a saját bűnök elhagyását, amelyek közt az egész kötet végkicsengése értelmében első a helytelen, meddő műltszemlélet. A megújulás ilyenként önnevelést is jelent, a gúzsba kötő múltba nézés helyett az építő előretekintés, továbblépés melletti döntést.

Összegzés

A fenti tanulmány kilenc évtized három jelentős írásának gondolatait idézte meg, sőt egy közel háromezer éves bibliai történethez is visszanyúlt a válsághelyzetekből történő továbblépés lehetőségeit kutatva. Régi és új tünődések összecsengenek abban, hogy amikor a múlt történéseit vizsgáljuk, csak a tükörbe nézésnek van igazi értelme, a saját hibáink és tévedéseink el- és beismerésének, mert ezáltal esélyünk lehet ezek kiküszöbölésére, a káros beidegződések felszámolására. A múlt csalóka délibáb is lehet, rabjává is ejtheti a visszatekintőt, ezért érdemes azt a bölcs felismerést megfontolni, hogy a történések tőlünk független mozzogóknak, mások tetteinek nem szabad a rabságába esni, mert hínárként lehúznak, megbénítanak, az önsajnálta, örökös áldozati szerepbe vagy a bosszú örvényébe taszítanak. A továbblépés titka, hogy az önvizsgálatot követően a jövőbe tekintsünk, keressük meg azokat a közeli és távoli célokat, amelyekhez a tiszta szívű,

²⁸ PUKÁNSZKY Béla (1990): Makkai Sándor nemzetpedagógiája, In: *Módszertani közlemények*. 30. 5. Szeged. 318. http://acta.bibl.uszeged.hu/27696/1/modszertani_030_005_317-320.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).

²⁹ MAKKAI (1931a), 34.

Istennel és emberrel megbékélt, erkölcsileg megerősödött embert minden kis lépés, jókedvvel elvégzett feladat közelebb viszi. A túlélők és továbblépők a retrospektivitás, a meddő múltba nézés helyett a prospektivitás, a szorgos jövőépítés emberei.

Felhasznált irodalom

- ADORJÁNI Zoltán (1996): Makkai Sándor (1890–1951), In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyosságot nyertek – A Kolozsvári Református Theológia tanárai 1895–1948*. Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet. 206–234.
- CSEKE Péter (1989): Egy létparadoxon megoldási kísérletei, In: CSEKE Péter – MOLNÁR Gusztáv (szerk.) (1989): *Nem lehet ... A kisebbségi sors vitája*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó. 5–20.
- EGER, Edith Eva (⁴2017): *A döntés* (Eredeti címe: *The Choice. Embrace the Possible*). Open Books.
- FEKETE Károly, ifj. (2000): *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület.
- (2008): *Tudománnyal és a hit pajzsával*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület.
- HORNYÁK Árpád (2020): A 20. század legnagyobb tömeggyilkosa: a spanyolnátha, In: *Újkor.hu*. 2020-05-27. <https://ujkor.hu/content/20-szazad-legnagyo-b-tomeggyilkosa-spanyolnatha> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- KARÁCSONY Sándor (2002): *Ocsúdó magyarság – Szokásrendszer és pedagógia*. Budapest, Széphalom Könyvműhely.
- KOZMA Zsolt (2001): Makkai Sándor egykor és most – Még egyszer a Magunk revíziójáról, In: *Önazonosság és küldetés*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 109–114.
- LUKÁCS Olga: Az erdélyi magyar egyházak kisebbségi sorsból adódó összefogása az 1918-at követő korszakban, mint történelmi megbékélési forma, In: *Studia Univ. Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2020. I. 17–25.
- MAKKAI Sándor (1931a): *Magunk revíziója*. Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh.
- (1931b): Erdélyi református problémák, In: *Protestáns Szemle*. 40. 5. 357–374.
- (1937): Nem lehet, In: *Látóhatár*. 2. 49–53.
- MÓRICZ Zsigmond: *Magunk revíziója – Makkai Sándor könyve*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00513/16007.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.01.30.).
- NAGY Géza (1937): Tizenöt év a Lelki Egyház szolgálatában, In: *Akik kösziklára építettek – Egyháztörténeti dolgozatok*. Kolozsvár. 221–241.

- PUKÁNSZKY Béla (1990): Makkai Sándor nemzetpedagógiája, In: *Módszertani közlemények*. 30. 5. Szeged. 317–320. http://acta.bibl.u-szeged.hu/27696/1/modszertani_030_005_317-320.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- PÜSÖK Sarolta (2020): To Serve with Words, Letters and Deeds – The First Stage of the *Református Család* (Reformed Family) Magazine’s Publication (1929–1944), In: *Studia Univ. Babeş–Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 2020. 2. 107–126. DOI: 10.24193/subbtref.65.2.06.
- REMÉNYIK Sándor (1931): Magunk revíziója, In: *Pásztortűz*. 1931. 5. 100–102. http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1230.pdf (utolsó megtekintés dátuma: 2022.01.29.).
- Vásárhelyi János sajtónyilatkozata a Makkai-ügyről, In: CSEKE Péter – MOLNÁR Gusztáv (szerk.) (1989): *Nem lehet ... A kisebbségi sors vitája*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó. 165–167.

KOVÁCS Ábrahám¹, SZILÁGYI Ferenc²:

Identity, Ethnicity, and Religious Changes in Bihor County, Romania.

Reflections on the Changes of Romanian and Hungarian Christian Denominations in Bihor County during the 20th Century. The Case of Érselénd/Şilindru^{*}

Abstract.

The purpose of the research is to offer a three-dimensional examination of a chosen population's make-up, examining ethnicity, native language, and religious denomination during the 20th century in the Romanian Bihor County. This paper examines the changing process of how identity in Érselénd/Şilindru was influenced by outside forces coming from different social, political, religious, and even economic directions. The village was chosen, as it was originally a Ruthenian-speaking Greek Catholic settlement that moved to the Hungarian Kingdom centuries ago. They kept their religious identity but became Hungarian-speaking people. Then, during the twentieth century, this homogenous settlement, due to external political, historical, and economic influences, experienced a profound change to a degree that had not been predicted. However, this fragmentation into various Christian denominations, the changes of language and ethnic identity clearly demonstrates the complex history of the geopolitical region of Partium, Romania.

Keywords: Greek Catholics, identity change, Ruthenians, minority, religion, ethnicity, Partium

¹ Professor of Historical and Doctrinal Theology, János Selye University, Slovakia

² Associate Professor of Geography and Economics at Partium Christian University, Romania

^{*} The research was supported by Pallas Athéné Domus Educationis Foundation, Hungary (PADE 113/2019-09.23).

Introduction

Both politicians and scholars often do not have an in-depth knowledge of the life, religion, and culture of their neighbors, not to mention commoners (a slightly odd use of this word in this context). Hungarian Reformed people tend to think that they know the neighboring Orthodox Romanian people, yet they never really crossed the boundaries set by the religious, ethnic, and social context in their villages, small towns, or even in big cities. A Reformed parishioner never goes to a Romanian Orthodox church and observes its liturgy. To participate in their religious community is unimaginable. Nonetheless, the same is true for Romanians adhering to their deeply appreciated cultural-religious background. Bridges, if they exist at all, are often very narrow, fragile, and shaky. To be truly multicultural is to seek to obtain an increasingly deeper knowledge of the other. Furthermore, in a modern world, it would be desirable to see how the other's cultural, linguistic, ethnic, and religious identity and orientation is really appreciated. Today's Romania, like many other countries in Central and Eastern Europe, or even in the Balkans, has a centuries-old history of coexistence of a huge array of religious and ethnic groups. Moreover, it is a well-known yet suppressed knowledge by nationalist historiographers that these communities often intermingled or, either partially or profoundly, changed identities, which came to the fore through changes in language (vernacular language), religion, and culture. Owing to romanticism and nationalism, nation-states began to present such a history starting from the 19th century. This tendency has gained more impetus – especially as a result of the impact of the two world wars, the citizens of a given country seem to believe that only their own people, ethnic group, religious denomination, and language existed there. Nationalist historians – Romanians, Hungarians, Slovaks, Czechs, and many others – overtly emphasize the presence of *their nations*, wherefore the histories presented are either exaggerated or one-sided. This cultural, social, and microhistory of a chosen village, Érselénd/Șilindru, in the Partium Region in Romania attempts to draw attention to how fragile the latent argument is in various nationalist historiographies, according to which people in a given country are a direct descendent of a people from the ancient past. It is not to deny any proven or reckoned continuity of a nation. Rather, the aim of the paper is to show that in every century identities did change. Before offering a case study, our intention is to provide a context where linguistic, religious, and cultural changes took place in the chosen Transylvanian, more precisely in the Partium region.

Transylvania or/and Partium? A Known but Unknown Region Even for Locals?

The aforementioned vast region has seen a profoundly intercultural, multicultural, and interethnic existence for the past centuries. Before trying to define what the Partium area means, we turn to the larger geographical entity, Transylvania, which in the popular mind incorporates, although wrongly, what is perceived historically as Partium. *Encyclopaedia Britannica* states: “*Transylvania*, Romanian *Transilvania*, Hungarian *Erdély*, German *Siebenbürgen*, historic eastern European region, now in Romania. After forming part of Hungary in the 11th–16th centuries, it was an autonomous principality within the Ottoman Empire (16th–17th century) and then once again became part of Hungary at the end of the 17th century. It was incorporated into Romania in the first half of the 20th century.”³

First, we deem it instrumental to use a well-known reference work that Google may bring up. It has been selected on purpose, as most people gain information about the other in such a way [alternative suggestion – this is a common source of finding out information]. Another encyclopedia entry states: Transylvania “is a multi-ethnic region located in the present-day state of Romania. Its principal ethnic groups, or nationalities, are Romanians, Hungarians, and Germans; there are also Serbs, Gypsies, and Jews in the Region, as well as small numbers of others (such as Armenians). It is difficult to give basic facts about Transylvania, since members of the different groups – particularly the Romanians and Hungarians – disagree on fundamental points of information.”⁴ Needless to say, this short summary is useful yet far from being comprehensive even in a concise way. We shall return later to this issue.

Let us address some vital issues that influence our micro-historical-social and religious research. Terminology is crucial since each geographical, political, or historical term carries an element of cohesion and integration regardless of political will, wish, and wit. Geopolitical terms such as Transylvania or Partium need to be elaborated, just as geographical terms such as the Great Hungarian Plain, and within it the Nyírség, which

³ <https://www.britannica.com/place/Transylvania> (last accessed: 23 April 2021).

⁴ <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/transylvanian-ethnic-groups> (last accessed: 23 April 2021).

is a geographical area situated in Szabolcs-Szatmár-Bereg and partly in Hajdú-Bihar counties of present-day Hungary and in Szatmár County in Romania.⁵ With these in mind, we state first and foremost that the geographical and political boundaries of Transylvania have not been consistent throughout its history, and even today they do not overlap entirely. The geographical parameters of Transylvania are defined by the encyclopedia that Google shows us among the first results as follows: “Transylvania thus defined lies between approximately 45.5° and 48° N and 20.5° and 26° E. It occupies 41.9 percent of the total surface area of Romania. The climate is continental, with relatively dry, warm summers and cold winters.”⁶ Compare this summary with the political and geographical definition of Transylvania provided by *Encyclopedia Britannica*: “The region, whose name first appeared in written documents in the 12th century, covered a territory bounded by the Carpathian Mountains on the north and east, the Transylvanian Alps on the south, and the Bihar Mountains on the west. The neighboring regions of Maramureş, Crişana, and Bánát have also, on occasion, been considered part of Transylvania.”⁷ This is a more nuanced description of the complexity of what the term Transylvania means, yet the first of the more meticulous ones in terms of geographical preciseness. However, it is surprising that in the above-mentioned definitions the region called Partium is mentioned nowhere. This suggests that a historical, geographical, and cultural region has perhaps escaped the minds of even the intelligentsia.

Historically, the Partium region was a buffer zone between part of the Hungarian Kingdom that had been occupied by the Ottoman Empire, and its vassal state, the Transylvanian principality ruled almost entirely by Hungarian princes, where its north-eastern part overlapped with the two aforementioned political entities and stretched long into the Austrian-Habsburg-dominated part of the northern region of the Hungarian Kingdom, which had come under the rule of another invading empire. Therefore, each of the three political entities claimed and owned a smaller or a larger part of it.⁸

⁵ This sandy geographical area is clearly visible that is bordered by Bodrogekő and Rétköz on the north, Beregi-sík and Szatmári-sík on the east, and Érmellék, Hajdúság, and Hajdúhát on the south.

⁶ <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/transylvanian-ethnic-groups> (last accessed: 7 May 2021).

⁷ <https://www.britannica.com/place/Transylvania> (last accessed: 23 May 2021).

⁸ BARTA, Gábor et al. (1989): *Erdély rövid története*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

In 1570, the Treaty of Speyer ended the warfare between the Austrian Habsburg Monarchy and the Hungarian Szapolyai families. It is the very first treaty that mentions Partium as a region, referring to János Zsigmond Szapolyai as *princeps Transsylvaniae et partium regni Hungariae dominus*, that is, Prince of Transylvania and ruler of parts of the Kingdom of Hungary.⁹ Unfortunately, Szapolyai agreed in the treaty that upon his or his successors' death Transylvania would come into the possession of the Habsburg ruler, who cunningly obtained the title of King of Hungary. Soon after Szapolyai's death, a powerful local landlord who had vast estates in Partium and Transylvania did not subject the newly created political entity to direct Habsburg rule; rather, he chose and consciously accepted the Ottoman Empire's "protection". This means that throughout its history the Hungarian Principality of Transylvania was a tributary of the Ottoman sultan.

From the beginning of the rule of Prince István Báthory (1571–1586), Transylvania emerged as a semi-independent political entity since neither the Habsburgs were able to control it nor the Ottoman Sultan showed greater interest than allowing it to develop into a vassal state paying annual tributary to the Sultan, thereby recognizing its authority as a controller. Taking a closer look into what constituted the emerging geopolitical area, it can be stated that the Partium region consisted of five countries of the mediaeval Hungarian Kingdom: Bihar (Bihor), Middle Szolnok (Közép Szolnok/Solnocul de Mijloc) Kraszna (Crasna), Máramaros (Maramureş), and Zaránd (Zarand), to which the Kővár region (Kővár vidéke), Karánsebes (Caransebeş), and Lugos (Lugoj) counties were added.¹⁰

⁹ BAKK, Miklós – SÜLI-ZAKAR, István – SZILÁGYI, Ferenc (2020): *Partium Borders, Ethnic Groups and Territorial Development*. Budapest, Károli University. 182.

¹⁰ SZILÁGYI, Ferenc (2004): A Historical and/or a Developmental Region? In: Süli-Zakar, István (ed.): *Cross-Border Co-operations – Schengen Challenges*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 139–143.

A Treasure of the Past or Even the Present? The Ethnic, Religious, and Cultural Diversity of the Larger Region, Transylvania

Transylvania, which has been an integral part of Romania since 1920, has been home to Romanians, Hungarians, Szekler Hungarians, Armenians, and Jews from Sephardim, Askenazi, or Hassidic religious affiliations, whose origins can be traced to different geographical locations. Furthermore, Germans of various backgrounds, such as Saxons (Universitas Saxonum in Hermannstadt/Nagyszében/Sibiu, Kronstadt/Brassó/Braşov, and the like), the Anabaptist Germans from Moravia founding the settlement in Alvinc, or the Swabians of Bánát and Bácska, and many other German-speaking Austrian Protestant groups, have also lived in the region for centuries. There were also Ruthenians, Serbs, Poles, and Gypsies, all of whom contributed to the rich and colorful historical picture of Transylvania that cherished or tolerated national identities to various degrees under Hungarian rule in Transylvania.

Most of the aforementioned nationalities inhabited the smaller but still large and significant geographical area named Partium, which is often, but wrongly, equated in popular speech and writings with Transylvania. This vast area named Partium was and still is, to some degree, a haven, and it was a welcoming area to many ethnic and religious minorities. Though the histories of the Szekler Hungarians, Hungarians, Romanians from Maramureş, Făgăraş, and Germans are thoroughly documented, the histories of the Jewish people and that of the Armenians are less well researched. Even less is known about the Slovaks who were settled under the Magyar landlords, the Bánffys, in Nová Hutá, Şinteu, Sólyomkővár in Upper Hungary (Sáros, Gömör, and Zemplén counties)¹¹ in 1817. It is likely that the former settlement that perished in the turmoil of history may well have been a Romanian village. The very existence of Slovaks today in the Partium is one of the more interesting, less known, multicultural realities of the Partium region.¹² To this day, the Romanian government too has a Slovakian consulate for this tiny minority in the Nagyvárád/Oradea Castle, an iconic place of Hungarian Protestant and

¹¹ Now these historic counties of the Hungarian Kingdom are in Slovakia: some of them are entirely on foreign lands while others only partially.

¹² BAKK, Miklós – SÜLI-ZAKAR, István – SZILÁGYI, Ferenc (2020): *Partium Borders, Ethnic Groups and Territorial Development*. Budapest, Károli University. 181–264.

Roman Catholic history. The very existence of such a great recognition of other people (Slovaks for instance) shows the complexity of multicultural presence in the city of Oradea/Nagyvárad.

The history of the Jewish people is well documented in the regions of Transylvania and Partium. Since the 19th century, they have contributed considerably to the Habsburg Monarchy, which continued even after the name of the state was changed due to the Compromise (1867) between the Hungarian nobility and the Habsburg Kaiser to Austro-Hungarian Empire. The Jewish communities, as we have alluded to, came from different areas. The Temesvár/Timisoara, Arad communities often had a Sephardim background, tracing their origins back to the hubs of Thessaloniki, Istanbul, and many other cities whereto they had escaped from the Spanish inquisition, leaving a beautiful cultural heritage behind together with the Muslims on the Iberian Peninsula.¹³ The Askenazi Jews of Nagyvárad/Oradea, for instance, came from various areas of Germany, the northern and southern regions of Historic Hungary, and Galicia and then moved to the inner areas of Hungary,¹⁴ while the Hassidim Jews of Máramaros/Maramureş and Szatmárnémeti/Satu Mare had still direct contact to Galicia (Polish and Ukrainian territories), whose boundaries also shifted a lot in the turmoil lasting from the 18th century until the mid-twentieth century. The Jews, regardless of their cultural, religious, and “ethnic” background, have contributed greatly to the economic, cultural, and religious life of the Partium region. The diversity of an “ethnic” group like that of the Jews can be discerned through the beautiful synagogues of various Jewish communities once residing in Nagyvárad/Grosswarden/Oradea, Romania.

The history of the Greek Catholic Romanians and the Orthodox Romanians is also interesting in the Partium region. The Orthodox Romanian and Jewish communities in Maramureş produced a unique culture in Partium and Transylvania. The political interference of the Austrian Habsburgs, the Magyars, the Germans, and various Romanian power players is well documented. Yet, allow us to say, it is a rare occasion where historiographies of various stances may “transcend” their cultural indebtedness to a particular religious, national affiliation or leaning towards a political-historical agenda.

¹³ KOMORÓCZY, Géza (2012): *A zsidók története Magyarországon*. Vol. I–II. Bratislava, Kalligram.

¹⁴ PIETSCH, Walter (1988): A zsidók bevándorlása Galiciából és a magyarországi zsidóság. In: *Valóság*. II, 55. 46–58.

We believe it is important that scholars from different backgrounds come together and write a common history together, appreciating each other's culture, religion, personal worldviews, and nationality.

Some Aspects of Religious, Ethnic, and National Identity

Ethnicity and religious affiliation often went hand in hand in the former Hungarian Kingdom.¹⁵ In other words, if you were a Reformed Calvinist in Transylvania, you were most likely Hungarian. There were no Ruthenian, Polish, or Romanian Calvinists to the popular mind.¹⁶ If you are an Orthodox, today's people of Romania assume you must be Romanian. This assumption stands, although the most educated people know that Serbian Orthodox also reside in Romania. However small the community may be, they are Orthodox but not Romanians. The picture is even more colorful since we have not mentioned other ethnic groups practicing the eastern Orthodox faith in Transylvania or in Romania at large such as Ukrainians, Bulgarians, and the like. To be a Unitarian meant that a person was usually a Hungarian or Szekler Hungarian. Greek Catholics were usually Romanians or Ruthenians. Notably, there were and still are Greek Catholics whose mother tongue was and is Hungarian. Last but not least, to be a Lutheran meant that a person probably belonged to a German Saxon ethnic group whose ancestors had migrated to places like Szászskézd, Szászórbó, or Szászsepsi. They were settled by Hungarian King Géza in the 1100s. This is attested by *Andreanum*.¹⁷

¹⁵ BENKŐ, József (1999): *Transilvania specialis: Erdély földje és népe II*. Transl. and ed. by György Szabó. Bucharest–Cluj-Napoca, Kriterion.

¹⁶ Historical data is different since it is known there were some small but existing Romanian-speaking Reformed groups during and after the Reformation, but their significance is rather a historical curiosity and an interesting development, and not a living reality for a vast number of people from a given ethnic group. Also, Slovaks were affected by the Reformation, and even today there are Slovakian-speaking Reformed communities. Despite these facts, the general perception of the aforementioned statement is in the public mind.

¹⁷ Privilege, a letter of donation of special rights issued by András II in 1224. He referred to the already given privileges of the Saxons by a former Hungarian King, Géza II.

Later, other Hungarian kings also gave special privileges to German Saxons,¹⁸ who built the beautiful German Saxon heritage seen, for instance, in Hermannstadt/Nagyszeben/Sibiu, which was the cultural capital of Europe and is situated in Transylvania, part of today's Romania. Yet, for people in Central Europe, not to mention the West, it is little known that Hermannstadt is, *in fact*, a treasure of neither Hungarian nor Romanian but of Saxon cultural heritage, far away from current Germany's present territory.

The (hi)story of Armenians, who were relocated to Transylvania from the distant region of Caucasus, is also fascinating. "The Armenian population, which settled in the Carpathian Basin in the Middle Ages, mainly consisted of merchant families. Later, in the 17th century, the region saw another significant influx of Armenians, and thereafter a handful of relatively large Armenian communities flourished."¹⁹ Their cultural heritage is seen in *Hayakaghak*/Հայաստան/Szamosújvár/Gherla, Erzsébetváros/Elisabethstadt/ Dumbrăveni, and many other towns across Transylvania. Nonetheless, they also lived in Moldova, Bessarabia, and Wallachia.²⁰ In Transylvania, they became Roman Catholics but, again, religious identity came with a cost.²¹

The history of the Greek Catholic Church deserves attention as we get closer to our research subject, the village of Érselénd/Şilindru, which was originally a Ruthenian settlement. By Habsburg royal interference as well as home-grown movements in certain areas, a new Christian denomination came into being out of the national Orthodox churches in the region: in Transylvania, Partium, Bánát, and the Subcarpathians alike.²² Romanians, Ruthenians, Serbs, and Hungarians came under the various forms of mostly

¹⁸ BLAZOVICH, László (2005): Az Andreamum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: *Erdélyi Múzeum*. 67, 3–4. 5–14.

¹⁹ KOVÁCS, Bálint (2016): *Az irodalom és vallás kulturális közvetítő szerepe az erdélyi örmények integrációja során a 18. században*. PhD dissertation, Pázmány Péter University.

²⁰ DJUVARA, Neagu (1995): *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne* (Between East and West. The Romanian Principalities at the Beginning of the Modern Era). Bucharest, Editura Humanitas. See also: GRIGORIAN, Tigran (1993): *Istoria și cultura poporului Armean* (The History and Culture of the Armenian People). Bucharest, Editura Științifică.

²¹ NAGY, Kornél (2011): The Catholicization of Transylvanian Armenians (1685–1715): Integrative or Disintegrative Model? In: Barszczewska, Agnieszka – Peti Lehel (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Cluj-Napoca, ISPMN. 33–56.

²² PIRIGYI, István (1991): *A görögkatolikus magyarság története*. Vol. 2. Budapest, Ikva.

but not exclusively ethnic Greek Catholic churches.²³ It is our intention to demonstrate how identity shaped and formed a people during the turmoil of the 20th century, which resulted in changes (social, religious, language, and economic) that presumably had existed in the region.

The Case Study of Érselénd/Şilindru Village in Bihor County

Having described the complexity of the multicultural ethnic, religious, and cultural aspects of the Partium and Transylvanian region, now we shall turn to the micro-history of a village of Ruthenian origins, named Érselénd/Şilindru, in Bihor County, which is located in the Partium region of today's Romania. The purpose of this micro-historical research that relies on social, religious, and statistical data is to offer a three-dimensional examination of the population's composition of the chosen village. The three aspects that the paper seeks to explore are ethnicity, native language, and denomination. It is argued that these three aspects were exposed to vast changes during the 20th century in the Romanian Bihor County within the Partium region.

To set the immediate context, it must be underlined that the religious, linguistic, and ethnic change in the village were caused mainly by global and European social-political changes – for instance, World War I and II, followed by the multiple border modifications and territory reattachments, as well as the changes in the ideological, political structures and in the system of government. Up until the Treaty of Trianon in 1920, Bihor County was part of the Kingdom of Hungary. Soon, the larger, eastern part of the county was attached to Romania, and the smaller part remained in Hungary. In 1940, the Second Vienna Award reattached the formerly separated greater part to Hungary due to the intervention of German hegemony. However, five years later, in 1945, Romania once again had authority over the newly gained territories. Thus, there was a strong conflict between Hungarians and Romanians over the Transylvanian and Partium region, which was settled internationally by superpowers favoring the Romanians.

²³ PIRIGYI, István (2001): *Görög katolikusok Erdélyben és Kárpátalján*. Debrecen, Debreceni Görögkatolikus Egyházközség.

As a result, a more than a thousand-year-old entity, the Kingdom of Hungary was undermined, and its formerly integral territories were given as a reward to the newly emerging nation-states, formations that had never existed in history before. The new Romanian nationalist administration was swift to control the area by all means between the two world wars. Then, the Romanian communist takeover brought significant changes for all ethnic groups, the most well-known being the issues related to Romanian, Hungarian, and German people. Finally, the last significant turning point in the history of Transylvanian and Partium region was the change in politics, that is, the official collapse of the communist Ceaușescu regime in 1989.²⁴

From an ethnic point of view, two populous communities live together in the county of Bihar: Romanians and Hungarians. However, smaller indigenous nationalities – as we had already mentioned – can also be found here, as Swabians and Slovaks still exist in the region although their numbers are reduced or remained small like that of the Slovaks. However, there is a growing population, the Gypsies, who use Romanian, Hungarian, and/or their own Romani languages. Their identity, a nation that speaks various languages as their mother tongue, also merits further research. From a denominational view, the multi-layered social-religious component is more significant. For instance, Nagyvárad/Oradea, which is located in the middle of the Partium region, is a good example. It is a beautiful episcopal county town of four historical churches: it was a Roman Catholic episcopate for 900 years, a Greek Catholic one for 250 years, and an Orthodox and a Calvinistic episcopate were also present for 100 years. Although an episcopate was organized fairly recently in Nagyvárad/Oradea, Reformed religious communities have existed in the town since the Reformation, i.e. earlier than many other denominations. Our point is not to argue who were here first. Rather, it is to state that various nations and ethnicities related to the Christian religion have coexisted in the same city for a long time. It is vital to highlight that nowadays neo-Protestant churches, such as the Baptist, Adventist, and Pentecostal, have also a very strong presence in the region and in Bihar County.²⁵

²⁴ SZILÁGYI, Ferenc (2019): *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. 282.

²⁵ SZILÁGYI, Ferenc (2005): *Bihar megye felekezeti földrajza*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 101.

In this paper, we would like to present a case study about a settlement called Érselénd/Şilindru as a representative case study of the county's ethnographic complexities. Érselénd/Şilindru is a small village of 1,000 inhabitants. It lies along the Hungarian–Romanian borderline, but it is situated on the Romanian side. In the twentieth century, the changes that occurred in the population's structure completely modified and restructured the local community's religious, ethnic, and linguistic landscape. This change made the formerly homogeneous community heterogeneous. The remaining sections of this paper examine the process of how identity in Érselénd/Şilindru was influenced by external forces coming from different social, political, religious, and even economic directions. We are in the initial phase of our research, yet we intend to share the research findings so far.

The Ruthenians Who Became Hungarians

Érselénd/Şilindru was originally inhabited by neither Romanians nor Hungarians. Thus, the contested and futile question about who was here first, raised by nationalist historians (on all sides), is irrelevant when a scholar conducts micro-historical research. The earlier devastated land was populated by the Greek Catholic Ruthenians, who arrived from the actual territory of Zakarpattia Oblast (former Ung, Bereg, Ugocsa, and Máramaros counties of the Hungarian Kingdom) in the 18th century.²⁶ The highlanders of the Carpathian Mountains moved into 70–80 settlements on the north-eastern flatlands situated along the banks of the River Tisza in the 18th century. They usually formed smaller or bigger heterogeneous, sometimes homogeneous communities next to the Hungarian population, mostly east of the River Tisza on the lowland named Nagy Alföld (Great Plain) of Hungary. In some places, they settled in such large groups that they soon spread out, and new settlements arose due to overpopulation. As a result, some of the local Ruthenians had begun to see themselves as “indigenous” to the Nagy Alföld, that is, the lowland of the river Tisza area, and spread further into the south-eastern areas. They founded new villages on the territory retrieved from the Ottoman

²⁶ UDVARDI, István (1992): Ruszinok a 18. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. In: *Vasvári Pál Társaság füzetei* 9. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó.

Empire in the 18th century. This southern region, where the second and further waves of Ruthenians moved to, was called the very fertile land of the Banat region of Historic Hungary, which is also east of the river Tisza. The geographical area today belongs to Romania and partially to Serbia.²⁷

It is an intriguing question why there were Ruthenians on the lowland, since they had been a mountain people from the north-eastern area of the Great Plain (Nagy Alföld) and the Carpathian Mountains.²⁸ There is a historical-political reason behind it. This territory was the center of Ferenc Rákóczi's War of Independence (1703–1711), which sought to gain independence for the Hungarian Kingdom against the Austrian Habsburg conquest. Because of the long civil war, a significant number of people died or fled the scene of the war zone, which was on both sides of the banks of the river Tisza. Owing to the fertility of the formerly devastated land, the landlords of the region began to invite various ethnic groups to harvest the fields and cultivate the lands. In actual fact, the so-called Hungarian aristocracy in the region consisted of ethnic Hungarian, German, Romanian, and Slavic magnates whose main interest was to capitalize on their lands and make the best economic gain out of their properties in the eighteenth century. They were not primarily concerned with nationalist feelings that appeared a century later in the region as a result of romanticism and nationalism.²⁹ Having said that, it must be emphasized that one of the first new ethnic groups of the former Hungarian Lowland were the Ruthenians arriving in the geographical region of Nyírség, including Érseklénd/Şilindru, which is situated further in the south-eastern part of the area. However, the Hajdú region of Hungary had seen the settling of the Rác, southern Slavic people, to the middle of the Tisza River Lowland in the 17th century.³⁰ The 18th-century Ruthenian movement is due to the re-conquest of the Hungarian land from the Ottoman Empire. After this territorial gain, newly invited ethnic groups established settlements in other places in the Partium region. In fact, new villages mushroomed on the Great

²⁷ Ibid.

²⁸ Kárpátalja in Hungarian, Zakarpattia Oblast in Ukrainian, whereto the area now belongs.

²⁹ This is not to say that national feelings did not arise in the bosom of Saxon Germans, Hungarians, or Romanians in the 18th century. However, the feudalist chain on people was the first and foremost concern of the people who, of course, often found a ready ally in nationalist aspirations.

³⁰ DUDÁS, Gyula (2011): *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*. Budapest, Historia Antik könyvház.

Plain. The Swabians, a German sub-ethnic group, who were invited by the Károli aristocratic family to settle around Nagykároly/Carei, are a good illustration of the introduction of a new ethnic group into the multicultural face of the region.³¹ Romanians were also seen as cheap labor forces to be invited into the villages of the plain of Szatmár and Bihar counties that had perished during the long decades of war. Here we refer to the fact that the First War of Independence (1703–1711) was preceded by 30 or even 40 years of wars of freedom fight of Imre Thököly. These powerful magnates tried to push out the Turks on the one hand and the Habsburgs on the other. In Szabolcs County, the Ruthenians – who initially came to work there as seasonal workers during the grain harvest – had local knowledge, and the noblemen who owned vast or smaller properties were glad to welcome such a workforce, so they settled them with their families.

The other reason why the Greek Catholic Ruthenian people were preferred over other ethnic groups to settle in the region of the north-eastern areas of the Great Plain was their skillset as mountain people. The sandy soil of the geographic region named Nyírség is of poor quality and is infertile. The earlier shifting sand was planted with an American tree species, acacia, in the 18th century, just as Sámuel Tessedik suggested.³² This seemed to be more economic and beneficial for the estate owners, the upper- and middle-class nobility. This economic “programme” of the aristocracy resulted in the establishment of enormous acacia forests. The Ruthenians, who came from the Carpathian Mountains, knew more about forest agriculture than the land cultivating Hungarians – who concentrated on territories of better quality.³³ Érselénd/Şilindru is located on the southernmost part of the sandy Nyírség. It is known as one of the poorest villages in the area. Owing to this development, in the 18th century, out of the homogeneous Ruthenian communities settled on the north-eastern part of the Great Hungarian Plain, Şilindru is the southernmost one and the only homogeneous Ruthenian community of the former Historic Hungary to be attached to Romania at the time of the Treaty of

³¹ HAULER, Ernst (2004): *Die Abgetrenten Sathmarschwaben*. Passau, E. Hauler. See also: KARDOS, Dezső (2014): *A szatmári német /svábl/ nemzetiségű falvak Vállaj–Mérk–Zajta néprajza*.

³² <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-113.html> (last accessed: 24 May 2021).

³³ https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etnikai_kisebbssegek_magyarorszagon/pages/011_ruszinok.htm (last accessed: 24 May 2021).

Trianon.³⁴ Until the 20th century, the village belonged to the Munkács/Munkachevo Greek Catholic Episcopate, which had been using Slavic as a liturgical language.

Besides the populous Ruthenian communities that moved to the plain and who now started to take after Hungarian communities, some Hungarian-speaking hajdú municipalities³⁵ were Greek Catholics too. These religious communities with different historical and ethnic backgrounds joined forces to start a movement for the foundation of an episcopate of Hungarian language in the 19th century. The goal was only partially reached – the independent episcopate with its seat in Hajdúdorog was founded in 1911; however, the Hungarian language was not canonized, and thus Greek became the official language of the liturgy of the church.³⁶ From this moment on, the village of Érseklénd/Şilindru belonged to this ecclesiastical district too.

During the course of the 19th century, the originally Ruthenian population of Érseklénd/Şilindru linguistically became fully Hungarian, but they kept their Greek Catholic religion. This is a remarkable transition of identity, where the process needs further research if materials are available. Yet, we argue that such a spontaneous assimilation was typical in the Partium region for centuries, and it is believed that while some villages maintained their cultural, religious, and linguistic identity, others underwent profound changes. Érseklénd/Şilindru is a prime example of such a process. The village stayed quasi-homogeneous. In 1890, the village had 893 inhabitants. 888 spoke Hungarian, 3 spoke Romanian, 1 spoke Ruthenian, and 1 spoke Slovakian. Regarding the religious affiliation of the people, the population was not as homogeneous: 663 Greek Catholics, 97 Calvinists, 80 Jews, 50 Roman Catholics, 2 Orthodox, and 1 Unitarian made up the community.³⁷

³⁴ FÉNYES, Elek: Magyarország geographiai szótára. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/fenyas-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/s-8725F/er-selind-8732C/> (last accessed: 5 July 2021).

³⁵ RÁCZ, István (2000): *Parasztok, hajdúk, cívisek: társadalomtörténeti tanulmányok*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. See also: FEKETE, Péter (1939): *A hajdúk és a hajdúkerület történet*. Hajdúböszörmény, Nagy Károly műhelye.

³⁶ <https://byzantinohungarica.com/index.php/az-1918-as-hajdudorogi-schematizmus> (last accessed: 5 July 2021).

³⁷ VARGA, E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–2002*. <http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/bhfelo2.pdf> (last accessed: 5 July 2021).

Changes in the 20th Century

At the beginning of the 20th century, Érselénd/Şilindru was a quickly evolving municipality with populous families. The population in 1910 was only 990. However, only twenty years later, by 1930, it was 1 435, and by 1941 it had grown to 1 610. This was a significant increase in the population. From the middle of the century, a contrary, decreasing, emigrating population characterized the village demographics.

Noticeable changes in the population can be spotted with the arrival of the Romanian state administration from 1920 onwards. There had been a significant change in the legal-ecclesiastical jurisdiction of the parish. It used to belong to the Hajdúdorog Episcopate, which remained after the change of the borders (1920) within Hungary, whereas the settlement itself came under the legal system of Romania, the new country. That had an impact on the ecclesiastical governance. As a result, the Hungarian-speaking Greek Catholic community was transferred to the Romanian Greek Catholic Episcopate in Oradea. Therefore, the liturgical language used in the church was changed to Romanian, thus replacing the former Hungarian liturgy. This in turn contributed to identity change in a peculiar way.

Changes are much more significant in terms of native language and nationality. The Romanian census was executed in 1920. After the Treaty of Trianon, when Transylvania and Partium were annexed to the newly emerging state, the statistics of the new Romania showed a very different picture of the village of Érselénd/Şilindru when compared to the former Hungarian statistics. These Romanian statistics contained the following information: 839 Romanian (!) and only 164 Hungarian inhabitants in the village in 1920, which was known formally as an entirely Hungarian-speaking settlement. If one looks at the statistics between 1880 and 1910, what can be spotted is that in all cases the villager's language was mostly Hungarian. It comes as a surprise that all of a sudden, under the new administration of the new Romanian country (1920), the entire Greek Catholic community of Érselénd/Şilindru exhibits itself as an entirely Romanian-speaking community. In other words, the Romanian state tended to see all Hungarian-speaking individuals as Romanians because their denominational stance, that is, religious affiliation was Greek Catholic. Ethnic, religious, and linguistic ties become simplified when nationalism plays into the picture. This reading does not wish to acknowledge – or is, perhaps, for whatever reason, ignorant of – the fact that in the contemporaneous

Romania, people adhering to Greek Catholicism may have been members of ethnic groups other than the Romanian one. Therefore, entire Ruthenian and Hungarian Greek Catholic communities were “counted” as Romanian Greek Catholics. This matter calls for attention and demands further research in the region.

It is rather interesting that by 1930, this had been somewhat toned down, as 625 people appear as Romanians, 438 as Hungarians, and 268 as Ukrainians;³⁸ at the same time, one can see 58 Germans, 26 Jews, and, for the first time, 20 Gypsies. From a linguistic point of view, the ratio/total percentage is shifted again since the majority of the people are Hungarians (885), Romanians (456), Germans (42), and Ukrainians are only 15.³⁹

The denominational division did not change drastically, but the smaller Christian denominations grew. In 1930, the Greek Catholics were still the strongest, but there was a faster growth in the number of Calvinists (169) and Roman Catholics (186) than it might have been anticipated from the demographic data. In 1930, 33 Orthodox believers were present in the settlement. This is due to the fact that Romanian border guarding soldiers and administration arrived at the village as new, migrant settlers.

Again, political changes influenced the statistical data. Owing to the Second Vienna Award (Vienna Diktat), Transylvania was divided into two on 30 August 1940. Grossly speaking, the northern part was “given” to Hungarians by Hitler’s Germany and the southern part to another ally, the Romanian state, who also fought along with the Nazi Germany. Clearly enough, Hitler as an Austrian learned the Roman and Austrian lesson very well: *divide et impera*. The aspirations of both nations were tied to greater European powers. When Érselénd/Şilindru was returned to Hungary 11 years later, in 1941, the Hungarian census showed a radically different picture of the very same village. Most of the inhabitants were Hungarians (1 489), Ruthenians (65), and Romanians (12). At the same time, not only the ethnic but also the religious affiliation was recorded. What can be seen is that besides the stagnant Greek Catholic denomination

³⁸ By Ukrainians, we mean Ruthenians. They are, in the eye of Romanians, named as such after their origin. Therefore, they are presented as Ukrainians. To be fair, historical sources of Hungary also often speak of Russians from the 18th century, referring to either Ruthenians living in the Subcarpathian mountainous regions or Ukrainians who resided in the former Principality of Halics, which came under Polish rule but often escaped and moved to the Kingdom of Hungary for more favorable economic gains.

³⁹ Ibid.

(1900), the dynamic growth of the two Hungarian denominations continued, which resulted in the following religious composition by 1941: Roman Catholics (264), Calvinists (215). This is explained by the further conversions that took place.

After World War II, the Romanian administration returned, and the communists took over. The censuses leading up to the regime change did not record denominational structures and people's religious affiliation. Therefore, we can only rely on linguistic and ethnic data given in the statistical books of the Romanian and Hungarian states. Before turning our attention to this data, it is vital to mention that it is widely known that the Greek Catholic Church was banned in Romania in 1948 by the Communist Party. Its assets and the majority of the worshippers joined the Romanian Orthodox Church.⁴⁰ This was the reason why Orthodoxy quickly became dominant in Érselénd/Șilindru during the 1940s. It happened despite the fact that the Romanian Orthodox denomination was not even officially present in the village until 1948. This had a profound influence on the identity of people who had to convert against their will. The secularization and confiscation of the lands and the foundation of agricultural cooperatives was also enacted by the communist state. The inhabitants of Érselénd/Șilindru lost their opportunity to earn a living. This had a decisive impact on the ethnic and religious composition of the village. Hundreds of people were forced to commute regularly to the towns or to permanently leave the settlement. Nonetheless, the village did not remain without a population, as the devalued real estate came to be used by Gypsies, who were previously employed as workers. The village's overall population significantly decreased as follows: 1956: 1 650; 1966: 1 545; 1977: 1 283; 1992: 1 019; 2002: 995; 2011: 943 (see *Diagram 1*). In the second half of the 20th century, the Romanian population censuses talked about bipolar linguistic structure (Hungarian majority, Romanian minority) and tripolar ethnic structure (1966: Romanian majority, Hungarian and Gypsy minority). It is interesting to note that the Gypsy population in the village speaks Hungarian.⁴¹ Until 1992, the two Romanian statistics were visibly different. For example, in 1966, the number of Romanians was 798, while the number of people who claimed their native language Romanian

⁴⁰ SZILÁGYI, Ferenc (2003): Görög-katolikusok Bihar megyében. In: Süli-Zakar, István (ed.) *Társadalomföldrajz-területfejlesztés*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 69–80.

⁴¹ SZILÁGYI, Ferenc (2016): Roma népesség a partiumi határmegyékben (Bihar, Szatmár). In: Szilágyi, Ferenc – Péntes, János (eds.): *Roma népesség Magyarország északeleti határtérségében*. Oradea, Partium Kiadó. 49–90., 258.

was only 341; a completely opposite picture could be seen in the case of Hungarians: 698 Hungarians and 1 166 people with Hungarian as their native language. After the fall of communism, the contrast between the various data showed a somewhat moderate picture. It is discernible when the two pieces of information shifted closer to each other in number regarding the case of Romanians: in 2002, there were 233 people with Romanian nationality and 211 with Romanian native language. Hungarians were in dominance again statistically: 487 ethnic Hungarians and 773 having Hungarian as their native language (see *Diagram 2*). By the end of the century, the number of Gypsies grew drastically, mostly strengthening the Hungarian native language group (2002: ethnic Gypsies – 263; having Gypsy as their native language – only 11).⁴² It may be presumed that some former Ruthenian families who had naturally assimilated into Hungarian nationality over a century due to their religious affiliation, i.e. Greek Catholicism, were perceived as a social-religious ethnic group, which may well have been the most open and vulnerable to assimilation *through the change of religious affiliation* to Romanian Orthodoxy. Either a linguistic-ethnic assimilation began first, which was followed by a religious identity change, or vice versa, the result is what matters. Because of its denominational orientation, the Hungarian village of Érselénd/Șilindru was more susceptible to identity change in a change of imperial statehood. When the settlement came under Romanian control from 1920, the religious and ethnic identity shifted to become heterogeneous. Furthermore, while Greek Catholicism is in fact a branch of Orthodoxy shifting from its Byzantine origins to the welcoming hands of Latin Christianity, Roman Catholicism will always be vulnerable to any religious or ethnic encounter in the region. As we have alluded to the “popular mind’s” perception in Romania, Orthodoxy is seen by many as an identity marker, and it is assumed – often even by the everyday people of the country – that all Orthodox people are Romanian, forgetting about reality, the presence of Serbian, Bulgarian, Ukrainian, Hungarian Orthodoxy, and the extremely complex yet beautiful cultural heritage of Greek Catholics who were originally often Ruthenians or ethnic Hungarians.

Within Romanian communism, two main driving forces can be detected. First, there is the agenda of one ideology, one religion, and one nation, on which all nationalist parties insisted in the Eastern and Central European region. Secondly, vernacular Orthodoxy was seen as a vehicle, a cohesive force of confirming true Romanian identity.

⁴² VARGA, E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–2002*.

Ironically, the Romanian Greek Catholic Church fell victim to former and even current nationalist ideas ignoring the very fact that the origin of modern Romanian state owes a lot to the ideology of ancient Romanian past, which was discovered, promoted, and maintained by the Uniate Church in Transylvania.⁴³

To return to the non-Romanian Uniate Greek Catholic Church, that is, the Hungarian Greek Catholics in the village of Érselénd/Şilindru, it becomes clear that they are indeed vulnerable to identity change in a buffer zone of many intermingling ethnic, national, and religious interests. What can be said with certainty is that people in the Partium region did experience multiculturalism living together for centuries, but the turmoil of the 20th century created a different landscape and feelings.

After the collapse of communism in Romania, from 1990, the Greek Catholic Church was allowed to function by the new state government. Owing to this development, the Greek Catholic Church is now the most populous congregation again in the village. Nonetheless, a small part of it (one fifth) remained Orthodox. The Roman Catholics and Calvinists also have significant communities and smaller churches in the village of Érselénd/Şilindru (see *Diagram 3*). Exploring the reason why villagers were inclined to “convert”, or, to be more precise, to shift their religious allegiance from the Greek Catholicism of their ancestors’ faith to the Roman Catholic or Calvinist denomination calls for further research.

At this stage of our research, it could be stated that in the course of only 100 years the homogeneous settlement became bilingual, trinational/tri-ethnic, and by now it has four denominations. When looking at the religious-ethnic composition, the following can be observed: the combination of these can be divided into at least eight fractions (Hungarian – Calvinist, Hungarian – Roman Catholic, Hungarian – Greek Catholic, Romanian – Orthodox, Romanian – Greek Catholic, Hungarian native language – Romanian nationality Greek Catholic, Gypsy – Calvinist, Gypsy – Roman Catholic, etc.).

We would like to present the evolution of this heterogeneity mathematically and statistically using index fragmentation.⁴⁴ Index fragmentation became known in Hungary under the name of ethnic diversity index. The indicator based on probability calculation

⁴³ BOIA, Lucian (2016): *Cum s-a românizat România?* Cluj-Napoca, Koinónia.

⁴⁴ NÉMETH, Ádám (2019): Diversity Indices and Their Potential Application in Ethnic Studies. In: *Tér és Társadalom*. 33, 2. 130–148. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3123>.

shows the chances that on a certain territory two randomly chosen inhabitants belong to two different groups. The values are between 0 and 1, 0 being of perfectly homogeneous structure and 1 perfectly heterogeneous (every single person belongs to a different group).

$$FI = 1 - \sum_{i=1}^n s_i^2,$$

where S_i is the i group's proportion compared to the full population, and n is the number of groups. The denominational fragmentation in 1900 was 0.36, while in 2011 0.73 (2002: 0.68). The ethnic fragmentation in 1900 was 0.13, while in 2011 0.47 (2002: 0.35).

The fragmentation indices (both ethnic and denominational) show a steep rise in the 20th century. Moreover, since the turn of the century, a rapid growth can be observed (see *Diagram 4*). The fragmentation measured in the combinations of ethnic-linguistic and denominational structure goes beyond these values; in order to map it precisely, complex sociological research is required.⁴⁵

Concluding Thoughts

The aim of our research was to analyze how the social, political, and historical events such as the two world wars, the ever-changing borderline between Hungary and Romania, and the ideologies promoted by both nations affect the life of a local community, which happened to live literally on the borderline. As we have demonstrated, Érselénd/Șilindru was originally a Ruthenian settlement where Greek Catholic faith was respected, the villagers inheriting the religious-cultural and social practices of their ancestors. It has been pointed out that the village, being surrounded by a larger, dominantly Hungarian environment, had experienced a linguistic assimilation by becoming Hungarians. This means that although the village has remained Greek Catholic, wherefore its religion remained homogeneous, it experienced a profound change in terms of language. When the village was incorporated into Romania, it experienced strong impacts from the outside, when the formerly homogenous community became entirely heterogeneous in ethnic, linguistic, and religious terms. We have demonstrated statistically how the changes took place.

⁴⁵ Resource: <http://real.mtak.hu/93945/1/3123.pdf> (last accessed: 28 May 2021).

As can be seen from *Diagram 1*, the settlement was strongly growing until the middle of the 100-year time interval studied. During the decades of communism, a radical turn took place in the socio-economic life of the settlement. In the course of communism, the process of collectivization (*colectivizare*) tore the land away from the community and uprooted private ownership. The agricultural cooperatives, which were created by force by Communist dictatorship, were unable to absorb the freed-up labor force previously tied up by backyard agriculture. The male population of the settlement was forced to commute to the towns of the county. Anyone who was able to make a change, later moved to the industrial centers. Owing to such an “urbanization” process, the population of the rural settlement declined rapidly in these decades. The slowdown of the population occurred after the 1989 regime change, and population numbers became somewhat stagnant.

In addition to the dynamics of the population, the composition of the ethnic group has also developed interestingly, as can be seen from *Figure 2*. Before World War I, the originally Ruthenian community was completely assimilated into Hungarian, but it remained Greek Catholic. After the change of the border, the local Greek Catholic congregation became part of the Romanian-speaking Greek Catholic Diocese of Oradea. The proportion of the Hungarian and Romanian ethnic groups shows significant differences in the individual censuses; however, the dominance of the Hungarian language has remained. By the end of the 20th century, a third ethnic group, the Gypsies, had become a significant proportion, so today we can talk about three ethnicities in the settlement.

In the case of ethnic transformation, the denomination was even greater, which is partly the result of the ban levelled against the Greek Catholic Church in 1948 by the Romanian nationalist communism. The congregation, which was Hungarian-speaking and identified themselves with Hungarian ethnicity, was forced to merge with the Romanian Orthodox Church, which was the prime church for ethnic Romanian people. Therefore, many Hungarian families preferred the historical Hungarian churches (Reformed, Roman Catholic) to becoming Romanian Orthodox, which was a vehicle of assimilation into Romanian. After the change of regime in 1990, most members of the Romanian Orthodox denomination returned to the Greek Catholic denomination, and only a smaller portion remained Orthodox, people who had likely undergone identity

change in terms of religion and ethnicity. Meanwhile, some neo-Protestant denominations also appeared in the settlement. Both the denominational and ethnic fragmentation indices show a steep increase during the period under review (*Diagram 4*).

The micro-historical research focused on how the composition of the religious, linguistic, and ethnic make-up of a community kept changing due to outside influences. It is argued that the borderline artificially cut across communities that have been in close contact with one another in a compact geographical (e.g. the Nyírség, Érmellék) or geopolitical region (e.g. the Partium), where they had a natural chance to connect to the settlements of a wider region. Then, after the newly set political borders, such natural links were completely cut off. It is estimated that approximately 60 such settlements can be identified on the Romanian side of the Romanian–Hungarian border. Érselénd/Șilindru was chosen as a case study, having a highly significant culture that has been and still is most vulnerable to any interference, be it social, political, religious, or economic.

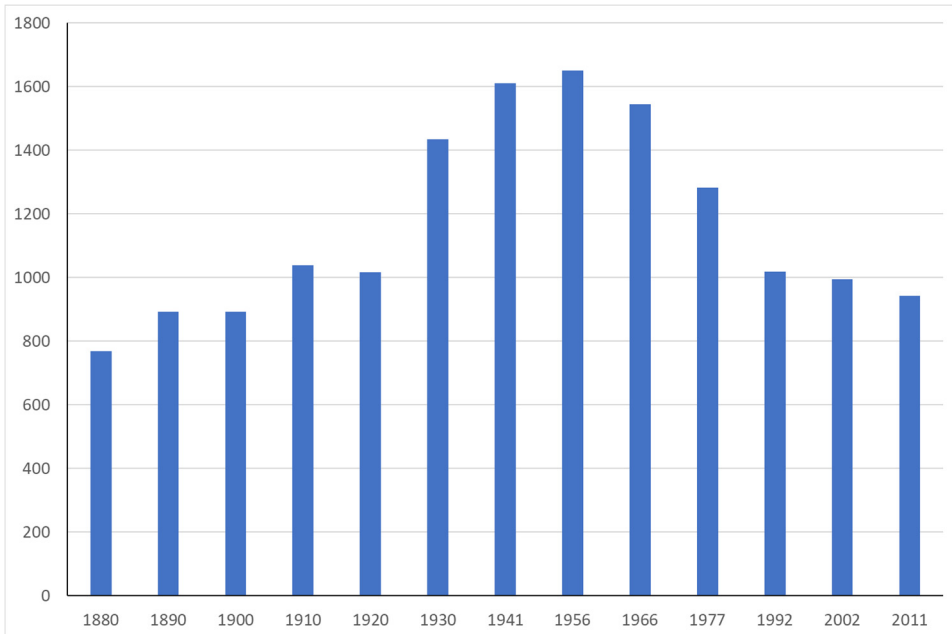

Diagram 1. *The number of inhabitants in Șilindru (1880–2011)*

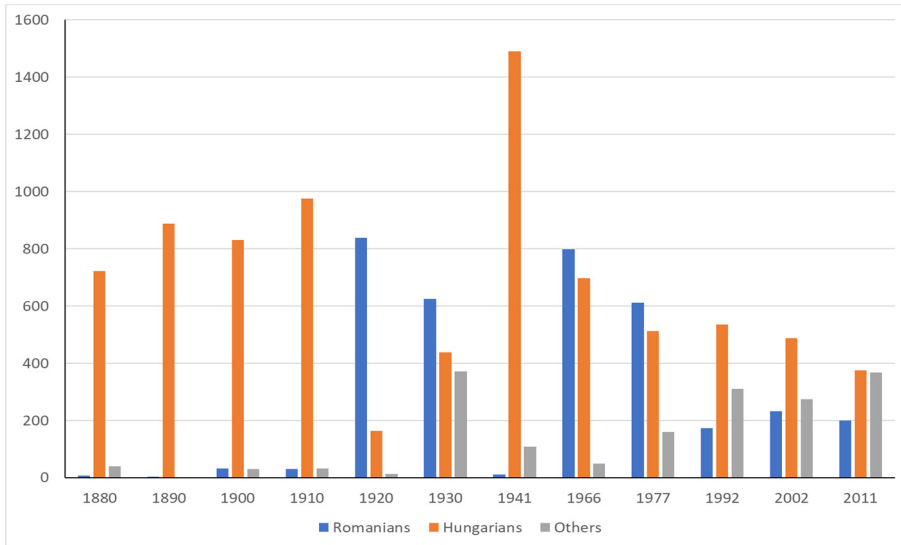

Diagram 2. *The linguistic/ethnic composition of Érselénd/Şilindru (1880–2011)*

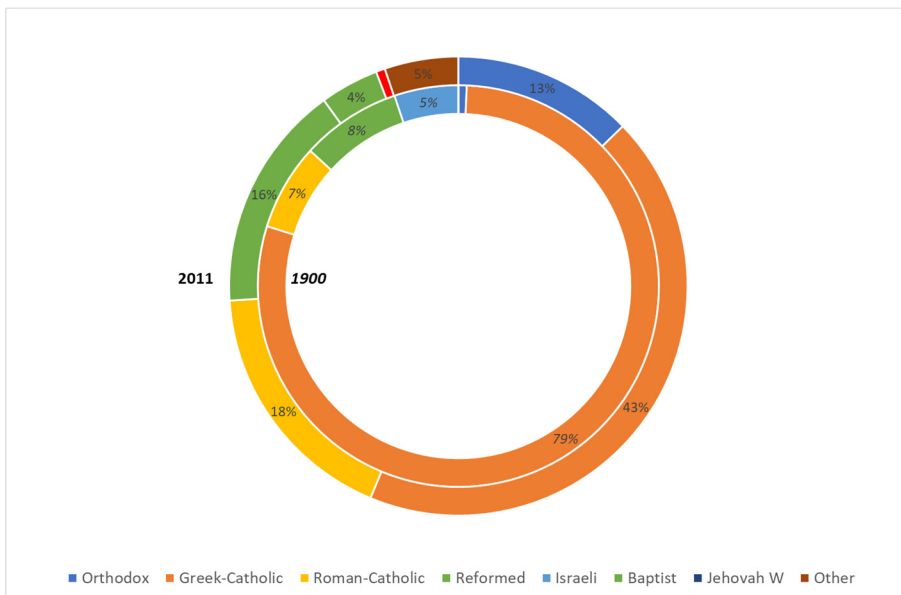

Diagram 3. *The religious composition of Érselénd/Şilindru in 1900 and 2011*

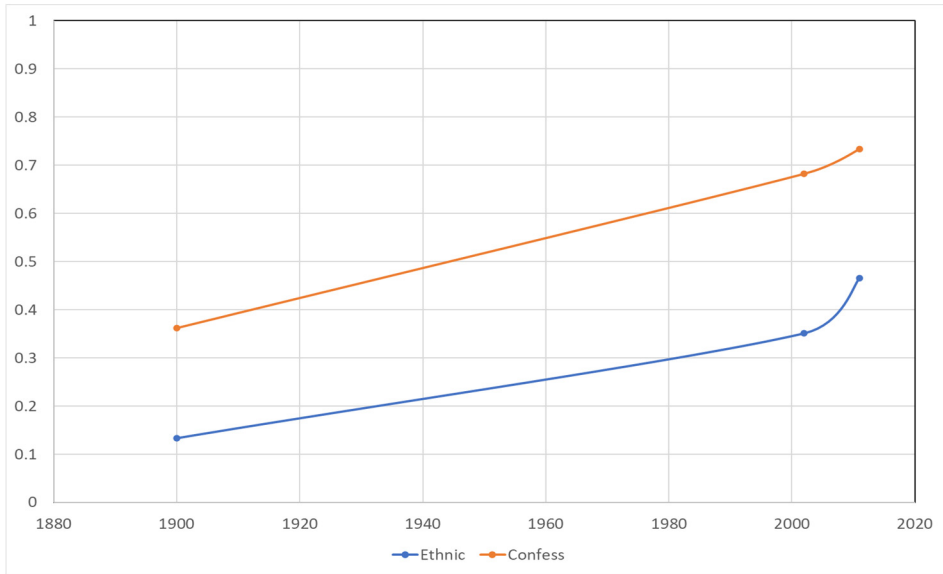

Diagram 4. *The denominational and ethnic fragmentation index changes in Érselénd/Șilindru in 1900–2011*

References

- BAKK, Miklós – SÜLI-ZAKAR, István – SZILÁGYI, Ferenc (2020): *Partium Borders, Ethnic Groups and Territorial Development*. Budapest, Károli University.
- BENKŐ, József (1999): *Transsilvania specialis: Erdély földje és népe II*. Transl. and ed. by: György Szabó. Bucharest–Cluj-Napoca: Kriterion.
- BLAZOVICH, László (2005): Az Andreanum és az erdélyi szászok az etnikai autonómiák rendszerében a középkori Magyarországon. In: *Erdélyi Múzeum*. 67, 3–4. 5–14.
- DJUVARA, Neagu (1995): *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne* (Between East and West. The Romanian Principalities at the Beginning of the Modern Era). Bucharest, Editura Humanitas.
- DUDÁS, Gyula (2011): *A szabad hajdúk története a XVI. és XVII. században*. Budapest, Historia Antik könyvház.
- FÉNYES, Elek: *Magyarország geographiai szótára*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFeny-es-orszagleirasok-81A15/feny-es-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/s-8725F/er-selind-8732C/>.
- GRIGORIAN, Tigran (1993): *Istoria și cultura poporului Armean* (The History and Culture of the Armenian People). Bucharest, Editura Științifică.

- HAULER, Ernst (2004): *Die Abgetrenten Sathmarswabben*. Passau, E. Hauler.
- HAWKING, Stephen (1998): *A Brief History of Time*. Bantam, 10th Anniversary Edition.
- KOMORÓCZY, Géza (2012): *A zsidók története Magyarországon*. Vol. I–II. Bratislava, Kalligram.
- KOVÁCS, Bálint (2016): *Az irodalom és vallás kulturális közvetítő szerepe az erdélyi örmények integrációja során a 18. században*. PhD dissertation, Pázmány Péter University.
- NAGY, Kornél (2011): The Catholicization of Transylvanian Armenians (1685–1715): Integrative or Disintegrative Model? In: Barszczewska, Agnieszka – Peti, Lehel (eds.): *Integrating Minorities: Traditional Communities and Modernization*. Cluj-Napoca, ISPMN. 33–56.
- NÉMETH, Ádám (2019): Diversity Indices and Their Potential Application in Ethnic Studies. In: *Tér és Társadalom*. 33, 2. 130–148. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3123>.
- PIETSCH, Walter (1988): A zsidók bevándorlása Galíciából és a magyarországi zsidóság. In: *Valóság*. 11, 55. 46–58.
- RÁCZ, István (2000): *Parasztok, hajdúk, civisek: társadalomtörténeti tanulmányok*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- SZILÁGYI, Ferenc (2003): Görög-katolikusok Bihar megyében. In: Süli-Zakar, István (ed.) *Társadalomföldrajz-területfejlesztés*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 69–80.
- (2004): A Historical and/or a Developmental Region? In: Süli-Zakar, István (ed.): *Cross Border Cooperations – Schengen Challenges*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó. 139–143.
- (2005): *Bihar megye felekezeti földrajza*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- (2016) : Roma népesség a partiumi határmegyékben (Bihar, Szatmár). In: Szilágyi, Ferenc – Péntes, János (eds.): *Roma népesség Magyarországon és az északkeleti határtérségében*. Oradea, Partium. 49–90., 258.
- (2019): *Partium – Reintegráció a magyar–román határvidéken*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar.
- UDVARDI, István (1992): Ruszinok a 18. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. In: *Vasvári Pál Társaság füzetek* 9. Nyíregyháza, Bessenyei György Könyvkiadó.
- VARGA, E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája 1850–2002*.
<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/bhfelo2.pdf>.
- *** <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-113.html>.
- *** <https://www.britannica.com/place/Transylvania> (last accessed: 23 April 2021).
- *** <https://www.britannica.com/place/Transylvania> (last accessed: 23 May 2021).
- *** <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/transylvanian-ethnic-groups> (last accessed: 23 April 2021).
- *** <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/transylvanian-ethnic-groups> (last accessed: 7 May 2021).
- ***¹https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/altalanos/nemzeti_es_etikai_kisebbssegek_magyarorszagon/pages/011_ruszinok.htm.

SDG 100¹

Soli Deo Gloria – Egyedül Istené a dicsőség! Ezt a szerzetesi hagyományokból eredeztethető, a reformáció által újra felfedezett és középpontba helyezett felkiáltást választották 1921-ben, tavaly 100 éve, diákszövetségük nevéül a somogykiliti csendeshétre elvonuló pesti teológus diákok. Az alapító okirat szerint szövetségük célja az volt, hogy egybefogja azokat a teológus hallgatókat, akik vallják, nem lehet lelkipásztori szolgálatot végezni a Krisztussal való személyes kapcsolat nélkül. Ezért magukat mélyebb és teljesebb Krisztus-követésre kötelezték el, és arra, hogy ennek gyümölcsei a hétköznapi életben is jobban látszanak.

Az SDG eredetileg csak a teológusok belső, lelkeségi mozgalma volt. A kevesek erkölcsi programja azonban évről-évre, lépésről-lépésre sokakat gyarapító és nemesítő, az egész társadalmat formálni kívánó kezdeményezéssé vált. Az SDG vezető aktivistái nyugatot megjárt, tanult és vezetésre termelt fiatal teológusok, lelkészek voltak, akik a kor legmodernebb módszereit használták fel az üzenet terjesztésére, a közösségszervezésre, a társadalmi cselekvésre. Lapokat indítottak (Református Diákmozgalom, Új Magyarság, Magyar Út), könyvkiadást végeztek, konferenciákat szerveztek. Kezdetben jelképük egy világló gyertya volt, és valóban a magyar történelem egyik lesötétebb időszakában, a trianoni országvesztés és a mélyülő politikai és társadalmi krízisek árnyékában világítottak az evangélium fényével.

A történelmi kálvinizmus teológiai talapzatán állva hitték és hangoztatták, hogy Jézus Krisztusnak nemcsak az egyesek, hanem a sokak számára is van üzenete. A vele való kapcsolatban nemcsak az egyén, hanem a közösség, az egyház, de az egész társadalom is gyógyulást kaphat: Soli Deo Gloria – az egész magyarságnak Isten dicsőségére az Ő megújító erőiből táplálkozva lehet élnie. Sajtójukban, konferenciáikon az olyan égető

¹ A bevezető „SDG100” címmel a Reformátusok Lapja 2021. szeptember 26-án megjelent cikke alapszik.

és az egyházi és világi elit által sokszor szőnyeg alá söpört problémákat vették elő, mint az egyke, a földreform, az alkoholizmus, a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a szekularizáció. Egyaránt emeltek szót a kommunizmus és a náciizmus szíréhangjai ellen. Harmadik utat emlegettek, de elsősorban Krisztus útjára akarták terelni az embereket.

2021. szeptember 15-én az SDG megalakulásának 100. évfordulója alkalmából szervezett tudományos konferenciát a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Egyháztörténeti Kutatóintézete, nemcsak a Károli hittudományi és pedagógiai karainak, hanem a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, a Magyar Nemzeti Levéltár és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága munkatársainak előadói részvételével. Az ott elhangzott előadások tanulmányá bővítvé kaptak helyet a *Studia* jelenlegi számában.

A tanulmányok egy része az SDG kiemelkedő személyiségeinek állít emléket. Balogh Margit tanulmánya a tragikus sorsú Pap Béla, az SDG egykori főtitkára, munkásságát idézi fel, Lányi Gáboré Sebestyén Jenő, a magyar történelmi kálvinizmus központi figurájának az SDG-vel való szoros kapcsolatát mutatja be, míg Bárány Zoltán Főnyad Dezső, az SDG egykori missziói lelkésze, életéhez szolgáltat érdekes adalékokat. Csűrös András tanulmánya az SDG sajtótevékenységét vizsgálja meg a „Magyar út” lapszámai segítségével. Előkerül az SDG korabeli szervezetekhez fűződő kapcsolatrendszer: Székér Nóra a Magyar Testvéri Közösség titkos társaságához, míg Petrás Éva a KALOT-hoz kapcsolódó szálakat, összefüggéseket vizsgálja meg. Végül Rigó Róbert és Szász Lajos tanulmányai mikrotörténeteket vázolnak fel az SDG kecskeméti jelenléte, valamint az SDG Lónyai Utcai Református Gimnáziumban működő hétköznapi tevékenységével kapcsolatban.

Lányi Gábor

*Balogh Margit*¹:

Igével, tollal és tettel. Pap Béla református lelkész életpályája (1907–1957)

Abstract. By the Word, Pen, and Action. The Life and Career of Béla Pap, Pastor of the Reformed Church (1907–1957).

The name of the martyred Reformed Church pastor Béla Pap has become synonymous with the newspaper Magyar Út (Hungarian Journey), which was a prominent forum of the national-populist writers' movement that emerged as an unavoidable element of public life in Hungary in the 1930s. He published a number of articles that establish him as a socially sensitive intellectual thinker. He believed in creating a "national-populist" or "progressive" right wing and a modern Hungary. Anti-Semitism formed part of his ideology, but he did not foresee the consequences that eventually lead to the Holocaust. After the war, in the midst of the left's growing dominance, he opposed the nationalization of schools and the agreement between the state and the church. He stood up for the Reformed Church's farmer community whose members were branded as "kulaks" and for people who were displaced by the regime. His fate was sealed by his protest against the abolition of ecclesiastical autonomy. He was arrested on 27 November 1951 and sentenced to 4 years and 6 months of prison to be released in the spring of 1956, but he could not return to his pastoral office. In the summer of 1957, he went on an excursion to the mountains – but was never seen again, dead or alive.

Keywords: preaching about social issues, national-populist movement, anti-Semitism, congregational service, anti-communism, civil courage, prison

¹ Tudományos tanácsadó: Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, ELKH; e-mail: balogh.margit@abtk.hu.

Az első világháború, a trianoni sokk, majd az 1929-es gazdasági világválság kohója edzette azt az értelmiségi nemzedéket, melynek soraiban a népi irányzat legkiválóbb személyiségeit találjuk, köztük a mártírsorsú Pap Béla református lelkipásztort. Halála rejtély, munkássága elhallgatott. A feledtetés mégsem bizonyult sikeresnek.²

A szociális igehirdető

Pap Béla tizenhároméves gyermekként, 1920-ban költözött át Romániából Magyarországra. 1925-ben a budapesti református teológiára iratkozott be, 1929-től két éven át pedig Amerikában tanult. Hazatértét követően iskolai hitoktató lelkész, majd vallásanár lett. 1933. január 1-jével Ravasz László püspök, konventi elnök kinevezte a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségének (SDG) missziói lelkészévé és az egyesület főtitkárává. Nem ismeretlenül került a megtisztelő posztra: az 1921-ben alakult Diákszövetség tevékeny tagja, s már az első balatonszárszói gyermektáboroztatás lebonyolításánál is segédkezett. A telep lassanként nyári szabadegyetemmé, szellemi központtá, a falukutató

² Az életútról – a teljesség igénye nélkül – lásd: NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete 1907–1957*. Kézirat (elhelyezve a Ráday Könyvtárban). Budapest; BÁRCZAY Gyula (1989): *Sorsok a református egyházban 1948–1988*. Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem. 12–16.; KISS Ferenc (1989): Legyen végre világosság. In: *Kapu*, 2. 10. 39–40.; KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelkipásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94.; BALOGH Margit (1996): Ember és hatalom. Pap Béla református lelkész büntetőpere, In: *Protestáns Szemle* 107. 2. 132–144.; FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve*. 12. Szolnok. 243–269.; KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok*. Budapest, Kálvin János Társaság; CSÜRÖS András (2007a): *Pap Béla (1907–1957) élete és ellenállása*. Szakdolgozat. Budapest, Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Kar; CSÜRÖS András Jakab (2007b): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre. In: *Confessio*, 31. 4. sz. 109–126.; CSÜRÖS András (2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága. 102–110.; ÖRSI Julianna (2020): Pap Béla lelkész áldozatvállalása a karcagi református gyülekezetért a XX. század közepén, In: *Confessio*. 44. 3. 71–87.; BALOGH Margit (2021): Igével, tollal és tettel. In: Petrás Éva (szerk.) (2021): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 157–192.

mozgalom véleményütköztető fórumává vált. 1932-ben már előadó: a középosztálybéli lányok figyelmét a falusi és a városi munkáslányok sorsára irányította. Pap egyre híresebb személyiségeket hívott meg: Darvas József, Veres Péter, Kovács Imre, Erdei Ferenc, Németh László írók, Makkai Sándor erdélyi református püspök és Bajcsy-Zsilinszky Endre előadásai nagy visszhangot keltettek. Itt került kapcsolatba Töltéssy Zoltánnal, Kiss Sándorral, Soos Gézával. Pap Béla e szervezőmunka során ismerkedett meg későbbi feleségével, Németh Erzsébet SDG-titkárral, akivel 1934-ben kötött házasságot. Életre szóló kapcsolatukból hét gyermekük született. Ez az esztendő meglehetősen zsúfolt: házasság, munkahelyváltás, lapindítás, könyvírás. És csupán huszonegy esztendő!

A fiatal lelkész dinamizmusát nagyra értékelte Kiss Ferenc, az Országos Református Szeretetszövetség egyik alapítója, és munkatársául hívta: így az SDG főtitkárából 1933. december 1-től 1937. december 31-ig a Szeretetszövetség utazó lelkésze lett. Szónokként ott találjuk a Szeretetszövetség minden új intézményének felavatásán: ez hat év alatt harminchárom árvaház, szeretetház, menhely, öreg- és betegápoló otthon, szellemi és testi fogyatékosok elhelyezésére szolgáló intézmény létesítését jelentette az ország különböző településein. Itteni munkáját segítették amerikai tapasztalatai a civil kezdeményezések erejéről és eredményességéről. A különböző ünnepi alkalmakkor elhangzott harminckét igehirdetését a Szeretetszövetség adta ki 1936-ban *Aktuális keresztyénység* címmel.

A lapszerkesztő

Pap Béla gyorsan ismert lett országszerte, hiszen főtitkári munkájából eredően sokat utazott, előadásokat tartott és cikkeket írt a *Református Diákmozgalom*, illetve az 1932-ben indult *Új Magyarság* című folyóiratokba. Neve a *Magyar Út* című lappal forrt egybe, amely 1934. szeptember 1-én indult.³ Az „Abszolút Mérték”, azaz Evangélium szellemében tette mérlegre a szellemi útkereséseket, hogy az elcsépelet hagyományos bal- és jobboldali válaszok helyett újrafogalmazza a társadalmi kérdéseket, újraértékeli a politikát és különösen a közelmúltat.

³ A dátumot az Országos Széchényi Könyvtár sajtóanyaga alapján közöljük, ám a szakirodalomban a legkülönbözőbb, de téves dátumok olvashatók.

Az egyházi hatóságoknak azonban nemigen tetszett a közéleti kérdések radikális boncolgatása, ezért az SDG elnöksége 1935. július 14-én a lap tulajdon- és kiadói jogát Pap Béla felelős szerkesztőnek adta át. Pap Béla nem magányos harcos, nem mozgalmár volt, inkább szellemi mágnessé vált, aki vonzza és figyelemmel kíséri a jövő protestáns értelmiségét. Az ő szerkesztése alatt a *Magyar Út* egyike lett azon folyóiratoknak, amelyek az 1930-as évektől a magyar közélet megkerülhetetlen tényezőjévé nőtt népi írómozgalom politikai és kulturális stratégiáját képviselték.

A saját, harmadik úton

Mind az igehirdetés, mind a lapszerkesztés és cikkírás olyan műfajok, amelyek feltételezik a művelt, alkotó szellemiségű, autonóm értelmiségit. Az 1930-as években jelentek meg Pap Béla első könyvei, elsőként 1934-ben a *Soli Deo Gloria* kiadásában a *Társadalmi rendszerváltozás: Evangélium* című műve, amelyet amerikai tapasztalatai alapján a szociális kérdés keresztyén szempontú vizsgálatáról írt. A középpontban természetesen a földtulajdonlás megváltoztatása állt. A földreformnak úgy kell megtörténnie – hangsúlyozta Pap Béla –, hogy ezáltal a nyelvileg és fajilag erős magyarság jusson földhöz. A tulajdonnal megerősített magyarságnak meg kell találnia a saját útját, amely nem másolja sem a hitleri „sajátságos faji gondolatot”, sem Mussolini fasizmusát. E tételben Pap Béla hasonul Németh László és az egyetemi ifjúság körében népszerű Turul ellenzék álláspontjához (a hatás akár kölcsönös is lehetett, hiszen Pap nem egyszer tartott előadást a különböző ifjúsági egyesületeknek, így az ökumené jegyében szervezett 1935. és 1936. tavaszi Debreceni Diétákon is). Fontos leszögezünk, hogy a „fajtság”, a „nemzet”, a „nacionalizmus” fogalmai a maitól eltérő tartalommal telítődve kavargtak az akkori sajtóban és a közéletben. A „faj” Pap Bélánál alapvetően nem származási kategória, nem a gyűlölet forrása, ahogy a népi mozgalom képviselőinél sem. Nem az eredetre, hanem arra utal, hogy ki hova tartozónak érzi magát, s ebben az értelemben a magyar nemzeti hovatarozás szinonimája. Persze ez meglehetősen keskeny palló, és a tartalom könnyedén túlnőhetett a szándékon: hiszen mihelyt kimondta valaki, hogy a betért zsidó nem magyar, máris származási kategóriává tette a „faj” értelmét.

Szociális kérdésekben Pap Béla egész életében szókimondó maradt: egy sajtóbéli körkérdésre a magyar földbirtokrendezés legkényesebb pontjának és legnagyobb akadályának a hitbizományt és az egyházi birtokot nevezte meg. Egyértelműen kifejtette a reformerek álláspontját: az egyházak földvagyonából juttatni kell a rászoruló magyar földműveseknek. (A katolikus egyházban ilyen messzire csak az agrárifjúságot szervező jezsuiták jutottak el.) Ugyanezeket a gondolatokat a *Magyar Út* egyik vezércikkében is közölte, itt már nyíltan bírálva a római katolikus egyház különleges vagyoni helyzetét: „A mamut-birtokok elbírálásánál nyilván nem lehet az a döntő szempont, hogy az egyház kezében lévő föld, mint »célvagyon« milyen tiszteletreméltó intézményeket tart el, hanem egyedül az, hogy útjában áll-e pusztuló magyar néprétegek emelkedésének vagy sem.”⁴

Pap Béla egyik írásában a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* pápai szociális enciklikák látásmódját és az azokra épülő elgondolásokat dicsérte, ugyanakkor erősen bírálta, hogy a katolicizmus megoldási kísérletei nem elég határozottak a szociális kérdésben, s kifejezett tévedésnek minősítette, hogy a katolicizmus a jövő államformáját a rendi államban látja, ami szerinte visszalépés egy középkori államhoz.⁵ Épp itt látta Pap Béla a legmarkánsabb különbséget: amíg a neokatolicizmus egyesíteni próbálja a középkori katolicizmus hagyományait a *Rerum novarum* szociális szellemével, addig a magyar protestantizmus ébredése fordított úton ment végbe. A politikai katolicizmus felülről, az egyház egyetemességének jegyében tömegtoborzással bontakozott ki, a protestantizmus viszont alulról építkezett, és az egyháztagok individuális eszmélésével, kis létszámú bibliakörökkel kezdődött. A magyar protestantizmus ébredése éppen ezért nem lezárt, hanem elindult folyamat, nem felébredt egyházzól, hanem ébredő egyházzól beszélhetünk.⁶

Máskor is ágalt a klerikalizmus ellen. Amikor Serédi Jusztinián hercegprímás 1935-ben körlevélben buzdította a katolikus papságot és a híveket, hogy a parlamenti választásokon olyan jelölteket támogassanak, akik kiállnak a családvédelmi reformok mellett, mivel „a Haza sorsáért arányosan felelősek vagyunk”, a *Magyar Út* nem maradt néma: az „arányos” szó megosztó tartalma miatt a protestáns értelmiség színe-java mélyen felháborodott. Hová jutnánk, ha az ország dolgait keresztlevelek alapján és nem tehetség szerint

⁴ PAP Béla (1935): Célvagyon, In: *Magyar Út*. június 15. Címlap.

⁵ PAP Béla (1937c): Kommunizmus, fasizmus, nemzeti szocializmus, agrárkérdés, katolicizmus... A katolicizmus az evangélium mérlegén című ankét második napja, In: *Pesti Napló*. február 20. 10.

⁶ PAP Béla (1939a): Ébred az Egyház!... In: *Protestáns Szemle*. 48. I. 1–7.

igazgatnák? Mi lett volna, ha Bocskai, Bethlen, Rákóczi vagy Kossuth, Széchenyi és Deák nem a teljes magyarságért, hanem csak „arányosan” akartak volna felelni a Haza sorsáért?⁷

Pap Béla háρίtotta azt a felfogást, hogy csak az egyhitű nemzet lehet egységes nemzet, ugyanakkor nem vált kirekesztővé; ellenkezőleg, ostorozta a felekezetieskedést és az abból eredő megosztottságot. Egyik vezércikkét annak az esetnek szentelte, amikor a sződligeti katolikus pap nem áldotta meg az országzászlót, csak az evangélikus és a református lelkész. A történetekben Pap az egész magyar tragikum szimbólumát látta: „Zászlót emelünk Trianon ellen, lármafát állítunk a magyarság feldarabolása ellen, tetemrehívást rendezünk a népek ítélőszéke előtt és közben önmagunkat daraboljuk jelszókkal, féltékenykedéssel, kicsinyes hiúsági kérdésekkel apró ízekre.”⁸

Pap Béla írásainak sokszínű csokrában ott találjuk a korabeli bel- és külpolitikai kérdésekről kifejtett állásfoglalásait: kivált ilyen a legitimizmus kontra szabad királyválasztás, a kormányzó személye és jogköre vagy épp a kormányok megítélése. 1939-ben még illedelmesen köszöntötte az ötvenéves Hitlert,⁹ 1940-ben viszont már egyformán elvetette a szovjet, a hitleri német és a Mussolini vezette olasz állam-berendezkedést. Helyettük evangéliumi alapú krisztusi államot sürgetett.¹⁰ Ennek ígéretét látta az evangélikus Gömbös Gyula kormányzásában, akivel őszintén rokonszenvezett, ahogy Horthy Miklós kormányzóval is. Élesen bírálta, hogy a kormányzóválasztásba – felsőházi tagságuk révén – „idegen hatalom”, azaz a Rómában székelő pápa által kinevezett hercegprímás és püspökök beleszólhatnak. Főleg 1936–1937-ben születtek azok az írásai, amelyekben a legitimizmust és vele a Habsburg-restaurációt a történelem szemétdombjára utasítja. Köztük egy sincs, amelyben Horthy esetleges megkoronázását vetné fel, de időzítésüknek nyilvánvaló köze volt a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló 1937. évi XIX. tc. előkészítő vitáihoz. Pap zsigerileg elutasítja a Habsburg-restaurációt: idegen faj, idegen érdek és idegen hatalom, aminek nincs helye Magyarországon.¹¹ Legitimizmusellenessége oly őszinte és heves, hogy nyílt levelet intézett Hóman Bálint kultuszminiszterhez, tiltakozva az ellen, hogy egyes középiskolákban a magyar törvé-

⁷ KISS Sándor (1935): A Hercegprímás Úr, In: *Magyar Út*. március 15. Címlap.

⁸ PAP Béla (1938b): Nem áldotta meg!... In: *Magyar Út*. június 9. 22–23. sz. Címlap.

⁹ PAP Béla (1939c): Incarnatio Germaniae, In: *Magyar Út*. április 22. Címlap.

¹⁰ PAP Béla (1940b): Keresztény állam? In: *Magyar Út*. május 16. Címlap.

¹¹ PAP Béla (1937a): Tűz és víz, In: *Magyar Út*. január 28. Címlap.

nyekkel szembehelyezkedve terjesztik a királyság eszményét különböző mesékkel „a szegények királyáról”, egy „szép barnahajú ifjúról”, „a mártírok királyáról”.¹² Ehhez az értékítéletéhez mereven akkor is ragaszkodott, amikor legitimistának lenni egyet jelentett a náciellenességgel.

A *Papok és politika* című írása bizonyos értelemben kulcsírás. Apropióját az adta, hogy 1936 nyarán püspöki körlevél instrualta a lelkészeket és a tanítókat a helyes politikai viselkedésről. Sokan tévesen tiltásként értelmezték, holott csak a politikai pártküzdelmektől és a korteskedéstől kérte a tartózkodást. Pap Béla a határt így húzza meg: közéletben részt lehet venni, pártban nem. Igazának alátámasztásául a református egyház történelmi alaptermészetét hozta fel, amelytől távol áll a felülről lefelé történő szerveződés, viszont nem idegen a római katolikus egyháztól, de – meglepő az egy sorba állítás – a szociáldemokráciától és a kommunizmustól sem.¹³ Ez a meggyőződése is magyarázza, hogy miért fogja leszavazni 1951-ben a püspökcentralizációs törekvéseket!

Pap Béla eminens értelmiségi feladatnak tekintette a magyarság Duna-medencei hivatásának tisztázását. Ennek előfeltétele megújhodott, „lelki acélfürdőben” megtisztult, minőségileg magasabb rendű magyarság. Modern Magyarországról álmódott, ahol a tehetség révén lehet előrébb jutni, és nem a születéssel. Épp ezért a krisztusi, ám modern államban nincs helye címeknek és rangoknak, és a magyar arisztokrácia akkor mutatná meg lelki nagyságát, ha önként lemondana a múltból örökölt előjogairól.¹⁴ Használó vehemenciával bírálta a magyar középosztály tehetetlenségét is.¹⁵

Bízott a „nemzeti” vagy „haladó” jobboldal létrejöttében. Ezzel párhuzamosan a lapban helyt adott a később „harmadik útnak” nevezett népi gondolatnak is, köztük szélsőjobbra tolódó íróknak is. Az országgal együtt örvendezett az első bécsi döntésnek.¹⁶ Pap Béla szimpatizált a radikális szociális követelésekkel, mégsem haladt azon az úton, amely a konzervatív politikától sokakat átvitt a nemzetiszocializmus támogatói közé. 1938–1939-ben, amikor a nyilas irányzatok rendkívül megerősödtek, ő továbbra is makacsul

¹² PAP Béla (1937e): Legitimista politika a középiskolákban. Nyílt levél Hóman Bálint Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrhoz, In: *Magyar Út*, december 16. 3.

¹³ PAP Béla (1936): Papok és politika, In: *Magyar Út*, július 1–15. 3.

¹⁴ PAP Béla (1937d): A címek alkonya, In: *Magyar Út*, december 2. 5.

¹⁵ PAP Béla (1937b): Tiltakozik... In: *Magyar Út*, február 18. Címlap; PAP Béla (1940a): Középosztályunk szociális alkata, In: *Magyar Út*, május 2. 3.

¹⁶ PAP Béla (1938c): Fegyver és igazság, In: *Magyar Út*, november 3. Címlap.

kívül marad. Felerősödik viszont írásaiban a nemzeti és a faji gondolat – annak gyűlöltettkeltő tartalma nélkül, bár hatásában az arra fogékonyak nyilván a radikalizálódást hallották ki belőle.

Pap Béla magyarságtudatát nem felszínes divathullám formálta, annál inkább küzdött a „turáni átokkal”, a magyar belső megosztottság élő babonájával. Szétforgácso-lódás helyett az összetartó erőkre hívta fel a figyelmet: „A vér, a történelem, a kultúra közösségteremtő hatalom, és egy társadalom akkor kezd nagykorúvá válni, amikor ezek a mélybe gyökerező erők már nemcsak ösztönösen táplálják, hanem öntudatosan ezek szervezik egységessé, formálják sajátossá.”¹⁷ A magyarságot nem állampolgárságnak, nem jogi kategóriának, még csak nem is nyelvi meghatározottságnak, hanem lelki, szellemi és fizikai alkatnak tekintette, ami különböző kultúrák, népek, szellemi áramlatok találkozásából jött létre két módon: *keveredéssel* vagy *vegyüléssel*. A keveredést károsnak, sőt veszedelmesnek minősítette, mert látszatbeolvadással jár, ellenben a különböző kultúrák „vegyülését” természetesnek, egészségesnek és megtermékenyítőnek nevezte, aminek következtében a magyar nép olvasztótégellyé vált.¹⁸ Gondolatai rokonságban vannak Németh László hasonlatával: „Ha a tejet a vérembe fecskendezik, lázat kapok tőle, ha megiszom, egészségemre válik.”¹⁹ Ezeknek az aktuálpolitikai írásoknak semmi közük a népi gondolathoz, de abban nem tévedtek, hogy a politikának immár tényezőként kellett (volna) tekinteni a népi gondolatra és képviselőire.

Pap Béla antiszemitizmusa

Pap Béla nézeteinek bemutatásakor szembe kell nézni azzal a nehéz, de megkerülhetetlen kérdéssel, hogy miként viszonyult a „zsidókérdéshez”. Pap Béla alapgondolata a magyar fajszeretet, alaptézise pedig a fentebb érintett „keveredés” vagy „vegyülés” kérdése volt. Szerinte a magyar faj sok idegen vért vett már fel, amit még nem tudott magába szívni, asszimilálni. Markáns különbséget húzott zsidó és zsidó közé: nincs gond a

¹⁷ PAP Béla (1942): Pártok fölött, In: *Magyar Út*. február 12. Címlap.

¹⁸ PAP Béla (1938a): Magyarság és álmagyarság, In: *Magyar Út*. április 7. 4.

¹⁹ NÉMETH László (1990 [1935]): A magyarságtudomány feladatai, In: B. Nádor Orsolya (szerk.): *A hungarológia fogalma*. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990. 33. (Hungarológiai Ismerettár 5.) A tanulmány eredeti megjelenése: *Magyarságtudomány*. I. 1. 2–13.

legalább három nemzedék óta ezen a földön élő zsidókkal, de van a keletről újabban beszivárgó zsidókkal, a „galíciaiakkal”. Ez a beszivárgás lehetővé tett, sőt előkészített egy olyan ösztönös antiszemitizmust, amelyik azt a fajelméletet, amelyet a zsidóság évezredek óta kisajátított magának, a zsidóság ellen fogja kihasználni saját nemzeti szempontjai érdekében – jósolta váteszként 1937-ben.

1938-tól kezdődően Pap Béla mind többször publikált vagy adott elő „zsidókérdés” témában. Nem ismerte el vagy fel, hogy az állampolgári egyenjogúság nem lehet vita tárgya, és hogy a zsidóság korlátozása a szélsőjobboldalnak tett, beláthatatlan – a szellemi elite is árnyékot vető – következményekkel járó engedmény. Talán mert időközben az ő szemléletében is egy meglehetősen erős jobbrtolódás érzékelhető. Helyeselte és a további radikalizálódást megelőzendő kevesellte az első zsidótörvényt, amely bizonyos állásokban 20%-ban maximálta a zsidók arányát. A második zsidótörvényjavaslat kapcsán kifogásolta a kivételezés lehetőségét, miszerint az első évben 100, a 2. évben 50 zsidó család kiemelhető a törvény hatálya alól, mivel jogi értelemben nem zsidók lesznek, ám a hatálytalanított személyek a valóságban mégis csak zsidók maradnak. Kritizálta, hogy a törvény deklarálja: ki a zsidó és ki a keresztyén.²⁰ Azt, hogy mikor tekinthető valaki keresztyénnek, az az egyházak, és nem az állam hatáskörébe tartozik. Pap Béla szerint az állam vallási szempontból kezeljen mindenkit egyformán az állások betöltésénél vagy az előnyök juttatásánál – ám a tehetség, szellemi és erkölcsi felkészültség mellett csak a magyarságnak kell döntenet, és nem a felekezeti hovatartozásnak. Ugyancsak súlyos és erkölcsileg nem vállalható gondolatokat vetett papírra a harmadik zsidótörvény (1941. évi XV. tc.) árnyékában annak apropóján, hogy a papi pályára jelentkezők között megugrott a zsidó származásúak száma. „Az anyaszentegyház érdekét nem szolgálja a papágnak zsidó származású lelkészekkel való felduzzasztása azért, mert a jelentkezők igen tekintélyes része nem hivatástudatból, de érdekből megy a papi pályára éppen akkor, amikor az bizonyos mentességet és előnyt jelent a számára. De nem szolgálja azért sem, mert felesleges ellentétet támaszt az egyház vezetősége és a hívek tömegei között.”²¹ Az érdekorientált pályaválasztás helyett Pap Béla azt tanácsolta, hogy ne vegyenek fel a teológiára zsidó keresztyént. 1941 előtt még nem követelte eltiltásukat foglalkozásoktól – ezúttal azonban már kirekesztő.

²⁰ PAP Béla (1939b): Száz „személy” egy sorban, In: *Magyar Út*. április 15. Címlap.

²¹ PAP Béla (1941): Professzor Urak! In: *Magyar Út*. július 24. Címlap.

Nincs mit szépíteni: Pap Béla felfogásának tagadhatatlanul részét képezte az antiszemitizmus. Azt képviselte, amit sokan a konzervatív protestantizmus köreiből: megkérdőjelezte a zsidók nemzeti lojalitását, és a keresztyén–keresztény önvédelem századforduló óta divatos, katolikus vezetők által is képviselt gondolatát tette magáévá. Ám nem lépett át azon a határon, amelyen belül a korabeli keresztény–keresztyén átlagértelmisség is mozgott. Ha úgy tetszik, ez volt a „korszellem”, amely magában hordozta a keresztyénségben immanensen egyébként is lappangó antijudaizmust, amely a zsidókban Krisztus keresztre feszítőit látja. Ugyanakkor ennek hátterében nemcsak – az akkoriban inkább nemzetféltést jelentő – fajvédelem, hanem a társadalom átalakításának jobbító szándéka is állt. Nehezen vitathatnánk, hogy Pap Béla is óriási erkölcsi terhet vett magára, amikor a maga eszközeivel elősegítette a közgondolkodás hozzáedződését a zsidóságot ért diszkrimináció közönyös befogadására, de szélsőséges, mocskolódo írás egy betű erejéig sem jelent meg tőle. Ekkor még senki nem számolt a Holokauszthoz vezető következményekkel, Pap Béla sem ismerte fel a zsidótörvényekben és a faji megközelítésben lévő veszélyt. Az utókornak ezzel, a szélsőjobbra történt elhajlással együtt kell vállalni őket, feltéve, ha akarja és ha tudja. Magam nem zárnám ki kategorikusan a 20. századi magyar progresszió egészéből sem őt, sem azokat a népi-plebejusokat, akik a „hétköznapi” és a „kulturális” antiszemitizmus tragikus csapdáiban vergődtek. Mert ellentmondásos, kusza zsidófelfogása ellenére és mellett Pap Béla és a hozzá hasonlóan gondolkodók világképe számos előremutató elemet is tartalmazott, hiszen az igazi kihívást (1938-ig mindenképp) az ország társadalmi fejlődésének alternatívái, a modernizáció lehetőségeit feszegető dilemmák, az úgynevezett „korkérdések” képezték. A zsidóság állampolgári egyenlőségének megszüntetését követően a szellemi élet képviselőinek – így Pap Bélának is – állásfoglalásaikat meg kellett volna tisztítani a kétértelműségtől, markánsan el kellett volna határolódnuk a szélsőségektől, és tisztázni, hogy radikalizmusuk nem azonos a fasiszta radikalizmussal, és hogy faji szemléletük nemzeti hovatartozást jelent és nem származási vonalat. Ezt Pap Béla, pontosabban a nevével fémjelzett *Magyar Út* csak meg lehetőségen későn tette meg, oly módon, hogy a nála szélsőségebben gondolkodó Gombos Gyula a *Magyar Út* hasábjain *Az eszközök becsülete* című írásában elhatárolta önmagát és a lapot a brutális magyarországi zsidóüldözésektől.²²

²² GOMBOS Gyula (1944): *Az eszközök becsülete*, In: *Magyar Út*, július 13.

Gyülekezeti szolgálatban

1937 nyarán a váci gyülekezet Pap Bélát hívta meg lelkipásztornak. Nehézségek árán itt szerkesztette tovább a *Magyar Utat*, az Országos Református Szeretetszövetséggel is fenntartott egy „köldöksinórt”, mint számvevőszéki tag, de tevékenységének hangszúlya a gyülekezet belső és külső építésére tevődött át. Pap Béla magas fokon gyakorolta lelkészi hivatását. Agilitását jelzi új gyülekezeti ház, iskolaterem, ravatalozó és óvoda építése, két fiókegyház (Göd és Sződliget) önállósodása, a templom renoválása. Ő vezette a börtönlakók lelkigondozását is. Nem sejtette, hogy idővel ő is az egyik zárka lakója lesz...

Vácról 1942 nyarán került el, miután 1941 októberében megválasztották, 1942. június 7-én pedig ünnepélyesen beiktatták az egyik legnagyobb református egyházközség, a tizenkilencezer lelket számláló karcagi gyülekezet lelkipásztornak. Pap Béla 34 évesen kezdte itteni szolgálatát, és csak kényszerű megszakításokkal teljesíthette hivatását 1957-ben bekövetkezett haláláig.²³ Ezalatt már nem szerkesztett, de írt, és ha kellett, a kapcsolatait is mozgósította. Régi barátai nem maradtak el tőle, lelkészi hivatala egyfajta közéleti szalon is volt.²⁴ 1944-re készült el harmadik kötete, az előadásokat, cikkeket és a karcagi szolgálat alatt keletkezett prédikációkat tartalmazó *Ige és ember*, amelyből előtárul igehirdető egyénisége és az azzal összeforrott szociálpolitikai magatartása. Példás emberi és lelkészi magatartásának köszönhetően mind nagyobb közmegbecsülésnek örvendett, az ostrom elől nem menekült el, s mire a háború befejeződött, a református egyház tekintélyes lelkészei közé tartozott. 1945. július 14-én igazoltnak nyilvánították.

A háború utáni években, a baloldal térhódítása közepette, Pap Béla elsősorban a gyülekezeti élettel, s nem a politikával törődött. Önmagában tán számot vetett saját korábbi tévútjaival, és a háború után formálódó új világban nem kívánt elhamarkodottan elköteleződni. Ehelyett Karcagpusztán imaházat épített és renováltatta a templomtornyot. 1947-ben viszont az egyházkerület őt delegálta a még 1939-ben összehívott 5. országos zsinatba. A májusi VII. ülészak még különösebb feszültségektől mentes volt. Nem így a VIII. ülészak, amely 1948. június 14–15-én az iskolák államosításáról szóló törvény parlamenti vitája alatt ült össze. Többen – köztük Pap Béla – kritizálták a Zsinati Tanács

²³ Karcagi szolgálatáról lásd a legújabb feldolgozást: ÖRSI (2020), 71–87.

²⁴ Erről tanúskodik Pap Béla Veres Péterhez írt levele (Karcag, 1943. április 15.). Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms-5497.

politikai deklarációját az addigi állami intézkedések helyesléséről, s egyúttal leszögezték: az egyháznak ragaszkodnia kell iskoláihoz. Az államosításról folytatott viták során mégis ő fogalmazta meg a kompromisszumos feltételt: a zsinat a békés megegyezés híve, ha a kormány a kivételezett kollégiumokban meghagyja az általános iskolákat is.²⁵ Ebbe Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes állítólag bele is egyezett... A jegyzőkönyvet Pap Béla hitelesítette. Az 1948. szeptember 29-én összeült IX. ülészak feladata már csak az egyezmény elfogadása volt, ami 68:15 arányban meg is történt, így minden akadály elhárult az állam és az egyház megállapodásának október 7-i aláírása elől. A „nem”-mel szavazók között találjuk Pap Bélát is, mert a megállapodás tervezete nem tartalmazta a júniusban megígért engedményt. A megállapodás aláírását követően az egyház felajánlotta a még tulajdonlott földeket az államnak, cserébe a kongruák és majdani nyugdíjak folyósításáért. A gyülekezeti lelkészek, vallásanárok és missziói lelkészek a háború utáni újrakezdési nehézségeken felüli egzisztenciális problémákkal küzdöttek.

Ráadásul megindult a mezőgazdaság szocialista átszervezése, ami a gazdálkodó parasztság – legyen az párhordas újgazda vagy kuláknak minősített kisbirtokos – életének a végét jelentette. Karcagon, ahol Pap Béla szolgált, az elsők között kezdtek hozzá a tévesztéshez, a gazdákat erőszakkal kényszerítve a belépési nyilatkozatok aláírására. A lelkészhez tucatjával mentek a helyiek és kérték a tanácsát, a segítségét, de ő eszköztelen volt. Annyit tehetett, hogy 1949 tavaszán memorandummal fordult a Konventhez: emelje fel szavát a több tízezres, kuláknak bélyegzett református gazdatársadalomért, érezzék, hogy az egyház mögöttük áll. Ám Pap Béla kiállása csak a felettes egyházi szervek rosszallását váltotta ki. Bizonyítja ezt Szabó Imre esperes egykorú naplója, amelybe 1949. április 29-hez a következő esetet jegyezte le: „Kis R.[oland] telefonált, felmentem hozzá, új helyiségbe a Báthory utcába. A nagykőrösi konferencia programjával várt, az előadókat kérdezte végig. Jegyzeteket készített róluk. Pap Bélánál hosszan időzött. Elmondta a Konventre küldött beadványát, melyben a kulákok védelmére kéri az elnöki tanácsot. Nagyon elítélte Bélát érte.”²⁶

Amikor 1951-ben megkezdődtek a kitelepítések, Pap Béla a zsinattól kérte a kitelepítettek védelmét. Nyáron újabb konventi felhívás a még megmaradt kertföldek azonnali felajánlását írta elő. Ez az év egyébként egyházpolitikai szempontból különösen „eredményes” év volt. 1951. május 18-án letartóztatták Grösz József kalocsai érseket, és

²⁵ TÓTH Gusztáv (1948): Kis képek a nagy zsinatról, In: *Sárospataki Református Lapok*. július 1. 3–4.

²⁶ Szabó Imre naplója, 1949. április 29-i bejegyzés. Sárbogárdon a család tulajdonában.

koncepciók perben tizenötévi fegyházbüntetésre ítélték. Május 19-én kihirdették az 1951. évi I. törvényt az Állami Egyházügyi Hivatal felállításáról, amely intézmény kisebb megszakítással 1989-ig irányította az állam egyházpolitikáját. A „protestáns egyházi reakció” felszámolásának jegyében, a Grósz-per előkészítésével szinte egy időben megkezdődött egy református összeesküvés per konstruálása is. A politikai rendőrség letartóztatta a már korábban felosztatott legnagyobb protestáns egyházi egyesületnek, a Keresztyén Ifjúsági Egyesület egykori vezetőit: Pógyor Istvánt, majd Teleki Lászlót. A nagy nyilvános per elmaradt ugyan, de Pógyort és Telekit elítélték.

Nem csoda, hogy szorongásokkal teli, fojtott, mégis várakozásteljes hangulatban nyílt meg 1951. október 24-én a református egyház 6., budapesti zsinatának I. ülészsaka. Pap Béla már a tanácskozási szabályzattal és az ügyrenddel is vitakozott: például elvi kérdésekben titkos szavazást kért; az ő javaslatára hagyták el, hogy egy ellenindítványt legalább tíz személynek kelljen aláírnia; végül neki köszönhető, hogy a hivatalos listát a zsinat óriási szótöbbséggel elvetette. A következmény példa nélküli: Békefi Benő és Farkas József kegyenceket nem választották meg, Szabó Imrét és Pap Bélát viszont igen. Ők ketten mertek a leghangosabban szembeszállni az egyház kommunista gleichschaltolásával, mire az egyházvezetőség megrémült, és a zsinat ülését elnapolták november 27-re.

Ez az alkalom lett volna az utolsó lehetőség arra, hogy megakadályozzák az egyházi autonómia felszámolását, a még megmaradt teológiai akadémiák (Pápa, Sárospatak) összevonását és a püspöki teljhatalom megszilárdulását. Már nem egy akadémuskodó lelkészt mozdítottak el helyéről és tettek gyengébb jövedelmű parókiára. Pap Béla láthatóan mert szólni és ellenjavaslatokat tenni, következképp őt tekintették az egyházi ellenzék vezetőjének. Ám az egyházkormányzat nem tehetta ki magát annak a kínos helyzetnek, hogy a zsinat ne járuljon hozzá az egyház két teológiai főiskolájának felszámolását jelentő összevonásához. A legtöbb zsinati tanácsstag zúgolódott a javaslat ellen, és Pap Béla vagy Szabó Imre révén komoly esély volt arra, hogy az meg is bukjon. Nem meglepő, hogy a döntésben illetékesek a nyílt vita helyett az adminisztratív utat választották: Szabó Imre esperest minden tisztségéről lemondatták és a Szabolcs-Szatmár megyei Buj községbe száműzték. A „Pap Béla-ügyet” pedig a rendőrség oldotta meg...

A „gyanús” elem

Pap Bélát bizonyíthatóan 1948 májusától figyelte az állambiztonság – de csak figyelte. A fordulat 1951 őszén következik be, összefüggésben a 6. zsinat történéseivel. Péter János püspök 1951. november 18-án Pap Bélát magához rendelte. Fejére olvasta a „bűneit”: az iskolák államosításának ellenzését, Szabó Imre megválasztását. Pap Béla nem vont vissza semmit, ám – talán négy gyermekére gondolva – bejelentette, hogy a következőkben nem kíván újabb lépéseket tenni. De ígérete kevés volt – és már a hallgatásától is tartottak. A zsinati ülés nyitónapján, november 27-én reggel Pap Bélát a rendőrség elvitte. Este ugyan még visszazállították a családjához, de másnap újból őrizetbe vették, és az Állambiztonsági Központi Fogdába került. A nélküle összeült zsinati ülészak november 29-én kimondta a pápai és a sárospataki akadémiák megszüntetését, illetve elfogadta a „lelkészek és azok alkalmazásáról” szóló határozatot, amely sértette a történetileg kialakult egyházkormányzati hagyományokat.

A Budapesten, 1951. december 11-én felvett kihallgatási jegyzőkönyv nem tartalmaz kérdéseket és válaszokat – az Pap Béla gyanúsított által aláírt, egyes szám első személyben elmondott beismerő vallomás. Tartalma egybecseng a majdani vádirattal. Szóhasználata a kor jellegzetes propagandanyelvezetét követi, sarkított és leegyszerűsített. Kizárt dolog, hogy a művelt, írói tehetséggel is megáldott, a világnézeti kérdésekben jártas lelkész ilyen otrombán fogalmazott volna...

A következő kihallgatásra 1951. december 13-án került sor, ezúttal a Budapesti Államügyészségen. Pap Béla csak részben tartotta fenn az előző vallomásban foglaltakat. Elismert minden olyan tény, ami hozzátartozott emberi és lelkészi életútjához. „Beismerem, hogy újságcikkeim egy része kommunistaellenes, antiszemita és a fasiszta rendszert dicsőítő, illetőleg annak egyes ténykedéseit dicséző jellegűek voltak. [...] Tagadom, hogy kommunistaellenes és szovjetellenes beállítottságú lennék.”²⁷

²⁷ Jegyzőkönyv Pap Béla gyanúsított kihallgatásáról a Budapesti Államügyészségen. 1951. december 13. Budapest Főváros Levéltára (BFL) XXV. 4. f. *Budapesti Megyei Bíróság büntetőperes iratok*. B.III. 001293/951. 36–37.

Az ítélet – és ami mögötte van

A Budapesti Megyei Bíróság a nyilvánosság kizárásával tárgyalta Pap Béla ügyét. 1952. február 15-én kelt ítéletével – népellenes büntett és izgatás vádjával – négy év hat hónapi börtönre, teljes vagyonekobzásra és tíz év közügyektől való eltiltásra ítélte.

A vád tárgyát a *Magyar Útban* megjelent négy újságcikk képezte. Ezek a cikkek nem alkalmasak sem „*fasiszta és demokráciaellenes*” irányzatok terjesztésére, sem „*faji és felekezeti gyűlölet felkeltésére*”. Az 1936. február 15-én megjelent a *Kommunizmus ellen...* című cikkben Pap Béla ellenezte a kommunista meggyőződésű emberek letartóztatását; szerinte nem rendőri, hanem keresztyén módszerekkel és megelőző módon lehet csak a világnézetek csatájában győzni. Oly módon, hogy meg kell szüntetni a kommunizmus (és általában a szélsőségek) táptalaját szolgáló viszonyokat, mint a munkanélküliséget, a földéhséget, a szociális problémákat. Tehát átfogó társadalmi reformpolitikán kell munkálkodni – s a cikk erről szól. Igaz, hogy Pap Béla nem rokonszenvezett a kommunizmussal, igaz, hogy a belpolitikai fordulatoknál jobbra húzott, de ez nem jelenti azt, hogy egyben szélsőségesen jobboldali lett volna. A bírósági tényállás szerint viszont igen.

Az 1938. június 23-án publikált *Hét évtized* című írás Horthy Miklós kormányzót köszönti születésnapja alkalmából. Ha a korabeli sajtót átnézzük, nem találunk olyan, magára valamit is adó lapot (beleértve a szociáldemokrata *Népszavát* is), amely ne üdvözölte volna az ország első emberét – ez kötelező udvariassági gyakorlat volt. S ne feledjük, Horthy maga is a református hitet vallotta, tehát többszörösen indokolatlan egy református laptól elvárni a durva udvariasságnak minősülő „feledékenységet”.

Mai szemmel olvasva az 1938. március 31-én megjelent, az első zsidótörvény előkészületeinek felszított hangulatában írt *4 cili, 6 cili, 8 cilinderes kocsi...* című írás kelthet ellenérzést. A bíróság e cikk miatt minősítette Pap Bélát antiszemitának. A szerző ugyanis azt a kérdést veti fel, hogy a magyar katonák miért zsidó kuplét, s miért nem magyar népdalokat énekelnek? Magyarázatul a magyarság következetlenségét hozza fel:

„De mi már ilyenek vagyunk. Antiszemiták, akik zsidó boltban vásárolnak, jobboldaliak, akik zsidó színésznőket »imádnak«, fajvédők, akik lipótvárosi zsargonban raccsolnak. Mikor tanuljuk már meg, hogy az igazi fajvédelem akkor kezdődik, amikor elkerüljük az idegen boltot, akármilyen behízselően tolakodik az

árujával, amikor megismerjük és megbecsüljük a magyar kultúra igazi gyökereit, amikor nemcsak a jelvény jobboldali rajtunk, de mi magunk is, minden mozdulatunkkal, beszédünkkel, írásunkkal, viselkedésünkkel egy szerves darabot képviselünk abból, amit magyarságnak hívtak.”

Való igaz, hogy Pap Bélának a társadalompolitikai kérdésekben kifejtett állásfoglalásai – ahogy arról már bővebben is írtunk – nem bizonyultak mindenben időtállóknak.

1938. május 5-én jelent meg a negyedik kifogásolt cikk. Címe *Nagy kézfogó*, s ez Hitler és Mussolini találkozását méltatja. Az esemény világpolitikai jelentőségű volt, hiszen új politikai tényezőt – német és olasz szövetséget – deklarált, és ettől kiutat remélt a Trianon teremtette helyzetből minden számottevő politikai erő, Bethlentől a liberálisokig, kivéve a demokrata és szociáldemokrata irányzatokat. A cikkben Pap Béla ismételten megfogalmazta „harmadik utas” állásfoglalását: idegen hatalom befolyása nélkül, a Duna-völgyi népek békés együttműködésével igyekezzünk jövőnket megformázni. A bírósági tényállás teljesen figyelmen kívül hagyta azt a kort, amikor a lap megjelent, s az 1951–1952-es politikai viszonyokat és értéktételeket helyezte vissza a múltba. A módszer is egyértelmű: csak a terhelő vagy annak vélt bizonyítékokat sorakoztatták fel a tárgyaláson, a védelem javára felhozható érveket viszont nem.

A cikkeken túlmenően a bírósági ítélet felrótta, hogy Pap Béla 1943-ban a Magyar Élet Pártja karcagi kerületének elnöke lett. Holott az egykori kormánypárt tagjaival szemben 1945 után törvényi szinten nem mondtak ki hátrányos megkülönböztetést, a helyi párt elnöki tiszte pedig pusztán protokolláris szerepet jelentett, ráadásul Pap Béla 1944. március végén lemondott erről a tisztségéről. A tényállás tartalmazza még, hogy a vádlott tagja volt a Magyar Közösség szervezetének. Pap Béla csupán annyit ismert be, hogy Kiss Sándorral és Vatai Lászlóval, a közösség két képviselőjével valóban találkozott 1945 után, de velük a szervezet dolgairól nem tárgyalt. Ezt a védekezést az elsőfokú bíróság nem vette figyelembe, viszont a másodfokon eljáró Legfelsőbb Bíróság igen, s ezért ezt iratellenesnek minősítette és azt ítéletéből mellőzte.

A bíróság Pap Béla *cselekményében és személyében* is „fokozott társadalomveszélyeséget” állapított meg. A terhelt lelkeszként tömegekkel állt kapcsolatban, ezekre a tömegekre hivatásánál fogva igen nagy hatást gyakorolt. 1945 előtti tevékenységében a fasiszta eszmék meggyőződéses, lelkes propagálását vélte felfedezni. 1945 utáni magatartását pedig mint

ennek a fasiszta beállítottságnak az eredményét és következményét állította be.²⁸ Következtetése szerint az ilyen személy a társadalomra fokozott veszélyt jelent...

Epilógus

Pap Béla a váci börtönbe került, oda, ahol épp ő szervezte újjá a lelkészi gondozói munkát. Két év magánzárka után a gépházban dolgozott. 1956. május 15-én szabadult a börtönből. 1957. január 28-ától az egyháztól visszakapta álláshelyét, ám ehhez az Állami Egyházügyi Hivatal nem járult hozzá, így továbbra sem foglalhata el hivatalát. Talán mert ő fogalmazta meg azt a nyilatkozatot, melyet Ravasz László olvasott be a Szabad Kossuth Rádióban. Családját abból a keresetből tartotta el, amelyet vegyész testvére mellett segédmunkásként kapott. 1957 nyarán meglátogatta a Balatonszabadiban lakó testvérét. Augusztus 10-én délután vált el tőle azzal, hogy még kirándul egyet a Bakonyban. Sem élve, sem holtan nem látták többé.

Halálának körülményeit máig rejtély övezi. 1958-ban a Veszprém megyei Porva-Szépalmapuszta határában két helyi lakos egy emberi lábszárcsontot és felsőkoponyarészt, valamint fél pár cipőt talált. A rendőrség nyomozást rendelt el, a maradványokat a nyomtalanul eltűnt Pap Béla karcagi református lelkésznek tulajdonította. A hivatalos álláspont szerint Pap Béla „...turisztikázás közben öngyilkos lett. A nyomozás során megállapított tények alapján az elhalt holttestét valamilyen vadállatok (róka, vaddisznó) széj-jelmarcangolta és hurcolta”.²⁹ Bár özvegye nem tudta azonosítani a férjét, ettől függetlenül Porva község tanácsa – rögzítve az özvegy által megküldött házassági anyakönyvi kivonat adatait – 1958. december 11-i dátummal kiállította a halotti bizonyítványt.

²⁸ A Budapesti Megyei Bíróság 1952. február 15-én kelt ítélete. BFL XXV.4.f. Budapesti Megyei Bíróság büntetőperes iratok. B.III. 001293/951. Budapesti Megyei Bíróság büntetőperes iratok. B.III. 001293/951.

²⁹ A Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnüldözési Osztályának 10.009/1958. sz. átírata az Igazgatásrendészeti Osztálynak, Veszprém, 1958. november 3. Aláíró: Méder István rendőr százados, bűnügyi osztályvezető. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára XXIII.381.a – 983/1958. 37. doboz.

Aki csak ismerte a lelkészt, nem adott hitelt az öngyilkosságnak, azt jellemétől teljesen idegennek vélte, bár a börtönének igen nyomasztó lelki örökséget hagytak maguk után. Felröppent a disszidálás gyanúja, ahogy az is, hogy kémgyanúsként a Bakonyban állomásozó oroszok lelkén száradna halála.

Az utókor tisztelettel őrzi Pap Béla emlékét. Nevét utca és emléktábla őrzi Vácott és Karcagon. Karcagon a gyülekezeti házat is róla nevezték el. A Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1990. augusztus 28-án az ellene hozott ítéletet – többek között jelen sorok szerzőjének szakértői véleménye alapján – törvénysértőnek és semmisnek nyilvánította.

Felhasznált irodalom

BALOGH Margit (1996): Ember és hatalom. Pap Béla református lelkész büntetőpere, In: *Protestáns Szemle*. 107. 2. 132–144.

(2021): Igével, tollal és tettel, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 157–192.

BÁRCZAY Gyula (1989): *Sorsok a református egyházban 1948–1988*. Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem. 12–16.

CSÜRÖS András (2007a): *Pap Béla (1907–1957) élete és ellenállása*. Szakdolgozat. Budapest, Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Kar.

(2007b): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre, In: *Confessio*. 31. 4. 109–126.

(2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok 56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága. 102–110.

FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: Zádorné Zsoldos Mária (szerk.): *Zounuk – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve* 12. Szolnok. 243–269.

GOMBOS Gyula (1944): Az eszközök becsülete, In: *Magyar Út*. július 13.

KISS Ferenc (1989): Legyen végre világosság, In: *Kapu*. 2. 10. 39–40.

KISS Sándor (1935): A Hercegprímás Úr, In: *Magyar Út*. március 15. Címlap.

KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelkipásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94.

(2002): *Arcok*. Budapest, Kálvin János Társaság.

- NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete 1907–1957*. Kézirat (elhelyezve a Ráday Könyvtárban). Budapest.
- NÉMETH László (1990 [1935]): A magyarságtudomány feladatai, In: B. Nádor Orsolya (szerk.): *A hungarológia fogalma*. Budapest, Nemzetközi Hungarológiai Központ, 1990. 33. (Hungarológiai Ismerettár 5.) A tanulmány eredeti megjelenése: *Magyarságtudomány* I. 1. 2–13.
- ÖRSI Julianna (2020): Pap Béla lelkész áldozatvállalása a karcagi református gyülekezetért a XX. század közepén, In: *Confessio*. 44. 3. 71–87.
- PAP Béla (1935): Célvagyon, In: *Magyar Út*. június 15.
- (1936): Papok és politika, In: *Magyar Út*. július 1–15. 3.
- (1937a): Tűz és víz, In: *Magyar Út*. január 28. Címlap.
- (1937b): Tiltakozik... In: *Magyar Út*, 1937. február 18. Címlap.
- (1937c): Kommunizmus, fasizmus, nemzeti szocializmus, agrárkérdés, katolicizmus... A katolicizmus az evangélium mérlegén című ankét második napja, In: *Pesti Napló*. február 20. 10.
- (1937d): A címek alkonya, In: *Magyar Út*. december 2. 5.
- (1937e): Legitimista politika a középiskolákban. Nyílt levél Hóman Bálint Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Úrhoz, In: *Magyar Út*. december 16. 3.
- (1938a): Magyarság és álmagyarság, In: *Magyar Út*. április 7. 4.
- (1938b): Nem áldotta meg!... In: *Magyar Út*, 1938. június 9. 22–23. sz. Címlap.
- (1938c): Fegyver és igazság, In: *Magyar Út*. november 3. Címlap.
- (1939a): Ébred az Egyház!... In: *Protestáns Szemle*. 48. 1. 1–7.
- (1939b): Száz „személy” egy sorban, In: *Magyar Út*. április 15. Címlap.
- (1939c): Incarnatio Germaniae, In: *Magyar Út*. április 22. Címlap.
- (1940a): Középosztályunk szociális alkata, In: *Magyar Út*. május 2. 3.
- (1940b): Keresztyén állam? In: *Magyar Út*. május 16. Címlap.
- (1941): Professzor Urak! In: *Magyar Út*. július 24. Címlap.
- (1942): Pártok fölött, In: *Magyar Út*. február 12. Címlap.
- PETRÁS Éva (szerk.) (2021): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó.
- TÓTH Gusztáv (1948): Kis képek a nagy zsinatról, In: *Sárospataki Református Lapok*. július 1. 3–4.

*BÁRÁNY Zoltán*¹:

Megemlékezés dr. Fónyad Dezsőről az SDG alapításának 100. évfordulója alkalmából

*Abstract. Commemorating Dr Dezső Fónyad on the Occasion
of the 100th Anniversary of the Foundation of SDG.*

Dr Dezső Fónyad (1906–1965) was a Reformed pastor in Monor, publicist, and one of the spiritual leaders of the Soli Deo Gloria Reformed student movement. Between the two world wars, the Soli Deo Gloria student movement (SDG for short) was a major force in the field of faith, church identity, and national education among Reformed university and then secondary school students. In the 1930s, the nationally known youth pastor's popularity and recognition grew dynamically, but after World War II, amid the internal political turmoil in the country, he was prosecuted on false charges at the People's Court. During World War II, he and his colleagues in the SDG rescued Jews, and these same colleagues testified for him at his trial by the People's Court.

Keywords: Dezső Fónyad, SDG, history of youth ministry, Hungarian resistance, rescue of Jews

Fónyad Imre Dezső 1906-ban született Szombathelyen, értelmiségi-kereskedő családban. Elemi és középiskolai tanulmányai után orvosi pályára készült, de megfelelő anyagi feltételek híján 1925-ben a budapesti Teológiai Akadémiára iratkozott be, ahol évfolyamtársa lett többek közt Kiss Sándornak és Pap Bélának. Beiratkozását követően hamarosan ő is bekapcsolódott az SDG munkájába, először csak vendégtagként, majd

¹ Lelkipásztor, KRE-HDI doktorandusz hallgató. email: bzoli196@gmail.com

nemsokára komoly tisztségek viselőjeként.² Összesen húsz évet szolgált az SDG mozgalomban, ebből nyolc évig teljes munkaidős, fizetett lelkipásztor volt. Életét két oltáron égette el; törzskönyve szerint csupán két helyen volt református lelkész: a Konventen ifjúsági lelkipásztorként az SDG-hez kapcsolódva alkalmazták, majd a monori gyülekezetben huszónhét éven át szolgált viszonylag fiatalon bekövetkezett haláláig. Az ő életének és munkásságának az átfogó és részletesebb feltárása a mai napig nem történt meg. Ugyanakkor személyének súlyát olyan tények is jelzik, hogy például a jelenlegi balatonszárszói konferenciatelepen egy termet is elneveztek róla, illetve a monori nagytemplomi gyülekezet a mai napig nagy becsben tartja emlékezetét. Én magam is monori származásúként, jelenlegi monori segédlelkészként, életére nézve egy kicsit a saját ösömrre is tekintek. E rövid megemlékezésben három dologról szeretnék írni: először is Fónyad Dezsőnek az SDG-be kerüléséről és tisztségeiről, majd a II. világháború alatti SDG-hez köthető eseményekről, végül pedig a világháborút követő időszakról. A jelen tanulmányra használt forrásaim a következők: a Zsinati Levéltárban található SDG-s jegyzőkönyvek, a Fónyad Dezsőről szerkesztett emlékkönyv, melyben saját naplójának részleteit olvashatjuk, illetve szóbeli elbeszélések.

1. Munkája az SDG-ben

Fónyad Dezső 1925-ben került a teológiára, saját megvallása szerint akkor még „nem hivatásból, de nem Isten szándéka ellenére”.³ Nemsokára, az SDG-be kerülése előtt, nagy lelki megújuláson ment keresztül. Másodéves teológus korában, amikor a vizsgáira készülve Morvay Istvánnal együtt olvasták a Bibliát, erre a mondatra találtak rá: „Uram, látni akarjuk a Jézust.”⁴ Fónyad számára vezérigévé vált ez a mondat, küldetésének részévé tette azt, hogy ahogyan ő is találkozott Övele, a diáksággal is megláttassa a valódi Jézust. A teológiai tanulmányaiban mindig jeleskedett, így tudományos pályára készült. Éppen ezért a Diákmozgalomban betöltött lelkipásztori szolgálatának kezdete

² Az 1926. augusztusi jegyzőkönyv szerint „Fónyad Imrét” meghívják vendégtagnak, majd 1927 szeptemberében rendes taggá avatják (Zsinati Levéltár. 24. fond, 2. doboz).

³ MOLNÁR Sándor Károly (2021): Kor- és kortörténet egy lelkész szemszögéből, In: *Confessio*. XLV. 2. 65. – idézi innen: Fónyad Dezső (1943): *Önéletrajz*. TtREL 1.8.d, Monor.

⁴ Uo.

némi hasonlóságot mutat Kálvin és Farel genfi párbeszédével. A következőképp ír róla önéletrajzában:

„Svájcból úgy jöttem, hogy [...] szerettem volna a tudomány eljegyzettje lenni. Ekkor állt elém Töltéssy Szárszón, s ekkor kért arra, hogy vegyem át az első ifjúsági lelkészséget. Vonakodtam. Ekkor majdnem megátkozott, s azt mondta, hogy »Ez az egyház és ez a nép abban megy tönkre, hogy tehetségesebb fiai karriervadászokká válnak, a maguk sikerét elébe teszik Isten ügyének!« Itthon maradtam. Nehéz volt temetni, de temettem, mert igaza volt.”⁵

Az 1928-as közgyűlésen Töltéssy Zoltán elnök javaslatára a főtitkári pozíciót több részre parcellázták fel: így választották meg például a zürichi egyéves tanulmányi útjáról hazatérő, akadémiai pályára készülő, akkor IV. évfolyamos teológiai hallgató Fónyad Dezsőt a budapesti főiskolás és középiskolás fiúk titkárává, illetve az ő évfolyamtársát és barátját, Pap Bélát, utazótitkárnak.⁶ Az SDG missziójában olyan munkatársa is akadt, akivel később össze is kötötte az életét. Az 1929-es évben budapesti titkárként közösen kezdett el dolgozni Ónodi Szabó Magdával, aki leánytitkárként és a Diákszociális Osztály egyik vezetőjeként is szolgált.⁷ Ebben az évben a közös feladatuk a budapesti bibliakörök és az ún. szerda esték szervezése volt, illetve a Középfokú Iskolák Missziói Bizottságával való kapcsolattartás. Házasságkötésük 1931-ben történt, öt gyermekük született.

Talán a Bizottságban betöltött munkaköréből is kifolyólag hamarosan, 1930-ban áthívták Fónyadot a Középfokú Iskolák Missziói Bizottsága vezetőjének, melyben a feladata az SDG és a Pro Christo diákmozgalom közötti hídverés volt, majd szintén egy év múlva, 1931-ben, a Konventnél lett missziói lelképásztor, hogy a középiskolás felsős korosztály között szolgáljon. Ez a munka egészen 1938-ig tartott, és röviden összefoglalva a következő feladatai voltak: országos kollégiumi munka szervezése, középiskolás vezetőképzők lebonyolítása, csendesnapok szervezése, temérdek cikk az ifjúsági lapokban, és mindezekeken felül az SDG szellemi iránymutatásában is hallatta az olykor erősen kritikus, ám mély igazságérzettel bíró hangját.

⁵ Uo.

⁶ ZSL – 24. fond, 2. doboz.

⁷ ZSL – 24. fond, 2. doboz.

Közel tízéves intenzív munka után úgy döntött, hogy a családjával egy gyülekezetben folytatja pályafutását. Monorra kerülését ő maga úgy mesélte el, hogy nem akart Kiss Sándor lelkész társaságára jutni, akivel megesett, hogy „sok távollét után hazaérkezve, gyermeke ezt kérdezte: »Édesanyám, ki ez a bácsi, aki időnként eljön hozzánk, és itt alszik nálunk?«” 1938-ban Fónyad Dezsőnek már három gyermeke volt, és ekkor fogadta el a hívást Monorra. Elbeszélése szerint ebben nagy része volt Péter Jánosnak, akinek a „baráti szeretete mozgatta az ügyet”.⁸ Említésre méltó az a tény, hogy a harmincas években olyanira szoros volt ez a baráti szeretet, hogy Fónyad Dezső egyik gyermekének keresztapja is volt Péter János.⁹ (Ez a baráti viszony a kommunista politikai fordulat miatt megszakadt.) Monorra kerülése után továbbra is elkötelezett volt a református ifjúsági misszió mellett, hiszen a gyülekezetben is szervezte az ifjúsági köröket; az általa épített monori Református Otthon sok fiatalnak valóban lelki otthona volt. Ezentúl magával a Mozgalommal is egészen az „önkéntes feloszlataásáig” megmaradt a szoros viszony. A tisztségviselői névsorban 1949-ben dr. Fónyad Dezső senior-elnökként szerepel.¹⁰

A folyamatos munka mellett egy különleges mérföldkőre is szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik fontos eredmény, amelyet ebben az időszakban elért, az a mai napig működő mátraházi Református Üdülő elődjének a létrehozására kigondolt sáfársági akció. Az 1930-as években Fónyad Dezső kezdeményezte a Középfokú Iskolák Missziói Bizottsága keretein belül azt a gyűjtést, amelyet olyan szanatóriumszerű üdülő létrehozására fordítottak, amelyben beteg és szegény diákokat szállásolhatnak el. Elsőként Mátrafüreden épült fel az üdülő „diákkiléből”, majd ennek eladása után építették a mai mátraházai konferenciaközpontot.¹¹ Kovács Bálint szerint Fónyad Dezső együttérzéséből is

⁸ Péter János (1910–1999) református lelkész, tiszántúli püspök, majd a kommunista párt egyik bizalmas politikusa; pályafutása során a külügyminiszteri tisztséget is viselte. A harmincas években ifjúsági szolgálatot végez a református egyházon belül, publikál a *Magyar Útba*, a Fónyad Dezső által szerkesztett könyvbe fejezetet ír, sőt egy ideig egyetemi lelkész is. (Ld. GYÖRFFY Eszter (2013): *A magyar református egyetemi misszió története, helyzete, különös tekintettel a Budapesti Református Egyetemi és Főiskolai Gyülekezetre*. Doktori Disszertáció. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar. 56.)

⁹ Glasz Endréné szóbeli közlése – eredeti a szerző birtokában.

¹⁰ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Függelék.

¹¹ FÓNYAD László (szerk.) (2011): *Uram, látni akarjuk a Jézust – Válogatás dr. Fónyad Dezső munkáiból*. Budapest, Semmelweis Kiadó. 16. Morvay István temetési prédikációjában külön kiemeli Fónyad Dezsőnek ezt az érdemét, amit szerinte méltatlanul elfeledett a közvélemény.

fakadt a fiatal betegek számára nyílt üdülő gondolata, mivel ő maga is súlyos tüdőbetegségben szenvedett.¹² Terjedelmi okokból ebben a tanulmányban nem írok a további eredményeiről, így az SDG-s munkája során elkészült vezetői könyveiről, doktori disszertációjáról és az 1943-as szárszói konferencián való részvételéről és szervezéséről, csak említésszerűen utalok arra, hogy ezeken a területeken is otthagya a kéznyomát.

2. Zsidómentés Monoron

Alighogy Monorra került Fónyad Dezső, kitört a háború. A II. világháború sok terhet rótt a monori gyülekezetre, különösen a német megszállást követően. Az egyházköztségben megkezdődött az anyakönyvi kutatás, a hamis keresztelési igazolások kiállítása a zsidók megmentése érdekében. Amikor azonban megérkeztek az SS-tisztek, felállították a vármegye egyik legnagyobb gettóját, a monorit. Ennek a története sok helyen részletesen megtalálható, Fónyad visszaemlékezéseiben is olvasunk történelmileg számos jelentős mozzanatot, ezekből az egyik a következő, a deportálásokat közvetlen megelőző napokról így írt Fónyad:

„Aztán kézhez kaptam néhány igazolást, rajtuk a püspöki hivatal pecsétje. M[uraközy] Gy[ula] küldte. Így született meg a döntés – kimegyek a gettóba. [...] Másnap tizenkét ember kilépett a gettóból, a haláltáborból. Őket innét mentettük tovább. Egyiket Balatonszárszóra. Oda, ahol nemcsak agrárszocialista kongresszus rendezésében segítettünk az elmúlt években, hanem ahol menedéket találtak – a Soli Deo Gloria mozgalom által – lengyelek is, zsidók is.”¹³

A Soli Deo Gloria mozgalom zsidómentésének fontos bizonyítéka ez a naplórészlet. Szóbeli elbeszélésből tudjuk, hogy Fónyad Balla Péter zeneművésszel működött együtt az említett szárszói kimenekítéssel kapcsolatban.

¹² KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok*. Budapest, Kálvin János Társaság, 165.

¹³ FÓNYAD (2011), 69–70. Balla Péter lányának, Balla Vilmának szóbeli közlései is igazolják ezeket a mondatokat.

Az embermentések kapcsán még két történet került megörökítésre. A náci megszállás alatt ismerünk olyan Soli Deo Gloriás vezetőket is, akiknek szintén illegalitásba kellett vonulniuk. Ilyen volt dr. Soos Géza is, akivel egyik éjszaka Fónyad Dezső lánya, Ágnes, a fürdőszoba melletti szobából felébredve a félhomályban találkozott, miközben Soos a padlásról a fürdőbe ment. Ugyanis a Gestapo elől egy alkalommal a monori parókia padlásán talált menedéket Soos Géza.¹⁴ Miután az auschwitzi jegyzőkönyvekkel Olaszországba repült, a családjáról a következőképpen gondoskodott Fónyad Dezső, ismét a naplót idézve:

„Régi barátom családi tragédiája jutott fülembe. Egyik leghűségesebb munkatársam volt a fiatalok között. 1944-ben azt a megbízást kapta, hogy próbáljon kapcsolatba kerülni az olasz földön operáló csapatokkal.¹⁵ Pilóta barátja segítségével, a németek ellenőrzése alatt álló pápai katonai repülőtérről sikerült egy gépen megszökniük. Ő kint rekedt. A felesége Budapesten kicsi gyerekekkel az ostrom alatt egy bunkerba szorult, ahol az egyik gyermeke meghalt. Kétségbeesve üzent, hogy mentsük meg őket. Gombára szeretett volna kijutni, mert korábban ott húzódtak meg. Két ízben jártam Gombán, hogy lelkész barátommal próbáljunk segíteni.¹⁶ Áldott ember volt, nagyszerű és segítőkész. Aztán alkalmi kocsival megérkeztek a menekülők. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a két utam barátom és ellenem szóló vádpont lesz: demokrácia elleni összeesküvés. Gyerekeket mentettünk a halál torkából.”¹⁷

Soos Géza mellett akadt más is, akinek nyitva állt a monori parókia ajtaja. Ismét idézet:

„Váratlanul megérkezett V[atai] L[ászló] régi barátom. Még az utolsó vonatok egyikével kijött Pestről. Az egyetemisták földalatti szervezkedésének volt az egyik irányítója. A németek elfogták. Több napon át őrizték őket. Vallatták a többiek felől. Végül a szokásos módon elengedték, hogy nyomában járva földéricsék a többieket. A Bethesda felé vette útját, aztán nem mert bemenni oda sem, feleségéhez sem, eszébe jutott Monor.”¹⁸

¹⁴ Glasz Endréné Fónyad Ágnes szóbeli közlése.

¹⁵ Itt Soos Gézára történik utalás. FÓNYAD (2011), 81–82.

¹⁶ Gaál László gombai református lelképásztor.

¹⁷ FÓNYAD (2011), 81–82.

¹⁸ I. m. 72–73.

Visszaemlékezések szerint Vatai rettentő egészségügyi állapotban érkezett Monorra, miután a Gestapo vizsgálati börtönéből kiszabadult. Hamis papírokkal egy alkalmi szerelvényen sikerült leutaznia. Az említett naplóban találunk még egy utalást, amelynek inkább érzelmi jelentősége van. A front elhaladása előtti éjszakáról a következő feljegyzés készült:

„Titokzatos este volt. A félelem a levegőben reszketett. Nyirkos pincében, szalmán dideregünk. A gyerekek aludtak. Kint nyögött a határ. Elmúlt éjfélt, lábujjhegyre állt a réműlet és V[atai] Laci megszólalt: úrvacsorázzunk. Ki tudja, mi lesz? Ki tudja, találkozik-e még szeretteivel? És lent a nyirkos pincében, pislogó gyertyafényben fölhangzott: »Én az Úrtól vettem, amit néktek előtökbe is adtam... Az Úrnak halálát hirdessétek, míg nem eljő...«”¹⁹

3. Népbírósi tárgyalása

Fónyad Dezső szolgálatának első húsz éve gazdagon dokumentált, és jelen tanulmány is leginkább ebbe adott betekintést. Ennek két oka van: egyrészt az eddigi kutatási eredményekből úgy tűnik, hogy az országos kapcsolatrendszerrel rendelkező, termékeny írói munkásságú és sokféle megbecsülésnek örvendő Fónyad Dezső az 1945-től haláláig tartó időszakban csendes, elvonult életre kényszerült. Az SDG berkein belül a politikai-gazdasági kérdésekben is hallatta a hangját, és az ún. harmadik út lehetőségeit képviselve igyekezett a közéletben részt venni. Hamis feljelentések után 1945-ben a népbírósi perbe fogta őt, majd három hónapos raboskodás után felmentették a vád alól. Fónyad Dezső meghurcolásának története viszonylag korai, hiszen 1945 júliusában vette őrizetbe a politikai rendőrség. Ez azért fontos, mert az 1945-től 1948-ig terjedő időszakot szokás „koalíciós évekként” is emlegetni, ám nem fér kétség ahhoz, hogy 1945-ben már megindult a kommunista hatalomátvétel szisztematikus kiépítése, többek közt a politikai rendőrség hathatós segítségével. Noha a per felmentéssel végződött, a (pártállami) közbeszédben megbélyegzettként kezelték Fónyad Dezsőt, ahogyan több ügynöki jelentésből is kiderül.²⁰ A per arra világít rá, hogy habár 1945 nyarán még a kommunista berendezkedés korai időszakában vagyunk, a kommunista párt a politikai rendőrséggel és a népbírósi

¹⁹ I. m. 75.

²⁰ ÁBTL 3.1.2. M-27843/2/172.

rendszerét felhasználva, fizikai atrocitásoktól sem megriadva használta ki a helyzetét arra, hogy közéleti-világnézeti ellenfeleivel leszámoljon, illetve azokat büntesse, akiket ő ellenségnek tekintett.

A tárgyaláson több, SDG-ben helyet foglaló befolyásos személy is kiállt mellette, így például Vatai László, (Szegedi) Kiss Sándor, a népi írók közül Veres Péter és Darvas József, egyházkormányzói részről Ravasz László, Szabó Imre, illetve a védelem oldalán volt Bereczky Albert is. Az ügy, noha elmarasztaló ítélet nem született, mégis helyt adott egyfajta karaktergyilkosságnak. Másrészt azt látjuk, hogy bajtársai közül többen emigrációba kényszerültek (így Soos és Vatai), vagy a kommunista államhatalom a népbírói nyomozásához hasonló módszerekkel eltávolította őket a szószékről (mint Morvayt és Pap Bélát).

A visszaemlékezések szerint a felmentő ítélet kihirdetése után az utcára kimenve rátették Fónyad Dezsőre a palástját, és a gyülekezet elénekelte a 90. zsoltárt, így ezzel egy nyilvános szimpátiatüntetést tartott a monori gyülekezet, demonstrálva a lelkészük iránti elkötelezettségüket, illetve az Isten iránti hálájukat. A családi hagyományban megmaradt mind a feljelentők, mind a terhelő vallomást tevők neve, ám Fónyad Dezső a családjának úgy rendelkezett, hogy ezt fedje örökké homály. A megbocsátással kapcsolatban a következőképp utal saját magára, néhány évvel később az irgalmas szamaritánus történetének elemzésekor:

„Mit nem olvashatunk benne [ti. a történetben]? Vádat [...] Nincs vád! Semmit sem olvasunk arról, hogy az Irgalmas Szamaritánus bujtogatta volna az áldozatot vádemelésre, közbiztonsági intézkedések kérésére, vagy kártérítési perekre. A Szamaritánus sem vádolta a rablókat, amiért őt költségbe sodorták, a papot és lévítát sem, hogy nemzeti és felekezeti alapon nekik illett és kellett volna segíteni az áldozaton. [...] Ezek a szavak zsonganak bennem most, hogy búcsúzom az Irgalmas Szamaritánustól, aki két mondatban mindenre megtaníthat: ne vádolj, légy irgalmas! Csak két mondat, de Isten üzenete földünknek. Két mondat, egy új világot lehet felépíteni rá. [...] Irgalmas Szamaritánus, alázatosan megvalljuk, hogy te vagy az egyetlen időszerű vendég, kocogó szamaradon neked kell elsőnek megérkezni hozzánk, hogy megtanuljunk végre a véresen nehéz leckénket: »Ki az én felebarátom?« Hogy megtanuljunk, és soha el ne felejtjük: »Minden ember testvér!«”

1965-ben hosszantartó betegség után hunyt el. Temetésén Morvay István hirdette az igét.

Fónyad Dezső élete és munkássága még olyan terület, ami kevésbé közismert, és még sok tennivaló van, hogy összetett képet kapjunk a személyéről és munkásságáról. Kutatásaim során szeretném folytatni a már megkezdett munkát.

Felhasznált irodalom

FÓNYAD László (2011): *Uram, látni akarjuk a Jézust – Válogatás dr. Fónyad Dezső munkáiból.* Budapest, Semmelweis Kiadó.

GYÓRFFY Eszter (2013): *A magyar református egyetemi misszió története, helyzete, különös tekintettel a Budapesti Református Egyetemi és Főiskolai Gyülekezetre.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar.

HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története.* Budapest.

KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok.* Budapest, Kálvin János Társaság.

MOLNÁR Sándor Károly (2021): Kor- és kortörténet egy lelkész szemszögéből, In: *Confessio.* XLV. 2. 60–76. – idézi innen: Fónyad Dezső (1943): *Önéletrajz.* TtREL 1.8.d, Monor.

*** Zsinati Levéltár, 24. fond, 2. doboz.

*CSÜRÖS András*¹:

A Magyar Út történetéről és szellemiségéről

Abstract. The History and Ideology of the Periodical Magyar Út.

The following study was originally presented at the 100th anniversary conference of the founding of Soli Deo Gloria.

Magyar Út (Hungarian Way) is closely linked to Soli Deo Gloria Student Movement. It started from there and has remained its spiritual basis ever since. The paper describes the origins of the periodical, how it started, and how an organization's newsletter became an independent weekly newspaper of great stature in just a few years. Beyond its history, the evolution of the ethos of the paper is also interesting.

A further interesting aspect is that the journal was linked to the *Magyar Testvériség* (Hungarian Brotherhood) organization. The study provides an insight into the foreign policy ideas of the paper. The article concludes with a description of the journal's life on the road – how they tried to continue in emigration and how the ideology that characterized *Magyar Út* lived on.

Keywords: “the third Hungarian way”, *Magyar Út*, Béla Pap, Gyula Gombos, Soli Deo Gloria

1. Előzmények: Református Diákmozgalom, Új Magyarország

1925-ben indult el a Soli Deo Gloria Református Diákmozgalom folyóirata, a havonta megjelenő *Református Diákmozgalom*. A lap elsősorban egyesületi hírek közzlésére jött létre, de igény mutatkozott arra is, hogy az SDG sajátos kálvinista és nemzeti világgépe is megjelenjen a lap hasábjain.

¹ Egyetemi adjunktus, Károli Gáspár Református Egyetem, Pedagógiai Kar.
email: csurosandras@gmail.com

Pap Béla² az SDG-ben végzett főtitkári és utazó lelkészi szolgálata közben átvette a *Református Diákmozgalom* főszerkesztői tisztét. Ekkor igény mutatkozott arra, hogy az egyesületi „hírmondó” szerep mellé inkább elméleti, világnézeti kérdésekkel foglalkozó lap jöjjön létre. Így 1932-ben bontakozott ki az *Új Magyarország* havilap, melynek vezércikkeit nagyrészt Pap Béla írta, aki szerkesztési munkálatokban is részt vett. A lap hasábjain – túllépve a szervezeti-egyesületi kereteken – teret engedtek általánosabb kérdéseknek, így például foglalkoztak a magyarság ügyével, társadalmi kérdésekkel és aktuális politikai történésekkel is.³

Az *Új Magyarország* 1932 szeptemberében indult el, és havonta 2000 példányban fogyott el belőle. A lap vezércikkeit szinte mindig Pap Béla írta, mint az SDG ügyvezető elnöke⁴ és mint a lap egyik szerkesztője, sőt egyben felelős szerkesztője. Mellette Szőke Imre és Fónyad Dezső lelkész vett részt a szerkesztői munkában. Az új havilap önmagát „aktív kálvinista folyóiratként” aposztrofálta.

Sorozatos publikáció jelent meg Pap Béla írásában *Az evangélium szocializmusa* címmel, ami egyértelműen a Ravasz László által tíz évvel korábban közölt gondolatokra utalt. Gondoljunk itt Ravasz *Az evangélium szocializmusa és a szocializmus evangéliuma* című beszédére, mely nyomtatásban is megjelent.⁵ Az *Új Magyarország* aktuális világpolitikai eseményekről, meghatározó személyekről szólt írásaiban, és nem kímélte sem az Egyesült Államokat, sem a Szovjetuniót. Az írásokban nagyszerűen összekapcsolták az

² Pap Béla életéről lásd: CSÜRÖS András Jakab (2007a): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre, In: *Confessio*. 2007/4. 109–126.; FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: *Zounek* 12. (Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár Évkönyve). Szolnok. 245–263.; KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelképásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94.; ERDŐS Kristóf (2018): Pap Béla (1907–1957), In: Erdős Kristóf – Kiss Réka (szerk.): *Emlékezés és felejtés. Egyházi sorsok a diktatúrák árnyékában*. Budapest, Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány (RKK Füzetek. Református közelmúltunk 1). 24–25.

³ A lapban tapasztalt, társadalmi kérdések felé való nyitottságot Gombos Gyula egy SDG-n belüli nemzedékváltással indokolja. GOMBOS Gyula (1990): *A harmadik út*. Budapest. Püski Kiadó. 110.

⁴ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára 24. fond. A. / 4. doboz. – SDG Intéző Bizottságainak Jegyzőkönyve. 1932. július 31. – 1933. december 15.

⁵ RAVASZ László (1922): *A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa*. Budapest. Tisztviselőtelepi Református Missziói Egyház.

aktuálpolitikai eseményeket a magyarság vagy éppen a keresztyénség nagy sorskérdéseivel. Nemcsak elméleti témákkal foglalkozott az újság, hanem az ifjúság számára praktikus problémákkal is, mint például az alábbi cikkek: *A kultúra válsága és az ifjúság, Aktív kálvinizmust a magyar életbe* vagy Fónyad Dezső *Szexuáletikai kérdések* című sorozata is.

Az *Új Magyarországn*ban megjelentek írások Ravasz Lászlótól, Makkai Sándortól, Gyökössy Endrétől, Móricz Zsigmond, Szabó Dezső és Sebestyén Jenő tollából. Az 1934. februári számban feltűnt egy új szerző, aki később több cikket is írt a *Magyar Út*ba is, és az egyház életében még meghatározó szerepet fog játszani. Ő főként a főszerkesztő, Pap Béla életére lett végzetes hatással. Az új publicista neve Péter János.⁶ Később a *Magyar Út*ban is publikált, az 1936. február 1-i szám vezércikkét is ő írta.⁷

A lap utolsó száma 1934. augusztus 31-én jelent meg, a Református Egyház Egyetemes Konventje ugyanis kifogást emelt az *Új Magyarországn* erősen társadalmi kérdésekkel foglalkozó jellegével kapcsolatban. A lapot Pap Béla ekkor más kiadónak adta át, illetve

⁶ Péter János (Alsónyék, 1910. október 28. – 1999. február 26., Budapest) református lelkészi végzettséget a Budapesti Teológiai Akadémián szerzett. 1936 és 1949 között a Filadelfia Diakonissza Intézet lelkésze, a Sylvester Nyomda vezetője, a *Református Jövő* szerkesztője, árvaházak szervezője. 1945 és 1949 között püspöki engedéllyel dolgozhatott a Külügyminisztériumnak, illetve a Köztársasági Elnöki Hivatalnak. 1949-től 1956-ig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1950-től a Békevilág tanács tagjaként diplomáciai szolgálatokat végzett az MDP-nek, folyamatosan kiállt a hazai egyházszabadság és egyházi koncepciós perek mellett. 1956 decemberétől a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kormány megbízottja, 1957-től elnöke, közben 1977 februárjától hivatalosan újból a Külügyminisztérium állományának tagja. 1958. február 19-én lett a külügyminiszter első helyettese, így hozzá tartozott az ENSZ-kérdés mellett a külügyi elhárítás is. 1961. szeptember 13. és 1973. december 14. között külügyminiszter. 1973. december 19. és 1988. október között az Országgyűlés alelnökeként hozzá tartoztak a külügyi kérdések. Országgyűlési képviselő 1953. május 17. és 1990. március 16. között, tagja volt a Külügyi Bizottságnak. 1987-től fokozott figyelemmel kísérte az erdélyi magyarság kérdését, és támogatta a segítségüket és befogadásukat. 1948-tól az MDP titkos tagja, 1961-ben hivatalosan is az MSZMP tagja lett. 1957. május 9. és 1961. szeptember 13. között az Elnöki Tanács tagja. MSZMP KB-tag 1966. december 3-tól 1988. május 22-ig. Nagyobb kitüntetései: 1946, Szabadságrend; 1953, Munka Érdemrend; 1980, Munka Vörös Zászló Érdemrend; 1981, Népek Barátságára Érdemrend.

HORNÁK Máté (2018): Egyházi vezetők diplomáciai szolgálatban 1949–1956-ban, In: ANDREIDES Gábor – M. MADARÁSZ Anita – SOÓS Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – Hír-szerzés – Állambiztonság*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága. 253–254.

⁷ A *Magyar Út*ban először az 1935. október 15-ei számban *A liberalizmus útja* című cikke jelent meg.

az addigi havi megjelenésről átálltak a kéthetire. Az *Új Magyarság* 1934. augusztusi számában találunk egy vezércikket, melynek címe: *Mérföldkő előtt*.⁸ A következő oldalon bejelentik: a lapot átszervezték, átálltak a kétheti megjelenésre, és függetlenekké válnak az SDG-től. A *Mérföldkő előtt* bejelenti, hogy a teljes magyar életre nézve programot kívánnak adni.⁹

2. A lap szellemiségéről

A lap jelentősen megváltozott: az *Új Magyarság*ból *Magyar Út* lett, a Soli Deo Gloria hivatalos orgánumból független újság kerekedett, és havilapból kéthetente megjelenő folyóirattá változott.¹⁰ Új neve a *Magyar Út* lett, mely az úgynevezett „harmadik út”¹¹ eszmei áramlatnak egyik legfontosabb szócsovévé vált.¹² A folyóirat mögött álló csoport célkitűzése az volt, hogy napilappá fejlődjön majd a folyóirat. „A *Magyar Út* a kor egyik dinamikus, kérdésfelvetéseiben a népi radikalizmus alapján álló sajtóorgánuma.”¹³

Első száma 1935. augusztus 15-én jelent meg.¹⁴ Az *Új Magyarság* és a *Magyar Út* folyóiratok közötti folytonosság érezhető a lap szellemi-ideológiai és humán erőforrásbeli hasonlóságában, de abban is, hogy a *Magyar Út* első száma nem „I. évfolyam” megjelölést kapott, hanem folytatásként IV. évfolyam van a lap borítóján feltüntetve. A lapnak először szerkesztője, majd főszerkesztője és laptulajdonosa Pap Béla volt. Mellé a Turul

⁸ PAP Béla (1934): *Mérföldkő előtt*, In: *Új Magyarság*. augusztus. 1.

⁹ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetsegtortenete/4-uj-magyarsag> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

¹⁰ SALAMON Konrád szerint a lap kétheti megjelenéséhez új lapengedélyt kellett kérni, s a régi nevet nem engedélyezték újra. SALAMON Konrád (1982): *A Soli Deo Gloria Magyar Útja és a népi mozgalom kezdetei*, In: *Confessio*. 6. 4. 18–30.

¹¹ „S ha a Harmadik Magyarország egy igény bejelentése volt csupán, e fogalom következő lépcsője, a harmadik oldal, pusztán mint kifejezés is – a kép maga – már állásfoglalás. Egyaránt szemben a politikai jobbal és a politikai ballal.” GOMBOS Gyula (1990): *A harmadik út*. Budapest, Püski Kiadó. 6.

¹² SALAMON (1982), 18–30.

¹³ DOBOS László Gábor (1990): *Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon*, In: *Confessio*. 14. 4. 23–30.

¹⁴ A *Magyar Út*ról ld. részletesen: SALAMON (1982), 18–30.

Szövetség lesz 1941 júniusától a lap „főbizománya”.¹⁵ Először szombatonként majd csütörtökön jelent meg.

A szerkesztőség címe az egyházi tulajdonban lévő, budapesti Kálvin tér 8., míg a „fiók-kiadóhivatal” Vácon, a Horthy Miklós út 54. alatt volt. Ez 1940-től megváltozik, és egy helyre kerül a szerkesztőség és a kiadóhivatal, az akkori V. kerületi Csáky u. 15. szám alá.¹⁶

1936-tól hetilapként működött; ettől az évtől lett a lap munkatársa Gombos Gyula,¹⁷ aki gyorsan vív ki tiszteletet a népi írók körében, és a harmadik utas mozgalom emblemikus alakjává válik. Sőt az emigrációban a témában írt könyvei azóta is megke-
rülhetetlenek. Az ötvenes évek református egyházi állapotáról a korszak legpontosabb körleletét adja. Olvasásakor mindig rácsodálkozom, hogyan láthatta ennyire tűpontosan a hazai helyzetet.¹⁸ Arday Géza írja Gombos Gyula kapcsán, hogy olyan, mintha „egy szelíd hangú Szabó Dezsőt olvasnánk a magyarság túlélési technikájáról”.¹⁹

1940-től „nagy napilap” formátumban jelent meg, ami állomás volt a napilappá fejlődés felé. A lap munkatársai közül többen járták az országot és tartottak előadásokat, majd váltak országosan ismertté. 1942-től Gombos Gyula volt a lap felelős szerkesztője, miután Pap Béla karcagi lelkész lett. Pap Bélának rengeteg dolga lett Karcagon, közben fokozatosan egyre több egyházi tisztséget is betöltött. Így nem maradt ideje az újságra, s ezért a laptulajdonosságból is hátrébb lépett. 1942-től látványos, hogy alig írt már a *Magyar Út*ba.

Az újság 1944. október 12-én jelent meg utoljára, utána a nyilas hatóságok betiltották. Fazekas Mihály szerint a lapot 1944 decemberében²⁰ tiltották be, a lap viszont már októberben sem jelent meg.²¹ Ebben a kérdésben eligazítást adhat Pap Béla özvegyének visszaemlékezése. Németh Erzsébet a következőképp emlékezik meg erről a korszakról: „Míg váci lelkészsége első éveiben Pap Béla minden gyülekezeti munkája mellett is igen aktívan vesz részt a *Magyar Út* szerkesztésében, hetenként legalább egy napot

¹⁵ Nem pedig „Turul Kft.”.

¹⁶ A mai Hegedűs Gyula utca.

¹⁷ ARDAY Géza (2019): A harmadik utas emigráns, Gombos Gyula pályaképe, In: *Confessio*. 2019/2. 2. <https://confessio.reformatus.hu/v/521/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

¹⁸ GOMBOS Gyula (1960): Szűk esztendőök. A magyar kálvinizmus válsága. Washington, Occidental Press.

¹⁹ ARDAY (2019), 2.

²⁰ FAZEKAS (1997), 246.

²¹ *Magyar Út*, 1944. október 12-i szám.

Pesten tölt, addig 1941-ben már átadja a lap kiadásának jogát a Turul Szövetség könyv és lapterjesztő kft-nek, amely vállalat a Bolyai Kollégiummal egyidejűleg, szinte annak testvéreként a népi irodalom hathatósabb propagálására alakult. Ettől kezdve a lap felelős szerkesztője Gombos Gyula lett,²² de az átírási nehézségek miatt ezt csak 1941. december 4-től jelezhettké a lapon. Ettől kezdve Pap Béla, mint főszerkesztő szerepel 1944 decemberéig, amikor betiltották annak megjelenését.”²³

A lapban rendszeres írásokat közölt Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Féja Géza, Szabó Dezső, Darvas József, Németh László, Kodolányi János, Sinka István, Veres Péter, Tamási Áron. Megjelent írása Makkai Sándornak, Kodály Zoltánnak, Ferencz József unitárius püspöknek és Zilahy Lajosnak, Ravasz Lászlónak, Karácsony Sándornak és Bajcsy-Zsilinszky Endrének is. Gyökössy Endre Radnóti Miklós legújabb kötetéről számolt be 1936-ban.

A *Magyar Út* példányszáma 5–10 ezer között mozgott, ami összehasonlítva, mondjuk a Nyugat 500–1000 példányával, kifejezetten jónak mondható.

A harmadik utas mozgalom és benne a *Magyar Út* folyóirat körüli csoportosulás és a Magyar Testvéri Közösség között szoros összefüggést lehet kimutatni. A testvéri közösség tagjai például automatikusan megkapták a *Magyar Út* folyóiratot, amit a jövedelmük után befizetett 2%-ból rendezett a titkos csoportosulás. Örömmel látom, hogy konferenciáink előadásai között a Testvéri Közösség református szempontú vizsgálata, illetve annak SDG-hez való kapcsolódása is szóba fog kerülni.

A lap eszmetörténetileg meghatározó jelentőségű folyóiratként hatott a közvéleményre, és terjesztette a „harmadik út” opcióját, aminek egyik legfontosabb eseménye az 1943-as szárszói találkozó volt.²⁴ Az első számban Pap Béla²⁵ határozza meg *Európai*

²² „Mint szerkesztő én folytatni akartam, ami a lap addig volt, csak határozottabb profillal és módszeresebben. Az volt a célom, hogy a *Magyar Út* kifejezetten a népi mozgalom lapja legyen...” – GOMBOS (1990), III.

²³ NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Kézirat. Budapest. 41–42.

²⁴ Az 1943-as balatonszárszói táborból származik a harmadik oldal legszemléletesebb leírása, mégpedig Németh Lászlótól: „Tegyük föl, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S föláll valaki, és azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a harmadik oldal.” – GOMBOS (1990), 135.

²⁵ Megjelent írásainak jegyzékét lásd: CSÜRÖS András Jakab (2007b): *Pap Béla élete és ellenállása (1907–1957)*. OTDK dolgozat – kézirat. Budapest. 2007/2–3. Függelék I–VIII.

magyar című írásában az ideológiai célkitűzéseik summáját: „Magyar földön, magyar verítékkal, magyar célok szolgálatára, magyar utat kell építeni, még akkor is, ha ez beteg tradíciók lerombolását, klikk vagy látszólagos osztályérdekek összetörését jelenti.”²⁶

A lap külpolitikailag a Duna menti népek összefogásában látta a magyarság és a régió jövőjét.²⁷ A negatív nacionalizmust pozitív nacionalizmusra szeretne volna felváltani. A magyar–román közeledés mellett foglalt állást, s óvta ezt a két népet az újjáéledő s egyre erősödő pánszlávizmus és pángermánizmus veszélyeitől. „A nagygermán és nagy-szláv gondolat harapófogójában tanácstalanul és tehetetlenül két nép vergődik: a magyar és a román.”²⁸ Óriási lehetőségek tartották a demokratikus, a népek szövetségeként szerveződő Kelet-Közép-Európát. Kiss Ferenc a közép-európai együttműködés feltételét a kisebbségi jogok tiszteletben tartásában látta. Ez a gondolat teljes mértékben illeszkedett a harmadik út külpolitikai célkitűzéséhez, ahogy maga Gombos Gyula is írta: „A külpolitikában a fő cél a konföderáció megteremtése kell legyen. Ez a Németország és Oroszország közt élő népeket függetlenségük védelmére közös szolidaritásba fogná össze. Főbb elemei: közös katonai védelem, egyetértésben irányított külpolitika, gazdasági együttműködés.”²⁹ A Duna menti népek összefogásának két háború közötti eszmétörténetét specifikusan feldolgozta az *Egyháztörténeti Szemle* hasábjain Tengely Adrienn *Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közötti Magyarországon* címmel.³⁰

A *Magyar Út* hasábjain többször megjelent a zsidókérdés is – ám nem ideologikus vagy faji jellegű, hanem inkább gazdasági kérdésként. A *Magyar Út* a zsidóságot, mint a kapitalizmus alkotóit ítélte el, mint a forradalmi változások szűrőjét és a korabeli, a harmadik út szemében torz gazdasági állapotok egyik haszonélvezőjét és fenntartóját. A *Magyar Út* zsidósággal kapcsolatos néha igen határozott bírálatát el kell különítenünk a nemzetiszocializmus vagy a nyilasok antiszemitizmusától, hiszen ideológiailag fényévekre voltak egymástól.

²⁶ PAP Béla (1941): Európai magyar, In: *Magyar Út*. 1941. szeptember 25. 1.

²⁷ Lásd: *Magyar Út*. 1937. január 7.: Magyarság a Duna-medencében.

²⁸ PAP Béla (1936): Magyar–román közeledés? In: *Magyar Út*. 1936. január 15.

²⁹ GOMBOS (1990), 9.

³⁰ TENGYELY Adrienn (2005): Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közötti Magyarországon, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 6. 1. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tengely-egyh.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).

A harmadik út mozgalmon belül a *Magyar Út*ban hangsúlyosabb szerepet kapott a vallás, hiszen a folyóirat oszlopos tagjai lelkipásztorok voltak. A lap hasábjain fontos ügyként jelent meg a földkérdés, a nagybirtokrendszer radikális felszámolása, mint a harmadik út egyik hangsúlyos programja. A programadáson túl a lap rengeteg társadalmi-kulturális kérdéssel foglalkozott, beleértve a zenét, filmet, színházat, könyveket. Emellett kisebb-nagyobb riportokkal elevenítették meg a feltett társadalmi kérdéseiket.³¹

Azt, hogy a harmadik út szempontjai és ideológiája hogyan kapcsolódik az evangéliumi értékekhez és hithez, jól példázza Németh Lászlónak a *Magyar Út*ban 1940. december 12-én megjelent írása: „Egyetlen lélekformáló hatalom előtt akarunk-e fejtegetni s aláztosan kezébe akarjuk-e adni életünket, hogy átformálja és újjáalakítsa? Rávésődhetnek-e a magyar belső arcra a legnemesebb vonások a Mester keze nyomán, vagy magunk faragunk torzképet magunkból?”³² Ebben a rövid idézetben is látható, ami az egész folyóiratban érezhető, hogy körülbelül 1939-től a korábbi, nyilvánvalóan antibolszevik hozzáállás mellé már a nemzetiszocializmus iránti aggodalom is megjelent a publicisztikákban.

Gombos Gyula az 1943-as balatonszárszói találkozót szellemi elődjének tekinti a *Magyar Út* által szervezett 1935-ös és 1936-os konferenciákat.³³

3. Utóélet: Új Magyar Út Soós Gézától. Pap Béla sorsa

A lap utóélete kapcsán három fontos mozzanatot szeretnék megjegyezni.

Első. Egyrészt az írók, publicisták, munkatársak közül sokan ezáltal váltak elismertté, országos hírnevűvé.³⁴

³¹ GOMBOS (1990), III.

³² *Magyar Út*. 1940. december 12. 1–2. lásd: <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/4-magyar-ut> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).

³³ GOMBOS (1990), 132–133.

³⁴ „A hívek büszkék voltak papjukra, tudták, hogy országosan ismert a neve és egyre többen szokták meg a rendszeres templomba járást.” NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Budapest. Kézirat. 41.

Második. A *Magyar Út* folyóirat sajnálatosan bukkant fel Pap Béla koncepció perében is.³⁵ 1945-ben az igazolóbizottság ugyan nem tekintette bűnösnek az előző rendszer kapcsán, de a koncepció per során ezt felülbírálván, indokként többek között két cikkét vették elő. A valós indok elsősorban a zsinaton tanúsított ellenállása, az általa 1951. október 21-én vezényelt „zsinati kisforradalom” volt,³⁶ másodsorban pedig két, Karcagon elhangzott prédikációja. A per végén az ítéletet 1952. február 20-án mégis a következő magyarázattal mondták ki: „[bűnös] nyomtatvány útján a fasiszta irányzat elterjesztése érdekében elkövetett népellenes büntetben, valamint a demokratikus államrend elleni izgatás büntetében”.³⁷

Harmadik. A harmadik mozzanat pedig Gombos Gyulához³⁸ és Soós Gézához köthető, akik az emigrációban megalapították az *Új Magyar Út* című lapot. 1950 januárjától 1951 decemberéig működött Münchenben, majd 1952 januárjától 1956 májusáig Washingtonban látott napvilágot. Gombos Gyula és Bakó Elemér felelős szerkesztősége mellett felelős kiadóként Wass Albert is megjelent a folyóiratnál, aki valószínűleg Soós Gézával ápolt baráti viszony nyomán kapcsolódott a folyóirathoz.³⁹

„Az *Új Magyar Út* első számában jelent meg Soós Géza cikke, melynek címe *Isten igéje és a magyar sorskérdések*.”⁴⁰ A cikk régi, magyarutas kérdést tett fel, ami fájdalmasan aktuális volt az 1950-es években: megmarad-e a magyarság, fennmarad-e a sajátos magyar szellemiség, nem törik-e be marxista szolgaságba, nem asszimilálják-e a színtelen nemzetköziségbe. Ezekre válaszolva Soós Géza vallotta, hogy a magyarság megmarad, ha megtér Istenhez, és az Isten törvényeit megtartja, s ha a magyar ember keresi hivatását,

³⁵ CSÜRÖS András (2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országgház Könyvkiadó. 102–111.

³⁶ CSÜRÖS (2007a), 109–126.

³⁷ Budapesti Főváros Levéltára XXV. 4, B. III.001293/951., 65.; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 3.1.9. V–82894.

³⁸ ARDAY (2019). ARDAY (2021).

³⁹ Az *Új Magyar Út*-ról lásd: HORVÁTH Erzsébet: Soós Géza, a „Jézus Krisztus jó vitéze”. <http://zsinatileveltar.hu/soos-geza-a-jezus-krisztus-jo-viteze> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.11.26.).

⁴⁰ Uo.

és békességben él saját magával és a szomszéd népekkel.⁴¹ Így a lap indításától és megálmodóitól eljutottunk egy másik emberhez és egy másik történelmi korszakhoz, ahol a harmadik út szellemiségének még mindig volt mondanivalója. A *Magyar Út*, a harmadik út sajátos református eszmeisége ma is segíthet nekünk, hogy elvezessen józan, aktív, a társadalmi kérdések felé bátran nyitott magyar kálvinizmus felé.

Felhasznált irodalom

- ARDAY Géza (2019): A harmadik utas emigráns, Gombos Gyula pályaképe, In: *Confessio*. 2019/2. 2. <https://confessio.reformatus.hu/v/521/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).
- (2021): Gombos Gyula emigrációs (ki)útkeresése, In: *Confessio*. 2021/2. <https://confessio.reformatus.hu/v/gombos-gyula-emigracios-kiutkeresese/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).
- CSÜRÖS András (2018): Pap Béla karcagi lelkész börtönévei és rejtélyes halála, In: Bellavics István – Földváryné Kiss Réka (szerk.): *Halálra ítélve. Papi sorsok '56 után*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága – Országház Könyvkiadó. 102–111.
- CSÜRÖS András Jakab (2007a): Pap Béla zsinati tevékenysége, különös tekintettel az 1951. október 24-i ülésre, In: *Confessio*. 2007/4. 109–126.
- (2007b): *Pap Béla élete és ellenállása (1907–1957)*. OTDK dolgozat – kézirat. Budapest.
- DOBOS László Gábor (1990): Protestáns ifjúsági egyesületek Magyarországon, In: *Confessio*. 14. 4. 23–30.
- ERDŐS Kristóf (2018): Pap Béla (1907–1957), In: Erdős Kristóf – Kiss Réka (szerk.): Emlékezés és felejtés. Egyházi sorsok a diktatúrák árnyékában. Budapest, Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány (RKK Füzetek. Református közelmúltunk 1). 24–25.
- FAZEKAS Mihály (1997): Pap Béla református lelkész élete és munkássága (1907–1957), In: Zounuk 12. (Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve). Szolnok. 245–263.
- GOMBOS Gyula (1960): *Szűk esztendő. A magyar kálvinizmus válsága*. Washington, Occidental Press.
- (1990): *A harmadik út*. Budapest, Püski Kiadó.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert: *A Soli Deo Gloria szövetség története*. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/4-uj-magyar-sag> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.03.).

⁴¹ Uo.

- HORNYÁK Máté (2018): Egyházi vezetők diplomáciai szolgálatban 1949–1956-ban, In: Andreides Gábor – M. Madarász Anita – Soós Viktor Attila (szerk.): *Diplomácia – Hírszerzés – Állambiztonság*. Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága.
- HORVÁTH Erzsébet: Soós Géza, a „Jézus Krisztus jó vitéze”. <http://zsinatileveltar.hu/soos-geza-a-jesus-krisztus-jo-viteze> (utolsó megtekintés dátuma: 2021.11.26.).
- KOVÁCS Bálint (1990): Pap Béla, a mártírsorsú lelképásztor (1907–1957), In: *Confessio*. 14. 2. 84–94. *Magyar Út*. 1944. október 12.
- NÉMETH Erzsébet (1985): *Pap Béla élete, 1907–1957*. Kézirat. Budapest.
- PAP Béla (1934): Mérföldkő előtt, In: *Új Magyarság*. augusztus. 1.
(1936): Magyar–román közeledés? In: *Magyar Út*. 1936. január 15.
(1941): Európai magyar, In: *Magyar Út*. 1941. szeptember 25. 1.
- PÉTER János (1935): A liberalizmus útja, In: *Magyar Út*. 1935. október 19.
- RAVASZ László (1922): A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa. Budapest, Tisztviselőtelepi Református Missziói Egyház.
- SALAMON Konrád (1982): A Soli Deo Gloria Magyar Útja és a népi mozgalom kezdetei, In: *Confessio*. 6. 4. 18–30.
- TENGYEL Adrienn (2005): Egyházi tervezetek és kezdeményezések a közép-európai népek együttműködéséről a két világháború közti Magyarországon. In: *Egyháztörténeti Szemle*. 6. 1. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/tengely-egyh.htm> (utolsó megtekintés dátuma: 2022.03.02.).

LÁNYI Gábor¹:

Sebestyén Jenő, a történelmi kálvinizmus és a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség

Abstract. Jenő Sebestyén (1884–1950), the Historical Calvinism, and the Soli Deo Gloria Student Alliance.

This paper aims to give an introduction into the origins of Jenő Sebestyén's theological movement, the "Historical Calvinism", while it discusses Sebestyén's formative role in the creation and later development of the Soli Deo Gloria Student Alliance (SDG).

Historical Calvinism can be understood as the Hungarian adaptation of Abraham Kuyper's (1837–1920) Neo-Calvinism. Following Dutch examples, Sebestyén inspired his students, especially Zoltán Töltéssy (1900–1932), at the Budapest Reformed Seminary to form a confessional-minded student movement in order to serve the evangelization of the Youth and the spiritual renewal of the Reformed Church in Hungary in the 1920s. Soon, the SDG would become widely popular among high school and university students, attain the support of the church officials, and pursue many debates with the inter-confessional student missionary organizations.

Keywords: Abraham Kuyper, Neo-Calvinism, Historical Calvinism, Jenő Sebestyén, Soli Deo Gloria Student Alliance (SDG), Zoltán Töltéssy

¹ Dr. habil. Lányi Gábor (PhD), habilitált egyetemi docens: Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar Egyháztörténeti Tanszék, e-mail: lanyi.gabor@kre.hu.

Töltéssy Zoltán teológus hallgató,² aki a Soli Deo Gloria Református Diákszövetség (továbbiakban SDG) megalapításában meghatározó szerepet vállalt, vallotta magáról: „Theológiailag a neokálvinizmus alapján állok... én az ifjúsági egyesület szolgálatában nem tudnék más lenni.”³ Az idézetben szereplő neokálvinizmus nemcsak Töltéssy Zoltánt, hanem az egész SDG-t is meghatározó teológiai irányzat volt. Töltéssy szóhasználatára ellenére a neokálvinizmust magyar kultúrterületen inkább a történelmi kálvinizmus névvel illetjük, kiemelkedő képviselőjének pedig Sebestyén Jenő (1884–1950) budapesti teológiai professzort tartjuk.

Tanulmányom célja, hogy röviden bemutassa e teológiai irányzat főbb jellegzetességeit, Sebestyén Jenő személyes jelentőségét és főképpen az SDG-vel való megalapozó és aktív kapcsolatát.

1. A neokálvinizmus

Mi is a neokálvinizmus? A neokálvinizmus eredetének megtalálásához a francia forradalomhoz kell visszamennünk. A francia forradalom terrorja sokakban kiábrándulást okozott a felvilágosodás politikai és társadalmi eszményeiből.⁴

A francia forradalom vallásellenességének visszahatásaként, a romantika jelenből való elvágódása által katalizálva előtérbe kerültek a felvilágosodás előtti kor eszméi és intézményei, amelyekhez egy békésebb, harmonikusabb, letisztultabb kor idealizmusa párosult a jelen véres felfordulásával szemben. Protestáns egyházi, polgári, értelmiségi körökben – amelyek pedig a leginkább adták oda magukat a felvilágosodás eszményeivel és módszereivel való eszmeközösségnek – is megtörtént a visszavágódás a felvilágosodás előtti kornak, elsősorban a reformáció korának vélt tisztasága és egyértelműsége iránt.

² Töltéssy Zoltán életéhez lásd: GÉRA Eleonóra (2021): „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”. Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 33–54.

³ KISS Sándor (1941): *Ifjúsági munka a magyar református egyházban*. Budapest. 220–233.

⁴ KÓSA László (2011a): A magánélet vallásossága a biedermeier idején, In: Kósa László (szerk.): *Művelődés, egyház, társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 34.

Érdekesen ambivalens kor ez, mert míg a természettudományok terén még inkább kiteljesedik a racionalizmus térhódítása, addig a humanitásban és a teológiában is a ráció helyét a szentimentum, az ész helyét a szív, az érzés vette át. Berzsenyi Dániel soraival lehet mindezt szépen illusztrálni: „Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér, / Csak titkon érző lelke óhajtvá sejt”⁵ (*Fohászkodás*, 1810).

Ennek hatására a vallásosság tovább individualizálódott, felértékelődtek és megerősödtek a puritánizmus és pietizmus által átmentett igények a hit személyes és öntudatos megélésére, a személyes Istenhez fordulásra – megtérésre –, a „felébredésre”. Ébredési mozgalmak bontakoztak ki, amelyek az intézményes népegyházhoz való tartozáson túl az egyes emberek személyes Krisztushoz fordulását is a keresztyén lét alapkritériumaként jelölték meg.⁶

A mi szempontunkból itt az 1814-ben svájci reformátusok köréből kiinduló ébredés – a Réveil – jelentős, amely érdekes módon a református felekezetbe betért, eredetileg portugál zsidó származású értelmiségiek (Isaac DaCosta, 1798–1860 és Abraham Capadose, 1795–1874) által Hollandiában is erős hatást váltott ki.⁷ Az úgynevezett ébredési mozgalmak nemcsak a gyülekezeti élet megelevenedéséhez, hanem belmissziói szellemiségű oktatási és szociális intézmények, iskolák, gyereketthonok, árvaházak alapításához is hozzájárultak.

Németalföldön az ébredési mozgalom egyre inkább politikai arculatot öltött magára, zászlaja alá gyűjtve mindazokat, akik a teológia és egyház, de az élet egyéb területein is kiábrándultak a felvilágosodás propagálta liberalizmusból és modernizmusból. A Réveil szellemiségét képviselők egy csoportja 1871-ben politikai párttá szerveződött (Ellenforradalmi Párt – Anti-Revolutionaire Partij – ARP),⁸ amelyben lépésről lépésre

⁵ BERZSENYI Dániel (1810): *Fohászkodás*. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/berzsenyi-daniel-622D/fohaszkodas-6490/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022. március 1.).

⁶ Lásd még: Kósa László (2011b): A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepéig, In: Kósa László (szerk.): *Művelődés, egyház, társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 155–184.

⁷ LADÁNYI Sándor (1988): Abraham Kuyper. Vázlatos visszatekintés a holland református egyház utóbbi két évszázados történetére és abban Kuyper jelentőségére, hatására, In: *Theologiai Szemle*. 98.

⁸ KROEF, Justus van der (1948): Abraham Kuyper and the Rise of Neo-Calvinism in the Netherlands, In: *Church History*. 17. 4. 321–322.

emelkedett fel az a személy, akihez a neokálvinista irányzatot nemzetközileg kapcsoljuk: Abraham Kuyper (1837–1920), utrechti majd amszterdami református lelkész, újságalapító és író, egyetemalapító és teológiai professzor, akit végül Hollandia miniszterelnökévé is megválasztottak (1901–1905).⁹

Mit tanít a neokálvinizmus? 1898-ban a Princetoni Teológiai Szeminárium (*Princeton Theological Seminary*) Abraham Kuypert kérte fel a nagy tekintélyű Stone-előadássorozat (*Stone Lectures*) megtartására, amelyet követően a Princetoni Egyetem (*Princeton University*) jogi díszdoktori címben is részesítette.¹⁰ Az ekkor megtartott hat előadás, amely egy évre rá írásos formában is megjelent, Kuyper gondolkodásának tömör és szemléletes összefoglalása.¹¹

A Stone-előadássorozat alapján a neokálvinizmus legrövidebben úgy definiálható, mint konfesszionalista antiliberalis és antimodernista teológiai irányzat erőteljes politikai felhangokkal. Központi és sarkalatos eleme, hogy a kálvinizmust nem pusztán felekezetenek, teológiai irányzatnak, hanem *világnézet*nek tartja. Mit is jelent az, hogy a kálvinizmus világnézet?

⁹ Abraham Kuyper életéhez a fentiekén túl lásd: KOLFHAUS Vilmos (1926): *Dr. Kuyper Ábrahám*. Budapest, MEKDSZ Szövetség Kiadóvállalata; DARAY Erzsébet (2001): A szerzőről, In: Abraham Kuyper: *Kálvinizmus és modernitás*. Kolozsvár, Koinónia. 213–215.; KENNEDY, Simon (2013): Abraham Kuyper and His Political Thought: Calvinist and Pluralist, In: *The Reformed Theological Review*. 72. 2. 73–85.; KENNEDY, Simon (2015): Abraham Kuyper: Calvinist Anti-Revolutionary Politician and Political Thinker, In: *Australian Journal of Politics and History*. 61. 2. 169–183.; LÁNYI Gábor (2018): Abraham Kuyper (1837–1920) és a neokálvinizmus, In: Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen: Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó. 215–228.

¹⁰ MOLENDIJK, Arie (2008): Neo-Calvinist Culture Protestantism: Abraham Kuyper's Stone Lectures, In: *Church History and Religious Culture*. 88. 2. 237.

¹¹ Első kiadása hollandul és angolul egyszerre jelent meg: KUYPER, Abraham (1899a): *Het Calvinisme. Zes Stone-lezingen in oktober 1898 te Princeton (N.-J.) gehouden*. Amsterdam; KUYPER, Abraham (1899b): *Calvinism: Six Stone-Lectures*. New York; magyar fordítások: KUYPER, Abraham (1922): *A kálvinizmus lényege*. Budapest, Bethlen Gábor; KUYPER, Abraham (2001): *Kálvinizmus és modernitás*. Kolozsvár, Koinónia.

Kuyper szavaival:

„A kálvinizmus nem állt meg az egyházi rend kialakításánál, hanem világnézetté növekedett, erejét nem csak dogmatikájának felépítésre használta, hanem olyan élet- és világszemléletet hozott létre, amely képes volt, s még ma is képes megfelelni mindazoknak a szükségeknek, amelyek az emberi fejlődés szintjein, az élet legkülönbözőbb területein jelentkeznek. Keresztyén hitvallásunkat a szellemi ragyogás legmagasabb fokára emelte: megteremtett egy egyházi rendet, mely előképévé vált az [németalföldi – a szerző] államszövetségnek; bizonyosságot tett arról, hogy őrangyala tud lenni a tudományoknak; fölszabadította a művészeteket, olyan politikai elgondolást hirdetett, mely életet adott az alkotmányos kormányformának mind Európában, mind Amerikában; elősegítette a mezőgazdaság és az ipar, a kereskedelem és hajózás kibontakozását; teljességgel keresztyén jelleget adott a családi életnek és a családi kötelekeknek; magasrendű erkölcsi mércéjével morális tisztaságot honosított meg társadalmi köreinkben; és e sokrétű hatás mellett az egyházat és államot, a társadalmat és a családot olyan alapvető filozófiai felfogással alapozta meg, melyet szigorúan saját uralkodó alapelvéből vezetett le, és amelyet ez által a sajátjának is mondhatott.”¹²

A világnézeti jelleg mellett Kuyper neokálvinizmusának másik fontos eleme az általános kegyelemről (*gemeene gratie*) vallott felfogása.¹³ Kuyper szerint Isten üdvösségre vezető különleges kegyelme mellett általános kegyelme is munkálkodik, amely nemcsak a benne hívőket, hanem a nem keresztyéneket is képessé teszi arra, hogy jót cselekedjenek.¹⁴ Ezáltal a keresztyéneknek nemhogy nem kell, de nem is szabad magukat távol tartaniuk a nem keresztyénekekkel való együtt munkálkodástól és a világtól, hiszen Isten általános kegyelme lehetővé teszi, hogy velük együtt tegyenek a jóért. A világból való „monasztikus menekülés” helyett a kálvinizmus Istent a világban akarja szolgálni, annak minden területén.¹⁵

¹² KUYPER (2001), 180.

¹³ Bővebben lásd: SKAFF, Jeffrey (2015): Common Grace and the Ends of Creation in Abraham Kuyper and Herman Bavinck, In: *Journal of Reformed Theology*. 9. 1. 3–18.

¹⁴ KUYPER (2001), 124–125.

¹⁵ MOLENDIJK (2008), 243.

Ugyanakkor ez nem jelentett világias életmódot Kuyper számára, aki tradicionális kálvinista alapon elutasította a táncot, kártyajátékokat és a színházba járást.¹⁶

Hasonlóan az öt évre rá megjelenő weberi paradigmához, amely a puritán munka-etika kapitalizmusra gyakorolt hatását tárta fel,¹⁷ Kuyper is kiemelt jelentőséget tulajdonított a kálvinizmus modern gazdaságra, társadalmi és kulturális fejlődésre gyakorolt hatásának.

Kuyper szerint tehát a Szentírásban a kálvini írásmagyarázati hagyomány által fellelt isteni akaratot nem pusztán csak az egyházon belül, hanem azon kívül is, az emberi élet minden területén, így a politika, a társadalom, a tudomány, az oktatás, a kultúra, a művészet területén is érvényre kell juttatni.

2. Sebestyén Jenő és a holland neokálvinizmus

Ezzel az ekkor már nemzetközileg elterjedt irányzattal került mélyebb kapcsolatba Sebestyén Jenő hároméves utrecht-i ösztöndíja alatt (1907–1910).¹⁸ Sebestyén gyermekkorát meghatározta a református egyházhoz, a tradicionális református kegyességi formákhoz, de mondhatjuk, hogy életmódhoz való öntudatlan kapcsolat. Ravasz László szavaival: „Zsoltárok csobogtak legmélyebb gyermekemlékeiben, falusi templomok illata járta át ünneplő ruháját, bibliás idézetek hulló csillagai húztak át kisfiúi ábrándozásának égboltozatán.”¹⁹

Sebestyén hollandiai tanulmányai alatt megtérésélményen ment át, amivel párhuzamosan neveltetéséből magával hozott öntudatlanul is kálvinista kegyessége és élet-szemlélete, tudatos és határozott konfesszionalista identitássá formálódott. Megint csak Ravasz szerint: „[Sebestyén] Álmélkodva meglátta, miképpen épített az a kálvinizmus

¹⁶ KUYPER (2001), 74–76.

¹⁷ WEBER, Max (1982): *Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.

¹⁸ Sebestyén Jenő életét részletesebben lásd: LADÁNYI Sándor (1986): Sebestyén Jenő, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya; LÁNYI Gábor (2021): Sebestyén Jenő (1884–1950) és a történelmi kálvinizmus, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 13–32.

¹⁹ RAVASZ László (1986): Sebestyén Jenő dr. utolsó tanítása. Temetési igehirdetés, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 248.

különálló, zárt és rendezett világot, elméletben és gyakorlatban, tudományban és politikában [...]: élethivatását abban fedezte fel, hogy idehaza is megpróbál úgy cselekedni.”²⁰

Sebestyén 1910-es hazatérése után tehát importálta a neokálvinizmus egyházi és világi törekvéseit. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a fentebb már felvázolt általános eszmetörténeti folyamatok megkésett magyarországi hatása, a skót és német belmisszió magyarországi jelenléte és az 1909-es Kálvin évforduló ünnepei által Sebestyénen kívül is újra előtérbe került a reformáció és különösen is Kálvin hagyománya a magyar reformátusság köreiben, amit a Kálvin Szövetség 1908-as alapítása is mutat.²¹

Sebestyén jelentőségét a formálódó „Kálvin-mozgalmon” belül erősítette, hogy az első világháború alatt, mint táborigazgató személyes jó kapcsolatba került Abraham Kuyper lányaival (Henriette és Johanna), akik budapesti hadikórházakban teljesítettek önkéntes ápolónői szolgálatot.²² Ezen kapcsolat révén 1916-ban maga Kuyper is Budapestre látogatott.²³

A világháború utáni összeomlás, a forradalmak, az országvesztés csak még inkább akuttá tette azokat az egyháztársadalmi problémákat, amelyeket az addigi református elit a szőnyeg alá söpört. A kiélezett helyzet a megoldást keresők kérdéseit, útkereséseit és megoldási javaslatait is felhangosította. Különös helyzeti előnyt jelentett Sebestyén szá-

²⁰ I. m. 249.

²¹ A Kálvin Szövetségről bővebben lásd: Kósa László (2006): Az egyesületek a budapesti reformátusság életében, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.* Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. 1089.; lásd még: Nagy Zoltán Péter (1999): *Erkölcsei megújulás, társadalmi megújulás, A Magyar Kálvin Szövetség* (szakdolgozat). Budapest, ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék; KÁDÁR Péter (1994a): Adalékok a Kálvin Szövetség történetéhez 1., In: *Református Egyház.* 46. 7–8. 168–169.; KÁDÁR Péter (1994b): Adalékok a Kálvin Szövetség történetéhez 2., In: *Református Egyház.* 46. II. 256–258.; TÓTH Krisztina (1994): A történelmi kálvinizmus és a Kálvin Szövetség első évei, In: *Református Egyház* 46. 7–8. 165–167.; RÁCZ Lajos (1995): 75 éve indult a Kálvinista Szemle, In: *Theológiai Szemle.* 6. 331.

²² KOVÁCS Ábrahám (2006): A Biberauer (Bodoky) család története, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. 700.; FEJES Sándor (1986): Sebestyén Jenő, a táborigazgató, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára.* Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 144–145.

²³ PÁLL László: A történelmi kálvinizmus, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára.* Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 154.

mára, hogy míg mások a háború utáni gazdasági nehézségek miatt még nem tudták előteremteni az anyagiakat sajtójuk újraindításához, addig ő holland támogatásból már 1920. április 4-én megindíthatta *Kálvinista Szemle* című hetilapját és meghirdethette a „történelmi kálvinizmus” programját:

„Programunk [...] nem egyéb mint maga a tiszta kálvinizmus, úgy, ahogy azt a 20. század nyelvén hirdetni kell. És így célunk sem lehet más, mint az, hogy a kálvinizmusnak, mint világnézetnek, mind teológiai, mind etikai, mind társadalmi, mind politikai, mind egyházszerkezeti, mind egyházpolitikai alapelveit hirdessük a magyar református egyház és a magyar nemzeti és társadalmi élet minden területére alkalmazva.”²⁴

Csak a teljesség igénye nélkül tudjuk most röviden felvillantani, milyen gazdag eszköztárral igyekezett Sebestyén – aki 1918-tól 1946-ig a budapesti teológia dogmatika professzora, 1928 és 1938 között pedig az egész intézmény igazgatója volt – reformprogramját végrehajtani. A *Kálvinista Szemle* megalapítását már említettük. Sebestyén Jenő ezenkívül részt vett különféle szeretetszolgálati és belmissziói akciókban, adományokat gyűjtött külföldön, Kálvin és a neokálvinista külföldi szerzők könyveinek kiadására hozott létre szervezeteket (Holland–Magyar Kálvinista Könyvtár és Holland–Magyar Református Bizottság), sőt holland nyelvű havilapot is kiadott (*Hongaarsche Heraut / Magyar Híradó*, 1922–1927) a magyar kálvinizmus híreinek nemcsak Hollandiába, hanem a dél-kelet-ázsiai, dél-afrikai és amerikai holland kultúrterületekre való eljuttatására.²⁵

A holland minta ereje inspirálhatta Sebestyént, amikor felekezeti jellegű politikai párt létrehozására tett kísérletet, ugyanakkor a magyar realitást nem vette kellő körültekintéssel figyelembe. Sebestyén 1920. február 2-án Kálvinista Politikai Szövetség név alatt hozott létre szervezetet, amelyet fokozatosan politikai párttá kívánt formálni;²⁶ szervezete

²⁴ LADÁNYI Sándor (1986): Sebestyén Jenő, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 15.

²⁵ I. m. 20.; RÁ CZ Lajos (1986): Sebestyén Jenő, a szerkesztő és publicista, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 121–123.

²⁶ Sebestyén csak, mint a Szövetség főtítkára működött, annak elnöke Szilassy Aladár, társelnöke Somogy Lajos volt. LADÁNYI (1986), 17.

azonban nem vált számottevő politikai tényezővé. Ennek legfőbb oka az lehetett, hogy míg rendszeresen hangoztatta ugyan, hogy „a Szentírás telve van nemcsak a szorosabban vett vallási élet, hanem az élet sok területére vonatkozó ordinanciákkal [rendelkezőkkel] is és ebben a politika sem kivétel”,²⁷ ezen „ordinanciák” magyar társadalmi és politikai helyzetekre való alkalmazásában Sebestyén túlságosan elvont és teoretikus maradt ahhoz, hogy szélesebb tömegeket legyen képes táborába gyűjteni.

Az ő tevékenysége által is kiteljesedő holland–magyar egyházi kapcsolatok szép eredménye volt a holland trónörökösőről elnevezett Julianna Református Elemi Iskola megalapítása 1926-ban.²⁸ A holland–magyar kapcsolatok előmozdításáért és a neokálvinizmus magyarországi „úttörő”²⁹ képviselétéért az Abraham Kuyper alapította Amszterdami Szabadegyetem 1930-ban első külföldi díszdoktorává is avatta Sebestyént. Miután a Nagy Gazdasági Világválság miatt csődbe ment a Kálvinista Szemle,³⁰ Sebestyén 1934-ben tudományos folyóiratot adott ki *Magyar Kálvinizmus* címmel, míg az Intitúció kiadásának 400. évfordulóján megalapította a Kálvin János Társaságot, amely a kálvinista szemléletű tudósok műhelyéül szolgált.³¹

²⁷ SEBESTYÉN Jenő (1941): *A kálvinista államférfi. Theologico-politica tanulmány.* [h. n.], [k. n.]. 21.

²⁸ RÁCZ (1986), 120.

²⁹ GROSHEIDE F. W. (1986): Sebestyén Jenő díszdoktorrá avatása az amsterdami református Szabadegyetemen, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára.* Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 239.

³⁰ A korszak református sajtójához lásd: ABLONCZY Balázs (2006): A Református Élet hetilap és a budapesti reformátusság (1934–1944), In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.,* Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. 1211–1229.; KISS Réka (2014): Identitásépítés a magyar református sajtóban a XX. század első felében. A Református Figyelő példája, In: Paál Vince (szerk.): *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945.* Budapest. Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

³¹ KULIFAY Gyula (1986): Sebestyén Jenő és a Kálvin János Társaság, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára.* Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 71.

3. Sebestyén Jenő és az SDG

A fentebb bemutatott, a reformátusság közéleti lábnyomát növelni kívánó kezdeményezések sorozatába illeszkedett az SDG megalapítása is. Személyes visszaemlékezéseken keresztül láthatunk bele, hogy Sebestyén Jenő mennyire meghatározó szerepet vállalt az SDG megalapításában, mint annak inspirálója, illetve később vezetőinek, de az egész mozgalomnak is mentora, lelki és anyagi támogatója.

A *Kálvinista Szemlé*ben Sebestyén maga vallott arról, hogy 1920-as hollandiai adománygyűjtő körútja után azzal a szándékkal érkezett haza, hogy a holland példához hasonlóan a felekezeti jellegű Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (továbbiakban MEKDSz) mellett életre hív egy tisztán református ifjúsági mozgalmat.³² Sebestyén meglátása szerint a nem konfesszionális szemléletű – „általános keresztyén” – evangelizálás fél munkát végez azzal, hogy nem szervezi be a megtért diákokat a hivatalos egyházba. Beszámolója nagy hatást gyakorolt a teológiai internátus első emelet 5-ös szobájának lakóira: Csontos Bélára, Hegyi Sándorra, Komáromy Jánosra, és persze Töltéssy Zoltánra.³³

Dobos Károly visszaemlékezése szerint egyébként Töltéssy Zoltánt is már direkt azzal a céllal hívta haza Sebestyén amerikai ösztöndíjáról, hogy segítségére legyen az alapítandó diákszövetség körüli ügyekben. Töltéssy anyagi juttatását a Holland–Magyar Bizottság forrásaiból fedezte, amelynek elnökeként szolgált.³⁴

Havasi Gábor és Kulifay Albert szerint Sebestyén ajánlására választották a fiatalok mozgalmuk nevéként a Soli Deo Gloria – egyedül Istené a dicsőség – kifejezést is.³⁵ Dobos Károly szerint Sebestyén hatása volt az is, hogy az énekítés terén az SDG-ben előtérbe kerültek a hagyományos református zsoltárok, „Jézus Krisztus énekei”.³⁶ 1927-ben még Sebestyén lett az SDG elnöke, de 1930-tól már, mint a senior osztály vezetője

³² *Kálvinista Szemle* 1920. 15.

³³ SEBESTYÉN Jenő (1925): Hazatérés, In: *Református Diákmozgalom*. I. I. I.

³⁴ DOBOS Károly (1986): Sebestyén Jenő és az ifjúsági egyesületek, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 96.

³⁵ HAVASI Gábor – KULIFAY Albert: A Soli Deo Gloria szövetség története. <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/2-az-sdg-megalakulasa> (utolsó megtekintés dátuma: 2022. március 1.).

³⁶ DOBOS (1986), 99.

vállalt csak szerepet. Az operatív vezetés feladatait, tisztségeit meghagyta a fiatalabb korosztály kezében.

Az operatív vezetés helyett Sebestyén adománygyűjtésekkel, anyagi források biztosításával, de állandó támogatásával, egyházi befolyásával, tanácsaival és lelki vezetésével is kísérte az SDG tevékenységét, amely konferenciáinak, találkozóinak gyakori résztvevője és előadója volt. Néhány előadással szeretném illusztrálni, hogy milyen témákban:

- *A predestináció, mint a keresztyén élet legmélyebb tapasztalata* (1924),
- *Miért legyen a református diáknak határozott és tiszta öntudata* (1924),
- *Az új magyar kultúra és a kálvinizmus* (1926),
- *Kálvinista életstílus* (1927),
- *A magyar ref. egyház ébredése* (1927),
- *A kálvinizmus, mint a hősiesség vallása* (1927),
- *A ref. lelkész né hivatása* (1927),
- *A kálvinista világnézet szükségessége és értéke* (1928),
- *A Kálvinista Internacionálé terve* (1930),
- *A ref. nő hivatása* (1931),
- *Kálvinizmus és kapitalizmus* (1931).

Megjegyzendő, hogy az SDG mellett a KIE református ágának megalakulása is Sebestyén nevéhez fűződik, amelynek vezetésére pedig Dobos Károlyt hívta el 1927-ben.³⁷

Már említésre került, hogy az SDG megalapítását Sebestyén azért szorgalmazta, hogy a felekezetközi MEKDSz mellett egy szigorúan felekezeti jellegű diákszervezetet hozzon létre, ugyanis a magyar ébredési mozgalmat megosztó vita – az ún. „belmissziói vita” – nyitánya is az ifjúsági szervezetekhez kötődött.

Sebestyén már 1920 májusában kemény kritikával illette a MEKDSz és a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (továbbiakban KIE) „általános keresztyénségét”, amin Sebestyén azt értette, hogy a belmisszió teológiai minimalizmust képvisel azért, hogy minél több embert nyerjen meg, ami szerinte erodálja a történelmi református hitvallások értékét.³⁸

³⁷ DOBOS (1986), 97.

³⁸ Részletesebben lásd: GAÁL Sándor (2005): „A kezdeményező egyház”, *Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre* (doktori értekezés). Ramocsaháza. 50–53.

Ezenkívül – bár Sebestyén vallotta a személyes megtérés szükségességét³⁹ – azt az individualista módot, ahogyan azt a belmisszióban szorgalmazták, túlzottan antropocentrikusnak találta. Sebestyén szerint a belmisszió túl nagy hangsúlyt fektetett a megtérés emberi oldalára és nem fordított elég figyelmet a megtérő Isten ismeretében való elmélyítésre.⁴⁰ Mindemellett Sebestyén hiányolta a belmisszióban a megtértek gyülekezetbe és egyházba való betagolását, ami véleménye szerint szakadást/szizmát készít elő az egyházban: „Az általános keresztyén evangelizáció gyümölcse előbb-utóbb, de mindig szeparáció, tehát elkülönülés...”⁴¹

A vita – amelyben az ifjúsági szervezetek, így az SDG tagjai, vezetői is oroszlánrészről vállaltak – innenről kezdve kisebb-nagyobb intenzitással, fegyverszünetekkel, majd kiújult viszályokkal, néha személyeskedő hangnemben, a Ravasz-egyházkormányzat, hol sikeres, hol kudarcos békítő próbálkozásai között, lényegében a missziói egyesületek kommunista felosztatásáig végigkísérte a református közéletet.⁴² Az 1920-as évek végén a MEKDSz és az SDG vezetői – név szerint Victor János és Töltéssy Zoltán – közötti nézeteltérések hozzájárultak még a harmadik Országos Református Nagygyűlés megszerzésének meghiúsulásához is.⁴³

Nagy Barna 1955-ös kritikája szerint a belmissziói vita rámutatott arra, hogy a Sebestyén által propagált holland neokálvinista modell nem volt minden elemében alkalmazható a magyar egyházi és társadalmi valóság viszonyaira nézve:

³⁹ Mert afölött komoly keresztyén alapon vitatkoznunk sem szabad, hogy a megtérés és újjászületés hirdetése evangéliumi követelmény...” SEBESTYÉN Jenő (1923a): A megtérés református szempontból I., In: *Kálvinista Szemle*. 4. 398.

⁴⁰ SEBESTYÉN (1923a), 398–399.; SEBESTYÉN Jenő (1923b): A megtérés református szempontból II., In: *Kálvinista Szemle*. 4. 414.

⁴¹ SEBESTYÉN Jenő (1922): A modern evangelizáció értékelése, In: *Kálvinista Szemle*. 3. 339.

⁴² Az SDG és a KIE közötti különbségekhez lásd: MOLNÁR Sándor Károly: A két világháború közötti protestáns egyesületek belépési nyilatkozatainak elemzése, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 12. I. 109–124.

⁴³ SZÁSZ Lajos (2019): Országos Református Nagygyűlések a Horthy-korszakban, In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem (HIT2018)*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet – Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – L'Harmattan Kiadó. 383.

„Nem szabadulhatunk attól a benyomásunktól, hogy Sebestyén Jenő, minden magyar kálvinizmusra törekvése mellett is, túlságosan holland szemüvegen át nézte a teológiai, egyházi és közéleti kérdéseket, és legtöbbször a hollandiai helyzet analógiája szerint gondolkozott, értékelt és akciózott ... a hazai „frontokat” az ottani helyzet magyar képleteinek fogta fel, és sokszor fantomok ellen hadakozott...”⁴⁴

Sok igazság van ebben a megállapításban. Ugyanakkor Sebestyénnek fontos szerepe volt abban, hogy kritikájával önvizsgálatra készítette a belmissziói mozgalmat és végeredményben megerősítette annak felekezeti kötődéseit, amely – persze a Ravasz-féle „integrális kálvinizmus”⁴⁵ ráhatásával – hozzájárult ahhoz, hogy a belmissziói szervezetek a hivatalos egyház megújulására szolgáló eszközökké váljanak.

Sebestyén 1946-ban nyugdíjba vonult, 1950-ben pedig elhunyt. Teológus tanítványai és az SDG-hez való szoros kötődései miatt azonban erős hatást gyakorolt nemcsak a következő lelkészgenerációra, hanem a református világiak, értelmiségeik következő nemzedékére is. Elkötelezettségének, hitelességének, hitvallásos tartásának emléke példát és erőt adott az egykori SDG-seknek az 50-es és 60-as évek egyház- és emberpróbáló időszakában is.

Felhasznált irodalom

- B. MAJOR János (szerk.) (1921): *Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák*. Budapest, [k. n.].
- BERZSENYI Dániel (1810): Fohászkodás. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/berzsenyi-daniel-622D/fohaszkodas-6490/> (utolsó megtekintés dátuma: 2022. március 1.).
- DOBOS Károly (1986): Sebestyén Jenő és az ifjúsági egyesületek, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 96–100.

⁴⁴ NAGY Barna (2005): A történelmi kálvinizmus korszaka (1918–1944), In: Ladányi Sándor (szerk.): *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának története*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar. 134.

⁴⁵ B. MAJOR János (szerk.) (1921): *Dr. Ravasz László dunamelléki püspök beiktatása alkalmával elhangzott beszédek és imák*. Budapest, [k. n.]. 35.

- FEJES Sándor (1986): Sebestyén Jenő, a tábori lelkész, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 143–150.
- GAÁL Sándor (2005): „A kezdeményező egyház”, *Victor János egyházépítő szolgálata különös tekintettel a misszióra és a gyülekezetépítésre* (doktori értekezés). Ramocsaháza.
- GROSHEIDE F. W. (1986): Sebestyén Jenő díszdoktorrá avatása az amsterdami református Szabadegyetemen, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 237–244.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert: A Soli Deo Gloria szövetség története.
<http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete/2-az-sdg-megalakulasa> (utolsó megtekintés dátuma: 2022. március 1.).
- KISS Sándor (1941): *Ifjúsági munka a magyar református egyházban*. Budapest. 220–233.
- KÓSA László (2006): Az egyesületek a budapesti reformátusság életében, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. 1077–1117.
- (2011a): A magánélet vallásossága a biedermeier idején, In: Kósa László (szerk.): *Művelődés, egyház, társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 34–48.
- (2011b): A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepéig, In: Kósa László (szerk.): *Művelődés, egyház, társadalom*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 155–184.
- KOVÁCS Ábrahám (2006): A Biberauer (Bodoky) család története, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten 2.*, Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. 687–707.
- KROEF, Justus van der (1948): Abraham Kuyper and the Rise of Neo-Calvinism in the Netherlands, In: *Church History*. 17. 316–334.
- KULIFAY Gyula (1986): Sebestyén Jenő és a Kálvin János Társaság, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 66–95.
- KUYPER, Abraham (2001): *Kálvinizmus és modernitás*. Kolozsvár, Koinónia.
- LADÁNYI Sándor (1986): Sebestyén Jenő, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 10–22.
- (1988): Abraham Kuyper Vázlatos visszatekintés a holland református egyház utóbbi két évszázados történetére és abban Kuyper jelentőségére, hatására, In: *Theologiai Szemle*. 31. 98–100.
- MOLENDIJK, Arie (2008): Neo-Calvinist Culture Protestantism: Abraham Kuyper’s Stone Lectures, In: *Church History and Religious Culture*. 88/2. 235–250.

- MOLNÁR Sándor Károly: A két világháború közötti protestáns egyesületek belépési nyilatkozatainak elemzése, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 12. 1. 109–124.
- NAGY Barna (2005): A történelmi kálvinizmus korszaka (1918–1944), In: Ladányi Sándor (szerk.): *A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának története*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar.
- PÁLL László: A történelmi kálvinizmus, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 151–184.
- RÁCZ Lajos (1986): Sebestyén Jenő, a szerkesztő és publicista, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 42–65.
- RAVASZ László (1986): Sebestyén Jenő dr. utolsó tanítása. Temetési ígéhirdetés, In: Ladányi Sándor (szerk.): *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Budapest, Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 248–250.
- SEBESTYÉN Jenő (1922): A modern evangelizáció értékelése, In: *Kálvinista Szemle*. 3. 339.
- (1923a): A megtérés református szempontból I., In: *Kálvinista Szemle*. 4. 398–399.
- (1923b): A megtérés református szempontból II., In: *Kálvinista Szemle*. 4. 414.
- (1925): Hazatérés, In: *Református Diákmozgalom*. 1. 1. 1.
- (1941): *A kálvinista államférfi. Theologico-politica tanulmány*. [h. n.], [k. n.].
- SKAFF, Jeffrey (2015): Common Grace and the Ends of Creation in Abraham Kuyper and Herman Bavinck, In: *Journal of Reformed Theology*. 9. 1. 3–18.
- SZÁSZ Lajos (2019): Országos Református Nagygyűlések a Horthy-korszakban, In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem (HIT2018)*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar Egyháztörténeti Kutatóintézet – Károli Gáspár Református Egyetem Egyház és Társadalom Kutatóintézet Reformáció Öröksége Műhely – L'Harmattan Kiadó. 375–390.
- WEBER, Max (1982): *Protestáns etika és a kapitalizmus szelleme*. Budapest, Gondolat.

*Petrás Éva*¹:

Találkozások, inspirációk és a közös szolgálat. A KALOT református kapcsolatai

*Abstract. Encounters, Inspirations, and Approaches to Social Service.
The Relationship of the Catholic Youth Movement of
Agricultural Workers (KALOT) with the Reformed Church.*

The Catholic Youth Movement of Agricultural Workers (KALOT) was established in 1935 owing to the initiatives of Jesuit father Jenő Kerkai. In a couple of years, it became the most successful Catholic corporative movement in Hungary with 500,000 members. KALOT was engaged in the Hungarian social question and struggled for an agrarian reform policy. During World War II, its members and leadership also took part in the illegal, anti-fascist resistance movement. In 1945, KALOT started its post-war reorganization, but among the new political circumstances, it fought for its survival in vain: in 1946, it was banned by the communist Ministry of the Interior.

The study examines KALOT's relationship with the exponents of the Reformed Church and its movements. Based on archival research, a mutual cooperation between the denominational movements is proven, which also shows the first results of an ecumenical dialogue and practice.

Keywords: interwar Hungarian history, social issue, Christian youth organizations, social movements, ecumenism

¹ Történész, tudományos főmunkatárs-kutatásirányító, Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala, Budapest; e-mail: eva.petras@neb.hu.

I.

Páter Kerkai Jenő jezsuita szerzetes 1943 augusztusában a kor egyik legjelentősebb katolikus folyóiratában, a *Magyar Kultúrában* *Ifjúságunk lelkülete és szervezése* címmel jelentetett meg egy írást, amelyben sokéves ifjúsági mozgalomvezetői tapasztalatai alapján és a jövő feladatainak perspektívájában összegezte benyomásait a szellemi és politikai érettségre ekkortájt jutó új nemzedékről. Mint írta, a tét nagy, mivel „[m]ost kezdődik azoknak a nagy lehetőségeknek a korszaka, amelyben rövid idő alatt minden szellemi vagyónállományunk elveszithető, vagy reményen felüli mértékben megnyerhető. (...) Az ifjúság tömegei sem maradnak veszteg a partokon, hajókra szállnak, indulni akarnak – és nekünk éles figyelemmel kell kísérnünk, milyen energiák kapaszkodnak vitorláikba.”² Kerkai hangja azonban bizakodó, hiszen saját pozitív tapasztalatai alapján formált véleményyt. Ezért így folytatta: „Az értelmiségi, munkás- és agrárfifjúság legértékesebb sorai azonos alapeszmék szerint igazodnak. Sok száz előadás, tanfolyam, gyűlés tapasztalata cáfolhatatlan bizonyíték erre.”³ Írása további részében ezeket az „azonos alapeszméket” részletesen is kifejtette. Megállapította, hogy:

„[a] mai ifjúság a kereszténységben is a lényegét keresi, a járulékos jelenségek mögött, sőt helyett! (...) A mai ifjúságot nem ragadja meg a barokk kor színes pompája, nem nyűgözi le a tekintélyt jelentő vagyoni hatalom, s a közéleti szereplés fénye sem túlságosan érdekli.” S miközben „néma tisztelettel áll meg a szegényházak, aggmenhelyek, árvaházak sokszor hősiesség előtt, de közben arra gondol, vajjon [sic!] hajlandók vagyunk-e ugyanilyen szent odaadással a justitia kardját villogtatni, hogy kevesebb legyen az otthontalan ember és az elhagyatott gyermek?”⁴

Végül, miután vallási és világnézeti, kulturális és nemzetpolitikai téren az új szemlélettel áthatott ifjúság feladatait sorra vette, a következő végkövetkeztetéshez érkezett el: „XI. Pius [pápa] azt mondta: »Örülök, hogy a mai korban születhettem.« Mi se sóhajtsuk vissza Ferenc József boldog idejét, mert a mai világégéshez a máglyát akkor kezdték rakni. S ha ma az elhamvadt értékek fölött kisírtuk könnyeinket, nézzünk a holnapba, melyből nyílt út vezet a kulturális és szociális értelmű népiség (...) felé!”⁵

² KERKAI Jenő S. J. (1943): *Ifjúságunk lelkülete és szervezése*, In: *Magyar Kultúra*. 15–16. 37–38.

³ I. m. 37.

⁴ Uo.

⁵ I. m. 38.

2.

A kulturális és szociális értelmű népiség sürgető szorgalmazásáig Kerkai páter társadalomelméleti és egyházzociológiai felkészültség birtokában, és a mozgalmoservezés gyakorlati munkájában is úttörő érdemeket szerezve jutott el.⁶

A 19. század végétől a katolikus mozgalmak elméleti háttéréül a pápák szociális enciklikái és a belőlük kibomló katolikus társadalmi tanítás szolgált. A modern világban helyét kereső katolikus egyház számára társadalmi és politikai vonatkozásban XIII. Leó pápa körlevelei – elsősorban az 1891-ben kiadott *Rerum novarum* kezdetű enciklika – nyújtották azt a megújuló szemléleti alapot, amely a szekularizálódott társadalmakban a katolicizmus értékeit elevenítette fel. Ez az enciklika indította el a 19/20. század fordulójának katolikus hitéleti és közéleti reneszánszát is. A katolikus egyház társadalmi tanításának továbbfejlődéséhez az 1930-as években újabb ösztönzést adott, hogy ezeket az éveket bizonytalanná tette az 1929-ben induló nagy gazdasági világválság és a polgári demokráciák politikai stabilitásának megrendülése. Ebben az időszakban a XI. Pius pápa által 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklika a hivatásrendiség gondolatát helyezte előtérbe, így ez vált a korszak szociális irányultságú katolikus mozgalmainak szemléleti alapjává. A *Quadragesimo anno*ban XI. Pius olyan társadalmi modellt rajzolt fel, ahol osztályalapon működő érdekképviseletek helyett hivatásrendeken keresztül történő érdekérvényesítés tehetné volna lehetővé a különböző szociális státusú emberek békés együttműködését egy igazságosabb és szolidárisabb társadalom létrehozásáért.

Magyarországon az így megújuló katolikus társadalmi tanítás olyan környezetbe érkezett, ahol a szociális kérdés nem csupán a nagy gazdasági világválság hazai begyűrűzése

⁶ Kerkai Jenő S. J. (1904–1970) jezsuita szerzetes, a Katolikus Agrárfűvéségi Legényegyletek Országos Titkárságának, majd Testületének, az 1935-ben alapított KALOT-nak létrehozója, fő szervezője és országos elnöke. 1949-ben letartóztatták, összességében tíz év börtönbüntetésre ítélték, amelyet rövid 1956/1957-es megszakítás után maradéktalanul letöltött. 1959-es szabadulása után Dunaharasztiiban, a MAHART-nál volt fizikai dolgozó, majd a püspökszentlászlói egyházi szociális otthonban lett segédlelkész. 1964-től haláláig Pannonhalmán élt. Életéről többek között lásd: BALOGH Margit (1996): A „Kisatya”: Kerkai Jenő S.J. (1904–1970), In: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Budapest, Barankovics István Alapítvány. 42–72.; CSESZKA Éva (2006): Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában. Kerkai Jenő politikája, In: Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Piliscsaba, PPKE – BTK, 683–692.

folytán volt jelen, hanem olyan évszázados strukturális problémák következményeként létezett, amelyeket a 19. század nagy gazdasági modernizációs hulláma és a polgárosodás is csak részlegesen orvosolt. A szociális kérdés azonban a gazdasági és társadalmi fejlődés kérdéseinél is jóval átfogóbb tartalommal szerepelt a Horthy-kor értelmiségi közgondolkodásában: egyet jelentett az ország demokratizálásáról és jövőjéről való gondolkodással.

A harmincas évekre a Horthy-rendszer megreformálásának szükségessége már széles értelmiségi rétegek konszenzusává vált.⁷ A problématerületek szorosan összefüggtek egymással, és a jelen aktuális feladatainak távlatában olyan komplex kérdéskört alkottak, amelyről számottevő közéleti diskurzus folyt. Elegendő, ha csak a népi mozgalom gyökereinél jelentkező megdöbbenő felismerésre gondolunk: az értelmiség odafordulása a magyar agrárium felé nem a Trianon utáni nemzeti krízis gyógyírjának, hanem a magyar parasztság minden képzeletet felülmúló nyomorúságának a felfedezését eredményezte. Hasonlóképpen megemlítendő a magyar szociáldemokrácia ekkorra már több mint fél évszázados küzdelme a társadalmi igazságosság és a szociális biztonság megteremtéséért. Bár a Tanácsköztársaság bukása után a baloldali gondolkodás válságba került, a harmincas évekre a marxizmus társadalombírálatának értelmiségi körökben mégis vitathatatlanul nagy vonzereje volt. A katolikus társadalomtudományos gondolkodás – Kovrig Béla,⁸ Mihelics Vid⁹ és több más egyházi és világi gondolkodó munkássága nyomán – éppen a harmincas évek intellektuális pezsgése idején jutott el oda, hogy az eszméknek és reformkezdeményezéseknek ebben a forrágában a társadalmi tanítás talaján álló, de a magyar viszonyokra vonatkozó és ezek ismeretéből autonóm módon kifejlődő katolikus válaszkísérlettel jelentkezzen.¹⁰

⁷ LACKÓ Miklós (1996): *Sziget és külvilág*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete. 167–169.

⁸ Kovrig Béla (1900–1962) szociológus, szociálpolitikus, egyetemi tanár. A két világháború közti katolikus társadalomtudomány kimagasló képviselője, az Országos Társadalombiztosítási Intézet egyik aligazgatójaként szociálpolitikai törvények kidolgozója, az V. Társadalompolitikai Osztály, majd a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetője, később a (Keresztény) Demokrata Néppárt egyik alapítója. 1941 és 1944 között a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem dékánja, majd rektora.

⁹ Mihelics Vid Béla (1899–1968) katolikus újságíró, szociológus, a 20. századi magyar kereszténydemokrata gondolkodás és politika egyik kiemelkedő alakja. Életéről legújabban lásd: FRENYÓ Zoltán (szerk.) (2020): *Eszmék és tények. A Mihelics Vid halálának 50. évfordulójára rendezett emlékkonferencia előadásai és Mihelics Vid írásai*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó.

¹⁰ PETRÁS Éva (2013): Társadalmi tanítás és szociális kérdés: Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiségi körében, 1931–1944, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 2. 3–19.

A katolikus társadalomtudományos gondolkodás a mozgalmatszervezési gyakorlatot is átalakította. Az ekkor újtukra induló hivatásrendi mozgalmak közül minden bizonnyal a Kerkai Jenő által elgondolt és létrehozott KALOT, a Katolikus Agrárifjúsági Legényegyletek Országos Titkársága, majd Testülete vált a magyarországi szociális kérdés megoldására létrehozott legsikeresebb katolikus mozgalommá, amely Balogh Margit megfogalmazását idézve „semmitmondó kezdetekből üstökösszerűen a köztudatba be-robbanva (...) pár esztendő alatt félmillió tagosságával országos viszonylatban is a legnagyobb egyesületté vált”.¹¹

De mi is lehetett a KALOT sikerének titka? Kerkai páter jezsuita rendi megbízásai részeként 1935 őszétől két civil munkatársa – Farkas György¹² és Ugrin József¹³ – segítségével Szegedről a környékbeli falvakba és a tanyavilágba kijárva építette ki azt a hálózatot, amely azután alapja lett a helyi szerveződéseknek, egyleteknek és a mozgalom továbbfejlődésének. A vezetőképzőre Szegedre hívott parasztfiatalok a KALOT működéséről, céljairól és a benne rejlő lehetőségekről alapos kiképzést kaptak, amellyel felvértezve tudták később saját lakóhelyükön elkezdni a szervezőmunkát. Céljai időszerűségének és hálózatos szervezési módszerének köszönhetően a mozgalom gyors fejlődésnek indult. A KALOT 1938-ban lépett túl a csanádi egyházmegye határain és vált országossá. Ekkortól csatlakozott a mozgalomhoz országos helyettes vezetőként a szintén jezsuita Nagy Töhötöm is.¹⁴

¹¹ BALOGH Margit (2010): Egy jezsuita apostoli küldetés nyomában – avagy a KALOT-mozgalom a gyakorlatban, In: Molnár Antal – Szilágyi Csaba (szerk.): *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik*. Budapest, METEM. 94. A KALOT történetének Balogh Margit külön kötetet is szentelt: BALOGH Margit (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.

¹² Farkas György (1908–1991) jogász, 1935–1939 között a KALOT ügyvezető titkára, 1942-től 1946-ig a KALOT érdi népfőiskolájának igazgatója, 1945-től a Demokrata Néppárt tagja, majd parlamenti képviselője.

¹³ Ugrin József (1910–1993) a KALOT egyik főszervezője, 1947-ben a Demokrata Néppárt országgyűlési képviselője.

¹⁴ Nagy Töhötöm (1908–1979) jezsuita szerzetes, szabadkőműves, közíró. A KALOT helyettes vezetőjeként aktív részese volt az agrárifjúsági mozgalom életének. 1945–1946-ban futárszolgálatot látott el a magyar katolikus egyház és a Vatikán között, majd egyházdiplomáciai küldetéssel közvetített a Vatikán és a Magyarországon tartózkodó szovjet katonai hatóságok között. 1947-től Dél-Amerikába kényszerült, ahol a jezsuita rendből való kilépése után szabadkőműves

A KALOT *Vezérkönyve* négy rövid, könnyen érthető jelszóban foglalta össze célkitűzéseiket: „Krisztusibb embert! Műveltebb falut! Életerős népet! Önérzetes magyart!”¹⁵ E jelszavak tömören jelenítették meg a mozgalom keresztény, illetve szociális törekvéseit és nemzetről alkotott elképzeléseit. Általuk a KALOT olyan programot kínált, amely az agrárkérdés komplex értelmezésével nyitott utat tagjainak ismereteik bővítésére és tájékozódási horizontjuk kitágítására, értékeik és képességeik tudatosítására és fejlesztésére, az egyéni törekvésekben és a közösségi cselekvésben rejlő erő felismerésére. Egyszóval segítséget nyújtott a szegénység és a gazdasági bizonytalanság strukturális problémáit nemzedékek óta ledolgozhatatlan hátrányként hordozó parasztság legagiliasabb tagjainak – a parasztifjúságnak – a felemelkedéshez.

Az országos terjeszkedés és a specializálódás következő lépcsőfokaként a parasztság munkarendjét és iskolázottsági fokát tekintetbe véve a KALOT népfőiskolákat is szervezett.¹⁶ Első népfőiskolájuk Érden nyílt meg 1940-ben, tizenegy éves fennállása alatt pedig összességében húsz népfőiskolából álló hálózatot működtettek. Egyes népfőiskolákon telepesképzőt is indítottak, és megtették az első lépéseket, hogy a KALOT-tagokat szövetkezeti földbérlettel földhöz juttassák.¹⁷

lett. 1968-ban repatriált, és haláláig Budapesten élt családjával. Életéről lásd: PETRÁS Éva (2019): *Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei*. Budapest – Pécs, ÁBTL – Kronosz Kiadó.

¹⁵ FARKAS György (szerk.) (1937): *Vezérkönyv agrárifjúsági vezetők számára*. Szeged, KALOT.

¹⁶ A népi tehetséggondozás és elitnevelés céljával létrejövő népfőiskolák dán és finn mintára jelentek meg Magyarországon. Az első népfőiskolát a Magyar Gazdaszövetség alapította 1914-ben Kecskeméten, ez azonban az első világháború miatt nem bizonyult életképes alapításnak. A Horthy-korban azután a népfőiskola-szervezés lendületet kapott és különböző szervezetek, a protestáns egyházak, illetve magánszemélyek is hoztak létre népfőiskolákat. PAPP István (2008): *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig. Népi tehetségek gondozása, vagy tudatos elitnevelési kísérlet?* Budapest, Napvilág Kiadó. 93–105. A méltatásokból, visszaemlékezésekből és a téma feldolgozásaiból ehelyütt a katolikus KALOT népfőiskoláiról és a református KIE népfőiskola szervezői tevékenységéről a *Honismeret* c. folyóiratban egymás mellett megjelent két megemlékező írást emeljük ki. UGRIN József (1984): A KALOT népfőiskoláiról és KOVÁCS Bálint (1984): A KIE és a népfőiskolai mozgalom, In: *Honismeret*. 2. 25–28.

¹⁷ KALOT népfőiskola működött Érden, Szegeden, Zircen, Palicsfürdőn, Jánosiban, Csíksomlyón, Balatonberényben, Püspöknádasdon, Hajdúdorogon, Egerben, Kisunyomban, Egyházásfalun, Vértesacsán, Kassán, Vágsellyén, Kecskeméten, Szatmárnémetiben, Szilágysomlyón,

3.

A protestáns–katolikus felekezetközi együttműködés fejlődésének és az ökumenikus gondolat irányába tett gyakorlati lépésnek tekinthető, hogy éppen a népfőiskolák tevékenysége adott alkalmat arra, hogy a KALOT kapcsolatokat építsen ki a református ifjúsági szervezetekkel és azok vezetőivel. Ez főként az állami szervekhez és az állami nevelésügyhöz való viszony végiggondolása, a nézőpontok egyeztetése és a közös érdekek képviselése okán vált időszerűvé. A KALOT és a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) által összehívott 1940. május 24-i bizalmas népfőiskolai értekezleten Kerkai Jenő – református előadók között – *Az egyházi irányítás, a lelki nevelés és az ifjúsági munkával való kapcsolat* címen tartott expozté.¹⁸ A további nagytarcsai és budapesti egyeztetéseken hátróztak egy protestáns és katolikus szervezeteket tömörítő Népfőiskolai Tanács létrehozásáról is, amely végül 1941 májusától koordinálta és egységes keretbe foglalta a közös munkát.¹⁹ Az elkövetkező időszakban a KALOT és a KIE több közös ankétot is szervezett, amelyeken katolikus részről Kerkai több alkalommal felszólt. Az 1941-es tanácskozácson elhangzott beszédében amellet érvelt, hogy „[a] Népfőiskola célkitűzése nem lehet általános, hanem a népi műveltség diadalra juttatását kell célul kitűzni! (...) Nem lehet cél a város kultúrájával beoltott »műparasztoakat« nevelni. A cél csak az lehet, hogy a Népfőiskola hallgatói alkalmasabbá váljanak saját falujuk vezetására, lelkük mélyéből megszeressék saját magyar népi kultúrájukat, és értsék a módját, hogyan lehet gazdaságilag a felemelkedés útjára lépniök [sic].”²⁰

A KALOT megerősödésében komoly súllyal esett latba, hogy egyre jelentősebb egyházi támogatottságán túl kormányzati tényezők is felügyeltek munkájára és támogatták tevékenységét, mivel az agrártársadalom politikai szélsőségektől mentes fejlődésének lehetőségét látták benne, márpedig ennek a világháború előestéjén egyre nagyobb szerepe

Ungváron és Endrődön. UGRIN József (1995): *Emlékezéseim. A KALOT parasztiifjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski. 120.

¹⁸ P. Kerkai Jenő S. J. *felszóalása a KIE és a KALOT által szervezett ankétón*. Zsinati Levéltár (a továbbiakban MREZSL) 21/b. f. 7. d. Keresztyén Ifjúsági Egyesület – Népfőiskola.

¹⁹ KOVÁCS (1984), 27.

²⁰ KERKAI Jenő S. J.: *A népfőiskolai gondolat magyar megvalósítása*. MREZSL 21/b. f. 7. d.

lett. Az államhoz való viszony vonatkozásában a KIÉ-vel tartott közös ankéton Kerkai mindazonáltal a társadalmi kezdeményezés elsőbbsége és hatékonysága mellett tette le a voksát. Így érvelt:

„A Népfőiskola megvalósítása nem az államnak, hanem a társadalomnak a feladata legyen! Ha e feladatot az állam vállalja, akkor megvolna a hivatalos jelleg kölcsönözte tekintély, de elmaradna a szabad társadalmi kezdeményezés lendülete és öröme.

Ha a Népfőiskola állami kézben volna, megoldódnék könnyen az anyagi alátámasztás kérdése, de hiányoznék a szabad társadalmi kezdeményezés nemes versenyre keltő szelleme.

Az állami bürokrácia gondoskodnék az intézkedések alapos megfontolásáról, de a kor követelményeinek megfelelő gyors intézkedés lehetetlen volna.”²¹

A dilemmák felvillantása után a jezsuita atya beszéde végén ismét kiemelte saját álláspontját, miszerint e munkát alapvetően a társadalomnak kellene elvégeznie, ám nézete szerint ehhez „az államhatalom jóindulatú támogatása” és „a vallás szilárd fundamentuma” is szükséges. E nézőpontjával Kerkai páter a világháború után leginkább Nyugat-Európában előtérbe kerülő kereszténydemokrata „szubszidiaritás” elvét előlegezte meg.

Magyarországon azonban ekkor és a háború után is más világ alakult. Azzal, hogy az ország belépett a világháborúba, alapvetően megváltozott az a politikai és társadalmi környezet, amelyben a KALOT és a református ifjúsági mozgalmak dolgoztak. Ez a KALOT-nak a Leventeegyesületek Országos Központjával, a LOK-kal,²² majd a KALOT–LOK együttműködési megállapodás mintájára a LOK-nak a KIÉ-vel kötött megállapodásában

²¹ Uo.

²² A KALOT 1941. október 18-án kötött megállapodást a Leventeegyesületek Országos Központjával. A létrejött megállapodás az aszimmetrikus tárgyalási pozíciót híven tükrözte: a KALOT tudomásul vette, hogy a háborús körülmények az ifjúság fokozott katonai előképzését követelik, valamint infrastruktúráját és személyi állományát is részben a LOK-kal közösen kialakított program megvalósítására ajánlotta fel. Viszont garanciát kapott, hogy folytathatja munkáját, amely – a meglévő hálózat működtetése mellett – több új népfőiskola elindítását, és ekkor már egy kísérleti telepesszélvó létrehozását is magában foglalta. A szerződés szövege megtalálható például Nagy Töhötöm irathagyatékában: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, 216. f. 67. ő. e.

öltött konkrét formát,²³ amely megállapodások a háborús időszakban az ifjúságnevelés feltételeit és lehetőségeit rögzítették a két egyházi mozgalom számára. A mozgalmak tehát ebben az új keretrendszerben folytatták munkájukat; például 1942-ben a KALOT érdi népfőiskoláján a KIE világnézeti előadássorozatot tartott olyan közreműködők részvételével, mint Pógyor István, Szikszay Béla, Kiss Ferenc, Batiz Dénes és Kovács Bálint.²⁴

A megnehezedő viszonyok közepette azonban egyre nagyobb jelentősége lett annak, hogy a felekezeti közötti együttműködés során olyan személyes szálak szövődtek, amelyek a háborús időszakban is tovább éltek. Ez az élő kapcsolatrendszer pedig adott esetben a Magyarország háború utáni jövőjéről való közös gondolkodást vagy a németellenes ellenállásban való részvételt ugyanúgy lehetővé tette, mint az ország világháború utáni kül- és belpolitikai helyzetének alakítását, kinek-kinek a maga lehetőségei szerint.²⁵

4.

Mivel a KALOT vezetősége jó kapcsolatot alakított ki a református ifjúsági mozgalmakkal, a közös társadalmi szolgálat tapasztalata az együtt munkálkodás további konkrét lehetőségeit is megnyitotta. Ezért nem csupán gesztusértékűnek tekinthető, hogy a Soli Deo Gloria Diákszövetség Kabay Márton Köre által 1942. február 15-e és 22-e között megrendezett ún. „Végzetek konferenciájára” a KALOT egy küldöttét is meghívták.²⁶ A konferencián munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatalok gyűltek össze azzal a

²³ *LOK–KIE együttműködés*. 1941. december 2. MREZSL 21/b. f. 7. d. és BALOGH (1998), 121–123.

²⁴ *A KALOT érdi népfőiskoláján tartott átképző tanfolyam. A KIE világnézeti előadássorozata*. MREZSL 21/b. f. 7. d.

²⁵ A katolikus ellenállás kialakulásáról lásd: KLESTENITZ Tibor – PETRÁS Éva – SOÓS Viktor Attila (szerk.) (2019): *Útkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*. Agyagosszergény, Közi Horváth József Népfőiskola. Református oldalról Soos Géza tevékenységét említjük meg. Vö. HARDI-KOVÁCS Gellért (2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 213–236.

²⁶ *Meghívó és programtervezet. Magyar Református Diákok SDG Kabay Márton Köre*. MREZSL 24/a. 4. d. A „Soli Deo Gloria” Református Diákmozgalom iratai.

céllal, hogy egymás helyzetét és értékeit jobban megismerjék, és hogy a népi írókkal találkozzanak, velük eszmét cseréljenek. Ez a konferencia alapozta meg utóbb a balatonszárszói nyári találkozókat is.²⁷ A „Végzett mozgalom” körlevele ekként emlékezett meg az eseményről: „Talán még soha nem gyűltek össze Magyarországon testi és szellemi munkások ennyi jóindulattal és egységre igyekezéssel, mint február 15–22-ig az SDG nagytermében. (...) Kezdjük megszokni és tudomásul venni, hogy Isten hatalmas tervek megvalósítására szánja a Soli Deo Gloriát, annak az egész országban csak néhány tagot számláló végzett tagozatát és a központi Kabay Márton-kört.”²⁸

A konferencián a KALOT képviselőjében végül Nagy Töhötöm vett részt, előadására 1942. február 18-án került sor. Beszéde erről az alkalomról nem maradt fenn, de a visszaemlékezések meleg hangon örökítették meg részvételét. „Az ifjúsági egyesületek” c. megbeszélésen felejthetetlen élmény maradt a KALOT alelnökének, Nagy Töhötömnek testvéri részvétele. „Nem zavarta a reverenda abban, hogy néhány népi tánccal mindjárt be is bizonyítsa népünk iránti szeretetét” – írták róla a „Végzett mozgalom” körlevelében.²⁹

De nemcsak Nagy Töhötömnek volt sikere. Az SDG elnöksége számára írt beszámoló szerint „52 paraszt hozta el faluja üzenetét, 60 munkás és 40 értelmiségi, főleg egyetemista ifjú jött el testvéri összefogást kereső szívvel. (...) Amilyen csendben hintette el a Kabay Márton-kör ennek az összejövetelnek a magját, ugyanolyan csendben növekszik belőle a palánta” – állapították meg.³⁰ Az SDG elnöke, Soos Géza,³¹ pedig úgy nyilatkozott, hogy „[a] Soli Deo Gloria új nagy szolgálata volt ez a konferencia. Felekezeti közti munkát kezdtünk ezzel, hitvallásos irányunkat fel nem adva.”³²

²⁷ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (szerk.) (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Soos Géza Soli Deo Gloria Református Diák Ifjúsági Alapítvány, 193–209.

²⁸ *Végzett mozgalom körlevele*. II. évf. 3. levél. 1942. március hó. MREZSL 24/a 4. d.

²⁹ Uo.

³⁰ *A Kabay Márton-kör – levelezés és programok, 1940–1947*. MREZSL 24. f. h. 1. d.

³¹ Soos Géza (1912–1953) jogász, református lelkész, politikus. 1932-től az SDG elnöke, az 1942-es és 1943-as szárszói konferenciák szervezője, a Magyar Közösség tagja, a Magyar Függetlenségi Mozgalom és a Kiugrási Iroda egyik vezető egyénisége.

³² Idézi LOPPERT Dániel (2010): Ifjúsági élet a két világháború közötti Magyarországon. A Soli Deo Gloria Egyesület története, In: Kulin Ferenc – Veliky János (szerk.): *„Zengett Sionon a szoltár”. A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai*. Budapest, Argumentum, 203.

A protestáns és katolikus felek kölcsönösen jó benyomásai garanciát jelentettek a folytatásra. A budapesti jezsuita rendház *historia domusa* szerint Nagy Töhötöm 1942. június 30-án utazott Balatonszárszóra, a bejegyzés szerint azért „hogya a református gyűlésen konferenciát tartson”.³³ Beszéde erről az alkalomról sem maradt fenn, ám Németh László egy komoly, vitától sem mentes beszélgetés nyomát rögzítette visszaemlékezésében. Így írt:

„Még a katolikus KALOT vezetőjével – akit Püski jónak látott elhívni ide – folyt beszélgetésből is továbbhajtott, csírázott valami. Ez vallás, de nem kereszténység, mondta az eléggé jófejű jezsuita, amikor elméletem a vallásos ösztönökről s azoknak a ma uralkodó gondozásáról, mintegy teológiai névjegy-átnyújtással, elmondtam neki. Az ő részéről ez persze elutasítás volt; énbennem azonban újra megmozdult a vágy, hogy ami a vallásban igazán életet tápláló, volt világképek meghasonlást szülő roncsaiból én a köröttem gomolygó ifjúságnak átmentsem valahogy.”³⁴

Nagy Töhötöm jelenlétét Darvas József is a párbeszéd, a vita őszinte és barátságos légkörében helyezte el a balatonszárszói találkozóról szóló *Egy nyaralótelep két arca* című írásában, amely egyúttal az egész találkozó hangulatát is érzékletesen visszaadja:

„Eljött például Nagy Töhötöm páter, a katolikus népfőiskolák, a katolikus parasztfiatalok szervezetének, a KALOT-nak egyik szellemi vezetője is. (...) A különböző vallási árnyalatok, a legkülönfélébb felfogások is szépen megférnek itt egymás mellett, mert – mint éjjel az alvók fölé a deszkabarakk [sic!] közös fedele – a viták fölé egyetlen gond és szándék terít sátrat: hogyan lehetne jobbítani a magyar nép sorsán? A vélemények nem mindenben egyezők. Hiszen éppen az a cél, hogy őszintén elmondjuk egymásnak, mit és hogyan akarunk. Azaz, abban, hogy »mit«, nincsen is semmi különbség. Jobb és biztosabb jövőt a magyar népnek s rajta keresztül az egész magyarságnak. Az utat és a módot ki így látja, ki úgy, de az elő-

³³ Konferenciát tartson = előadást tartson. Diarium Residentiae Budapestiensis ab anno 1926 usque ad annum 1944. Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára (a továbbiakban JTMRL) II. 4.1. Diarium 1942.

³⁴ NÉMETH László (1977): *Homályból homályba – életrajzi írások*. Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. 617–618.

adások, a viták, az *esti tábortűz melletti őszinte beszélgetések* mégsem annyira az elvek és eszmék csatái, hanem inkább a népért való szolgálat szép szándékának tanácskozásai.³⁵

Az emberi emlékezet pontatlansága miatt a szakirodalomban sokáig kérdéses volt a KALOT képvisellete az 1943-as balatonszárszói konferencián. Ma már tudjuk, hogy Kerkai páter azért nem tudott ezen részt venni, mert az éppen ugyanebben az időben Győrött zajló, Apor Vilmos győri püspök által összehívott titkos katolikus tanácskozáson vett részt huszonkét másik katolikus klerikus és civil mozgalmi vezetővel együtt, akikkel – érdekes párhuzam – szintúgy az ország és benne egyházuk világháború utáni helyzetének, lehetőségeinek kimunkálásán fáradoztak, mint protestáns társaik Balatonszárszón.³⁶ Nagy Töhötöm pedig ezúttal betegség miatt nem tudott Budapestről kimozdulni, amint erről ismételtelen a budapesti jezsuita rendház *historia domusa* értesít.³⁷ Katolikus részről jelen volt viszont Kiss István, aki a katolikus Hivatásszervezet mozgalomról beszélt, s akinek előadására Veres Péter és Erdei Ferenc is érdemben reagált. S jelen voltak olyan összekötő személyiségek is, akik protestáns és KALOT-os népfőiskolákon egyaránt megfordultak, mint például Somogyi Imre író, Muharay Elemér neves színész-dramaturg és Molnár István néptáncművész.

A világháború azonban nem tette lehetővé, hogy a szárszói találkozókön megkezdett párbeszéd és közös munka zökkenőmentesen folytatódjék és szervesen továbbfejlődjék. A személyszintű felekezetközi kapcsolatok azonban a háború legnehezebb időszakában is működőképesekek maradtak.³⁸

³⁵ GYÖRFFY Sándor et al. (szerk.) (1983): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete: Dokumentumok*. Budapest, Kossuth Kiadó. III. (kurzíválás az eredetiben).

³⁶ *Diarium Residentiae Budapestiensis ab anno 1926 usque ad annum 1944*. JTMRL II. 4.1. *Diarium 1943*. Az 1943-as titkos győri találkozóról lásd: KLESTENITZ Tibor – PETRÁS Éva – SOÓS Viktor Attila: Az 1943. augusztus 26-i győri találkozó – A Katolikus Szociális Népmozgalom létrejötte, In: Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila (szerk.): *Útkeresés két korszak határán*, i. m. 11–18.

³⁷ *Diarium Residentiae Budapestiensis ab anno 1926 usque ad annum 1944*. JTMRL II. 4.1. *Diarium 1943*.

³⁸ Ehelyütt csupán részben van lehetőség az ellenállásban és a világháború végén zajló református és katolikus tevékenységnek még csupán személyekre fókuszáló bemutatására is, mivel a téma

5.

A háború ugyanakkor nemcsak megnehezítette a felekezetek közötti együttműködést, hanem más nézőpontból tekintve még előbbre is vitte azt, amint a korai ökumenikus gondolat egyik katolikus exponense, Király Kelemen O.F.M. az *Új Ember* 1945. szeptember 2-i számában kifejtette. „Bármint nézzük is a világot, bizonyos, hogy a jelen világháborúnak egyik legnagyobb eredménye az lesz, hogy közelebb hozza egymáshoz a Krisztusban hívőket. Ez olyan eredmény, amely minden fájdalmat, veszteséget segít elfelejteni, egyben olyan világraszóló lehetőség, amelynek megvalósításáért »epedezzen buzgó imádság százazrek – és milliók – ajakán«” – írta meggyőződéssel a ferences szerző.³⁹

Király Kelemen olyan együttműködés tanújaként tette ezt a megállapítást, amely a legnehezebb idők tapasztalatán nyugodott, hiszen maga is részese volt az egyházak összefogásának a front átvonulása idején a Tiszántúlon. 1945-ben, egy új korszak kezdetén, a KALOT is sürgette az egyházak és egyházi mozgalmak egyeztetett együtt munkálkodásának folytatását. Kerkai Jenő és Nagy Töhötöm más-más útvonalon már 1944 decemberében eljutott Debrecenbe, az ország Ideiglenes Nemzetgyűlésének és Ideiglenes Nemzeti Kormányának székhelyére.⁴⁰ Eredeti céljuk a KALOT háború utáni működésének biztosítása, a szükséges engedélyek beszerzése volt. Debrecenben azonban nemcsak politikai de egyházi vonalon is olyan események centrumába érkeztek, amelyek folytán aktív részvételük és csatlakozásuk – a KALOT ügyein túl – is szükségessé vált és kedvező

további kutatásokat igényel. A személyes kapcsolati háló működésének egy megrendítő lenyomatát említjük csupán: Nagy Töhötöm a világháború után Rómában több ízben találkozott Soos Gézával, és naplójában megörökítette találkozóikat. 1946. július 21-i bejegyzése különösen megleghangú: „Soos Gézával is találkoztam. Itt van most a családja is. Csodálatosan szép családi életet él. Feleségéről P. Mócsy és én is azt mondtuk neki, hogy mi katolikusok az ilyen aszszonyokról mondjuk azt, hogy szent.” In: KERESZTES András (szerk.) (2019): *Nagy Töhötöm: Napló, 1945–46. Százhalombatta, EFO kiadó.* 132.

³⁹ KIRÁLY Kelemen O.F.M. (1945): Egymás felé. A katolikus-protestáns egységmozgalom magyar eredményei, In: *Új Ember*. szeptember 2. 3.

⁴⁰ Kerkai Jenő egy munkatársával, Meggyesi Sándorral Dunaföldvárnál kelt át a Dunán, míg Nagy Töhötöm Ugrin Józseffel Gödöllő-Miskolc irányából érkezett rendkívül veszélyes körülmények között utazva Debrecenbe. Erről lásd: MEGGYESI Sándor (1983): Az út vége, In: *Vigília*. 6. 427–429. és (közreadó) BALOGH Margit (1993): Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója, In: *Jelentkezünk*. I. 113–152.

fogadtatásban részesült. A front átvonulása ugyanis az ideiglenes fővárosban és a Tiszántúlon már 1944 őszén az egyházak létérdekévé tette az együttműködést, és ennek gyakorlata is kialakult a szükséghelyzetben. Az élet normalizálásának előfeltétele azonban az volt, hogy az egyházak az újjáépítés időszakában is zavartalanul végezhesék lelkipásztori és oktató-nevelő feladataikat, és egyúttal újra működőképesse tegyék ifjúsági és társadalmi mozgalmait. Az előttük álló feladatokról különböző tanácskozásokon és az újjáéledő sajtóban is megfogalmazódtak álláspontok,⁴¹ s ezek egybecsengtek a KALOT vezetőinek nézeteivel.⁴² Így természetesnek tarthatjuk, hogy a debreceni felekezeti megbeszéléseken a jezsuiták is részt vettek.

Ebben az átmeneti időszakban meghatározó egyházi és közéleti szerephez jutottak a városban szolgálatot teljesítő egyházi vezetők. Így volt ez két, egymást nagyra becsülő egyházvezető, Révész Imre tiszántúli református püspök⁴³ és Bánáss László prépost, plébános (később veszprémi püspök)⁴⁴ esetében is.⁴⁵ Révész Imre személyében 1938 óta olyan püspök állt a Tiszántúli Református Egyházkerület élén, akinek ökumenikus meggyőződése

⁴¹ FÜRJ Zoltán (1985): A közoktatás újjászervezése a Tiszántúlon, In: *Pedagógiai Szemle*. 4. 359–366.

⁴² *Második évtizedbe indul a KALOT. Eligazítás az új helyzetben*. Felelős kiadó: Ugrin József. Debrecen, KALOT-Mozgalm Ideiglenes Központja, 1945. február 1.

⁴³ Révész Imre (1889–1967) református lelkész, egyháztörténész, püspök. Teológiai és bölcsészeti tanulmányait Kolozsvárott és a franciaországi Montaubanban végezte. 1920-ban a debreceni református egyházközség lelkészévé választották. 1938 és 1949 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke Debrecenben. 1944 végén részt vett az Ideiglenes Nemzetgyűlés megalakítását előkészítő munkálatokban, 1948-ban pedig az ő feladata volt a református egyház és a magyar állam közötti Egyezmény előkészítése és – egyre nehezedő politikai nyomás alatt – aláírása.

⁴⁴ Bánáss László (1888–1949) veszprémi római katolikus püspök. Tanulmányai szerteágazó tehetségét tükrözik: Innsbruckban teológiát, Rómában jogot, Münchenben zenét tanult. 1912-ben Nagyváradon szentelték pappá, aktív működését is itt kezdte. 1942-től debreceni plébános. 1945-től Veszprém apostoli kormányzója, majd 1946. szeptember 4-én nevezték ki veszprémi megyéspüspöknek. Debrecenben 1946. november 30-án szentelték püspökké.

⁴⁵ Ennek lenyomata például Révész Imre köszöntése Bánáss László veszprémi püspökké szentelésén, 1946. november 30-án. RÉVÉSZ Imre (1990): „*Vallomások*” – *Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok, 1944–1949*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. 85–87. Az *Új Ember* beszámolója szerint „A református püspök könnyekig megható beszédére Bánáss veszprémi püspök válaszul hangsúlyozta, hogy bár két sínen halad a két egyház, a magyarságban mindketten egységesek.” [N.n.] (1946.): Debrecen búcsúja a régi plébánosától, In: *Új Ember*. 1946. december 8. 4.

életrajzi alapokon nyugodott. Teológiai önéletrajzában a kassai premontrei gimnázium diákjaként szerzett meghatározó tapasztalatai alapján ekként jellemezte pozícióját: „Öntudatos reformátusságom fundamentomai egyszerre rakódtak le oekumenikus hajlamaim és gondolkodásom alapjaival. Két dolog az, amire már ebben a koromban sem lettem volna képes: alkudni a magam hitéből és görbén nézni a másokra, amiért nem ugyanazt a hitet vallja.”⁴⁶ Bánáss Lászlóval való barátságát Révész attól az „itéletes” éjszakától számította, amikor a debreceni Nagytemplom tüzét Bánáss és a katolikus papi szeminárium kispapjai is segítettek eloltani.⁴⁷ A két debreceni egyházvezető együttes fellépésének további szép példája az 1944. november közepétől megjelenő (*Debreceni Néplap*) karácsonyi számában egymás mellett elhelyezett karácsonyi cikkeik megjelenése volt.⁴⁸ Közéleti és politikai szerepvállalásukban is figyelemmel voltak egymás iránt.⁴⁹

Mire a KALOT-vezetők Debrecenbe értek, Révész Imre és Bánáss László vezetésével már egy református–katolikus közös nyilatkozat tervezése és előmunkálatai folytak több debreceni református lelkipásztor és teológiai tanár, illetve katolikus pap, szerzetes és világi munkatárs részvételével.⁵⁰ A KALOT-vezetők ennek a munkának a folyamatába kapcsolódtak be. Nagy Töhötöm visszaemlékezése szerint a közös állásfoglalás alapelveit a következőkben rögzítették:

„I. Mind a katolikusok, mind a protestánsok a teljes lelki elmélyülést akarjuk szolgálni a saját vonalunkon.

II. Szociális és kulturális munkát azonban közösen végezzük (KIE–KALOT; Kisgazdapárt–Néppárt).⁵¹

III. Eredmény legyen: ezekről egy kiáltvány, amelyet a lapokban is közlünk.”⁵²

⁴⁶ RÉVÉSZ (1990). 20. (eredeti helyesírással).

⁴⁷ Uo. 86.

⁴⁸ RÉVÉSZ Imre (1944): Milyen karácsony lesz az idén? és BÁNÁSS László (1944): Mit jelent nekünk karácsony? In: *Néplap*. december 24. 4.

⁴⁹ Nagy Töhötöm úgy tudta, Bánáss prépost politikai szerepvállalását ahhoz kötötte, hogy Révész Imrét Hajdúszoboszlóról, ahová a szovjet invázió elől menekült, visszatérni engedjék Debrecenbe. NAGY Töhötöm (1990): *Jezsuiták és szabadkőművesek* c. könyvében. Szeged, Universum. 168.

⁵⁰ Ennek folyamatát elbeszéli NAGY (1990), 167–170.

⁵¹ Kisgazdapárt = Független Kisgazdapárt; Néppárt = Kereszténydemokrata (később Demokrata) Néppárt.

⁵² NAGY (1990), 168.

A *Vállvetett munkával népünk lelki megújulásáért* című nyilatkozat végül 1945. február 11-én jelent meg ugyancsak a *Néplap* hasábjain.⁵³ Az aláírók megerősítették a felekezetek együttműködésének szükségességét az újjáépítés feladataiban, valamint a magyar társadalom anyagi és lelki talpra állításában.⁵⁴ Az egyházak oktató- és nevelőintézményeinek fennmaradását alapvető követelményként támasztották a kialakuló új politikai rendszerrel szemben, miközben elfogadtak és elkerülhetetlennek tartottak egy méltányos és végiggondolt földreformot. Hitet tettek amellett, hogy az egyházaknak népnevelő és népművelő küldetésük is van, amellyel – tapasztalataikra és hagyományaikra alapozva – az ifjúsági mozgalmak a jövőben is foglalkozni kívánnak. „Legfontosabb feladatunk, hogy a mai hívő keresztény ifjúság a régi idők gyűlölete helyett az egymás iránti megbecsülést és az öntudatos vallásosságot szívja magába” – szölte a végkövetkeztetés.

Mint az közismert, a történelem másként alakította az országot, az egyházak és a „hívő keresztény ifjúság” sorsát. A KALOT-ot a katolikus és protestáns ifjúsági szervezetekkel együtt 1946-ban betiltották,⁵⁵ s bár vezetői megpróbálták más néven és más formában újjászervezni, ez már nem bizonyult járható útnak a Magyar Kommunista Párt hatalomakkumuláló stratégiája nyomán belpolitikai válságba került, majd egypárti diktatúrába sodródó országban. Nagy Töhötöm Dél-Amerikába került, Kerkai Jenőre pedig letartóztatás és hosszú börtönévek vártak, miközben a mozgalom több tagjának állambiztonsági megfigyelés, rendőrhatalom felügyelet, internálás vagy szintúgy börtön jutott osztályrészül. Az üldöztetés különféle formáit a protestáns egyházak és mozgalmak sem kerülhették el. A Kerkai Jenő páter 1943-as – tanulmányunk elején említett – írásában

⁵³ „Vállvetett munkával népünk lelki megújulásáért” – a katolikus és protestáns lelkészek közös nyilatkozata. 1945. február 9., In: *Néplap*. 1945. február 11. 4.

⁵⁴ Aláírták: Révész Imre, Bánáss László, Csontos Oszkár O.F.M., dr. Czeglédy Sándor, dr. Farkas Ignác, dr. Illyés Endre, dr. Ferenczy Károly, P. Kiss Szaléz O.F.M., dr. László Mihály, Nagy Töhötöm S. J., dr. Pálmai József, P. Sütő Albert O.P., Szabó Gábor és Szenes László.

⁵⁵ 1946. június 17-én Budapesten, a Teréz körúton merénylet történt, amelynek szovjet katonai áldozatai is voltak, miközben a feltételezett elkövető holtteste mellett állítólag egy KALOT-igazolványt találtak. A megindult közéleti boszorkányüldözés a felekezeti egyesületek feloszlásában érte el közvetlen célját. Rajk László belügyminiszter 1946. június 22-én feloszlatta a katolikus egyesületeket, közöttük elsőként a KALOT-ot. *Magyar Közlöny*. 1946. június 22. 139. sz. 7150/1946 M. E. sz. r., 7200/1946 M. E. sz. r.

megidézett, „hajóra szálló”, demokratikus és szociális Magyarországért küzdő, ökumenikusan is nyitott fiatal keresztény nemzedék hajóit, úgy tűnt, a történelem viharai véglegesen szétszórták. Vagy a „véglegesen” szót javítsuk „hosszú időre”?

Felhasznált irodalom

- BALOGH Margit (1993): Nagy Töhötöm: Az arcvonalon való átszökés naplója, In: *Jelentkezünk*. I. 113–152.
- (1996): A „Kisatya”: Kerkai Jenő S.J. (1904–1970), In: Kovács K. Zoltán – Rosdy Pál (szerk.): *Az idő élén jártak. Kereszténydemokrácia Magyarországon (1944–1949)*. Budapest, Barankovics István Alapítvány. 42–72.
- (1998): *A KALOT és a katolikus társadalompolitika, 1935–1946*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- (2010): Egy jezsuita apostoli küldetés nyomában – avagy a KALOT-mozgalom a gyakorlatban, In: Molnár Antal – Szilágyi Csaba (szerk.): *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909–2009) és ami abból következik*. Budapest, METEM.
- CSESZKA Éva (2006): Jezsuita életút a diktatúrák árnyékában. Kerkai Jenő politikája, In: Szilágyi Csaba (szerk.): *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*. Piliscsaba, PPKE – BTK. 683–692.
- FARKAS György (szerk.) (1937): *Vezérkönyv agrárifjúsági vezetők számára*. Szeged, KALOT.
- FRENYÓ Zoltán (szerk.) (2020): *Eszmék és tények. A Mihelics Vid halálának 50. évfordulójára rendezett emlékkonferencia előadásai és Mihelics Vid írásai*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Gondolat Kiadó.
- FÜRJ Zoltán (1985): A közoktatás újjászervezése a Tiszántúlon, In: *Pedagógiai Szemle*. 4. 359–366.
- GYÖRFFY Sándor et al. (szerk.) (1983): *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete: Dokumentumok*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- HARDI-KOVÁCS Gellért (2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó, 213–236.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (szerk.) (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. [Budapest], Soos Géza Soli Deo Gloria Református Diák Ifjúsági Alapítvány.
- KERESZTES András (szerk.) (2019): *Nagy Töhötöm: Napló, 1945–46*. Százhalombatta, EFO kiadó.
- KERKAI Jenő S.J. (1943): Ifjúságunk lelkülete és szervezése, In: *Magyar Kultúra*. 15–16.

- KLESTENITZ Tibor – PETRÁS Éva – SOÓS Viktor Attila (2019): Az 1943. augusztus 26-i győri találkozó – A Katolikus Szociális Népmozgalom létrejötte. In: Klestenitz Tibor – Petrás Éva – Soós Viktor Attila (szerk.): *Útkeresés két korszak határán*. 11–18.
- (szerk.) (2019): *Útkeresés két korszak határán. A Katolikus Szociális Népmozgalom 75. évfordulójára*. Agyagosszergény, Közi Horváth József Népfőiskola.
- KOVÁCS Bálint (1984): A KIE és a népfőiskolai mozgalom, In: *Honismeret*. 27–28.
- LACKÓ Miklós (1996): *Sziget és külvilág*. Budapest, MTA Történettudományi Intézete.
- LOPPERT Dániel (2010): Ifjúsági élet a két világháború közötti Magyarországon. A Soli Deo Gloria Egyesület története, In: Kulin Ferenc – Veliky János (szerk.): *„Zengett Sionon a zsol-tár”*. A magyar kálvinizmus kulturális és civilizációs hatásai. Budapest, Argumentum.
- MEGGYESI Sándor (1983): Az út vége, In: *Vigilia*. 6. 427–429.
- NAGY Tőhötöm (1990): *Jezsuiták és szabadkőművesek*. Szeged, Universum kiadó.
- NÉMETH László (1977): *Homályból homályba – életrajzi írások*. Budapest, Magvető – Szépirodalmi Könyvkiadó.
- PAPP István (2008): *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig. Népi tehetségek gondozása, vagy tudatos elitnevelési kísérlet?* Budapest, Napvilág Kiadó.
- PETRÁS Éva (2013): Társadalmi tanítás és szociális kérdés: Az egyház társadalmi tanításának recepciója a katolikus értelmiség körében, 1931–1944, In: *Egyháztörténeti Szemle*. 2. 3–19.
- (2019): *Álarcok mögött. Nagy Tőhötöm életei*. Budapest – Pécs, ÁBTL – Kronosz Kiadó.
- RÉVÉSZ Imre (1990): *„Vallomások” – Teológiai önéletrajz és válogatott kiadatlan kéziratok, 1944–1949*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya.
- UGRIN József (1984): A KALOT népfőiskoláiról, In: *Honismeret*. 2. 25–26.
- (1995): *Emlékezéseim. A KALOT parasztfjúsági mozgalomról, a népfőiskolákról, meg egy kicsit előbből is*. Budapest, Magyar Népfőiskolai Társaság – Püski.

*RIGÓ Róbert*¹:

A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség Kecskeméten

Abstract. The Soli Deo Gloria Reformed Student Association in Kecskemét.

At the beginning of my study, I show that in Kecskemét there was a very intensive Reformed association life in gender-, age-group-based and thematically organized groups in the first half of the 20th century, the aim of the growing youth organizations being to strengthen religious education and to raise Hungarian national awareness; thus, their attention turned towards the young people living on farms. Local Reformed youth organizations became more and more widespread, with similar organizations functioning in Budapest and Debrecen. After some preparations, the Soli Deo Gloria Reformed Student Union began operating in the boys' grammar school in the 1932/33 school year, and by the end of the decade, nearly half of the students had participated in its work. During the war, a student movement was also organized among girls in the girls' grammar school and in the teacher training college. In my study, I present the diverse activities of the local organization of SDG in detail, which, besides self-education and community development, also tried to find solutions to the social problems of the local society.

Keywords: religious youth organization, self-education circle, community development, social assistance, farm mission

¹ Rigó Róbert – PhD, a Károli Gáspár Református Egyetem BTK Történettudományi Intézetének és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának tudományos főmunkatársa; e-mail: rigo.robort4@gmail.com.

Tanulmányomban a kecskeméti Református Fiúgimnáziumban működő Soli Deo Gloria diákmozgalom működési sajátosságait mutatom be az 1930-as évek elejétől egészen a megszűnéséig, 1948-ig. Mivel a diákmozgalom tevékenysége szorosan kapcsolódott a városhoz, a helyi református egyházhoz és protestáns civil szervezetekhez, így azok rövid ismertetése is elengedhetetlen.

Kecskemétet 1853-ban érte el a vasút, majd a szárnyvonalak átadása után lehetővé vált a környéken megtermelt bor és gyümölcs budapesti és külföldi piacokon történő értékesítése, ami a helyi gazdaság húzóereje lett, a filoxéravész utáni homoki szőlőtelepítés pedig új lendületet adott ennek a folyamatnak. A 19. század végére Kecskemét a Duna–Tisza közti táj meghatározó gazdasági, kereskedelmi és közigazgatási központjává vált.² Kecskemét törvényhatósági jogú város lett, gyarapodott a népessége, nőtt az értelmiségiek száma, ugyanakkor feltűnően magas maradt a külterületen élő tanyasi népesség aránya: 1930-ban 56,2% volt. A természetes szaporodási ráta országos viszonylatban is kiemelkedően magas volt Kecskeméten (főleg a külterületen) – 1930-ban a tanyasi népesség 36 százaléka volt 15 évesnél fiatalabb.³ Kecskeméten 1930-ban az analfabéták aránya a legmagasabb volt a törvényhatósági városok között, mert a kiterjedt tanyavilágban élő gyermekek jelentős részének elérhetetlen volt az iskola. A térségben ezért kiemelkedően fontos volt a tanyasi népesség műveltségi szintjének emelése. Nem véletlen, hogy Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1926-ban indított népiskola-fejlesztési programjában meghirdetett tanyasi iskolaépítéseket a város külterületén kezdték el. Négy hónap alatt 28 új intézményt létesítettek Kecskemét határában, és október 4-én a méheslaposi iskolánál tartották az első ütemben épített 361 iskola avatóünnepségét.⁴

Az országos folyamatokkal egybecsengően a reformátusok aránya Kecskeméten is csökkent a 19. és 20. században. 1825-ben még egyharmad (32%) volt az arányuk, 1910-ben a város 68 424 fős lakosságából 15 483 fő, azaz 22,6% volt református, 1930-ra Kecskemét közel 80 ezer lakosából – hasonló számban – 16 ezren vallották magukat reformátusnak, de az

² SZILÁGYI Zsolt (2020): Alkalmazkodó mezőváros, In: *Forrás*. 2020/7–8. 13–36. 31.

³ SZILÁGYI Zsolt (2012): *Homokváros*. Kecskemét, Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány. 95–110.

⁴ Az 1926. október 4-én tartott ünnepségen részt vett Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is. TÓTH Szilárd (2017): A községi népiskolai tanulók helyzete Kecskeméten a két világháború között, In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából* 27. Kecskemét, MNL BKML. 237–240.

arányuk ekkor már egyötödre csökkent. A módosabb gazdák között a reformátusok voltak nagyobb arányban jelen, míg a kisebb birtokkategóriákban a katolikusok.⁵ A város értelmiségi rétegében a reformátusok száma jóval magasabb volt, mint a helyi felekezeti arányuk: a középiskolai tanárok fele, az ügyvédek 40 százaléka, a bírók és ügyészek 38%-a, a városi tisztviselők 36%-a, a tanítók 30%-a, az állami tisztviselők 26 %-a volt református.⁶ A Kecskeméti Református Egyházközség 1564-től kezdődően kiterjedt oktatási intézményrendszert működtetett, a gimnáziumon túl főiskolai képzést is létesítettek az 1830-as években. A teológia az 1850-es években Pestre került, ezt követően pedig az 1860-as években indították el a jogakadémiai képzést, majd 1918-ban a tanítónőképzőt. 1918-tól két lelkészi állást létesítettek Kecskeméten: májusban iktatták be a két nagyformátumú és igen közkedvelt lelkészt, dr. Hetessy Kálmánt,⁷ aki 1944-ben bekövetkező haláláig szolgált a városban, és Muraközy Gyulát,⁸ aki 1932-ig, amikortól Budapestre került a Kálvin-téri gyülekezetbe.⁹

⁵ RIGÓ Róbert (2014): *Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948)*. Budapest – Pécs, ÁBTL – Kronosz Kiadó. 64–66.

⁶ RIGÓ Róbert (2016a): Kecskemét helye a városhierarchiában és társadalmi változások a népszámlálások tükrében. In: *Forrás*. 7–8. szám, 93.

⁷ Dr. Hetessy Kálmán (1882–1944) Drávacsonkán született, többgenerációs lelkészcsaládban. Kiskunhalason érettségizett, majd a kecskeméti jogakadémia elvégzése után Kolozsváron doktorált. A teológiát Budapesten végezte el. Kiskunfélegyházán, majd Ókékcskén szolgált. 1918-tól haláláig kecskeméti lelkész, egyházmegyei főjegyző. 1944 áprilisában iktatták be a Kecskeméti Egyházmegye esperesi pozíciójába. Július 10-én szívroham következtében hunyt el. 26 évig szolgált Kecskeméten, számos eredmény kötődik a nevéhez. Kovács Bálint szerint „egyike volt a magyar református egyház legismertebb és legtiszteltebb lelkipásztorainak”. KOVÁCS Bálint (2006): *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*. Kecskemét, Emmaus Kiadó. 16, 116.; SZAPPANOS Károly (1931): *A Kecskeméti Református Egyház és iskolái története 1564–1931*. (reprint: In: Szabados László (szerk.) (2006): *Fejezetek a 400. tanévét ünneplő Kecskeméti Református Gimnázium történetéből 1564–2006*. Kecskemét, Emmaus Kiadó). 48.

⁸ Muraközy Gyula (1892–1961) Budapesten született, a középiskolát és a teológiát Budapesten végezte, Petry Elek püspök mellett volt segédlelkész. Ösztöndíjjal járt Franciaországban és az Amerikai Egyesült Államokban. 1918-tól 32-ig szolgált Kecskeméten. Szerkesztette a hetente megjelenő kecskeméti *Reformátusok Lapját*. Megjelent több vers-, elbeszélés-, regény- és színdarabkötet. „Mint kiváló szónokot és egyházi írókat az egész ország ismeri” – jellemezte SZAPPANOS (1931), 48.

⁹ A következőképpen emlékezett Muraközy Gyulára Kovács Bálint: „Teológus koromban (1929–1933) feltűnt, hogy milyen sokan vannak teológusok a híres alföldi városból. Csak az ismertebb neveket sorolom fel: Joó Sándor, Kiss Sándor, Csikai Kálmán, Takaró Károly, Kara

A helyén 1932-től dr. Vass Vince¹⁰ szolgált, aki 1943-ban hunyt el; őt Kovács Bálint¹¹ követte.

Református civil szervezetek Kecskeméten a két világháború között

Országos szinten a századforduló időszaka a civil szervezetek alapításának a virágkora volt; ezrével jöttek létre a különböző funkciójú egyesületek, alapítványok. Kecskeméten a református értelmiség először 1908 telén tartott református estélyeket, majd a következő évek hasonló rendezvényeinek sikerei után alapították meg a protestáns egyesületet

Pál, Konkoly Iván és még jó néhányan az évfolyamunkban is. [...] A kecskeméti teológusok kivétel nélkül azt mondták el, hogy Muraközy Gyula lelki hatására indultak el a lelkészi hivatásra való felkészülés útjára. Az ő nagyon erőteljes belmissziói munkássága ragadta meg mindnyájukat. Mindezek alapján nagyobb figyelemmel kísértük szolgálatait, különösen, amikor 1932-ben a Kálvin-térre került. Ravasz László mellett ő volt ránk nagy hatással. Amikor negyedévesek lettünk, meghívott többünket beszélgetésre, majd bekapcsolt a vasárnapi iskolai szolgálatokba, meg a KIE munkájába.” KOVÁCS (2006), 7.

¹⁰ Dr. Vass Vince (1889–1943) a csallóközi Nemesócsán született, a középiskolát és a teológiát Pápán végezte, majd 1910 és 1912 között két évet töltött Genfben, ahol egyetemi tanulmányai mellett francia nyelven prédikált is. 1913-tól a dunántúli egyházkerületben Antal Gábor püspök titkára, 1916-ban Pápán a rendszeres teológia magántanára lett. 1917-ben a budapesti egyetem bölcsészdoktorává avatták, és még ebben az évben a pápai teológia dogmatikai tanszékén rendes tanári állást kapott. 1929-ben Enyingen lett lelkipásztor, majd 1932-től Kecskeméten. A tudós lelkész 1913-tól rendszeresen publikált, több könyve jelent meg dogmatika és vallásbölcselet témákban. *Reformátusok Lapja*, 1943. július 4. (25–26. szám). 50–51. KOVÁCS (2006), 114.

¹¹ Kovács Bálint (1910–2009) Iváncsán született, a budapesti református főgimnáziumban érettségizett, részt vett az SDG munkájában, majd a teológián diplomázott. Egy évet Németországban volt hallgató, ahol bemissziói munkát is végzett. 1934-től Csákváron esperesi segédlelkész, 1935-től a Kálvin-téri gyülekezet segédlelkésze lett Ravasz László és Muraközy Gyula mellett. Itt a KIE és a cserkészcsapat vezetését bízták rá. 1937-től Dobos Károlyt követte az országos ifjúsági utazó lelkészi szolgálatban négy és fél éven át; közel 500 gyülekezetben fordult meg. 1938-ban és 1939-ben Németországban, Svájcban és Hollandiában járt tanulmányúton, az ottani KIE munkájával ismerkedett. Részt vett a hazai református népfőiskolák indításában. 1942-től feleségével, Veress Ilonával a kecskeméti tanítónőképző tanárai lettek. 1943-ban Vass Vince halálát követően választották kecskeméti gyülekezeti lelkésszé, ahol 1957-ig szolgált. RAVASZ László (1943): Kovács Bálint életrajza. *Reformátusok Lapja*. 1943. július 4. (25–26.). 51–52.

(PE)¹² 1911. december 11-én. Megválasztották az egyesület vezetőit: az elnöke Farkas Kálmán főgimnáziumi vallásnár lett, alelnökei dr. Joó Gyula a jogakadémia dékánja, Héjjas István és Beretvás Pál földbirtokosok, valamint Gy. Papp József építési vállalkozó lettek. Ekkor rögzítették az egyesület alapvető céljait, mint a város protestáns lakossága hitbeli fejlődésének elősegítését, a társadalmi problémák orvoslását, a protestáns gyermekek vallási és erkölcsi nevelésének biztosítását. Az egyesületnek 1912-ben már 1 700 tagja volt, és a Fráter György utcai székházukban pezsgő közösségi élet folyt. A tagok vasárnaponként előadásokat hallgathattak. Az előadók általában helyi értelmiségiek, javarészt a főgimnázium és a jogakadémia tanárai voltak. Bibliaórákat, vasárnapi iskolát tartottak a gyermekek számára. Az asszony- és leánykör hetente találkozott közös foglalkozásokon, adományokat gyűjtöttek, adakoztak a rászorulóknak, karitatív tevékenységeket végeztek.¹³ A protestáns egyesület az első világháború alatt katonatömbölyt működtetett a városban ápolt sebesültek számára. A tanácsköztársaság idején elvett székházukat csak 1919. október végén kapták vissza. Az egyesület új lendülettel vágott neki a munkának, 1920 végén már 1 860 fős tagsággal rendelkezett. A vasárnapi iskolát hétről-hétre közel 200 gyermek látogatta, a vasárnap délutáni ismeretterjesztő előadásokat pedig 3–400 fő. Újra elkezdődtek az asszony- és leánykör által szervezett gyűjtések, teadélutánok.¹⁴

1934-ben sikerült megvásárolni a székház melletti, Fráter utca 8. szám alatti házat, ahol az építkezés 1937 második felében kezdődött, amit támogatott az egyházközség és a város is. Az új épületet a Fráter u. 6–8. szám alatt építették, a régiből lebontották az asszonykört szobát és a KIE-termet, az új részben jutott hely a dísz- és a könyvtárteremnek, az egyesületi konyhának, valamint a kuglizóteremnek is. Az új székházat 1938. január 16-án avatták fel. A húszas években az egyesület figyelme egyre inkább a fiatalok felé fordult, melynek vallási és politikai okai is voltak, mert Trianon után kiemelten fontossá vált az ifjúság hazafias és vallásos nevelése. A korszakban előtérbe került a belmisszió. A kecskeméti PE a megalakulása óta végzett belmissziós tevékenységet, ami a húszas években még jelentősebbé vált, belmissziói tanfolyamokat is indítottak. A harmincas évek elejétől

¹² A Kecskeméti Protestáns Egyesület teljes nevét ritkán használták a korabeli források és szerzők, gyakran csak protestáns egyesületnek, vagy egymást közt „Protinak” hívták. A továbbiakban a PE rövidítést fogom használni.

¹³ FARKAS Kálmán (1932): *A Kecskeméti Protestáns Egyesület két évtizede 1911–1931*. Kecskemét, Kecskeméti Protestáns Egyesület. 5.

¹⁴ LACZAY András (2002): *A Kecskeméti Református Egyházközség története 1918–1948*. KRE HTK, Szakdolgozat. 51–52.

egyre jelentősebb szervezetté vált a KIE, így a PE egyre inkább az egyház és a különböző egyesületek közötti összekötő kapocssá, egyfajta ernyőszervezetté vált. Ezt erősítette meg Dömötör Endre a vele készített interjú során, mikor elmondta, hogy a „KIE, az SDG és a tanítóképző egyesülete nem egy új szerves egyesületben vettek részt, hanem ezek társ-egyesületei voltak a Protinak (PE). A Proti székházában nagyon sok társadalmi eseményt rendeztünk, a gimnázium kollégiumának és a tanítóképzőnek közös estélyei voltak a kecskeméti társadalom részére. Előadásokat, színdarabokat, bálakat rendeztünk, a proti bálon részt vett a város előkelősége. Ezeket az estélyeket a református ifjúsági egyesületek közösen szervezték.”¹⁵ A PE egyre inkább a felnőttek egyesületévé és a többi egyesület ernyőszervezetétévé vált. A Kecskeméti Református Egyházközségnek saját nyomdája volt, ebben nyomtatták a PE lapját, a *Koszorút* és az egyházközség hetilapját, a Muraközy Gyula által szerkesztett *Reformátusok Lapját* is. A lapok rendszeresen tudósítottak a PE rendezvényeiről.¹⁶ Tóth László nyomdaigazgató szoros kapcsolatban állt a népi írókkal: Áprily Lajos, Erdélyi József, Gál István, Gelléri Andor Endre, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Németh László, Sinka István, Szabó Lőrinc köteteit nyomták Kecskeméten. A harmincas években itt nyomtattak 10–12 folyóiratot (például: *Tanú, Válasz, Apolló, Magyarságtudomány*), a *Tanú* kiadását és terjesztését is az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. végezte.¹⁷

A PE leányköre hétfő délutánonként tartotta összejöveteleit a székházban. Eleinte a kör egy szegényügyi és egy iratterjesztési bizottságból állt, majd énekkart szerveztek, hangversenyeket, teadélutánokat rendeztek, melyek bevételét jótékony célokra fordították. A leánykör legfontosabb célja az volt, hogy a protestáns lányok vallásos, erkölcsös közösségben tölthessék szabadidejüket. Az asszonykör tagjai a csecsemővédelemmel, a szegénygondozással és a züllésnek indult fiatalok megmentésével foglalatoskodtak. A PE székház kistermében tartották összejöveteleiket, sokat varrtak, kötöttek. Az asszonykör

¹⁵ Az interjút Dr. Dömötör Endrével Rigó Zsombor Márton készítette 2019. január 25-én. A Kecskeméti Protestáns Egyesületet a korban röviden „Protinak” hívták. RIGÓ Zsombor Márton (2019): *A Kecskeméti Protestáns Egyesület története*. OKTV pályamunka. [kézirat]. 15. Dömötör Endre 1928-ban született, a református gimnáziumban érettségizett, SDG-tag volt.

¹⁶ LACZAY (2002), 7.

¹⁷ RIGÓ Róbert (2016b): Egy következetes személyiség – embert próbáló időkben. Tóth László politikai szerepvállalásai, irodalom- és sakkszervezői munkássága Kecskeméten, In: Slachta Krisztina – Bánkúti Gábor – Vonyó József (szerk.): *Sed intelligere*. Pécs, Kronosz Kiadó. 270–271.

vezetését Joó Gyuláné, majd 1923-tól Hetessy Kálmánné látta el. Az asszonykör 1929-től kezdve szervezett nagy sikerű varró- és kötőtanfolyamokat a szegények számára, hogy könnyebben találhassanak munkát.¹⁸

Kecskeméten a PE-n belül a különböző korosztályok mindkét neme megtalálhatta a számára megfelelő egyesületi közösséget, tematikát. A felnőtt férfiak látogathatták a vasárnap délutáni előadásokat, a bibliaórákat, vagy kötetlenül találkozhattak az egyesület székházában. A gyermekek vasárnapi iskolába – gyermek-istentiszteletre – jártak 10–12 éves korukig, csak a fiatal férfiak számára nem volt megfelelő ifjúsági szervezet. Megyercsy Béla 1918-ban írt cikket a kecskeméti *Reformátusok Lapjába*, amiben szorgalmazta a helyi ifjúság megszervezését és egy cserkészcsapat felállítását. Kecskeméten 1920. február 8-án alapították meg a Protestáns Ifjak Egyesületét (PIE), aminek elsődleges célja az ifjúság vallásos és hazafias nevelése volt. Már 1920. március 21-én kilátogattak Méntelekre, ezt követték a szentkirályi, talfjai és úrréti alkalmak, a környékbeli tanyasi ifjakkal való találkozások. Jó kapcsolatot ápoltak a leánykörrel, sok programot szerveztek közösen, irodalmi esteket és kirándulásokat a város határában lévő Nyíri erdőbe. Nem sokkal a megalakulás után a PIE-nek már három szakosztálya létezett: szavaló, torna és énekkar. 1920. október 31-én megalakult a PIE cserkészcsapata 16 fővel, létszámuk gyorsan növekedett a református főgimnázium növendékeiből. Összejöveleiket az Újkollégiumban, majd a PE székházában tartották.¹⁹

A PIE a 12–17 éves fiúknak adott lehetőséget az egyesületi életre. A 18 év feletti ifjakat az országos szinten már az 1883 óta létező Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE)²⁰ fogta össze, de helyi szervezete csak 1928-ban alakult meg.²¹ A szervezés már 1920-ban

¹⁸ FARKAS (1932), 21–24.

¹⁹ LACZAY (2002), 63–64.

²⁰ A KIE egy nemzetközi szervezet volt, 1844-ben Londonban alapította George Williams YMCA (Young Men's Christian Association) néven. A szervezet gyorsan terjeszkedett, számos országban hoztak létre a londonihoz hasonló egyesületeket. A magyar fiatalok külföldön ismerkedtek meg a szervezet képviselőivel. A külföldön tanuló hallgatók hozták Magyarországra, ezért eleinte az egyetemi hallgatók körében vált népszerűvé. Az egyesületet 1883-ban alapították meg Keresztény Ifjúsági Egyesület néven. A Magyar Evangéliumi Diákszövetség megalakulása után a KIE figyelme egyre inkább az iparos és földműves fiatalok felkarolása felé fordult. KOVÁCS Bálint (1998): *A Keresztény Ifjúsági Egyesület története 1883–1950*. Budapest, KIE szeniorok Pógyor István Köre. 13–24.

²¹ LACZAY (2002), 74.

kezdését vette: Muraközy Gyula a PE keretein belül bibliaórákra gyűjtötte össze a protestáns fiatalokat, akik a Protestáns Ifjak Bibliaköre nevet vették fel, és éveken át kitaratóan készültek a KIE megalapítására. Megyericsy Béla országos KIE titkár 1925-ben bekövetkezett haláláig többször ellátogatott Kecskemétre, a helyi szervezet megalapítása érdekében. A következő években Töltéssy Zoltán a KIE nemzeti titkára járt többször a városban, sokat tett a helyi KIE megalakításáért. Rajtuk kívül Szeless László, az egyházközség főgondnoka igyekezett minél több segítséget nyújtani nekik. 1928 novemberében alakult meg a KIE kecskeméti fiókja, elnöke dr. Merétey Sándor főorvos lett.

A KIE fő célja az volt, hogy a fiatalok vallásos közösségben, hasznosan töltsék el a szabadidőt. Az egyesület nyaranta csendes napokat szervezett, tagjai részt vettek a szársoói konferenciákon, bibliaórákat és vasárnapi előadásokat tartottak az egyesület székházában, sakk- és asztalitenisz-versenyeket rendeztek, vívótanfolyamot indítottak. A KIE a kezdetektől jelentős belmissziós munkát végzett az iparostanoncok körében. A harmincas évektől egyre nagyobb figyelmet szenteltek a külterületen élő, tanyasi fiatalságnak. A tanyaközpontokban sorra alakultak a külterületi fiókegyesületek. Elsőként 1931-ben jött létre az hetényegyházi és a talfájai, a következő évben pedig a helvéciai és az ágasegyházi fiókegyesület. A külterületi munka jelentőségét mutatja az egyesületben létrehozott földműves titkári állás. Fontos esemény volt a tanyasi fiókegyesületek életében az 1933. június 24–26. között tartott országos ifjúsági tanyasi földművelési konferencia Ménteleken. Az eseményen a hitmélyítő előadásokon, áhítatokon túl megvitattak mezőgazdasági kérdéseket is. A vezetőség arra törekedett, hogy a KIE a város bel-és külterületét átfogó ifjúsági szervezet legyen. Kiemelten fontos eseménynek számított a KIE országos konferenciájának megrendezése Kecskeméten, amit 1931. augusztus 20–23. között tartottak 800 résztvevővel.²² Ravasz László 1937 karácsonyán körlevelében hívta fel a figyelmet az ifjúsági munka élénkítésére, mire a helyi gyülekezet 1938. március 9-én összehívta az ifjúságot. A felhívás célja az volt, hogy kiderítsék, mit kér és vár az ifjúság az egyháztól ahhoz, hogy otthonra leljen benne. Az eseményen nagy számban jelentek meg a tanyasi fiatalok. A gyűlés eredményekképpen megszülettek az ifjúság kérései, miszerint az intenzívebb ifjúsági

²² KOVÁCS Bálint (1992): *Kecskemét népfőiskolái, A kecskeméti KIE története, A kecskeméti KIE Tanoncotthon története*. Kecskemét, Emmaus Kiadó, Népfőiskolai füzetek. 45.

munkához szükségük lenne egy vezetőre, aki csak az ő dolgaikkal foglalkozik, továbbá saját helyiségre és több anyagi támogatásra az egyháztól.²³

Merétey Sándor KIE elnök szerint „Az egyesületi élet fejlődésének és a szolgálat teljességének kettős alappillére van: a megfelelő saját otthon és az egyesületi munkát irányító, kézben tartó titkár.” Szeless László főgondnok utód nélkül halt meg, így a belvárosi, Budai utca 8. szám alatt álló házát a KIE-re hagyta, melyen több mint húszezer pengő adósság volt, ami megközelítette az ingatlan értékét. A presbitérium a KIE munkájának elismeréseképpen évi ezer pengő adományt szavazott meg, ezzel lehetővé téve, hogy Szeless László hagyatékából KIE-székház lehessen. A KIE-ház átadását 1940. január 14-én tartották Ravasz László püspök szolgálatával. A ház udvarán száz új tagot avattak föl.²⁴

Az ifjúság kérésére az egyház vállalta, hogy felvesz egy ifjúsági leképzést és a KIE rendelkezésére bocsátja. 1939 őszén a KIE titkári állásra Barkó Antal szabadszállási segédlekképzést hívták meg.²⁵ A kecskeméti KIE tevékenységében kiemelkedő volt a feleség- és férjképző akadémia felállítása, melynek célja a keresztény házasságra való felkészítés volt. A feleségképző akadémiát a leánykörrel közösen rendezték 1938 telén, ami olyan sikeres volt, hogy a következő év telén férjképző akadémiát is indítottak. A kezdeményezés országos figyelmet kapott, kiadványban foglalták össze az elhangzott előadásokat.²⁶

Ebben az időszakban az országban elterjedtek a vidéki lakosság műveltségének fejlesztését szolgáló népfőiskolák. Korábban is terveztek Kecskeméten népfőiskolát indítani, végül pedig 1942-ben a Dunamelléki Református Egyházkerület szervezésében jött létre. Az egyházkerület a népfőiskola helyszínéül a kecskeméti KIE-székházat jelölte ki. 1942. január 4-én nyílt meg az első fiútanfolyam, ezt még három követte 1947-ig – ezeken 146-an vettek részt. A leányok számára 1946-ban és 1947-ben tartottak négy tanfolyamot, összesen 85 hallgató részvételével. 1946 decemberében a KIE is rendezett egy hasonló tanfolyamot Szentkirályon.²⁷

²³ LACZAY (2002), 66–69.

²⁴ KOVÁCS (1998), 223–224.

²⁵ I. m. 223.

²⁶ LACZAY (2002), 67.

²⁷ KOVÁCS (1998), 224.

A KIE másik fontos kezdeményezése a tanoncotthon létesítése volt, ami a szék-házon belül 1943-tól 1948-ig működött. A tanoncotthont a nehéz helyzetben, rossz családi körülmények között élő ipari tanulók számára állították fel. Az első évben negyven tanonc és harminc mester jelentkezett, hogy ajánlana általa alkalmasnak ítélt fiút az intézménybe. Az otthon fenntartásához szükséges pénzt az egyesület tagjai és támogatói teremtették elő. A háború után folytatódott a megkezdett munka, de nem sokáig működhetett, mert államosították.²⁸ A KIE a Lakitelek melletti, Holt-Tisza parton nyári táborozásokat szervezett. A KIE vezetői már 1944 előtt találtak táborozásra alkalmas helyeket a környéken, de igazán csak a háború után bontakozott ki ez a tevékenység, ekkor vásároltak meg egy elhagyott, nagyobb méretű nyaralót. 1946 nyarán rendeztek két fiú- és két leánytábort, a következő nyáron viszont már végig táboroztattak. Az egyházmegye is itt tartott presbiteri és lelkészi konferenciákat. Az országos KIE minden év nyarán szervezett kerékpártúrát Baranyába. A kecskeméti KIE túsáit Barkó Antal vezette, *Kecskeméttől Mohácsig* névvel.²⁹

A kecskeméti KIE viszonylag későn jött létre, de hamarosan országos szinten is jelentősnek mondható szervezetté vált. Hasonló intézmények csak Budapesten és Debrecenben működtek. Az országban utolsóként, 1950. december 16-án mondta ki feloszlását a KIE helyi szervezete.³⁰ Kecskeméten a két világháború között egy sokszínű, számos szociális problémát segíteni igyekvő református civil intézményrendszer fejlődött ki. A szervezetek elsősorban a fiatalok vallásos, nemzeti és szellemi fejlesztésére törekedtek, a helyi adottságokhoz alkalmazkodva; elsősorban a tanyán élő nagyszámú fiatalra fókuszáltak.

Középfokú oktatás Kecskeméten és az SDG megalakulása

A kecskeméti református oktatás kezdetének az 1564-es esztendőt tekintjük, a magasabb szintű oktatás a következő évtizedben indulhatott. 1580-ban már több tantermes, hatosztályos gimnáziumot említenek a források. Az 1740-es években nagyobb iskolát

²⁸ KOVÁCS (1992), 49–50.

²⁹ KOVÁCS (1998), 224–225.

³⁰ LACZAY (2002), 74.

emeltek, majd 1830-ban kezdték meg a kétemeletes Ókollégium építését, ami évtizedekig elhúzódott és csak 1871-re fejeződött be. 1910-től kezdték építeni az ország egyik legimpozánsabb iskolaépületét, az Újkollégiumot, mely 1912 szeptemberétől adott otthont a fiúgimnáziumnak.³¹ A tanácsköztársaság időszakában az iskolák államosítása településenként, járasonként eltérő mértékű volt, például Debrecenben egyáltalán nem vették el az iskolákat, míg Budapesten szinte teljesen. A Kecskeméti Egyházmegyében megállapították, hogy „az iskoláknak a vörös- és a román uralom igen sok kárt okozott; bútorait, felszereléseit több helyen elpusztította. Halasnak, Ceglédnek több százezer, Nagykőrösnek félmilliónál is több kárt okozott iskolai intézményeiben.”³² 1920 tavaszán a Kecskeméti Református Egyházközség az épületeinek a „Károlyi forradalom alatt és a proletárdiktatúra idején a beszállásolt katonaság, de még jobban a megszálló román katonaság, majd a csendőrség és az ott elhelyezett csendőrségi kórház személyzete által okozott károk” helyreállítására 200 ezer koronát kapott az államtól.³³

A háború után a fiúgimnázium igazgatója dr. Garzó Béla volt, aki 1934. október 1-jén került nyugállományba. Őt Pásthy János követte. A húszas évek elején közel 400 diák járt a fiúgimnáziumba: az 1922/23-as tanévben a diákok 61 %-a volt református, 5 %-a evangélikus, 23 %-a római katolikus és 10 %-a zsidó vallású.³⁴ A diákok száma a gazdasági világválság alatt 269 főre csökkent, a harmincas évek közepén 350 fő körüli volt, a háború idején pedig 300 fő alá csökkent.³⁵ A Kecskeméti Református Egyházközség 1928-ban jelentős külföldi hitelt vett föl és a következő évben kezdte meg a tanítónőképző

³¹ SOÓS Tamás (2006): *Iskolánk története*, In: Szabados László (szerk.): *Fejezetek a 400. tanévet ünneplő Kecskeméti Református Gimnázium történetéből 1564–2006*. Kecskemét, Emmaus Kiadó. 56–66.

³² Idézi CSÜRÖS András (2021): *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*. Budapest, KRE – L’Harmattan. 84.

³³ Kecskemét th. város tanácsának 1920. március 18-án kelt felterjesztése a hadügyminiszternek. KREL, III/1. Kecskeméti Református Egyházközség iratai 1919–1925. 16. doboz.

³⁴ GARZÓ Béla (szerk.) (1923): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1921–22. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.

³⁵ PÁSTHY János (szerk.) (1935): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1934–35. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 37. Az 1937/38-as tanévben a diákok száma 341 fő volt, az 1942/43-asban 291 fő.

új épületegyüttesének beruházását és az Újkollégium internátussal történő bővítését. A tanítónőképző és a 48 ágyas internátus 1930 szeptemberében nyílt meg.³⁶

A gimnáziumban az első cserkészcsapat 1921-ben alakult meg, február 20-án avatták fel az első kilenc ifjút. A csapat még ebben az évben 28 főre nőtt, négy őrse szervezték őket. Azon a nyáron a bugaci pusztán táboroztak. A következő tanévben a gimnáziumi értesítő szerint:

„A csapat hat őrse bővült, s a hetenként tartott őrsi összejöveteleken s havonként 1–2-szer összehívott csapatgyűléseken buzgón folyt a jellemnemesítő cserkészmunka, melynek hatása itt-ott máris észrevehető. Ezekon az összejöveteleken kívül több kirándulást, négy ünnepséget, karácsonyi vásárt rendeztek, a cserkészek részt vettek más egyházi és társadalmi szervezetek munkájában. A csapatnak van már némi felszerelése, könyvgyűjteménye, készpénze, melyből a szegényebb gyerekek táboroztatási költségeit támogatják.”³⁷

Az SDG helyi előzményének tekinthetjük a felsőbb osztályosoknak az 1926/27-es tanévben indított „osztálygyülekezet” intézményét, amely a vallásos érzület elmélyítését szolgálta. „Az osztálygyülekezetek minden második vasárnap összejöttek közös bibliaórára, melyeken az előre ajánlkozott ifjak tartottak írásmagyarázatot, melyeket rendszerint a vallásánár magyarázata egészített ki.” Ez a tevékenység az SDG kollégiumokban élt tovább. A kezdetektől, 1927-től a kecskeméti diákok is részt vettek az SDG budapesti virágvasárnapi konferenciáján tanári felügyelettel.³⁸ Az SDG-t eredetileg a teológus hallgatóknak indították, később viszont megnyitották más főiskolákon, egyetemeken tanuló

³⁶ RIGÓ Róbert (2021): Református tanítóképző építése Kecskeméten (1928–1930), In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2020*. Budapest, KRE HTK ETKI. 335–358.

³⁷ GARZÓ Béla (szerk.) (1922): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1920–21. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 19.

³⁸ A konferenciákat kezdetben január végén tartották. Kováts J. István javaslatára 1927-től tették át virágvasárnapra, és a változó helyszín is állandó lett Budapesten. KOVÁTS J. István (2005): *Egy élet prédikációja*. Gyömrő, Kiadja: Szenczi Győzőné, Kováts Zsuzsanna. 364.; GARZÓ Béla (szerk.) (1927): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1926–27. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 17.

hallgatók számára is.³⁹ Először 1924 nyarán a gödöllői konferencián vehettek részt a nem lelkészi pályára készülő középiskolások.⁴⁰ A középiskolás diákok körében a kollégiumi munka 1928-ban kezdődött Budapesten, Kőbányán és Szentesen Kanász Nagy József vezetésével.⁴¹ Az SDG 1931-ben már öt-hatezer diákot és hallgatót ért el. Az áttörés 1932-ben volt, amikor a vallás- és közoktatási miniszter javasolta az igazgatóknak az SDG támogatását.⁴²

Az 1931/32-es tanév értesítőjében arról írtak, hogy „az ifjúság problémáinak tüzetesebb megvitatására” megalakult „a kecskeméti ref. egyház diákkollégiuma”, ami már az SDG indulását jelenthette, de még nem nevezték meg. A részvétel nem volt kötelező, 15–20 diák járt rendszeresen az összejövetelekre. A tanévben nyolc összejövetelt tartottak, melyeken a bibliamagyarázat után egy előadás következett, majd azt közösen megbeszéltek. Megállapították, hogy „a diákkollégium munkájának tökéletesebb kiépítése, a résztvevők számának a növelése még a jövő feladata”.⁴³ Hetente egyszer tartottak összejövetelt, melyeken megvitaták a diákelet problémáit és az „Ige világosságát. Azok, akik önként jelentkeztek és mindvégig hűséggel kitartottak, sokat erősödtek hitben, öntudatban és felelősségérzetben.” Az új diákok avatását május 14-én Pap Béla, az SDG főtitkára végezte.⁴⁴

³⁹ A Soli Deo Gloria Diákszövetség 1921. július 11-én alakult meg Somogykiliti-Siófokon. „Jelképül a mindkét végén meggyújtott gyertyát, jelmondatul a 2Tim 2,3-at választják: »Te azért a munkának terhéért hordozzad, mint Jézus Krisztus jó vitéze«. Terhek hordozására vállalkoznak. A maguké mellett diáktársaik, hazájuk, egyházuk terheit is hordozni akarják, mint »Jézus Krisztus jó vitézei.«” KOVÁTS (2005), 362–363.

⁴⁰ GÉRA Eleonóra (2021): „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”. Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 43.

⁴¹ HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. II/6. Collégiumok. Budapest, <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete>. (utolsó megtekintés dátuma: 2021. december 14.).

⁴² GÉRA (2021), 48.

⁴³ GARZÓ Béla (szerk.) (1932): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1931–32. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 21–22.

⁴⁴ GARZÓ Béla (szerk.) (1933): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1932–33. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 23.

Az áttörést Kecskeméten is a miniszteri támogatás jelenthette, mert az 1932/33-es tanévben már működött az SDG kollégium 16 taggal. 1933 tavaszán az Egyetemes Konvent az SDG tevékenységét saját missziós munkájaként ismerte el és anyagilag is támogatta.⁴⁵

Az 1933/34-es tanévben az SDG kollégiumnak 19 tagja volt, a 8. osztályban nyolc fő, a 7-dikben három, a 6. osztályban öt és az 5-dikben három fő. A gyűlések időpontja vasárnap háromnegyed nyolckor kezdődött. Összesen 23 gyűlést tartottak, melyeken a korabeli élet problémáit vitatták meg. A kollégium tovább fejlődött, mert „megalakult az alsósok SDG kiskollégiuma, amelyet a felsős SDG tagok vezettek” – 12 tagja lett. A kollégium elnöke Révész László 8. oszt. tanuló volt.⁴⁶ Ekkorra épült ki és szilárdult meg Kecskeméten az SDG diákszövetség szervezete. A következő években folyó munkát nem tanévenként, hanem tevékenységi területenként mutatom be. A háborúba történő belépésünktől a gimnázium évkönyvének bevezetője az 1940/41-es tanévben Erdély visszaszatolásával kezdődött és a Szovjet hadiállapot beálltával végződött. A gimnázium évkönyvében a Leventeképzés és a Légoltalmi nevelés vette át az SDG helyét, ami ettől kezdve rövidebb terjedelmet kapott.⁴⁷

A SDG szerveződése és a résztvevő diákok száma

Az SDG Diákszövetség tagegyesületei – a döntő többségében oktatási intézményekben, főként a gimnáziumokban megalakuló diákok közösségei – a kollégiumok voltak.⁴⁸ A diákszövetség alulról és demokratikusan szerveződött, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy minden tanévben a jelentkező diákokból évfolyamonként szerveződtek

⁴⁵ GÉRA (2021), 53.

⁴⁶ GARZÓ Béla (szerk.) (1934): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1933–34. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság, 23–34.

⁴⁷ PÁSTHY János (szerk.) (1941): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1940–41. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság, 3–5, 88–90.

⁴⁸ HAVAS – KULIFAY, (1992), II/2. Szervezeti keretek.

kollégiumok, az éves tematikát közösen beszélték meg és fogadták el.⁴⁹ Ha egy évfolyamból csak kevesen jelentkeztek, akkor a diákok egy szomszédos évfolyamhoz csatlakoztak. Az 1–4 évfolyamon tanuló alsósok kiskollégiumait a felsős diákok vezették, a felsőseket a tanáraik. Az SDG alapításában meghatározó szerepet játszó Töltéssy Zoltán az amerikai tanulmányútja során szerzett tapasztalatai alapján a lehető legdemokratikusabb működést igyekezett megvalósítani a kollégiumokban: helyi, alulról szerveződő, évente megújuló, autonóm közösségek laza hálózatoként dolgoztak.⁵⁰ Ez a demokratikus légkör kedvezett a tehetséges, vezetői képességekkel rendelkező fiatalok kiemelkedésének. Az SDG kecskeméti tanárelnöke Burián László lelkész, vallástanár volt, aki 1931. október 1-e óta dolgozott a gimnáziumban. Az SDG kollégium alakuló gyűlése rendszerint szeptember második felében volt, majd a diákok közös kiránduláson vettek részt. A tisztviselőket az előző tanév végén választották meg (elnök, titkár, tanyatitkár, szociális titkár, jegyző), akik minden héten vezetői megbeszélést tartottak.

Az egyes kollégiumok rendszerint vasárnap délelőtt 8-tól 11-ig tartottak gyűlést. Az új tagokat minden év májusában avatták fel a szövetség országos vezető tisztségviselői.⁵¹ Az 1938/39-es tanévben az SDG pénztári bevétele adományokkal és tagdíjjal együtt 246 pengő volt, a kiadás 231 P, a megmaradt 15 pengőből pedig a balatonszárszói konferenciára utazó diákoknak adtak segílyt.⁵² Kecskeméten az 1942/43-as tanévben alakult meg a leánykollégium tizenegy fővel.

⁴⁹ 1929-ben jelent meg az „SDG középiskolás kollégium” szervezetét és munkaprogramját tartalmazó kiadvány, amely megszerezte a szövetség elképzelését és részletes iránymutatást adott az egységes kollégiumi munkához. HAVAS – KULIFAY (1992), II/6. Kollégiumok.

⁵⁰ HARDI-KOVÁCS Gellért (2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 217.

⁵¹ Az SDG Szövetség védnöke, Kovács J. István így írta le az új tagok avatását: A kollégiumok tagjait „kedves ünnepség keretében avattuk Szövetségünk csatlakozott tagjává. Nagybárá templomainkban és az úrasztalát körülállva tűztük mellükre fogadalomtételük után a világoskék alapszínű, égő szíves jelvényt.” KOVÁCS (2005), 365.

⁵² Az SDG tagdíj az induláskor heti 6 fillér volt, aminek egy részét a Szövetség központja kapta, más részét pedig megtarthatták. HAVAS – KULIFAY (1992), II/6. Kollégiumok.

I táblázat: *Az SDG diákmozgalom főbb adatai a kecskeméti református fiúgimnáziumban (1932–1944)*

Tanév	Kollégiumok száma	Diákok száma	Gyűlések száma	Tanyasi kiszállások
1932/33		16		
1933/34	4	31	23	
1934/35	4	60	74	8
1935/36	5	80	120	18
1936/37	3	76	45	15
1937/38	4	106	92	15
1938–1940	Hiányos adatok			
1940/41	6	144		4
1941/42	6	134		
1942/43	5	(11 lány is)		13
1943/44	9	175 (11 lány)		8

Forrás: GARZÓ Béla – PÁSTHY János (szerk.): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítői 1933–1944.*

A táblázat adataiból jól látszik, hogy az SDG-s diákok száma növekedett az idő előrehaladtával, és meghaladta a diákok arányának egyharmadát, megközelítve a felét. Az iskola ingadozó létszáma ellenére az SDG tagok száma növekedett, a diákok egyre nagyobb része kapcsolódott be a szövetség munkájába, ami arra utal, hogy népszerű volt a körükben, annak ellenére, hogy jelentős többlet terhet jelentett, elsősorban a vasárnapi szabadidő rovására. Az 1939/40-es tanévben kapcsolódott be a gimnázium – a rendeletek értelmében – a 3–8. osztályosokkal a leventekiképzésbe, ami heti egy délután négy és fél-öt órát vett igénybe. Az értesítőben megállapították, hogy az ifjúság terhelése megnőtt, és közben nem csökkent a többi teher sem. „Ez a fáradtság a tanulmányi eredményben is látszik. Télen többen megfáztak a kinti foglalkozásokon.”⁵³

⁵³ PÁSTHY János (szerk.) (1940): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1939–40. iskolai évről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 64–65.

A kollégiumokban megvitattott témák

1935-ben alakult meg a nagykollégium mellett az 1–3. osztályos alsós, a 4. és 5. osztályos kollégium. A négy kollégium 60 taggal működött. A nagykollégium vasárnap reggel háromnegyed nyolckor tartotta a gyűléseit Burián László vallástanár vezetésével. A tanévben 18 gyűlést tartottak: „A megvitattandó témákat maguk a tagok állapították meg, és mindenki vállalt egy vitabevezető előadást.” A fontosabb témák: ima a családban; a protestantizmus, mint társadalomfenntartó erő; agrárpolitikai feladatok; magyarországi diákszövetség ismertetése; zsidókérdés; diákhumor; tanyavilág problémái. Az 5. osztályos kollégium 23 gyűlést tartott, dr. Vetéssy Géza magyar-latin szakos tanár vezetésével. A következő témákat vitatták meg: sport és egészséges élet; a tanulás mestersége; diákbűnök; diákszórakozások; kedvenc írók; a keresztény diák kötelességei egyháza és hazája iránt; osztályöntudat; a jövő háborúja.⁵⁴ A 4. osztályos kollégium tizennyolc gyűlést tartott, s a vezetőjük két diák volt. Az 1–3. osztályos kollégium egy diák vezetésével tizenöt gyűlést tartott. Az alsós kollégiumokban folyó munka is Burián László felügyeletével folyt. 1–4. osztályokban „a bibliamagyarázat mellett a kollégium programját szavalatok, zeneszámok és játék képezte”.⁵⁵

Az 1936/37-es tanévben a felsős kollégiumban a diákok Kálvin János fő művét, az *Institutiot* tanulmányozták, és általános nemzetpolitikai kérdéseket is megvitattak. A kisebb kollégiumokban a bibliamagyarázat után sokat nótáztak és játszottak a diákok.⁵⁶ A következő, 1938/39-es tanévben a kollégiumi munka hat csoportban folyt, később az 1–2. osztályos kollégium vasárnapi iskolává alakult, vezetőik a felsőbb évesek voltak. A 7–8. osztályosokból álló kollégium huszonegy gyűlést tartott. Fontosabb előadástéma volt a teremtés és a darwinizmus, a modern ifjúság, az önmegismerés, az önnevelés, a pénz két arca, a magyar falu és annak élete, valamint a magyar népdal. Az 5–6. osztályosoknak előadásokat a következő témákban tartottak: az egyke, a városi kultúra romboló hatása

⁵⁴ Az 1929-ben megjelent „SDG középiskolás kollégium” kiadványban a felsős osztályokban felsorolták az ajánlott témákat, melyet figyelembe vettek, de eltérések is megfigyelhetők. HAVAS – KULIFAY (1992), II/6. Collégiumok.

⁵⁵ PÁSTHY (1935), 33.

⁵⁶ PÁSTHY János (szerk.) (1937): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1936–37. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 31.

a falun, a református ember lehetőségei a politikai élet jobbá tételében, a megtérés. Az alsós kollégiumokban bibliai beszélgetés formájában tárgyaltak hit- és erkölcsépítő témákról.⁵⁷ Az 1939/40-es tanévben a kollégiumi munka az 1–2. osztályokban vasárnapi iskola formájában folyt. A 3., 4., 5., 6. és a 7–8. osztályoknak volt külön kollégiuma. A 7–8. osztály huszonegy gyűlést tartott. A bibliamagyarázaton és könyvismertetésekén kívül a kiemelkedőbb előadástémák a következők voltak: a magyar hivatástudat fejlődése; új eszmeáramlatok kialakulása; háború és béke. A második világháború kirobbanása után ez a téma is bekerült a kollégiumi beszélgetések közé.⁵⁸

Az 1940/41-es tanévben a kollégiumi élet belső elmélyítésére törekedtek, „ezért a kollégiumi tagság alól felmentettük azokat, akik nem őszinte örömmel és munkakedvvel vettek részt a munkában”. Így a taglétszám 95-ről 85-re csökkent. Az 59 1. és 2. osztályos vasárnapi iskolással együtt 144 diák vett részt „az intenzívebb önkéntes vallásos nevelőmunkában”. A kollégiumi munka az 1. és 2. osztályban vasárnapi iskola formájában működött, a 3-tól a 6. osztályig külön-külön, a 7–8. osztályt pedig összevonták. Észak-Erdély visszacsatolása miatt a kollégiumokban az ezzel kapcsolatos témák kerültek előtérbe: az elszakított Erdély irodalma, Erdély városai, statisztikai adatai. Emellett hazai aktuális témákkal is foglalkoztak: az egykézéssel, a zsidókérdéssel, az ifjúság helyzetével. Könyvismertetés keretében Fónyad Dezső *Az ifjúság örök sebe* című írásával ismerkedtek meg, melyben a fiatalok szexuális neveléséről írt. A felsős kollégisták négy előadáson együttesen vettek részt, melyet az egyház nyomdájának igazgatója, Tóth László, Hetessy Kálmán lelkész, Csikós Tóth András gimnáziumi tanár és Dezső Gyula, a jogakadémia dékánja tartott aktuális témákban.⁵⁹

Kirándulások, szervezeti kapcsolatok

Az SDG országos virágvasárnapi konferenciáján Kecskemétről évente 5–15 diák vett részt. Az 1936-os konferencián 11 diák vett részt. Az értesítőben megjegyezték, hogy

⁵⁷ PÁSTHY János (szerk.) (1939): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgymnázium Értesítője az 1938–39. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 32–33.

⁵⁸ PÁSTHY (1940), 64–65.

⁵⁹ PÁSTHY (1941), 88–90.

a fiatalok „hitükben megerősödve, új elhatározásokkal a szívükben tértek vissza a református diákság nagyszerű csapatszemléjéről”.⁶⁰ A kecskemétiiek a környező városok SDG kollégiumaival (Cegléd, Nagykőrös, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza) rendszeres kapcsolatban álltak, közös kirándulásokat, konferenciákat szerveztek. Például az 1934/35-ös tanévet szeptember 23-án a helyi SDG-s diákok kirándulással kezdték a szikrai Tőserdőben, majd 25-én a tisztikar három tagja részt vett a ceglédi KIE konferencián. Október 21-én meglátogatták a kiskunfélegyházi SDG-t, melyen 14 tag vett részt. A ceglédi KIE konferencia hatására a kollégium vezetősége úgy döntött, hogy a leendő diplomás, a kereskedői és az ipari pályára készülőkét szeretné közelebb hozni egymáshoz, ezért október 25-én a KIE csütörtök esti összejövetelén a programot az SDG-s diákok szolgáltatták. Elhatározták, hogy „ettől fogva a két egyesület kölcsönösen vendégül látja egymást összejövetelein és szeretetvendégségein”.

1935. május 19-én Kecskeméten egynapos konferenciát tartottak a tanyamunkáról *Mit tehet a középiskolás diák a tanya népéért?* címmel. Kiskunhalasról és Nagykőrösről 50 SDG-s kollégista vett részt. A konferencián dr. Kiss Sándor, mint a nagykőrösi leánykollégium vezetője, a kiskunhalasi és nagykőrösi fiúkollégiumok vezetői és Ferenczy Dénes kecskeméti kollégista tartottak előadásokat. Délután a helyi asszonykör rendezésében műsoros szeretetvendégséget tartottak a Protestáns Egyesület székházában.⁶¹ Az SDG-s diákok 1935. október 20-án az iskolai cserkészcsapattal együtt kirándultak a közeli Kisnyírbe. 1938. szeptember 18-án tanévnnyitó kirándulást szerveztek Kisnyírbe, melyen majdnem minden tag részt vett.⁶²

Szegénygondozás

1934. október 30-án és november 2-án szegénylátogatáson voltak a kollégisták, hogy „szemtől szembe megismerkedjenek a nyomorral”. A szegények részére gyűjtést rendeztek, amiből tizenkét családot ruháztak föl és láttak el élelmiszerral. 1937-től rendszeresebb szociális munkára törekedtek, megjegyezték, hogy „már régebben is foglalkoztunk

⁶⁰ PÁSTHY (1935), 33.

⁶¹ I. m. 33–35.

⁶² PÁSTHY (1939), 32.

szegénygondozással, de ez nem volt rendszeres, csak karácsony előtt vittünk egynéhány szeretetsomagot a szegény családokhoz.⁶³ A rendszeresített szegénygondozással elértük, hogy bár kezdetlegesen is, de mégis sikerült három család nyomorán enyhítenünk.”⁶⁴ A fiatalok konkrét személyeknek, családoknak igyekeztek valós, kézzel fogható segítséget adni.

Tanyamisszió

Először a szentesi diákok kezdtek a környékbeli tanyák látogatásába, majd bekapcsolódtak a népi mozgalomba, a népi írókkal szorosabb kapcsolatba léptek. 1934-ben kezdődtek a rétegtalálkozók, melyek keretében a különböző társadalmi rétegek ismerték meg egymás problémáit, érdekeit.⁶⁵ A tanyalátogatások sora 1934 novemberében – az őszi munkák befejezését követően – kezdődött. Ezen a télen nyolcszor vettek részt a kollégisták a külterületi iskolákban rendezett vallásos ünnepélyeken. „Az ünnepély utáni beszélgetésekben igyekeztek megismerni a tanyavilág népének gondolkozását.” A tanyamisszió már ekkor elkezdődött, de az még nem folyt rendszeresen, „csak esetenként mentek ki szerepelni egy-egy iskolába kollégistáink”.

A következő, az 1935/36-os tanév során már kiforrottabbá vált a tanyamissziós munka, amit a tanév végén már a „legszebbnek és legeredményesebbnek” tartottak. 1935-től rendszeres tanyamisszió folyt. Az SDG kollégiumokra hárult a feladat, hogy „minden hónap első vasárnapján a Budai út melletti iskolában, második vasárnap Hetényegyházán, harmadik vasárnap Koháryszentlőrincen, negyedik vasárnap Belső Ballószögben rendezzenek igehirdetéssel egybekötött vallásos délutánt.” A tanév során tizennyolc tanyai

⁶³ Az SDG 1934-es konferenciáján fogadták el a *Cselekedjen az egyház* című memorandumát az egyházvezetéshez, melyben markánsan kiálltak a radikális földreform mielőbbi lebonyolítása mellett, hangsúlyozták, hogy az egyháznak nem a hatalom, hanem a szegények, elesettek mellé kell állnia. HARDI-KOVÁCS (2021), 217.

⁶⁴ PÁSTHY (1939), 33.

⁶⁵ SZEKÉR Nóra (2020): A politizáló egyház. A református ifjúsági mozgalmak hatása a két világháború közötti politikai gondolkodásra a Soli Deo Gloria Diákszövetség példáján, In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019*. Budapest, KRE HTK ETKI. 134–135.

kiszállás volt, többnyire Burián László vallástanár, illetve más tanárok kísérték a kollégistákat. A program rendszerint a következő volt: gyülekezeti ének és ima után valamilyik kollégista szavalt, majd hegedűszámot adtak elő, ezt követően hosszabb ismeretterjesztő előadás vagy felolvasás következett, majd verseket szavaltak, ezután zeneszám következett, végül pedig bibliamagyarázattal fejezték be az alkalmat. A forgatókönyv nem volt merev, a kilátogató diákok felkészültsége szerint változhatott, például néhányszor vidám monológot, párbeszédet is előadtak, vagy a cserkészek tárogatón játszottak. Az ismeretterjesztő előadások témái változatosak voltak, beszéltek például II. Rákóczi Ferencről, Tompa Mihályról, gr. Tisza Istvánról, a hajszálcövességről vagy az aktuális külpolitikai helyzetéről. A kollégisták leginkább Gárdonyi és Móra vallásos novelláiból olvastak fel. A verseket, zeneszámokat felvezették, beszéltek a szerzőkről, a keletkezés körülményeiről.

„Az előadott szavalatokat, zeneszámokat mindenkor egy kis ismertetés előzte meg. Ha időnk engedte, megtanítottuk a gyülekezetet egy-két eleddig ismeretlen zsoltárra, a kisgyermekeket egy-két szórakoztató társasjátékra. Munkánkban nagy akadályul szolgált több helyen az, hogy a vonat gyors visszaindulása miatt nagyon kimért volt az időnk. Így a tanyamisszió egyik leglényegesebb munkájára, a tanya-
iakkal való hosszabb beszélgetésre kevés alkalommal jutott időnk. Az idő rövidege miatt nem lehetett megvalósítani, hogy minden kiszálláskor egy családot külön is meglátogassunk. De a felsorolt hiányok ellenére is nagyon áldásos volt ez a munka, úgy a tanyai gyülekezetek tagjaira, mint a szereplő kollégistákra nézve. Megláttuk azt, hogy még mindig milyen nagy távolság választ el bennünket a tanya népétől. De megláttuk azt is, hogyha talán tapasztalatlan volt sok tekintetben hozzájuk való közeledésünk, mégis ők megértették jóakarátunkat és megszerettek minket, s ez a szeretet könnyebbé tette munkánkat közöttük. E munka végzése közben több fiúban felébredt a komoly szolgálat vágya, s olyanok bizonyultak jó és hű munkásoknak, akikről ezt a tanyakiszállásokon merített tapasztalatok nélkül fel sem tételeztük volna. E munkát a jövőben folytatni óhajtjuk. Hisszük, hogy az eddig szerzett tapasztalatainkat felhasználva még eredményesebb munkát végezhetünk s mindkét részről még több lelki áldásban részesülhetünk.”⁶⁶

⁶⁶ PÁSTHY János (szerk.) (1936): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1935–36. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 30–31.

Az 1936/37-es tanévben tizenöt tanyalátogatást tartottak, melyből hét esetben Burián vezette a kiszállást, a többit a gimnázium más tanárai. A tanyalátogatások során ismeretterjesztő előadásokat tartottak: az emberi szervezetről, az égitestekről, a magyar nyelvű bibliákról, Arany Jánosról, híres magyar festőművészekről, a humorról és a magyar népköltészetéről.⁶⁷ 1937. november 1. és 1938. május 1. között tizenöt tanyakiszállást tartottak, Hetényegyházára, Kisfáiba, Helvéciára és Méntelekre jártak. Az egyes alkalmakon a résztvevők átlagos száma 40–50 fő között volt, de 12 és 150 fő is előfordult.⁶⁸ Az összejövetelek énekkel és imával kezdődtek és végződtek. „Bibliaolvasás minden esetben volt, bibliamagyarázat pedig akkor, ha arra alkalmas vezető ment kiszállásra.” Az állandó műsorszámok mellett alkalmanként velük tartott az ebben az évben alakult SDG énekkar, néha egy-egy színdarabot vagy jelenetet is előadtak, és különböző hangszereken játszottak szólót vagy duettet.

„A tanyakiszállások nagy hasznáról mindazok meggyőződtek, akik ezekben részt vettek, de egyben látták a jelenlegi munka hiányait is. [...] A következő évek feladatai közé tartoznak: tanyai népkönyvtárak felállítása, a református és keresztény irányú sajtótermékeknek népszerűsítése, a népi művészetek, dalok megőrzésére és művelésére ösztönző intézkedések tervszerű kidolgozása és végrehajtása. Az ifjúság mindig mélyebben kezdi átérzeni a tanyamunkának fontosságát, s lassan-

⁶⁷ PÁSTHY (1937), 33.

⁶⁸ Szenes László is hasonlóan emlékezett vissza a tanyamisszió tömeges részvételére és sikerére Csongrád térségében, ahol Kanász Nagy József lelkész, hitoktató „megismerte a tájék óriási tanyavilágát, melyben már kezdtek feltűnedezni a Klebelsberg-féle iskolák és tanítói lakások. Megszervezte tehát, hogy a mezei munkák megszűntével, ősztől tavaszig, s főleg télen, vasárnap délutánonként »vallásos délutánt« fog előkészíteni SDG-sekkel. Én is a jelentkezők között voltam, s magam sem gondoltam, hogy a tanyai emberek meg az iskolai tanulók el fogják terjeszteni a »vallásos délutánok« hírét, s olyan sokan jönnek el, hogy a tágas tantermek falán hosszú csíkokban folyik lefelé a bennszorultak lehetetlenek párája. Mit tudtunk nyújtani a – miszerintünk – elhanyagolt emberek számára? Énekelni szerettek, tehát elsősorban egyházi énekeket tanítottunk hozzájuk illő színes, szívhez szóló rövid magyarázatokkal kísérvé. Példákat adtunk otthoni bibliaolvasásra. Még közhasznú ismereteket is táltunk, főleg az egészségvédelem és elsősegély nyújtása köréből. – Nem sajnáltuk a több órás gyaloglást, fagyban vagy vendégmarasztaló sárban. Örömet szerzett nekünk az is, hogy távozáskor sokáig hallottuk magunk mögött a kiáltásokat: „Jöjjenek máskor is!” SZENES László (é. n.): *Évszázadom töredékei*. [kézirat]. 73.

ként gyökeret ver közöttünk az a megdönthetetlen igazság, hogy igazi magyar voltunkat mentjük meg akkor, ha a magyar falu és tanya népét műveltebbé tesszük, de egyben megőrizzük hamisítatlan romlatlanságában.”⁶⁹

Az 1938/39-es tanévben tizenhét tanyakiszállást tartottak, melyeken 736-an vettek részt, átlagosan 44 fő. Még nem sikerült megvalósítaniuk a tanyai vándorkönyvtárat és az egyes családok látogatását.⁷⁰ Az 1939/40-es tanévben a tanyamunkát hátráltatta a „kemény téli hideg”, így csak nyolc kiszállást tartottak. A tanulókon kívül meglátogatta a kiszállást dr. Vass Vince lelkipásztor és Szemerey Gergely igazgatóhelyettes is. Ebben az évben felállították a tanyakönyvtárat, amihez az SDG központtól 75 könyvet kaptak, amit a diákok 115-re egészítettek ki.⁷¹ A járhatatlan utak miatt csak március végén tudták kivinni a könyveket Külső Ballószögbe. Megállapították, hogy „a tanyaiak szívesen olvassák ezeket a könyveket”. Az összejevetelek végén „hitépítő traktátusokat osztogattunk a megjeleneteknek abban a reményben, hogy ezek az olvasmányok vallásos érzéseiket mélyíteni fogják”.⁷² A háború a tanyalátogatásokban is érezte hatását, az 1940/41-es tanévben csak négy kiszállást tartottak, mert vonatkorlátozások és más akadályok is adódtak, de a tanyakönyvtárat működtették, 22 új kötetrel bővítették.⁷³ Az 1941/42-es tanévben a tanyakiszállásokon az iratterjesztés keretében 61 pengő értékű hitépítő könyvet adtak el. A tanyakönyvtár az év elején 184 könyvből állt, a végén már 274-ből, 92 könyvet vettek ki olvasni.⁷⁴ Az 1942/43-as tanévben alakult meg az SDG leánykollégiuma 11 taggal, „körükben lelkes munka folyt”. 13 tanyakiszállást rendeztek, ebből négyet a „leánykollégisták

⁶⁹ PÁSTHY János (szerk.) (1938): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgimnázium Értesítője az 1937–38. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 38.

⁷⁰ PÁSTHY (1939), 33.

⁷¹ Az 1940-ben felállított Kabay Márton-kör egyik nagy vállalkozása a vándorkönyvtárak felállítása volt, melyek szervezésébe és működtetésébe az SDG teljes szervezetét bevonták. SZEKÉR (2020), 135–136.

⁷² PÁSTHY (1940), 64–65.

⁷³ PÁSTHY (1941), 90.

⁷⁴ PÁSTHY János (szerk.) (1942): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reálgimnázium) Évkönyve az 1941–42. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 42.

láttak el nagy sikerrel”. Az SDG könyvtár főleg a népi írók műveivel gyarapodott.⁷⁵ Az 1943/44-es tanévben nyolc tanyakiszállást tartottak Hetényegyházára és Kisfáiba. Az új SDG tagok avatása 1944 tavaszán már elmaradt.⁷⁶

Közös programok, előadások

1934. december 1-én „nagyszabású ünnepélyt” rendezett az SDG kollégium az Új-kollégium dísztermében. A műsorban a „szavalatok, énekszámok mellett az SDG énekkar szereplése és egy tréfás diákszíndarab aratott nagy sikert.”⁷⁷ Az 1934/35-os tanév során Fónyad Dezső „lélekemelő” előadásában ismertette Kecskeméten először, hogy „mi az SDG kollégium célja, feladata”. 1935. március 30-án Soos Géza, az SDG főtítkára 32 új tagot avatott fel a templomban, a diákok megkapták az „égőszíves jelvényt” is. A karácsonyi vásáron is szolgált a kollégium.⁷⁸ Az 1935/36-os tanévben a kollégiumok négy közös gyűlést tartottak, amelyeken a közös ügyeiket beszéltek meg, december 14-én pedig ünnepélyt rendeztek a díszteremben az egész iskolának. Az összegyűjtött adományokból tizenkét családnak vittek szeretetsomagot a kollégisták.⁷⁹ 1936. március 29-én, az ifjúsági istentisztelet után Dobó László központi megbízott 26 tagot avatott fel.⁸⁰

Az SDG 1937. október 31-én a ménteleki templomban reformáció-émlékünnepélyt rendezett, melyen az ebben az évben alakult SDG énekkar is fellépett. November 21-én szeretetvendégséget tartottak. 1938. február 1–3 között a budapesti vezetőképző konferencián három tag vett részt. Április 3-án kollégiumi ünnepélyt rendeztek, melynek bevételéből a tihanyi templom rendbehozását támogatták. Április 30-án dr. Soos Géza SDG alelnök 53 új tagot avatott fel, így az SDG kollégiumokban összesen 106 diák vett részt (a diákok

⁷⁵ PÁSTHY János (szerk.) (1943): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reálgimnázium) Évkönyve az 1942–43. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 35–36.

⁷⁶ PÁSTHY János (szerk.) (1944): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reálgimnázium) Évkönyve az 1943–44. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 29.

⁷⁷ PÁSTHY (1935), 33–35.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ PÁSTHY (1936), 30–31.

⁸⁰ Uo.

gimnáziumi létszáma ekkor 341 fő volt).⁸¹ 1938. október 30-án reformáció-émlékünnepélyt rendeztek Ágasegyházán. Soos Géza több csoportban foglalkozott a fiatalokkal, délelőtt Hegyi Sándor nagykőrösi vallásánár hirdetett igét, 15 új tagot avattak fel.⁸²

Az 1938/39-es tanévben a kollégium tagjai többször meglátogatták a KIE összejöveteleket, és előadást is tartottak náluk. Az április 30-i szeretetvendégségre öt KIE tagot hívtak meg.⁸³ 1940-ben a 17 új tag avatását április 20-án Soos Géza SDG alelnök végezte. Április 14-én ünnepélyt rendeztek a kollégiumok, a bevételből 80 pengőt juttattak a debreceni kollégium telepítési akciójára és 80-at a sárospataki népfeiskola támogatására. Az ünnepségen beszédet mondott Fónyad Dezső monori lelkész *Milyen ifjúságra van szüksége a jövőnek?* címmel. Régi egyházi énekeket, magyar nótákat és egy jelenetet adott elő az SDG kollégium énekkara.⁸⁴ A háború után, az 1945. májusi SDG ünnepségen 1 600 P bevétele volt a diákcsoportnak, egy részével az egyház hadifogoly-misszióját támogatták, más részén élelmiszert és gyógyszert vettek a rászoruló diáktársaknak. Az ifjúság munkáját Burián László mellett Hatvani Lajos lelkész segítette.⁸⁵

A gyakorlati kereszténységre nevelés az SDG-ben

Burián László az 1941/42-es iskolai évkönyvbe *Gyakorlati kereszténységre való nevelés a vallásitanításban* címmel hosszabb tanulmányt írt, melyben az SDG-s munkában szerzett tapasztalatait korosztályonként összegezte. Szerinte a kisgimnazisták figyelmét 11–12 éves korban rá kell irányítani a nyomorra, ezért el kell vinni őket szegény családokhoz, hogy lássák, mit jelent a nincstelenség. „Adományt kell a kezükbe adni, amivel ők maguk személyesen segíthetik a szegényeket, s így láthatják az örömet is, amit adakozásukkal keltettek. Akik ily módon hozzászórtak gyermekkorukban az adakozáshoz, azok mindig kész örömmel segítenek majd a szegényeken.” Burián szerint a másokkal való törődésre kell nevelni a fiatalokat. „Lehet óvatosan arra is nevelni, hogy az SDG kiskollégium

⁸¹ PÁSTHY (1938), 37–38.

⁸² PÁSTHY (1939), 32.

⁸³ I. m. 33.

⁸⁴ PÁSTHY (1940), 64–65.

⁸⁵ PÁSTHY János (szerk.) (1945): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reál-gimnázium) Évkönyve az 1944–45. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 36.

életében valami szolgálatot teljesítsen. Imát, verset mond. Rá kell szoktatni, ha erre készül, mindig nagyon lelkiismeretesen végezze dolgát, mert a többiek számítanak rá, várnak valamit tőle, s nincs szomorúbb látvány, mint ha ilyenkor valaki csalódást okoz.⁸⁶ Burián szerint a következő korosztálynál, az ifjakkal már másként kell eljárni. A diákokban ekkor megnő az öntudat, a tudásvágy és a szabadság iránti vágy is. A hatodikos gimnazistában már ébrednek a tettvágy, amire építeni lehet:

„Természetesen soha nem parancs formájában kell a tette buzdítani, hanem előbb az önkéntes jelentkezés alapján kell az ifjakat rábírni valamely munka végzésére. [...] Ilyen célra elsőrendű fontosságú az SDG kollégium, mely bőven ad alkalmat, hogy az ifjúság tettvágyát kielégítse. Ilyen alkalmak: a szegénygondozás, tanyamisszió, előadások tartása, kiskollégiumok vezetése. Akik a fiúk lelkületét közelebből nem vizsgálták az ilyen szolgálatok vállalása előtt, majd pedig a szolgálat végzésének egy bizonyos ideje után, azok el sem tudják képzelni, hogy éppen e munka végzése alapján mennyire fejlődik ezekben az ifjakban a felelősségérzet s alakul a komoly hivatástudat. E szolgálaton keresztül mennyire megéri az ifjú, hogy neki törődnie kell környezetével, s ha akármilyen pályára készül is, keresztényen, tiszta, bizonyosságtevő és szolgálatokat vállaló életet kell élnie. A tanyamisszió munkájával kapcsolatban még valamit ki kell emelnem. Ez az egyház munkájába kapcsolja az ifjút, s ezáltal még, mint ifjú ismeri meg az egyház igazi lényegét. Ha elmulasztjuk az ifjút odakapcsolni a gyülekezethez, legfeljebb száraz, moralizáló egyéniség fejlődik ki belőle, mert előrehaladás az egyén vallásos életében a gyülekezeti életbe való bekapcsolódás nélkül lehetetlen. [...] Az egyház munkáiba való bekapcsolódás erősíti az egyház iránti szeretetet, s olyan gyülekezeti tagokat nevel, akik az egyetemes papság elve alapján szolgálatukkal és bizonyosságtételükkel annyi fényt vetnek az eddig evangélium lelkétől még nem érintett gyülekezeti tagokra, hogy munkájuk révén hathatósan növekszik itt a földön Isten országa.”⁸⁷

A leánynevelés SDG-hez hasonló helyi tevékenységei

A Kecskeméti Református Nőnevelő Intézet két külön intézmény egyesítésével jött létre: a tanítónőképző intézetből alakult líceumból és a református leánygimnáziumból, melyben 1927-ben indult a képzés. Az 1938. évi XIII. tc. a tanítónőképzést újjászervezte a

⁸⁶ PÁSTHY (1942), 36–42.

⁸⁷ I. m. 41–42.

gyakorlati középiskolák felállításával, ezért az 1938. május 9–10-i presbiteri gyűlésen úgy döntöttek, hogy a tanítónőképző intézetet leánylíceummá alakítják, és a leánygimnázium 1–4 osztályát és a tanítónőképzőből átalakított liceumot nyolcosztályos nőnevelő intézetté vonják össze. Így az intézet gimnáziumi és líceumi tagozattal működött; a leánylíceum négy osztályos volt. A leánygimnázium felső osztályai az 1938/39-es tanévtől fokozatosan megszűntek. A leánygimnázium 1–8. osztályába az 1937/38-as tanévben 192 fő járt.

A Nőnevelő Intézetben működő Lorántffy Zsuzsanna Egyesületben hasonló tevékenységet végeztek a lányok körében, mint az SDG a fiúgimnáziumban. Az egyesület elnöke Öllös Sarolta igazgatónő volt, a belmissziói munkát Kovács Bálint intézményi vallástanár vezette.⁸⁸ Az egyesület 1942. október 3-án alakult meg. Minden tanévben az alakuló és zárógyűlésen kívül öt rendes és egy ünnepi gyűlést tartottak, melyeken előadásokat és bibliamagyarázatokat hallgattak. Az egyesület tagjai bibliakörben tanulmányozták az Igét. Az egyesület tanyamisszója keretében a kiszállásokat november elején kezdték, minden hónap első vasárnapján Ágasegyházára, harmadik vasárnapján pedig Kiskeckemétre mentek. Az 1942/43-as tanévben tizenhét kiszállásuk volt, „minden alkalommal szavalattal, felolvasással, énekkel, párbeszéddel és bibliamagyarázattal szolgáltunk tanyai testvéreinknek. A kiszállásokban minden osztály növendékei részt vettek.” Ebben a tanévben már Kovács Bálint lelkész kísérte a lányokat a tanyakiszállásokra, aki visszaemlékezésében leírta, hogy „a tanyai nép általában megtöltötte – ahol imaház volt már – az imaházat, máshol az iskolát. Ha szegényebb család jelent meg, akkor a növendékek gyűjtést kezdeményeztek, és külön elvitték a segítséget a megismert családhoz. Az ilyen kiszállások mind a tanyaiakra, mind a fiatalokra építő hatásúak voltak.”⁸⁹ Az egyesület tanyakönyvtárát állított fel Ágasegyházán saját adományokból, 126 kötettel. A szegénygondozás keretében minden osztály egy-egy családról gondoskodott. Az osztály szegénygondozói rendszeresen látogatták a rájuk bízottakat, minden alkalommal vittek nekik élelmiszert, ruhát, játékot, és áhítatot is tartottak. 1942-ben a karácsonyi vásáron 700 P-t gyűjtöttek a szegények számára, ezentúl további 1 168 P értékben adományoztak. „Az

⁸⁸ Kovács Bálint azért került Kecskemétre, mert a Kálvin-téri gyülekezetben megismerkedett Veress Ilonával, aki a kecskeméti tanítónőképzőben végzett, majd 1941 augusztusában házasságot kötöttek. Veress Ilonát azért küldték Budapestre a Zeneakadémiára tanulni, hogy az elvégzését követően a kecskeméti tanítónőképző ének-zene tanára legyen, amire 1942-ben megválasztották, és az egyház Tatay-téren lévő bérházában lakást is kapott. Kovács (2006), 9.

⁸⁹ I. m. 11.

adományok értékét nagyban emeli az a körülmény, hogy legtöbbször a tanulók önmaguktól megvont filléreiből gyűlt össze.”⁹⁰

Az 1943/44. évi évkönyvben emlékeztek meg a tanítónőképző 1918-ban történő indulásának 25. éves jubileumáról, melyen jelen volt Ravasz László püspök is. Az évkönyvben hosszasan idéztek a beszédéből, melynek a lényege az volt, hogy Ravasz szerint a Kecskeméten végzett tanítónőkben különös módon „missziói szellem” lakozik.

„Ennek az intézetnek van egy különös vonása. Az, amelyikből meg lehet ismerni a növendékeit. Missziói szellem van benne. Miért, miért nem, nem tudom, azt sem tudnám megállapítani, hogy programszerűen mikor és hol jutott kifejezésre ez, de amint figyelem az egész magyar egyházi életet, tisztán látom, hogy a kecskeméti iskolából kikerült tanítónők nemcsak kultúrmunkára képesített hivatalnoknők, hanem egyházunknak öntudatos misszionáriusai, bárhová kerülnek a világon. A fényes gyülekezetben e téren keresik a nekik megfelelő munkahelyet. Az elhagyott kicsiny szórványban, tanyákon maguk indítják meg ennek a munkának a kezdetét, és ahol ezek a mi leányaink megjelennek, megsimogatják a gyermekeket, meghívják vasárnapi iskolába, ott a fiatal leányok egy barátnőre találnak, aki nekik csodálatos dolgokról beszél.”⁹¹

1944. január 1-től Kovács Bálint lemondott vallásstanári állásáról, mert kecskeméti lelkipástorra választották. Helyére Hatvani Lajos került. A háború utáni, 1944/45-ös évkönyvében rögzítették, hogy 1945. szeptember 1-jén a Kaszap utcai tanítóképző egy részében indult meg az oktatás. 1944 márciusában a német katonaság foglalta el az egész intézetet, utána szovjet katonai kórház lett, majd tábori postahivatal, 1945 márciusától pedig városi kórház. 1945 nyarán szabadult fel a központi épület, az igazgatói lakás és a konyha néhány helyisége. A fiú- és leánygimnázium is itt kezdte a tanévet. A Lorántffy Zsuzsanna Egyesület a háború után is folytatta tevékenységét. A lányok a fiúgimnáziumi

⁹⁰ ÖLLŐS Sarolta – GABALA Ibolya (szerk.) (1943): *A Kecskeméti Református Nőnevelő-Intézet Leánygimnáziuma és Liceuma a Horthy Miklós Református Tanítónőképző Intézet és a Madas-árvaház Évkönyve az 1942–43. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság, 56.

⁹¹ ÖLLŐS Sarolta (szerk.) (1944): *A Kecskeméti Református Nőnevelő-Intézet Leánygimnáziuma és Liceuma a Horthy Miklós Református Tanítónőképző Intézet és a Madas-árvaház Évkönyve az 1943–44. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság, 3.

tanulók SDG egyesületével együtt műsoros előadásokat tartottak. Az ifjúsági munka területén vitték tovább a korábbi tevékenységeket: a vasárnapi iskolát, a bibliatanulmányozó köröket, a tanyamissziót, az iratterjesztést, a szegénygondozást és az egyéb szerezetszolgálatokat, melynek során gyűjtöttek és adakoztak a Madas intézet árvái részére.⁹²

A református Nőnevelő Intézet utolsó évkönyve az 1946/47-es tanévről jelent meg. A fiúgimnázium a tanév kezdetén a tanítónőképzőből visszaköltözött az Újkollégiumba, a leánygimnázium pedig a tanév végén. Az épületek egy részét sikerült helyreállítani, de az internátusi épületek még a városi kórház használatában maradtak, így a főépületben kellett hálótermeket berendezni. A diáklétszám 195 fő volt, az egyesület működött tovább, Hatvani Lajos vette át a vezetését. Ebben a tanévben a tanári testület minden tagjának részt kellett vennie a „világnézeti átképző tanfolyamon”.⁹³

Az SDG a háború után

Az 1945/46-os tanévben az Újkollégiumot ért háborús pusztítás miatt a fiúgimnázium a leánygimnáziummal együtt a tanítónőképző épületében működött. A fűtési nehézségek miatt november 29-től március 15-ig szünetelt az oktatás. Ilyen körülmények között az „SDG kollégiumaink az idő és hely hiánya miatt szűkebb körben végezték munkájukat”. Az alsós 2–4. osztályos kollégiumokat Barkó Antal vezette, az 5–8. osztályokét Burián László. „Havonként egyszer a nőnevelő intézet Lorántffy Zsuzsánna Körével együtt közös összejöveteleket tartottunk, ahol ének, zeneszámok és szavalatok mellett egy-egy közérdekű világnézeti kérdés került egy fiú és egy leány részéről tartott rövid

⁹² ÖLLŐS Sarolta (szerk.) (1945): *A Kecskeméti Református Nőnevelő-Intézet Leánygimnáziuma és Líceuma a Horthy Miklós Református Tanítónőképző Intézet és a Madas-árvaház Évkönyve az 1943–44. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 3.

⁹³ A jogakadémián nem működött SDG Diákszövetség. Kecskeméten a Protestáns Egyesület ifjúsági szakosztályában tartottak a hallgatók számára minden második héten bibliaórát. A hallgatók is részt vettek a belmissziós munkában, minden hónap első és negyedik vasárnapján más-más pusztán tartottak vallásos ünnepet. A jogakadémiának nem volt internátusa, ezért a várostól 90 kat. holdas birtokot vettek, és 55 holdon mintagyümölcsöst telepítettek, aminek a bevételéből akarták finanszírozni a tervezett diákotthont. JOÓ Gyula (szerk.) (1938): *Az Egyetemes Református Jogakadémia Évkönyve az 1937–38. tanévről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 59.

bevezető előadás után élénk megvitatásra.” A kiskeckeméti iskolában havonta tartottak tanyakiszállást. „A szociális munka a tanulók leszegényedett állapota s anyagihiány miatt ebben az évben szünetelt.” A régi SDG könyvtár elpusztult a háborúban. „Régi helyiségeinkbe visszatérve, megjavult körülmények között reméljük, hogy SDG munkánk visszanyeri majd régi ütemét és hitépítő erejét.”⁹⁴

A fiúgimnáziumnak 1946 után már nem jelentek meg évkönyvei, az egyházközség levéltárában viszont fennmaradt egy iratcsomó az SDG háború utáni működésével kapcsolatosan az 1945-ös és 1946-os évekből.⁹⁵ A legfontosabb fennmaradt irat az SDG naplója, melybe beírták a programok tartalmát 1945. március 17-től az utolsó, 1946. november 24-i bejegyzésig. A városban 1945 tavaszán még nem állt helyre a közbiztonság, a fosztogatások, rablások és erőszakoskodások mindennaposak voltak egészen 1945 végéig.⁹⁶

Az SDG keckeméti csoportja a front átvonulását követően, 1945. március 17-én tartotta első összejövetelét, melyen jelen volt Kovács Bálint, Tóth Endre, Hatvani Lajos és Mester István lelkészek, Kovács Bálintné a líceum ének-zene tanára, valamint a tanítóképző, a líceum és a gimnázium fiú és lány SDG-s tagjai. Elhatározták, hogy minden kedden 16 órakor tartanak összejövetelt a református templomban, az egyik héten bibliaórát a másikon önképzőkört. A megbeszélés után énekeltek és imádkoztak. A naplóbejegyzés szerint legközelebb március 24-én találkoztak, ahol a 33. zsoltár eléneklése után Mester István a 100. zsoltárt olvasta fel, és imádkozott, majd Kecskeméti Mária felolvasta *Énekeinkről* című dolgozatát. A naplóban rögzítették, hogy a „dolgozat és a hozzászólások fényt derítettek arra, hogy zsoltáraink örökértékűek, mivel a zsoltár maga az ige”. Ezt követően megválasztották a vezetőket, az SDG titkárok Merétey Margit a gimnázium 8. osztályos tanulója, Tormási Mária a líceum 4. osztályos tanulója, valamint Csósz Lajos és Szabadi Sándor gimnazisták lettek.

A következő alkalom május 2-án volt: kivételesen szerdán jöttek össze, az alkalom elején pedig éneknegyedórát tartottak és zsoltárt tanultak. Négy csoportra bontva a lelkészek és Kovács Bálintné vezetésével tartottak bibliaórát, majd minden csoport elmondta,

⁹⁴ PÁSTHY János (szerk.) (1946): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reál-gimnázium) Évkönyve az 1945–46. iskolai évről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 12.

⁹⁵ KREL V. Egyesületek, V/3. Soli Deo Gloria Református Diákegyesület iratai.

⁹⁶ RIGÓ (2014), 125–169.

hogy mire jutott az adott Igével kapcsolatosan. Megállapították, hogy mindenkinek célt kell kitűznie maga elé: „Az egyénnek is szenvednie kell eszméiért, mi is szenvedjünk Krisztusért, s most erre igazán elérkezett az idő.” A végén elénekelték az újonnan tanult 133. zsoltárt, és imádkoztak. 1945. május 8-án önképzőköri összejövetel volt. Az alkalom „házigazdája” Csósz Lajos, a gimnázium 7. osztályos tanulója volt. A 23. zsoltárt énekeltek, és Márk evangéliumának egy részét olvasták fel, ezt követően Laczi József nyolcadikos diák ismertette *A Szentírás szociális tanításai* című könyvet.⁹⁷ A lényege az „hogyan elégedjünk meg azzal, amink van, és a rászorulókat segítsük”. Ezután közösen elénekeltek a 130. zsoltárt, és meghallgatták Csósz Ilona szavalatát. Tóth Endre felhívta a figyelmet a foglyok ügyére, hogy „amennyiben tudjuk, segítsük őket”. Végül a 96. zsoltárt énekeltek el, és imádkoztak. 1945. május 15-én bibliaórai összejövetelt tartottak három lelkész vezetésével három csoportban, melyen a lelki közösség építése volt a téma. 1945. május 28-án a magyarság jövőjéről beszélgettek.

A következő tanévtől a Lorántffy Zsuzsanna Egyesület és az SDG kollégium közös üléseket tartott. 1945. október 21-én jelen volt a tanítónőképző igazgatója, Öllös Sarolta, és több tanára, valamint Burián László és Hatvani Lajos lelkészek és a tagok. A köszöntés és Ady Endre *Imádság háború után* című versének szavala után egy lány énekelt harmóniumkísérettel. Varga Ilona ötödéves diák *Egyéni felelősségem* címmel tartott előadást. „Röviden azt fejtegette, hogy mit ér, ha e nagy pusztulásban meg is maradtunk, de nem érzünk felelősséget egymás baja, egymás szenvedése iránt, ha nem élünk Keresztyén életet.” Az előadást egy zongoradarab követte, majd a 8. osztályos Csósz Lajos „tovább fejtegette az előadást, és bevezette a vitát”. Előadásában a különböző felelősségű embertípusokról és az egyéni felelősségről beszélt. A vita kezdete előtt még egy verset olvastak fel, majd a beszélgetéshez Öllös Sarolta és Kovács Bálintné is hozzászólt. A vitát Hatvani Lajos zárta le: „Mindenkinek, aki Isten gyermeke Jézus Krisztus által, felelősséget érez embertársai iránt. Ez a legszentebb felelősség, melynek eleget tenni a Szentlélek ösztökél bennünket.” Végül egy Ady vers következett, majd a záróének.

Az 1945. november 18-i összejövetel célja az volt, hogy „közelebb kerüljünk egymáshoz és az Istenhez”. Egy líceumi tanuló tartott előadást, aki megállapította, hogy a mai világ jelszava a közösség, de „a mai ember, aki kiéli magát nagy jelszavakban, nem

⁹⁷ A többszerzős angol nyelvű könyvet Incze Gábor fordította magyarra, és *A Szentírás szociális tanításai* címmel jelent meg, Szabó Imre esperes bevezető tanulmányával.

cselekszik, hanem csak szónokol. Az ifjúság nagy problémája most az, hogy milyenné váljék. Erőt, célokat és önbizalmat keres a mai ifjúság. Gyökeres életet, melyet legjobban Krisztusnál találhat meg. [...] Mert csak a mélyen gyökerező hit tehet képessé bennünket igaz magyarokká lennünk, és csak így lehetünk hívő, bíró, közösségi, dolgozó emberek.” Egy zongoraszám következett, majd az előadás második részét András Jenő 8. osztályos diák tartotta, aki szerint kétféle embertípus van, a nyájember, akit vezetni kell, mások irányítására, segítségére szorul és a másik típus, „akik lelkében felelősség van. Ők a fejlődés fáklyavivői, a közösség építő tagjai. Minthogy a hit személyes, az ilyen lélek juthat el Istennel való életközösségre; a lelki megismerés magaslataira. Ez képesíti az önzetlen felebaráti szolgálatra. Ezek áldozatos életük jutalmául nem kívánnak semmit, mert tudják, hogy »Soli Deo Gloria« egyedül Istené a dicsőség.” Az előadások után hosszú vita alakult ki, melyet végül Burián László foglalt össze: „az igazi közösségi ember Krisztusra támaszkodik. A szeretet az alapja a közösségi életnek. Meg kell látnunk, hogy hol van ránk szükség. Isten erejének segítségével megtalálhatjuk a helyünket. Az egész kérdés megoldása: Szeresd a te uradat, Istened teljes szívedből, teljes elmédből és minden erődből.”

1946. június 6-án búcsúzó összejövetelt tartottak a végzős diákoknak. Az 1945/46-os tanévben hat összejövetelt tartottak, melyen tizenegy előadás hangzott el, egyes témákban kettő is (*Egyéni felelősségem; Közösségi és támaszkodó ember; A gyermek vallásos lelkülete; Az anya és a gyermek viszonya; Istennel a népemért; Mit kaptam az iskolámtól?*), összesen tíz verset szavaltak, hét karének dalt hallgattak meg, egy szólóének és hat zongoradarab hangzott el a rendezvényeken. Az 1946. november 24-i foglalkozásról van az utolsó bejegyzés.

Összegzés

Három fontos tanulságot vonhatunk le a kecskeméti református civil szervezetek és az SDG működésének áttekintése után. Egyrészt a belmissziós mozgalomnak köszönhetően a 20. század első felében a vallásos egyesületek, szervezetek igen kiterjedtek voltak, tömegeket tudtak megmozgatni, lefedték az egyes korcsoportokat és az élet számos területét a közművelődéstől, a hitélet elmélyítésén túl, a szabadidő hasznos eltöltésén és a társasági, közösségi élet megszervezésén keresztül a gyülekezet tagjai közötti kapcsolati háló és a személyes ismeretség erősítéséig. Másrészt ki kell emelnünk, hogy az SDG a

társadalmi valóságra, a legsúlyosabb társadalmi problémákra fókuszált és azokon igyekezett ténylegesen, tetteikkel segíteni, megoldást nyújtani a fiatalok aktív bevonásával. Ebben mást kínált, mint a korábban alakult keresztény ifjúsági mozgalmak. Harmadrészt megdöbbenő, hogy az első világháborús vereség, a forradalmak, a román megszállás és a történelmi Magyarország szétesése után ezek a szervezetek, jelen esetben az SDG, milyen erős felelősségérzetet alakított ki a fiatalokban, akik a nemzet felemelését saját személyes felelősségüknek, életük céljának tekintették, és ezért tettekre voltak képesek. A nemzet egyesítésében látták a megoldást, ezért igyekeztek a leszakadt rétegeket mind szociálisan, mind műveltségében felemelni.⁹⁸ Összefoglalóan a következőképpen fogalmazta ezt meg Révész László:⁹⁹

„Ha az utóbbi évek ifjúsági életén végigtekintünk, lehetetlen észre nem venni azt, hogy az ifjúság élete nagy átalakulásokon ment keresztül. A hangoskodó és semmi komoly ténykedést ki nem fejtő ifjúságnak és vezéreinek lassanként teljesen bealkonyul, s ezek helyébe egy komolyabb, a magyar jelen követelményeivel tárgyilagosan számolni tudó nemzedék lép, amely hangzatos jelszavak puffogatása helyett munkával készül hivatásának, magasztos feladatának betöltésére. Észre vette, hogy a régi csapások, az eddigi utak berekedtek, azokon többé a józanul gondolkodó ifjúságnak járnia nem lehet. Új utakat kellett tehát törni, amelyeken a felekezeti szét nem tagolt, félre nem vezetett és eszközül ki nem használt egységes és öntudatos ifjúság járjon a haza és fajszeretet zászlója alatt. Konferenciákon

⁹⁸ Az SDG alapításában és első időszakában meghatározó szerepet játszó Töltéssy Zoltán és Dobos Károly kapcsán írta Géra Eleonóra, hogy céljaikban ott munkálkodhatott Abraham Kuyper lelkész, holland miniszterelnök mondása, miszerint: „Kis nép is lehet nagy nemzet, ha Krisztust követőkből, minőségi emberekből áll.” Röviden, tömören megfogalmazva az SDG is ezt a célt követte. GÉRA (2021), 42–43.

⁹⁹ Ifj. Révész László 1915-ben született, 1926 és 1934 között gimnazista, SDG-s diák, majd a jogakadémia hallgatója, a helyi KIE alelnöke, a jogászegylet elnöke. Szegeden szerzett jogi doktorátust, majd Lengyelországban ösztöndíjas egy éven át, utána pedig az Országgyűlés Könyvtárában dolgozott. A frontra került, majd hadifogságba, 1947-től a Kecskeméti Jogakadémia tanára. Apja id. Révész László (1889–1965) a Kecskeméti Ref. Jogakadémián végzett, ügyvéd, 1930-tól presbiter, 1931-től az egyházközség, majd az egyházmegye ügyésze, 1939-től kisközpárti országgyűlési képviselő, tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a nemzetgyűlés háznapja, 1949-ben visszavonult birtokára. VARGA Zoltán (2021): *Révész László, a Nemzetgyűlés háznagya*. Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért. [kézirat]. 106–110.

gyűlik össze az ország minden részének egyetemi és főiskolás ifúsága, hogy megvitassa a maga szomorú kérdéseit, és segíteni próbáljon sorsán. [...] Mi magunk tudunk magunkon egyedül segíteni, mert a magyar válság kizárólag csak magyar talajból fakad, s a megoldás csak azon alapulhat. S bármilyen súlyosak és égetőek legyenek sebeink, a magyar válságra van magyar megoldás. Mi hát a feladata minden magyar ifúsági szövetségnek és ezen belül minden egyesületnek? Kutatni a bajok okait, amelyeken ő is tudhat segíteni és rámutatni a megoldásra.”¹⁰⁰

Több társadalomtudomány szerint az egyes társadalmak sikerességének meghatározó szempontja a társadalmi tőke, a bizalom mértéke, ami az emberek közötti társas együttműködési képességet jelenti, amikor az egyének az önös érdekeiken túl, a közösség érdekében hajlandók erőfeszítéseket tenni, amit leginkább a civil szervezeti tagság kiterjedtségével, a más emberekbe és intézményekbe vetett bizalom szintjével és a vallásosság mértékével szoktak mérni.¹⁰¹ A bemutatott református szervezetekben, különösen az SDG-s diákok körében a társadalmi tőke, a bizalom szintje kiemelkedően magas volt. A diákok önkéntesen vettek részt szabadidejük rovására a tanyasi népesség műveltségének és vallásosságának erősítésében, közösségi programokat szerveztek, hogy gyűjteni tudjanak a szegényeknek, fejlesztették hitüket és tudásukat, hogy majd értelmiségiként „egyfajta református és nemzeti küldetésstudattal” a haza demokratikus felemelésén munkálkodhassanak. Ez a magas szintű társadalmi tőke és bizalom erőteljesen pusztulni kezdett a kommunista diktatúra időszakában, és a rendszerváltoztatást követően a politikai és kulturális megosztottság miatt sem sikerült megerősíteni. Az SDG Soos Géza vezetésével, a háború felé sodródva igyekezett távolságot tartani a szélsőjobb oldali eszméktől és Németországtól, valamint a kommunistáktól és a Szovjetuniótól is, és a harmadik út, a sajátos magyar út mellett állt ki, ami a fiatalok számára a magasabb műveltségben és szociális érzékben jelent meg. Ezt nyíltan nem vállalta fel a református egyház, de önálló egyesületein, ifjúsági mozgalmain keresztül koordinálta.¹⁰²

¹⁰⁰ Révész László elnök: Jelentés az Egyetemes Református Jogakadémia Hallgatói Segélyező és Önképző Egyesületének 1936–1937. tanévi működéséről, In: Dezső Gyula (szerk.) (1937): *Az Egyetemes Református Jogakadémia Évkönyve az 1936–37. tanévről*. Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság. 89–90.

¹⁰¹ RIGÓ Róbert (2010): A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században, In: *Forrás*. 7–8. 173–191.

¹⁰² SZEKÉR (2020), 129–131.

Az eddigiekből is láttuk, hogy az SDG diákmozgalomban való részvétel, az ott kifejtett munka igen erős elköteleződést és tenni akarást váltott ki a fiatalokban. Ezt támasztotta alá Szenes László is, aki visszaemlékezésében leírta, hogy az SDG-s élményei hatására választotta a lelkészi hivatást:

„Mégis nekifogtunk s megtapasztaltuk, hogy imádságra, jó igyekezetre a hegyek is elmozdulnak. Sok helybeli család vállalt vidéki vendégeket reggeliztetéssel és vacsorával. A polgármester a Városháza dísztermét ajánlotta fel, a sajtó mellénk állott, a lányok terítőket, evőeszközöket hoztak, rendezői karszalagokat hímezték. Pesti teológusok is jöttek, életre szóló barátságok is szövődtek, a serdülők az öncélú problémázgatás helyett világos döntéseket hoztak, a bizonyoságtételek felhője tett körül. Érettségi után csak a mi osztályunkból nyolcan jelentkeztünk teológiára.”¹⁰³

Levéltári források

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) III/1. Kecskeméti Református Egyházközség iratai 1919–1925. 16. doboz.

KREL V/1. Keresztván Ifjúsági Egyesület (KIE) és Kecskeméti Református Népfőiskola iratai.

KREL V. Egyesületek, V/3. Soli Deo Gloria Református Diákegyesület iratai.

A Kecskeméti Református Gimnázium, a Jogakadémia, valamint a Nőnevelő Intézet értesítőinek és évkönyveinek 1920 és 1947 közötti számai¹⁰⁴

DEZSŐ Gyula (szerk.) (1937): *Az Egyetemes Református Jogakadémia Évkönyve az 1936–37. tanévről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.

GARZÓ Béla (szerk.) (1922): *A Kecskeméti Református Tiszakollégium Főgimnáziumának értesítője az 1921–22. iskolai évről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.

¹⁰³ SZENES (é. n.), 73.

¹⁰⁴ Nem tüntettem fel az intézmények felhasznált összes számát, csak azokat emeltem ki, ahol a szerkesztők, illetve az intézmény neve változott. A lábjegyzetekben megtalálható az összes adat.

- JOÓ Gyula (szerk.) (1938): *Az Egyetemes Református Jogakadémia Évkönyve az 1937–38. tanévről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.
- PÁSTHY János (szerk.) (1935): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Reálgymnázium Értesítője az 1934–35. iskolai évről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.
- (szerk.) (1941): *A Kecskeméti Református Gróf Tisza István Gimnázium (VII–VIII. oszt. reál-gimnázium) Évkönyve az 1940–41. iskolai évről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.
- ÖLLÖS Sarolta (szerk.) (1947): *A Kecskeméti Református Kollégium Nőnevelő-Intézetének Leánylíceuma, a Tanítónőképző-Intézet, a Madas-Árvaház a Dolgozók Iskolája Évkönyve az 1946–47. iskolai évről.* Kecskemét.
- ÖLLÖS Sarolta – GABALA Ibolya (szerk.) (1943): *A Kecskeméti Református Nőnevelő-Intézet Leánygimnáziuma és Líceuma a Horthy Miklós Református Tanítónőképző Intézet és a Madas-árvaház Évkönyve az 1942–43. iskolai évről.* Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda Részvénytársaság.

Felhasznált irodalom

- CSÜRÖS András (2021): *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban.* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) – L'Harmattan.
- FARKAS Kálmán (1932): *A Kecskeméti Protestáns Egyesület két évtizede 1911–1931.* Kecskemét, Kecskeméti Protestáns Egyesület.
- GÉRA Eleonóra (2021): „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”. Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka.* Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 33–54.
- HARDI-KOVÁCS Gellért (2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka.* Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 213–236.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria Szövetség története.* Budapest, <http://sdg.org.hu/konyvek/havas-gabor-es-kulifay-albert-a-soli-deo-gloria-szovetseg-tortenete>. (utolsó megtekintés dátuma: 2021. december 14.).
- KOVÁCS Bálint (1992): *Kecskemét népfőiskolái, A kecskeméti KIE története, A kecskeméti KIE Tanoncotthon története.* Kecskemét, Emmaus Kiadó, Népfőiskolai füzetek.

- (1998): *A Keresztyén Ifjúsági Egyesület története 1883–1950*. Budapest, KIE szeniorok Pógyor István Köre.
- (2006): *A kecskeméti szolgálat évei 1942–1957*. Kecskemét, Emmaus Kiadó.
- KOVÁTS J. István (2005): *Egy élet prédikációja*. Önéletrajz. Gyömrő, Kiadja: Szenci Gyözőné, Kováts Zsuzsanna.
- LACZAY András (2002): *A Kecskeméti Református Egyházközség története 1918–1948*. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kar (KRE HTK). Szakdolgozat, kézirat.
- RAVASZ László (1943): Kovács Bálint életrajza, In: *Reformátusok Lapja*. 1943. július 4. (25–26.) 51–52.
- RIGÓ Róbert (2010): A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században, In: *Forrás*. 7–8. 173–191.
- (2014): *Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948)*. Budapest – Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) – Kronosz Kiadó.
- (2016a): Kecskemét helye a városhierarchiában és társadalmi változások a népszámlálások tükrében, In: *Forrás*. 7–8. 81–97.
- (2016b): Egy következetes személyiség – embert próbáló időkben. Tóth László politikai szerepvállalásai, irodalom- és sakkszervezői munkássága Kecskeméten, In: Slachta Krisztina – Bánkuti Gábor – Vonyó József (szerk.): *Sed intelligere*. Pécs, Kronosz Kiadó. 267–280.
- (2021): Református tanítóképző építése Kecskeméten (1928–1930), In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2020*. Budapest, KRE HTK ETKI. 335–358.
- RIGÓ Zsombor Márton (2019): *A Kecskeméti Protestáns Egyesület története*. OKTV pályamunka. [kézirat].
- SOÓS Tamás (2006): Iskolánk története, In: Szabados László (szerk.): *Fejezetek a 400. tanévét ünneplő Kecskeméti Református Gimnázium történetéből 1564–2006*. Kecskemét, Emmaus Kiadó. 53–90.
- SZAPPANOS Károly (1931): A Kecskeméti Református Egyház és iskolái története 1564–1931. (reprint: In: Szabados László (szerk.) (2006): *Fejezetek a 400. tanévét ünneplő Kecskeméti Református Gimnázium történetéből 1564–2006*. Kecskemét, Emmaus Kiadó. 9–51.).
- SZEKÉR Nóra (2020): A politizáló egyház. A református ifjúsági mozgalmak hatása a két világháború közötti politikai gondolkodásra a Soli Deo Gloria Diákszövetség példáján, In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *Hagyomány, Identitás, Történelem 2019*. Budapest, KRE HTK ETKI, 2. kötet. 129–144.
- SZENES László (é. n.): *Évszázadom töredékei*. [Emlékirat, kézirat].

- SZILÁGYI Zsolt (2012): *Homokváros*. Kecskemét, Kecskemét Írott Örökségéért Alapítvány.
(2020): Alkalmazkodó mezőváros, In: *Forrás*. 7–8. 13–36.
- TÓTH Szilárd (2017): A községi népiskolai tanulók helyzete Kecskeméten a két világháború között, In: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 27*. Kecskemét, Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML). 227–279.
- VARGA Zoltán (2021): *Révész László, a Nemzetgyűlés háznagya*. Alapítvány a Kelet- és Közép-európai Kutatásért és Képzésért. [kézirat].

SZÁSZ Lajos¹:

Hétköznapiok a Lónyay Utcai Református Gimnázium „Soli Deo Gloria” Bethlen Gábor Collegiumában az 1930-as években

Abstract. Everyday Life in the „Soli Deo Gloria” Gábor Bethlen Collegium of the Lónyay Street Reformed High School in the 1930s.

The history of the Reformed youth organization called „Soli Deo Gloria” is a quite well-known part of Hungarian church history. Yet, this historical interest has avoided presenting the everyday life and work in the local communities of the „Soli Deo Gloria”. In this article, we examine the usual activities of the Gábor Bethlen Collegium of the Lónyay Street Reformed High School in the 1930s. The records of the weekly gatherings in the first half of the decade offer a unique possibility to gain a deep insight into the personal connections and dynamics or the topics of the gatherings. The youth community discussed almost every „hot topic” of the pre-war Hungarian society such as political issues (national socialism, communism, fascism, or independency and loyalty to the Habsburg dynasty) or social and theological problems. Thus, the local level of the youth organization could successfully educate a committed Christian and socially engaged new generation of intellectuals.

Keywords: youth organization, Soli Deo Gloria, political issues, Calvinism

¹ Református lelképásztor, Budapest-Budafoki Református Egyházközség; e-mail: szasz.lajos@reformatus.hu.

I. Bevezetés

A Soli Deo Gloria Diákszövetség (a továbbiakban: SDG) története eleven részét képezi a magyar református egyház múltjáról szóló diskurzusnak. A Horthy-korszak református ifjúsági missziója, a korszak teológiatörténete és számos, a szövetséghez kötődő, komoly pályát befutó személyiség életútja kapcsán rendre fel-felvillan az SDG történetének egy-egy szelete is. A legendás, 1943-as balatonszárszói Magyar Élet Tábor, Soos Géza, Töltéssy Zoltán személye és a történelmi kálvinizmus Sebestyén Jenő által inspirált, máig ható szellemisége és teológiai értékei azonban csupán egyik, kétségtelenül lényeges oldalát jelentik az SDG értékes történetének. Ezen fontos témák mellett sajnos a történeti emlékezet és az egyháztörténeti szakirodalom számára is háttérbe szorultak az SDG missziói tevékenységének általános eredményei, a „szürke hétköznapi”, az egyes körök és collegiumok életének bemutatása. Sajnos a diákszövetségről szóló szakirodalom maga is – részben a forrásadottságok okán – csak érintőlegesen foglalkozott az SDG középiskolai szolgálataival. A szervezet történetéről szóló alapvető monográfia, a Havas Gábor és Kulifay Albert által összeállított több mint félezer oldalas kötet alig néhány oldalon szól a középiskolás collegiumokról általában, néhány sorban bemutatva az egyes alapszervezeteket, majd közli a collegiumi szervezés alapdokumentumát, az SDG középiskolás collegium szervezeti munkaprogramját.² Denke György nagyobb lélegzetvételű tanulmánya is megelégszik csupán az elvi keretek, a collegiumi munka alapelveinek ismertetésével.³

Az SDG működése, korabeli önképe és identitása szempontjából azonban a középiskolai misszió megkerülhetetlen fontosságú. A collegiumokban folytatott munka már csak a méretei miatt – heti rendszerességben több ezer diák szervezéséről, neveléséről van szó – is a legjelentősebb munkaterületnek számított. Nem véletlen, hogy Fónyad Dezső maga is jogos büszkeséggel hangsúlyozta: „Magyarországon ez volt az első és legnagyobb szabású kísérlet a református középiskolás diákság szervezésére.”⁴

² HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. [h. n.], [k. n.]. 45–93.

³ DENKE György (1993): A Soli Deo Gloria (SDG) megalakulása és belső élete, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Budapest, Magyarországi Református Egyház. 160–164.

⁴ FÓNYAD Dezső (1936): *Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria” diákmozgalom története és módszere*. Mezőtúr, „Soli Deo Gloria” Szövetség. 59.

Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy a középiskolás misszió, az SDG collegiumi rendszerének bemutatását követően egyetlen – kivételes forrásadottságokkal bíró – fiúcollegium, a Lónyay Utcai Református Gimnázium Bethlen Gábor Nagycollegiumának az 1930-as években folytatott működését mutassam be.

2. A Soli Deo Gloria Diákszövetség középiskolai missziója

Amikor 1921. július 11-én a Balaton partján mintegy harminc teológus, lelkészjelölt fiatal elhatározta, hogy megalakítja a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetségét, a céljaik között elsősorban új, a hitéhez és egyházához hűséges, elkötelezett és tetterre kész lelkészi generáció kiformalása szerepelt. Az internátus és a teológustelep létesítése, illetve a könyvkiadás és -kereskedés felkarolása mind-mind ezt a célt szolgálta. Az alapításakor még arra sem gondoltak, hogy teológusokon kívül másokat is felvennének a szervezetbe. Érthető módon a középiskolai misszió terve is csak évekkel később kezdett elfogalmazódni. Azonban az 1920-as évek második fele először egy hibás, kissé túlbonyolított szervezési kísérlet miatt veszett kárba. A „Pro Rege Christo” névre hallgató középiskolai mozgalom merev keretei és elvárásai a későbbiekben sokat formálódtak.⁵ Tagadhatatlan ugyanakkor, hogy a konferenciák, csendesnapok révén már ebben az időszakban is számottevő eredményeket sikerült elérni, ám az áttörés még váratott magára.

A fordulatot a középiskolai misszió terén Töltéssy Zoltán (1900–1932) tevékenysége jelentette.⁶ Az amerikai tapasztalatokkal felvértezett Töltéssy fájdalmasan rövidre szabott pályájának talán legfontosabb gyümölcse a Soli Deo Gloria szervezeti és lelki megújulásához köthető. 1928-ban ő alapítja meg a kőbányai Szent László Fiúgimnáziumban az SDG első középiskolai collegiumát, amely később is kitűnt elsősorban szociális tevékenységével, hiszen a közeli nyomortelepeken több tucat szegény sorsú családot támogattak a gimnazisták.⁷ Egy évvel később már a szervezéssel kapcsolatos útmutató is

⁵ FÓNYAD (1936), 55–57.

⁶ Életével kapcsolatosan lásd legújabban: GÉRA Eleonóra (2021): „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”. Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 33–54.

⁷ FÓNYAD (1936), 51.

elkészült, hogy a sikeresnek bizonyuló mintát máshol is ki lehessen próbálni. A már több éves tapasztalattal rendelkező collegiumi munka történetét és módszerét a maga teljességében pedig Fónyad Dezső foglalta össze 1936-ban megjelent kötetében.⁸

A Soos Géza által összeállított vezetői kiskaté szerint a collegiumi munka célja egyértelműen a fiatalok Krisztushoz vezetése. A megtért, öntudatos keresztyénné lett diákok számára egy négyes felosztású programban foglalták össze a nevelés céljait: gazdagabb lélek, okosabb fej, jobb egészség, eredményesebb szolgálat. A célok eléréséhez pedig az eszköz maga a collegiumi közösség volt, mely egy baráti társaság, amelyben a fiatalok egymással őszintén és nyíltan beszélhetnek. Az önkéntességen alapuló közösség kálvinista keresztyén világnézeti nevelést is biztosít a fiatalok számára. A leggyengébb láncszem – a szervezők saját bevallása szerint is – a testi nevelésre vonatkozó cél volt, aminek elérésére alkalmasabb eszközök is rendelkezésre álltak az SDG collegiumainál. A gyakorlati munka pedig a fiatalok közelében adódó konkrét szeretetszolgálati lehetőségek komolyan vételét tűzte ki célul. Az eleinte a felsős fiúk között, majd később az alsósok és a leányok körében is megindított collegiumi szervezés 10–15 fős közösségeket hozott létre a középiskolákban, melyek gyűlések keretében hetente találkoztak. A „bibliai gyűlések” alkalmával kifejezetten a Szentírás egy-egy passzusáról beszélgettek, míg a „világnézeti gyűlések” során egy-egy aktuális világnézeti kérdést tárgyaltak. A négy évre előre megtervezett tematikus menetrendet a szövetség központjában állították össze. A collegiumok vezetői, mentorai között fiatal egyetemisták, teológiai hallgatók tűnnek fel, akik a vallás-tanárok iránymutatása mellett vezették a közösségeket, míg a kiscollegiumokat elkötelezett felsős diákok irányították. A collegiumok teljes jogú tagja az a felavatott, fogadalmat tett diák lehetett, aki a gyűlésekre eljárt és a tagdíjat befizette. A heti rendszerességű találkozásokat kirándulások, a szülők és tanárok számára biztosított találkozási lehetőségek, illetve a szövetség által szervezett, regionális vagy országos programok, táborok, csendesnapok és konferenciák egészítették ki.⁹ A collegium célja a munkaprogram egyértelmű megfogalmazásában: „Olyan református keresztyén magyar diákjellemek kialakítása, akik iskolájukban és azon kívül is valamely áldozatos szolgálatot teljesítenek Isten dicsőségére.”¹⁰

⁸ Uo.

⁹ SOOS Géza (2012): *Soli Deo Gloria Vezetői Kiskaté*, In: Horváth Erzsébet (szerk.): *Soos Géza 1912–2012. Jubileumi kötet*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára. 67–82.

¹⁰ HAVAS – KULIFAY (1992), 86.

1929-ben indul meg a collegiumok szervezése, eleinte a felsősök körében, majd 1932-től az alsósok is a munka célkeresztjébe kerültek. Fónyad Dezső adatai szerint a kezdeti 11 collegium száma 1935-re 78-ra emelkedik, a tagok létszáma pedig 280-ról 1 600–1 700 főre növekszik. Az évtized végére a collegiumok tagsága már jóval 5 000 fő fölé emelkedett, a collegiumok száma pedig 300 fölé.¹¹ Budapesten az SDG szervezkedése nyomán számos intézményt ért el. 1940-ben 15 alsós és 16 felsős fiúcollegiumban mintegy 300 diák vett részt az SDG munkájában a fővárosban.¹² Az eredményességhez nagyban hozzájárult, hogy 1931-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ajánlotta támogató figyelmébe az SDG munkáját az iskolaigazgatóknak, majd 1934-ben a református egyetemes konvent ismerte el a szövetség munkáját az egyház hivatalos ifjúsági munkájaként.¹³ Az általános keretek bemutatása után az alábbiakban a Lónyay Utcai Református Gimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiumának 1930-as években kifejtett tevékenységét kívánom nagyító alá venni.

3. A Lónyay Utcai Református Gimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiuma

Mielőtt rátérnék a collegiumi élet bemutatására, mindenféleképpen beszélni kell a kutatás lehetőségeiről, a forrásadottságokról. Részben a forrásadottságok miatt érdeemes, egyáltalán lehetséges a Lónyayban működő Bethlen Gábor Collegium életéről valamiféle képet alkotni. Ugyanis amennyiben nem maradtak fenn egyéb források, pl. visszaemlékezések, részletes, sajtóban megjelent híradások, akkor a kutató csupán a Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában őrzött, az SDG iratanyagában található collegiumi havi jelentésekre támaszkodhat. Ezek a vezetők által kötelezően elkészítendő havi jelentések sok esetben viszonylag részletes, de főképp statisztikai jellegű adatszolgáltatást tettek lehetővé. Azonban az esetek nagy százalékában a jelentések csupán a heti gyűlések megtartását regisztrálták, esetleg a témákat jelölték meg, az egyéb programokat jelentették be, illetve számot adtak arról, hogy hányan rendelik a Református Diákmozgalom című lapot. Sok esetben a diákok nem is értették, hogy az adatközlés

¹¹ FÓNYAD (1936), 57.; HAVAS – KULIFAY (1992), 49–50.

¹² HAVAS – KULIFAY (1992), 54.

¹³ FÓNYAD (1936), 58.

mire való, egyes pontokat, mint például a „barátságépítő programokra” vonatkozó kérdéseket – egyesek bevallottan nem is tudták mire vonatkozik a kérdés – nem válaszoltak meg. Az egyes collegiumok életével sem az SDG hivatalos lapja, sem pedig az iskolai értesítők nem szolgáltatnak részletes információt, legfeljebb rövid tájékoztatókat adnak a rendes tevékenységen túli programokról. Nem kapunk viszont képet arról, sem a jelentésekből, sem az újság cikkeiből vagy az értesítőkből szereplő beszámolókból, hogy ténylegesen mi hangzott el az egyes gyűléseken, hogy kik és hányan vettek részt a találkozókön.

Ezzel szemben a Lónyay esetében rendelkezünk egy ritka, talán mondhatni unikális forrással: a Bethlen Gábor Collegium három tanéven keresztül (1931-től 1934-ig) vezetett jegyzőkönyvével. Ez tartalmazza a heti gyűlések (összesen több mint száz gyűlés) jegyzőkönyvét, illetve ritkábban a rendkívüli eseményekről is beszámolókat és a vezetői gyűlések jegyzőkönyveit összesen 333 számozott oldalon.¹⁴ A *Jegyzőkönyv* szövegei változó részletességűek, ám az utolsó, 1933/34-es tanévben Kulifay Gyula kifejezetten részletesen számolt be, és tartalmi – gyakran több oldalas – összefoglalókat adott a bibliamagyarázatokról, előadásokról és az azokhoz fűzött hozzászólásokról egyaránt. Ez utóbbiak segítenek a collegiumi munka tartalmába is bepillantani. Kulifay meg is örököltette a *Jegyzőkönyv* vezetésével kapcsolatos meglátásait a kötet utolsó lapjain.¹⁵ „Elvem az volt: az SDG-nek még rövid a múltja, könyvtára nincs, a kollégiumok vezetésére vagy programjára útba igazítás, minta vagy irodalom, avagy kipróbált program még nincs”¹⁶ – írta komoly tudatossággal a fiatal gimnazista.

Ugyan csupán egyetlen kiválasztott iskola egy collegiumának a működésébe pillanthatunk bele, mégis fontos hangsúlyozni, hogy a Lónyay több szempontból is fontos lehet a kutatás számára. A budapesti egyházmegye fenntartásában működő középiskola, mely korszakunkban humán gimnáziumként funkcionált, a fővárosi református oktatás zászlóshajója volt. Az oktatás színvonala igen magas volt, a fővárosi középiskolák között egy felmérés szerint a 6. legjobb volt ekkoriban. A diákság a komoly túljelentkezés miatt válogatott képességű és háttérű fiatalokból állt, akik később sok esetben a református

¹⁴ Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (továbbiakban: MREZSLt), Fond 24. A Soli Deo Gloria Diákszövetség iratai. 20. d. 10. A Lónyay Utcai Református Főgimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiumának iratai. *A Lónyay Utcai Ref. Gimnázium Bethlen Gábor SDG Kollégiumának(!) Jegyzőkönyve 1931–1934.* (Továbbiakban: *Jegyzőkönyv*).

¹⁵ *Jegyzőkönyv*, 330–333.

¹⁶ *Jegyzőkönyv*, 330–331.

egyház vezetői lettek, akár lelkészként, akár presbiterként szolgálták az egyházat. Az általunk vizsgált időszakban a gimnázium még a régi, Lónyay utca 4. szám alatti épületben foglalt helyet, ahol már csak szűkösen fértek el az osztályok.¹⁷ Végül fontos megemlíteni, hogy az intézmény az egyházi ifjúsági egyesületek kiemelt munkaterépe volt. A Soli Deo Gloriának ráadásul a fiúk megnyerése kapcsán komoly konkurenciával is kellett számolnia, hiszen ugyancsak virulens életet folytatott az iskolában a 15. sz. Bethlen Gábor Cserkészcsapat. Összességében azonban, a fentieket is figyelembe véve, a források alapján kijelenthetjük, hogy a Lónyay mintegy kísérleti terepe lehetett az SDG munkájának, hiszen református iskolaként a legfelsőbb szintekről is határozott támogatásban részesítették a szövetség munkáját, illetve a diákság összetétele miatt komolyabb eredményre, nagyobb merítésre lehetett számítani a toborzás alkalmával. Ami tehát itt működött, azt lehetett átültetni a gyakorlatba a többi középiskolában.

A gimnáziumban a Bethlen Gáborról elnevezett felsős és a fiatalon elhunyt Töltéssy Zoltán nevét viselő alsós collegium működött, 1934/35-ben az előbbi három, az utóbbi pedig hat csoportban, tehát mintegy száz fiatalot elérve tevékenykedett.¹⁸ Az alsósok munkáját kinevezett felsős diákok vezették, míg a felsősök között gyakran idősebb egyetemisták, teológushallgatók szolgáltak. Úgy tűnik, hogy a collegium az intézmény központi fekvése okán is kiemelt szerepet foglalt el az SDG vezetőségének a szemében. Abból is láthatjuk mindezt, hogy a collegium életében az 1930-as évek első felében országos hírví lelkészek és ifjúsági vezetők vettek részt. Hosszú ideig Töltéssy Zoltán, Fónyad Dezső¹⁹ és Soós Géza²⁰ is aktív részese, vezetője volt a collegium életének. Rajtuk kívül a collegista diákság

¹⁷ RÉBAY Magdolna (2011): *Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig. Kitekintéssel az illetékes egyházmegyék és a Dunamelléki Református Egyházkerület közoktatási politikájára.* Debrecen, Csokonai Kiadó. 284–290.

¹⁸ SAMU János (1936): *A Budapesti Református Gimnázium értesítője 1935–1936. évről.* Budapest. 78–79.

¹⁹ Fónyad Dezső (1906–1965) református lelképásztor, konventi missziói lelkész, majd Monoron szolgált. Életére nézve ld.: KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok az evangéliumi ifjúsági munka elmúlt évtizedeiből a református egyházban.* Budapest, Kálvin János Társaság. 165–171.

²⁰ Soós Géza (1912–2012) minisztériumi tisztviselő, a református ifjúsági mozgalom egyik vezéralakja, 1944/45 során a náciellenes mozgalmak és a zsidómentés egyik kulcsszereplője. Életére nézve ld.: KISS Réka (2006): Soós Géza, a kiemelkedő ifjúsági vezető és politikus, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról.* Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. I. 755–764.; HARDI-KOVÁCS Gellért

körében is számos, később ismert egyházi szereplővé váló fiatal tünik fel: Teleki László,²¹ Sükös Pál,²² Kulifay Gyula,²³ Farkas József²⁴ és számos más későbbi lelkész.

4. A Bethlen Gábor Fiúcollegium mindennapjai 1931 és 1934 között

4.1. A collegiumi munka rendszere, szervezeti kérdések

Az első jegyzőkönyvi bejegyzés 1931 őszén rögtön tudatja, hogy Fónyad Dezső vette át a collegium vezetését az elfoglalt Töltéssy Zoltántól; feltehetően a jegyzőkönyv-vezetés is Fónyad inspirációjára indult meg.²⁵ 1932 februárjában ismét átvette Töltéssy a collegium irányítását, ám ősszel bekövetkező halála miatt csak néhány hónapig tudott jelen lenni a közösség életében.²⁶ 1932 őszétől a fiatal Soos Gézára bízta a közösség vezetését, aki egészen 1934 tavaszáig – a jegyzőkönyv által lefedett időszak végéig – meghatározó vezetője volt a collegiumnak, sokkal dominánsabb módon, mint korábban Fónyad vagy akár Töltéssy.

A felsős collegium évente 30–35 alkalommal tartott gyűlést, ami a nyári szünetet leszámítva nagyjából heti rendszerességet jelentett. A gyűléseken a három tanév során 10 és 20 fő közötti tagság volt jelen. Két alkalommal a 10 főt sem érte el a létszám, négy alkalommal viszont 20 főnél is többen vettek részt a gyűlésen. A felsős collegium teljes létszámára nézve nehéz bizonyosat mondanunk. A heti részvételi adatokon túl azt tudjuk, hogy évente kb. 10 főt avattak a felsősök körében, míg az alsósok (főképp az első két

(2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 213–236.; SOOS Gézáné Tüdös Ilona et al. (1999): *Evangéliumot Magyarországnak! Soos Géza Emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény.

²¹ Teleki László (1912–1962) a Keresztyén Ifjúsági Egyesület nemzeti titkára. A kommunista hatalomátvételt követően előbb kitelepítik, majd koncepció perben ítélik börtönbüntetésre.

²² Sükös Pál (1917–1972) református lelképásztor, a *Keskeny úton* c. ébredési regény szerzője.

²³ Kulifay Gyula (1915–1988) református lelképásztor, zsinati levéltáros.

²⁴ Farkas József (1914–1999) református lelképásztor, egyházkerületi főjegyző, 1956-ban lemond tisztségeiről, onnantól kezdve igehirdetői és gyülekezetszervezői szolgálatokat lát el.

²⁵ *Jegyzőkönyv*, 1931. 09. 19. 8–9.

²⁶ *Jegyzőkönyv*, 1932. 02. 06. 35.

évfolyamból) közül hét csoportban 47 diákot avattak fel 1934 februárjában. Ezek a számok pedig a természetes lemorzsolódás mellett is komoly érdeklődést sejtetnek az 1930-as években 650 fő körüli létszámmal működő középiskolában.²⁷

A gyűléseken kívül főképp Soos Géza vezetése alatt a collegium példaszerűen követte az elvi alapvetésben a collegiumok számára ajánlott programokat: például szerveztek tanár–tanítvány–szülő szeretetvendégséget mintegy 60 diák, 20 szülő és több tanár vezetésével.²⁸ Természetesen az avatás, a toborzás, a nyári táborok szervezése, a virágvasárnapi konferenciákon való részvétel sok energiát emésztett fel, de Soos vezetése mellett jutott energia a város különböző nyomortelepeinek meglátogatására, Töltéssy Zoltán árváinak rendszeres támogatására, de még a külmiszió javára is felajánlott a tagság fejeként havi 1-1 fillér adományt.²⁹ A heti gyűléseket általában szombatonként tartották, ami néha nehézséget is okozott az egyéb hétvégi teendők miatt. Hétköznapokon pedig Soos Géza inspirálására 1933-tól a collegium tagjai az oktatás megkezdése előtt reggeli áhítatra gyűltek össze az énekeremben.³⁰

A collegiumi munka tapasztalata nyomán kialakult a Lónyayban is az a ritmus, amit országosan is ajánlottak. A gyűléseken éneklést és imádságot követően bibliai ígére alapozott bevezetőt tartottak, amit beszélgetés követett. A szolgálatokat legtöbbször a tagok maguk végezték. Soos Géza javaslatára tartottak rendszeresen ún. világnézeti gyűléseket is, rövidebb igei felvezetővel és egy előadással, amit a jelenlévők megvitattak. Míg Fónyad Dezső és Töltéssy Zoltán vezetése alatt ritkábbak voltak ezek az előadások és gyakran külső előadók tartották őket, addig Soos Géza vezetése alatt megszaporodtak, és szinte minden alkalommal ő maga tartotta az előadást.

Soos Géza idejéből kapunk hírt a collegium ezen időszakának egyetlen belső feszültségéről, kisebb botrányáról. Míg a korábbi időszakban látszólag békésen működött a collegium, az egyetlen, jegyzőkönyvileg is megörökített vitát az kavarta, hogy az egyik nyári program alkalmával milyen fagylatot rendeljenek, amit végül Töltéssy Zoltán döntött el, önkényesen a vaníliás fagyit választva. Soos azonban úgy tűnik, hogy rendet kívánt teremteni a szervezeten belül, és hamar kiderült, hogy a 2-2 felsős által vezetett

²⁷ RÉBAY (2011), 392–394.

²⁸ *Jegyzőkönyv*, 1931. 10. 20. 14–15.

²⁹ *Jegyzőkönyv*, 1932. 11. 19. 90–91.

³⁰ *Jegyzőkönyv*, 1933. 09. 21. 136–138.

alsós collegiumi csoportok élén szinte ellenőrzés nélkül, önálló hatáskörrel, teljes autonómiával működnek a vezetők, a collegium vezetésének tudtával és jóváhagyásával. A jegyzőkönyv – egyetlen forrásunk a történettel kapcsolatosan – egyértelműen a helyzetet erősen kritizáló Soos mögé állva egy „klikk” uralmáról szólt, örömmel konstatálva, hogy a „klikk” kora lezárult, amikor Soos kiélezte a helyzetet, kijelentve, hogy autonómiáról szó sem lehet, olyan az egyházban nincs is, testvéri közösségben meg főleg nem is lehet helye. Az elnök felügyeleti jogát pedig a collegiumi alkotmányban meghatározott módon kell gyakorolni. A több héten át tartó, sértődésektől sem mentes folyamat végén viszonylagos béke állt be a közösségen belül, legalábbis további feszültségről nincs hírünk, az érintett felsős diákok is visszatértek a collegiumi közösségbe.³¹

4. 2. Világnézeti nevelés a collegiumi gyűléseken

Az ekkor még húszas évei elején járó Soos Géza nagy lelkesedéssel vetette bele magát a gyűlések vezetésébe. Szinte minden alkalommal jelen volt, a tagok által tartott bevezetőkhöz is rendszeresen, határozott iránymutatást adva szólt hozzá. Előadásai pedig valóban a legaktuálisabb kérdéseket feszegették. Már Fónyad Dezső felügyelete alatt is volt előadás, illetve bibliai alapú vitaindító a szocializmusról,³² majd Töltéssy vezetése mellett került elő egy bibliamagyarázat kapcsán a nacionalizmus és internacionalizmus kérdésköre, amiből vita alakult ki, így a következő héten egy előadás is foglalkozott a kérdéssel.³³ Szóba került emellett a zsidókérdés is,³⁴ ám ezen bevezető tartalmát nem, csak az előadók személyét ismerjük. Időről időre előjött, a három tanév alatt több alkalommal a predestináció és a szabad akarat kérdése, mint klasszikus református problémakör.³⁵ Emellett az első időszakban az SDG tízéves jubileumáról³⁶ és Zwingli halálának évfordulójáról³⁷ is egy-egy előadás keretében emlékeztek meg. Külön érdekesség, hogy

³¹ *Jegyzőkönyv*, 1933. 12. 09. 187., 1933. 12. 16. 189.; Fónyad: *Bevezetés*, 255.

³² *Jegyzőkönyv*, 1932. 01. 23. 35. Székely Sándor előadása a szocializmusról.

³³ *Jegyzőkönyv*, 1931. 12. 15. 27. Vita a nacionalizmusról és internacionalizmusról.

³⁴ *Jegyzőkönyv*, 1932. 02. 09. 37. Tóth Gyula előadása a zsidókérdésről.

³⁵ *Jegyzőkönyv*, 1932. 01. 30. 32.

³⁶ *Jegyzőkönyv*, 1931. 11. 03. 18–19. Deák István előadása az SDG jubileumáról.

³⁷ *Jegyzőkönyv*, 1931. 10. 27. 16–17. Toldy Miklós előadása Zwingli életéről.

az első tanév során egyebek mellett a szobrászattal kapcsolatos két előadás is elhangzott.³⁸ Soos Géza vezetése alatt ehhez hasonló, az ő kifejezése szerint „önképzőköri” jellegű témákat többé nem vettek napirendre.

Soos 1932 őszétől jelent meg fokozottabb aktivitással a gyűléseken, ami a témaválasztáson, egyáltalán pedig a világnézeti gyűlések számának szaporodásán is meglátszott. Egyre-másra a magyarság aktuális sorskérdései (pl. kisebbségi magyar lét az utódállamokban vagy a háborús felelősség kérdése), illetve a sokakat megmozgató aktuális koreszmék keresztyén szempontú bemutatása került a terítékre. Soos előadást tartott Mussoliniról is,³⁹ ám abból, hogy a kétrészesre tervezett, a hitlerizmust boncolgató előadásának második részét többek kérésére levették a napirendről, talán arra következtethetünk, hogy nem minden tagot foglalkoztattak ennyire mélyen ezek az aktuális politikai kérdések.⁴⁰ Ebben az időszakban általában a korábbinál többen, akár huszonötön is részt vettek a gyűléseken. Ez talán annak is köszönhető, hogy a súlyosabb témák mellett azért könnyedebb, mégis aktuális kérdések is előkerültek: két héten keresztül tartott a „fiúk-lányok” sejtelmesen hangzó téma-megvitatása, ami ismét ritkán látott nagy létszámot, húsznál is több tagot vonzott.⁴¹ Ez a magas létszám egészen a tagdíjak regisztrációjára szolgáló gyűjtőívek néhány héttel később történő kiosztásáig tartott. Szóba került emellett már ekkor a tánc kérdése, melyet később Soos Géza, mint önmagában semlegest, ám mégis számos kísértés melegágyát, a collegisták számára kerülendőnek nyilvánított.⁴² Emellett a sport, spiritizmus és egyéb más témák is megjelentek még az 1932/33-as tanévben.

A kutatás számára rendkívül fontos változás történt kevéssel az 1932/33-as tanév végét megelőzően. Feltehetően ekkor kapta meg Kulifay Gyula a jegyzőkönyvek vezetésével járó feladatkört. Innentől kezdve a gyűlésekről szóló beszámolók jóval terjedelmesebbekké válnak. Nem csupán a jelenlévőket ismerjük meg immár név szerint is, hanem néha bővebb, néha rövidebb összefoglalót kapunk az előadásokról és az azokat övező eszmecsereéről is. Ezek az összefoglalók olykor tartalmi kivonatok, de tartalmazznak szó szerinti idézeteket is. Ilyen módon bepillantást nyerünk a collegiumi közösség tagjainak

³⁸ *Jegyzőkönyv*, 1932. 04. 26.; 1932. 05. 03. 55., 58–59.

³⁹ *Jegyzőkönyv*, 1932. 10. 29. 83–85.

⁴⁰ *Jegyzőkönyv*, 1932. 10. 15.; 1932. 10. 22. 80–83.

⁴¹ *Jegyzőkönyv*, 1933. 02. 25.; 1933. 03. 04. 110–113.

⁴² *Jegyzőkönyv*, 1934. 04. 07. 262–269.

gondolkodásába, láthatjuk immár közelebről nem csupán a témákat, hanem adott esetben a vitákat kiváltó kérdéseket is. Emellett pedig Soos kiemelt szerepe révén ez az alig több mint egy tanévi időszakra rúgó jegyzőkönyvi anyag a fiatal Soos formálódó gondolkodására nézve is unikális kútforrás. Ebben a tekintetben a Soos Gézával foglalkozó szakirodalom számára is ismeretlen és kiaknázatlan forrással van dolgunk.

A következő, 1933/34-es tanév során Soos Géza számos határozott irányú világnézeti előadást tartott. Megvédte – ekkor aktuális téma volt – Bethlen Gábor „világpolitikáját” a támadásoktól, hangsúlyozva a Habsburg-ellenes politikai és katonai akciók jogosságát; előadásába ráadásul a dualista magyar politika kritikáját is belesomagolta.⁴³ Kivételesen a *Jegyzőkönyv* az előadó felhasznált forrásmunkáit is megemlítette, melyek közül Makkai Sándor *Egyedül* című írását és Makkai Ernő Bethlen politikájáról szóló dolgozatát emelte ki.⁴⁴ Meg kell említeni, hogy Soos egy háromalkalmas előadás-sorozatot is szervezett, melynek célja a cserkészlet és az SDG tagjainak összeismertetése, illetve a két ifjúsági mozgalom céljainak harmonizálása volt, mely nem csupán a Lónyayban, hanem azon kívül is feszültségekkel terhes volt.⁴⁵ Amint láttuk, az SDG gyakorlati téren, a fiúkat testi értelemben is megmozgató programok terén nem tudta felvenni a versenyt a cserkészlettel, míg a történelmi kálvinista megújulás képviselői az evangélium hiteles képviselőtét kérték számon a cserkészleten.⁴⁶ Hasonlóképpen tematizálták a diákság és a tanoncok viszonyát is egy gyűlés keretein belül.⁴⁷

⁴³ *Jegyzőkönyv*, 1933. 10. 07. 144–148.

⁴⁴ Makkai Sándor és Makkai Ernő a Szekfű Gyula által elindított és gyorsan felekezeti színezetet nyerő vitában a Bethlen Gábort kiemelkedő szerepét és Habsburg-ellenes politikáját megvédeni szándékozók oldalán foglaltak helyet. Ld. MAKKAI Sándor (1929): *Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca*. Budapest, Athenaeum; MAKKAI Ernő (1929): *Bethlen Gábor országalkotó politikája*. Budapest, Pátria. A vitával kapcsolatosan: ROMSICS Ignác (2011): *Clio bűvöletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, Osiris. 297–299.

⁴⁵ A háromalkalmas találkozóra 1933. 11. 20., 22. és 23. napjain került sor, melynek során Soos Géza, Kolozsváry Béla és Farkas József tartottak előadásokat majdnem hatvan érdeklődő előtt. *Jegyzőkönyv*, 166–175.

⁴⁶ FÖNYAD Dezső (1930): A református cserkészlet sorsa, In: *Kálvinista Szemle*. 50. 406–407.; FÖNYAD (1936), 187.

⁴⁷ *Jegyzőkönyv*, 1933. 11. 18. 164.

Azonban terítékre került két alkalommal is az 1930-as években aktuális zsidókérdés, melyről éppen 1933-ban adott ki könyvet a Soli Deo Gloria.⁴⁸ Ez utóbbi izgatta a *Jegyzőkönyv* szerint talán a leginkább a tagságot, igen sok hozzászólást generált az egyik gimnazista bevezető előadása. Határozott hangon ítélték el a zsidó diákokat ekkoriban érő inzultusokat, mint amely nem csupán keresztényietlen, hanem még csak nem is „úri” megoldás. A hosszan idézett, de mégiscsak kiragadott mondatokból álló *Jegyzőkönyv* alapján úgy látszik, hogy bár voltak olyanok, akik hittek a zsidóság asszimilációjában, a többség nem osztotta ezt a véleményt. Leszögezték többen is, hogy a zsidóságra nem fajként tekintenek, de tapasztalnak egy elhatárolható zsidó szellemiséget. Ez utóbbi pedig az, ami ellen küzdeni kell. Ezért többen kitartottak amellett, hogy a zsidósággal szembeni gazdasági versenyben becsületes eszközökkel, de mégis tudatosan kell összefognia a keresztény társadalomnak. A zsidókérdés megoldása pedig végeredményben az evangélium komoly, mindkét oldalt átformáló igazságában található meg. Összességében pedig Soosnak a különböző kultúrák Krisztusban történő feloldódásával kapcsolatos sarkos megállapítása zárta a beszélgetést: „A legpajeszosabb is testvérem, ha elfogadja Jézus Krisztust.”⁴⁹ Más alkalommal a világháború okairól beszélt Soos, megállapítva a Habsburgok felelősségét, és kritizálta az 1867 utáni magyar kormányok gyengeségét.⁵⁰ A collegium két alkalommal foglalkozott a marxizmus kérdésével, amelyet erős kritikával illettek. Soos Géza két előadásában ismertette a legfontosabb szocialista tanokat és fogalmakat, majd pedig a materializmus kritikájából kiindulva mutatta be a Szovjetunióban megvalósult elnyomást, emberek tömegének elpusztítását. A megvalósult, illetve megvalósulás előtt álló szovjet típusú kommunizmussal szemben Soos az első keresztyének „ős-kommunizmusát” állította ellenpéldaként.⁵¹ Végül egy előadásában kifejtette Soos a Habsburg-kérdést jogi szempontból. Megállapította, hogy a trónfosztás alkalmával helyesen jártak el, IV. Károly gyáva menekülésével egyébként is méltatlanná tette magát a trónra, ráadásul éppen a sikertelen második visszatérési kísérlete akadályozta meg, hogy az elszakított országrészekben kirobbanjanak a magyarok felkelései. Így tehát IV. Károly közvetve hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországot megcsonkítsák. Végül, miután

⁴⁸ *A nagy per.* Budapest, Soli Deo Gloria, 1933.

⁴⁹ *Jegyzőkönyv*, 1933. 12. 02. 178–183.

⁵⁰ *Jegyzőkönyv*, 1933. 12. 16. 190–205.

⁵¹ *Jegyzőkönyv*, 1934. 04. 14. 272–276.; 1934. 04. 21. 278–282.

kifejezte abbeli reményét, hogy nem térnek vissza a Habsburgok, még megjegyezte, hogy szerinte a Habsburgok mind öröklött elmebetegségben szenvednek, ezért is örülhet az ország, hogy megszabadultunk tőlük.⁵² Összességében láthatjuk, hogy Soos mennyire komolyan vette a Soli Deo Gloria világnézeti neveléssel kapcsolatos céljait, mely a történelmi kálvinizmus alapjáról kiindulva kísérte meg az egyház megújítását.⁵³

A collegium vezetője a legaktuálisabb, a szélesebb magyar közéletet is megmozgató kérdéseket vette terítékre, és azokat keresztyén, speciálisan kálvinista szempontból tárgyalta meg. Elítélte mind a kommunista ideológiát, mind pedig – feltételezhetjük ezt, bár tartalmi ismertetés nem maradt fenn a *Jegyzőkönyv*ben az előadásáról – a nemzeti-szocializmust. A speciálisabb teológiai kérdéseken (pl. böjt, bibliaolvasás szerepe az egyéni hitéletben, predestináció, teremtés és szabadakarat stb.) túl pedig a hagyományos, „kurucos” protestáns függetlenségi hagyományt képviselte akár Bethlen Gáborról beszélve, akár éppen a dualizmus politikai rendszerét vagy éppen a Habsburg-dinasztia szerepét vonva kritika alá. Mindebben megfigyelhetjük csírájában az évekkel később mind a náci és nyilaskeresztes, mind pedig a kommunistákkal szembeni ellenállásban, a független Magyarország eszméje mellett kiálló Soos Géza szellemiségét.

Fontos hangsúlyozni, hogy Soos megpróbálta egyensúlyban tartani a világnézeti témákat a kamaszok aktuális kérdéseivel. Ismételten beszélt a táncról, erősen hangsúlyozva, hogy az SDG gyűlése után dupla lendülettel lehet a tanuláshoz fogni, míg egy-egy táncestély után két napig a tanulás felé sem néz a résztvevő fiatal. „Ha mi angyalok volnánk, akkor lehetne akár mennyit táncolnunk, de mi fiatal emberek vagyunk. Mikor úgylis tele vagyunk kísértésekkel, akkor még az alkalmat is keresni nem helyes” – vezette fel a témát Soos.⁵⁴ Végül pedig hangsúlyozta a felelős keresztyén fiatalok és a táncestélyek szellemisége közötti feszültséget: „az Augusztia telepen 5 200 lélek nyomorog, akkor becsületes magyar fiúknak [hogyan] van képük rá, hogy pénzüket eltáncolják?”⁵⁵ Emellett többrészes sorozatban foglalkoztak a barátság témakörével is, megadva a választ a kamasz fiúk és lányok évszázados kérdésére, miszerint lehetséges-e fiú és lány között barátság:

⁵² *Jegyzőkönyv*, 1934. 05. 12. 298–305.

⁵³ „A collégium szellemi nevelésében mi elérendő célnak azt tartjuk, hogy diákjaink a kálvinizmust, mint világnézetet megismerjék és eszerint szabják cselekedeteiket.” FÓNYAD (1936), 172.

⁵⁴ *Jegyzőkönyv*, 1934. 04. 07. 264–265.

⁵⁵ *Jegyzőkönyv*, 1934. 04. 07. 266.

Soos szerint nem lehetséges, legfeljebb 75 éves kor felett vagy addig, amíg még mindkettő szoknyában jár.⁵⁶

A jegyzőkönyv alapján szépen bontakozik ki előttünk, hogy milyen vezetői karakter lehetett Soos Géza. A collegisták számára világnézeti vagy erkölcsi kérdésekben egyaránt határozott iránymutatással szolgált. Kritikái nem csupán a Habsburgokat vagy a marxistákat érintették, hanem a kamaszok előtt bátran beszélt arról is, hogy mi az SDG határozott célja a református egyházon belül:

„Egyházi téren a részeg, mulatók papok ellen és a mulatók, kevés műveltségű teológusok ellen hirdetjük a harcot. Nem mamuth egyházak kellene, hanem kis egyházak, ahol a papnak megvan a becsületes jövedelme, nem kevesebb, de nem is több, és ahol a lelkész ismeri minden hívőjét személyesen. Nemzeti téren célunk az integer Magyarország, a Regnum Christianum.”⁵⁷

Nem kímélte az egyházi vezetést, de az aktuális magyarországi politikai vezetést sem, és széles látókörével, olvasottságával, kérlelhetetlen erkölcsi értékítéletével bizonyára imponált a kamasz fiataloknak. Az a rövid időszak, amíg Soos rendszeresen részt vett a collegium gyűlésein, valóban egyfajta virágkora lehetett a közösségnek. A *Jegyzőkönyvet* író Kulifay nem is rejti véka alá, hogy a Soos tevékenysége nyomán tapasztalt fejlődés indította őt az események megörökítésére:

„Soos Géza titkár vezetése alatt oly mintaszerűen és eredményesen ment a kollégium, hogy úgy éreztem, ezt minél hűebben meg kell őriznem és fenn kell tartanom az utókorra, hadd legyen nekünk az segítségül, hiszen már jövőre is fognak gimnáziumból vezetők kikerülni. Ezek talán segítséget nyernek az én bőven lejegyzett bibliai és világnézeti feljegyzéseimből.”⁵⁸

⁵⁶ *Jegyzőkönyv*, 1934. 03. 24. 254–257.

⁵⁷ *Jegyzőkönyv*, 1934. 02. 25. 238.

⁵⁸ *Jegyzőkönyv*, 331.

5. Összegzés

Az 1934-es tanév végével véget ér a gyűlések menetébe bepillantást engedő *Jegyzőkönyv*. Az 1935/36-os tanév során a gyűlések napirendjeit tartalmazó naplót vezettek csupán,⁵⁹ később már csak egy alig háromoldalas beszámolóból sejtethjük, hogy miként alakult a collegium további élete.⁶⁰ Ez utóbbiból tudjuk meg, hogy ebben az időszakban (1937/38-as tanévben) 3 felsős és 10 alsós csoportban működött a két collegium, 72 avatott és 40 avatás előtt álló taggal. Az elsöre szépnek tűnő számok közlését követően azonban a beszámoló jelzi az átalakult helyzetből fakadó problémákat, melyek talán az intézmény vezetésének megváltozott hozzáállását tükrözték. Egyrészt panaszolták, hogy alkalmi órákat évek óta fűtetlen, nyirkos alagsori teremben kell tartaniuk, ahol még székek sincsenek. Emellett a Soli Deo Gloriának egyre növekvő konkurenciával is fel kellett vennie a versenyt a folyton időhiánnyal küszködő gimnazisták körében.⁶¹ Az iskolában ugyanis az 1936/37-es tanév során újjászervezték az 1919-ben egyszer már elhalt Konfirmált Ifjak Körét, amely a hitélet ébresztgetése mellett a szociális érzékenységet is erősíteni kívánta, ám céljai között a világnézeti nevelés nem szerepelt. Ez az egyesület tudatosan vállalta fel a Soos Géza által olyan negatívan értékelt önképzőköri jelleget, általánosabb evangéliumi keresztyén felfogásával pedig a konfesszionális, történelmi kálvinista SDG ellenpólusává válhatott a gimnáziumon belül.⁶²

Soos Géza tevékenységének értékelése összességében a collegiumon belül egyöntetűen pozitív maradt. A húszas évei elején járó fiatal egyetemista vezetői működésének fontos gyakorlóterepe volt a Bethlen Gábor Collegium. Agilis szervező- és nevelőtevékenységét segítette a fiatal szervezet vezetőinek figyelme, illetve a gimnázium vezetésének támogatása. A források feltárása egyértelművé tette, hogy a collegiumokban valóban

⁵⁹ MREZSLt, Fond 24. A Soli Deo Gloria Diákszövetség iratai. 20. d. 10. A Lónyay Utcai Református Főgimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiumának iratai. *Összejeveteli Napló, 1935–1936*. Összeáll.: KULIFAY Albert.

⁶⁰ MREZSLt, Fond 24. A Soli Deo Gloria Diákszövetség iratai. 20. d. 10. A Lónyay Utcai Református Főgimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiumának iratai. *Beszámoló a bpesti Ref. Gimn. „Bethlen Gábor” felsős és „Töltéssy Zoltán” alsós SDG. kollégiumairól. 1937/1938*.

⁶¹ I. m. 2.

⁶² RÉBAY (2011), 307.; VÁNYI Ferenc (1938): *A Budapesti Református Gimnázium értesítője 1937–1938. évről*. Budapest. 41–42.

mélyreható világnézeti és jellemformáló nevelés, illetve konfesszionális alapú evangélikus szolgálat folyt. Az SDG munkájának súlypontja a sejtekként létező, hetente találkozó, összetartó collegiumokra helyeződött elvi szinten – ennek láthatjuk a Lónyayban megvalósuló mintáját. A nyári táborozások, kiemelt események, a sajtó és a kiadványok terjesztése ezt az aprómunkát, folyamatos jelenlétet nem pótolhatták, legfeljebb kiegészíthették és elmélyíthették azt.

A további kutatás feladata lesz megállapítani, hogy mindaz, amit Soos Géza vezetésével a Bethlen Gábor Collegium az 1930-as években végzett – összhangban az SDG iránymutatásával és szellemiségével –, mennyiben volt általános a szervezet egészére, a többi collegiumra nézve. Vajon mindenhol ennyire intenzív világnézeti nevelés folyt, vagy ebben az esetben a vezető érdeklődése, személyes preferenciái alakították ki ezt a felállást? Minden bizonnyal a Lónyay kiemelt helyzetéből fakadóan kifejezetten válogatott collegiumi tagság és a legelhivatottabb vezetői gárda találkozási máshol csak nagyon nehezen megismételhető, kiemelkedő eredményeket produkált.

Források

Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Fond 24. A Soli Deo Gloria Diákszövetség iratai. 20. d. 10. A Lónyay Utcai Református Főgimnázium Bethlen Gábor Fiúcollegiumának iratai.

SAMU János (1936): *A Budapesti Református Gimnázium értesítője 1935–1936. évről*. Budapest.

VÁNYI Ferenc (1938): *A Budapesti Református Gimnázium értesítője 1937–1938. évről*. Budapest.

Felhasznált irodalom

DENKE György (1993): A Soli Deo Gloria (SDG) megalakulása és belső élete, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Budapest, Magyarországi Református Egyház. 145–233.

FÓNYAD Dezső (1930): A református cserkészlet sorsa, In: *Kálvinista Szemle*. 50. 406–407.

(1936): *Bevezetés a diákmissziós munkába. A „Soli Deo Gloria” diákmozgalom története és módszere*. Mezőtúr, „Soli Deo Gloria” Szövetség.

- GÉRA Eleonóra (2021): „Szerény, de prófétai és harcos fiatalember”. Töltéssy Zoltán, az ifjúsági vezető, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 33–54.
- HARDI-KOVÁCS Gellért (2021): Soos Géza, az elfelejtett hős, a nemzet lelkiismerete, az ellenállás szíve és lelke, In: Petrás Éva (szerk.): *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Barankovics István Alapítvány – Gondolat Kiadó. 213–236.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. [h. n.], [k. n.].
- KISS Réka (2006): Soos Géza, a kiemelkedő ifjúsági vezető és politikus, In: Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten. Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. I. 755–764.
- KOVÁCS Bálint (2002): *Arcok az evangéliumi ifjúsági munka elmúlt évtizedeiből a református egyházban*. Budapest, Kálvin János Társaság. 165–171.
- RÉBAY Magdolna (2011): *Református közoktatás a fővárosban a kezdetektől 1952-ig. Kitekintéssel az illetékes egyházmegyék és a Dunamelléki Református Egyházkerület közoktatási politikájára*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- ROMSICS Ignác (2011): *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, Osiris.
- SOOS Géza (2012): Soli Deo Gloria Vezetői Kiskaté, In: Horváth Erzsébet (szerk.): *Soos Géza 1912–2012. Jubileumi kötet*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára. 67–82.
- SOOS Gézáné Tüdős Ilona et al. (1999): *Evangéliumot Magyarországnak! Soos Géza Emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény.

SZEKÉR Nóra¹:

A Soli Deo Gloria és a Magyar Testvéri Közösség kapcsolata

Abstract. The Relationship between the Soli Deo Gloria Student Association and the Hungarian Fraternal Community.

The Reformed Youth Organization, i.e. the Soli Deo Gloria Student Association, and the Hungarian Fraternal Community were closely related. The Community was a secret organization with an anti-Nazi stance and was dissatisfied with the social system of the Horthy era. Soli Deo Gloria embraced the social problems and opposed Nazism. The common approach has created cooperation. The Hungarian Fraternal Community as a secret organization became the main defendant in the Conspiracy Trial of 1947. It was accused of wanting to overthrow the republic and was called a terrorist organization. The presentation of the cooperation between Soli Deo Gloria and the Community aims to reveal the true nature of the latter. The Hungarian Fraternal Community wanted to provide help from the background and not to enforce its will.

Keywords: Reformed youth organization, Soli Deo Gloria Student Association, Hungarian Fraternal Community, Conspiracy Trial of 1947, anti-Nazi movement, social problems of the Horthy era

„A »csendesnapok« intézmény egészen új volt a protestáns iskolákban. [...] Az volt a lényege, hogy két napon át nem iskolai tanítás volt a középiskolákban, hanem

¹ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár Kutatási Osztályának tudományos főmunkatársa. email:szeker.nora@gmail.com

Budapestről jött előadók vallási témákról beszélgettek a gimnáziumi tanulókkal. [...] Amikor nyolcadikos gimnazista voltam, észrevettem, hogy a »csendesnapok« első napja valóban vallási témák körül forog, a második napon azonban már aktuális politikai kérdésekről is szó esik. [...] Ma már világosan látom a »csendesnapok« valódi irányát és feladatát. Az volt az előadók feladata, hogy ezeken az alkalmakon református középiskolák diákságát olyan irányba befolyásolják, hogy mire azok az egyetemre kerülnek, már bizonyos németellenes beállítottságuk is legyen. A szovjetellenes szemléletről rendszeres munkával gondoskodott a kormányzati kultúrpolitika. Az egyetemre kerülő fiatalember tehát úgy látta a világot, hogy ami abban van és a Szovjetunió felől ered: az rossz, de ami Németország felől jön vagy várható, az is rossz. Úgy érezte tehát, hogy van valahol egy harmadik út, egy magyar út. [...] »Magyar Út« címen terjesztettek is a középiskolákban abban az időben egy folyóiratot és abban is írtak azok, akik a »csendesnapok« résztvevői voltak. [...] A Soli Deo Gloria Szövetség előadásokat rendezett, ahol színről színre látni és hallani lehetett a »magyar út« helyességét hirdető előadókat: Karácsony Sándort, Németh Lászlót, dr. Soos Gézát, Féja Gézát, Kovács Imrét stb. [...] Az egyetemre kerülő diák, [aki elvetette a nyilas demagógiát, de nem ismerte el a kommunista ideológiát sem] politikai szemléletével ezt a »magyar utat« kereste. [...] Nem tudta, hogy ezen ideológia mögött jól szervezett titkos társaság: a »Magyar Közösség« keze működik.”² – fogalmazott a Magyar Közösség kapcsolatrendszeréhez tartozó és a Soli Deo Gloria (SDG) Szövetségben aktív szerepet játszó Harmath András³ fedőnevű ügynök 1957-ben írt jelentésében. Harmath tartótisztjától kapta a feladatot, hogy foglalja össze a Magyar Testvéri

² ÁBTL 3. i. 5. O-14821/1. „Harmath” fn. ügynök jelentése a Magyar Közösségről. 1957. július 9. 28–34.

³ Az ügynök Sóvágó Gábor, a Nemzeti Parasztpárt tagja. 1943-ban szerzett jogi diplomát a debreceni tudományegyetemen. 1943-tól a MÁV igazgatóságán fogalmazó. 1947-től az Építés- és Közmunkaügyi Minisztériumban osztályvezető, majd főosztályvezető. 1950-ben mint osztályidegent elbocsátották, 1954-től különböző munkahelyeken segédmunkásként dolgozott. 1954-től a Magyar Felvonógyár jogtanácsosa, 1957-től a Kohó- és Gépipari Minisztérium jogtanácsosa, 1967-től az Élelmiszergépipari Gépgyár és Szerelővállalat vezető jogtanácsosa. Feltehetően már a háború után beszervezték a hálózatba; „Harmath András” fedőnéven 1956 novemberétől jelentett. A Kádár-korszak egyik legaktívabb ügynöke: 1956 és 1970 között 14 000 oldalnyi jelentést adott le, amelyek főként a népi írók, parasztpártiak, szociáldemokraták, reformátusok köreiről készültek. Jelentései alapján több embert őrizetbe vettek. Részletesen lásd: TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt, A pártállam és a belügy.*

Közösség nevű titkos társaság szerepét és jelentőségét. Ez az elemzés a Közösséget olyan titkosan működő szerveződésnek láttatja, amely befolyásos háttérhatalomként a népi mozgalom gondolatköréhez kapcsolódó szervezetek mögött fontos koordinátorként működött, a Soli Deo Gloria Szövetségben pedig különösen meghatározó befolyást tudott szerezni. A két szervezet összekapcsolódása a láthatatlan irányító és a nyílt szintéren tevékenykedő irányított párosaként értelmeződik. A jelentés az SDG vezetőinek körében (Soos Géza, Bodnár István, Vatai László, Barcza Gedeon, Balla Péter, Kiss Sándor, Morvay István, Kulifay Gyula, Kádár Géza, Tüdős Lőrinc) tartott bibliaórákat is egyfajta fedett közösségi összejöveteleknek mutatja be, ahova „Harmath” maga is azért kapott meghívást, hogy a lelki és politikai kérdésekről zajló, bizalmas hangvételű beszélgetéseken feltérképezzék, alkalmas-e a közösségi tagságra. „Bizonyos mértékig megtisztelve éreztem magam, hogy az egykori »csendes napok« előadóival most egyszerre vitatkozhatok. Később rájöttem arra, hogy ez az egész összejövetel ugyanolyan ürügy, mint a »csendesnapok« voltak.”⁴ – olvasható a jelentésben. De számos állambiztonsági összefoglaló is a Soli Deo Gloria Szövetséget a Közösség egyik fontos fedőszervének állítja be, amely a konspiratív alapon működő társaság számára a fiatalság körében bázist és céljai megvalósítására lehetőséget jelentett.⁵

Ez az értelmezés 1947-ben egy koncepciós persorozat keretei között került kidolgozásra, melyben a Közösséget egy köztársaságellenes, a fiatal magyar demokráciát akár fegyveres úton is megdönteni akaró összeesküvés szervezésével vádolták meg. E pereknek stratégiai jelentősége volt. A kommunista párt e titkos társasággal való együttműködés ürügyével kompromittálta és szorította ki a hatalomból a legnagyobb társadalmi bázissal bíró ellenfelét, a Kisgazdapártot. Ezzel fontos lépést tett a „fiatal magyar demokrácia megdöntésének” irányába. „Tudnék mondani Magyarországon olyan szervezetet, ami

Budapest, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó. 233–241.; KEREPESZKI Róbert (2012): „Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...”, In: *Betekintő* 1. http://www.betekinto.hu/2012_1_kerepeszki (utolsó megtekintés dátuma: 2022. január 15.).

⁴ ÁBTL 3. I. 5. O-14821/1. „Harmath” fn. *ügynök jelentése a Magyar Közösségről*. 1957. július 9. 29.a.

⁵ A tanulmány a Magyar Testvéri Közösség történetéről szóló monográfiának *A református ifjúság – felhajtóerő* című fejezetére épül. SZEKÉR Nóra (2017): *Titkos társaság, A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa Kiadó. 42–157.

elkövette mindazt, amivel minket vádolnak”⁶ – fogalmazott Donáth György a perek kivégzett fővádottja az utolsó szó jogán mondott beszédében. Tanulságos ebből a szempontból Pálffy György altábornagy, a Katonai Politikai Osztály⁷ vezetőjének belső jelentése: „A Magyar Kommunista Párt számára kedvező helyzet alakult ki a hatalomért folyó harcban. [...] A szervezkedés leleplezése után adminisztratív és politikai tevékenység összehangolt alkalmazásának hatására kezdődött el a fordulat, amely végső soron a hatalom jellegének megváltozását eredményezte.”⁸

A súlyos vádakhoz történő igazítás során a Közösség arculata erősen torzult, ahol a titkos és konspiratív működés önmagában már jó lehetőséget adott a démonizálásra. A Közösség az állambiztonság olvasatában a „szélsőségesen működő jobboldali és fasiszta titkos szervezetek tagjainak gyülekezőhelye”.⁹ A Közösség és a társadalmi szervezetek közötti, többnyire „fedőszervként” értelmezett kapcsolatok ugyancsak jó alkalmat nyújtottak a kompromittálásra. Minden felmerülő összefonódás esetén azonban rögtön adódik a gyanú, hogy az merő kitaláció. A Közösség és az SDG azonban valóban együttműködött egymással. A református szervezet fiataljai között tucatjával voltak a Közösség emberei, a vezetőségének meghatározó része felavatott tag volt. Az SDG lapjaként megjelenő *Magyar Út* a társaság anyagi támogatásával került kiadásra. Sőt, a Közösség feltehetőleg úgy tekintett az SDG-re, mint az általa támogatott elképzelések legális keretek között magas szintű szervezeti megvalósulására. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kommunista rendszer ítéleteihez szabott beállítás az állambiztonság jelentéseiben, a koncepciók perek vádpontjaiban, vagy az ügynökjelentések célzatos értékeléseiben megfelelne az igazságnak. Nem a két szervezet közötti kapcsolat ténye állt koncepciók alapon, hanem az, ahogy ennek a jellegét beállítani igyekeztek. Ahhoz azonban, hogy közelebb jussunk, mit is jelentett a valóságban ez az összekapcsolódás, elsőként is a Közösség működését kell közelebbről megvizsgálni, lehetőleg a koncepciók perek során kialakított arculat mögé nézve.

⁶ DONÁTH György (1988): *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde*. Budapest, Occidental Press. 86.

⁷ A közösségi perek előkészítése az Államvédelmi Osztály mellett a Katona Politikai Osztály feladata volt.

⁸ ÁBTl 4.1. A–2126/167. Pálffy György feljegyzése a köztársaság-ellenes összeesküvés felgöngyölítésében részt vevő csoportok tagjainak elismeréséről. 1970. január 15.

⁹ ÁBTl 4. 1. A–720/1. *A Horthy-rendszer jobboldali szervezetei*. 99.

I. A Magyar Testvéri Közösség

A Magyar Közösséget a Trianoni békeszerződés után, a '20-as évek elején – egy több évszázados erdélyi függetlenségi küzdelmekhez köthető titkos társaság hagyományait felelevenítve – Erdélyből áttelepült értelmiségiek alapították. Célja a nemzeti szuverenitás jegyében a magyar érdekek hathatósabb érvényesítése volt. Ez egyrészt külpolitikai törekvés, de mindemellett társadalmi követelés is, ahol a szuverenitás igénye azt is jelenti, hogy a nemzet minden rétege számára biztosítva legyen az önbecsülés, az önálló egzisztencia és a minőségi emberi élet lehetősége. Ez olyan szociális program felvállalását jelentette, ami a magyar társadalom perifériára szorult tagjainak a felemelését tűzte ki célul, és a társaságot nyitottá tette a Horthy-rendszerrel szembenálló ellenzéki csoportosulások felé. Ugyanakkor a Közösség nem kapcsolódott célirányosan valamely politikai párthoz vagy ideológiához. Nem dolgozta ki, hogy mit tart a magyar érdekek érvényesítése érdekében a helyes útnak vagy politikai programnak. A nemzetet sorsközösségként fogta fel, aminek a vállalása az ember egész sorsát meghatározó érzelmi kötődés. Politikai hovatarozástól függetlenül azt az embert szervezte be tagjai közé, akiben látta a nemzet iránti érzelmi elköteleződést és a tettekészséget, a beszerzés kritériumát pedig az elköteleződés mélységéhez és nem annak irányultságához kötötte. A megközelítőleg 4–5 000-es taglétszámával a jobboldaltól a baloldalig kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezett a parlamenti és parlamenten kívüli pártokban, társadalmi és kulturális szervezetekben, intézményekben, és ott az általa képviselt elveket, irányvonalakat igyekezett erősíteni.

A Közösség jellegét alapvetően határozta meg, hogy nem dolgozott ki programot és nem határozta meg politikai-ideológiai irányultságát. Ebből fakadt az is, hogy tagjai számára nem adott konkrét utasításokat, ugyanis az öntevékenység jegyében működött, tiszteletben tartva az egyes emberek autonómiáját. A Közösség nem pártszerű, hierarchikusan koordinált szervezet titkos vetülete, hanem alulról szerveződő mozgalomként értelmezhető társaság: a tagok végzik a munkájukat a maguk meggyőződése szerint, a Közösség pedig ehhez az öntevékeny munkához elsősorban a kapcsolatrendszerén keresztül a háttérből nyújt segítséget. Ez a társaság tehát nem háttérhatalomként, hanem háttérsegítségként működött. „Az egyes tagok egy pozícióba bekerülvén öntevékenységükkel voltak hivatva a közösségi elképzeléseket megvalósítani. [...] Ha valaki magáévá tette a Közösség alapelveit,

természetesnek találtuk, hogy ebben a szellemben fog működni, minden külön felhívás nélkül¹⁰ – mondta az ÁVO-n tett vallomásában Kiss Károly, a Közösség titkára.

Ugyancsak a Közösség alapvetéséből fakadt, hogy miközben nyitottsággal viseltett a különféle irányvonalak felé, a magyar szuverenitást egyértelműen veszélyeztető törekvésekkel, mint amilyen a német, majd a háború után a szovjet birodalmi politika, alapállásként helyezkedett szembe. Az 1930-as évek közepétől egyre határozottabban a náciizmus ellensúlyozását tartotta feladatának, és tagjait is ennek jegyében szervezte be, a háború után pedig törekedett a szovjet befolyás ellensúlyozására. De ez nem jelentette feltétlenül a kommunista eszme teljes elutasítását. A tagok között lehetett a kommunista pártban szerepet vállaló személyeket is találni. Ami a kommunizusból a Közösség szellemiségével összeegyeztethetetlen volt, az a szovjet érdekeknek való alárendeltség és az osztályharc ideológiája, amely a nemzeti összetartozással szemben az osztálytudatot helyezte előtérbe. Az elnyomott osztályok nemzeteken átívelő harcát hirdette, forradalmi úton és konfrontációban képzelte el a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetését. A Közösség felfogásában viszont a társadalmi igazságtalanságokat a közös nemzeti érdekre épülő együttműködés oldhatja fel, nem pedig az osztályok közötti harc.

Mit jelentett ebben az összefüggésben a Közösség titkossága? A Közösségnek talán ebből a jellegzetességéből tudott a koncepció a legtöbb hasznot húzni: a titkosság már önmagában kellően gyanút keltő, ráadásul nyílt szintéren nem látható szervezetről bármit el lehet mondani, hiszen annak egyik lényege, hogy tevékenységét nem dokumentálja. Innentől az elkövetett tetteket és az érintettek körét lényegében csak az szabja meg, hogy mit követel aktuálisan a politikai helyzet és a taktika. A titkos létforma mögött azonban sokféle motiváció állhat, és annak számtalan formációja létezik. Ezeknek a tisztázására természetesen nem törekedtek a perekben. A Közösség szerepe és jelentősége azonban enélkül nem értelmezhető.

A titkosság, az illegalitás sok esetben nem célirányosan választott szervezeti forma, hanem kényszer. A kommunista párt számára például a Horthy-korszakban fennálló politikai rendszer tette lehetetlenné a legális működést, maga törekedett rá, hogy legalizált keretek között is megszerveződhessen. Vannak társaságok, amelyek céljaikat kifejezetten törvénytelen eszközökkel kívánják elérni. Tevékenységük, amely az esetek többségében a bűnözés kategóriájába tartozik, kizárólag földalatti, illegális keretek között képzelhető

¹⁰ BFL XXV. I. a. 1837/1947. 548. d. *Kiss Károly vallomása*. 1947. január 17.

el. Az összeesküvés perekben a Közösséget ilyen terrorista jellegű szervezetnek igyekeztek beállítani. Holott deklaráltan¹¹ nem állt szemben a törvényes keretekkel, nem voltak olyan célkitűzései, amelyeket politikai vagy egyéb okok miatt a nyilvánosság színterein ne lehetett volna képviselni; az öntevékenység egyébként is eleve kizárt bármiféle, akár törvényes, akár törvénytelen utasítást. A titkosság tehát nem kényszer volt a Közösség esetében, hanem eszköz, lehetőséget adott a legálisan is vállalható célok hatékonyabb érvényesítésére. A megbízható emberek kiválasztása, megfelelő állásba segítése, a bizalmi embereken keresztül a befolyásolás, az információ áramoltatása sok esetben hatékonyabb, ha titkos formában zajlik.

A Közösség titkosságának ugyanakkor volt még egy fontos összetevője: nem csupán kifele nem vállalta fel a létezését, de befelé sem fedte fel egymás előtt a tagjait, titkosan sem teremtett „belső nyilvánosságot”.¹² Ennek meghatározó jelentősége van olyan szervezet esetében, amelyik csupán a célt (a nemzeti érdekek hathatósabb érvényesítése) fekteti le, de a cél eléréséhez vezető utat nem. Ahogy erre fentebb már történt utalás, a Közösség a legkülönbébb politikai és világnézetű embereket gyűjtötte egybe, akik a magyar érdekek képviselőinek útját igen sokféleképpen képzeltek el, sok esetben egymással ellentétesen, egymásban akár ellenfelet is látva. A Közösség a tagjainak nem fórumot kívánt teremteni a vitás kérdések ütköztetésére vagy egységesíteni a sokféle álláspontot, éppen ellenkezőleg. A túlélés diverzitásra épülő természeti törvényének logikája szerint, életben kívánta tartani azokat a lehetőségeket és szándékokat, amelyekben látta az őszinte elköteleződést. A nyilvános szféra, akármilyen zárt és inkluzív is, a többségi vélemény nyomásgyakorló hatását lépteti életbe és könnyen elfojthat perifériára szoruló, de a későbbiekben akár komoly lehetőségeket rejtő irányvonalakat. Németh László gondolata: „az ellentmondásokat ki lehet békíteni, de az egyöntetűségbe ki lopja vissza az ellentmondások erjesztőit?” – jól érzékelteti a sokszínűség életben tartásának fontosságát.

¹¹ A fogadalom szövege tartalmazta, hogy a jelölt a magyar állam törvényeit megtartja.

¹² A tagokat 7–10 fős asztaltársaságokba, vagy más néven családokba, osztották be, csak ebben a szűk körben ismerték személyesen egymást. A vezetőség a beavatottság szintjétől függően jobban átlátta a tagság összetételét. Bizonyos formások, külső jelzések azonban voltak, amik alapján a közösségi tagok felismerhették egymást. A Közösség szervezeti felépítése és működése megteremtette az egymás előtt ismeretlen személyek összekapcsolását. Részletesen lásd: SZEKÉR (2017), 93–106.

Mindezek mellett még nem lebecsülendő szempont: nyílt alapszabállyal működő szervezetbe a belépés az együvé tartozás nyilvánosság előtti vállalását is jelenti, a tagság összetétele már önmagában kijelöl bizonyos irányultságot és szelekciót. Egy titkos társaságnál, amelynek a tagsága befelé és kifelé is ismeretlen, ez nem artikulálódik ilyen formában: nemcsak, hogy a nyilvánosság számára nem derül ki, hogy a közösségi tagság ki mindenkivel jelent együttműködést, de maga a tag se tudja, hogy a Közösséghez való tartozásból fakadóan ki mindenkivel kapcsolódik össze. Ebből adódóan azonban olyan egymással szemben álló személyek, irányultságok között teremtődött meg áttételes formában az együttműködés, akik között a közélet színterein ez elképzelhetetlen lenne.

Ennek a titkos társaságnak a befolyása hogyan hatott a Soli Deo Gloria Diákszövetségre?

2. A Soli Deo Gloria Református Diákszövetség

Az SDG-t¹³ 1921 nyarán harminc teológiai hallgató alapította a kimondott meggyőződéssel, hogy „a kor ideológiai bizonytalanságában az Evangélium az egyetlen olyan kiforrott és teherbíró eszme, amely az új Magyarországot építeni segítheti”.¹⁴ 1923-ban egy gönci konferencián pedig megfogalmazódott, hogy az SDG társadalmi különbség nélkül az egész magyar református diákságra ható mozgalommá kíván válni, és a

¹³ Az SDG történetéhez részletesen lásd: HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*, Budapest, Soli Deo Gloria; LADÁNYI Sándor (1999): Soos Géza és az ifjúsági mozgalmak, In: Soos Gézáné Tüdős Ilona (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 60–67.; ÁBRAHÁM Dezső (1999): A Soli Deo Gloria Diákmozgalom működése Magyarországon, In: Soos Gézáné Tüdős Ilona (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*, Budapest, Ráday Gyűjtemény. 76–80.; DENKE Gergely (1993b): A Soli Deo Gloria Szövetség megalakulása és belső élete, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 145–234.

¹⁴ LADÁNYI Sándor (1999): Soos Géza és az ifjúsági mozgalmak, In: Soos Gézáné Tüdős Ilona (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*, Budapest, Ráday Gyűjtemény. 59.

történelmi kálvinizmus teológiai irányzatának szellemében a keresztény világnézeti meggyőződés alapján társadalmi és politikai követeléseket is felvállal.¹⁵ A Szövetség úgynevezett *Elvi programja* már ennek jegyében született 1928-ban. A program – Denke Gergely megfogalmazása szerint –, túlmutatva az ifjúsági, sőt az egyházi kereteken is, „a »nemzeti élet«, az egész magyar társadalom érdekében végzett, hitből vállalt szolgálat elkötelezettségét mutatja fel.”¹⁶

1934-ben adták ki a Fülep Lajos, Soos Géza és Buday Gergely által írt SDG-s kiáltványt, a *Memorandumot*. Ez egy radikális társadalomkritikai program, nemzetellenesnek és istenellenesnek bélyegezte a korszak politikai elitjének egzisztenciális bázisát adó nagybirtokrendszert, és már ekkor felhívta a figyelmet a német birodalmi nyomás veszélyeire. A református egyházat pedig arra kérte, hogy álljon ki a társadalmi reformok mellett. Erre utal a Memorandum címe is: *Cselekedjen az egyház!*¹⁷

A Memorandum címzettje, az Egyetemes Konvent, az adott politikai viszonyok között nem látta célravezetőnek e reformterv nyílt felvállalását, az SDG azonban mindvégig a Memorandumban megfogalmazott társadalmi cselekvés jegyében munkálkodott.¹⁸ A bevezetőben említett „csendes napokon” a társadalmi és politikai problémák is ebből fakadóan kerültek szóba (mégpedig a vallási és teológiai kérdésekkel összefüggés-

¹⁵ A határozott társadalmi program felvállalása mellett az SDG új mozgalmi keretet is kidolgozott Töltéssy Zoltán vezetésével, aki 1925-ben vette át a Szövetség irányítását. Az SDG tagjait baráti közösségek, az egyetemek, főiskolák és a középiskolák SDG-hez csatlakozó csoportjainak hálózataként szervezték meg, központilag meghatározott struktúra nélkül. A kapcsolatot az önként és szabadon vállalt közös programok jelentették. A SDG belső életéről konferenciákon döntöttek, de a csoportok vezetőinek nevelése, eligazítása is ilyen többnapos táborok, összejövetelek keretei között történt. 1925-ben a mozgalmi munka megindításakor 100 „rendes” tagja volt az SDG-nek. Töltéssy Zoltán karizmatikus egyénisége óriási lendületet adott a szervezésnek. 1932-es váratlan halála után szerepét Soos Géza vette át. Az SDG szűk öt év működés után országos szinten hálózta be a református fiatalokat kisiskolástól az egyetemig. 1927-re már az ország 18 városában működtek SDG csoportok és 5 000 diák vett részt a különböző rendezvényeken. Egy 1940-ben készült felmérés szerint a református főiskolai és egyetemi hallgatók 35%-a kapcsolódott be munkájába. DENKE (1993), 145–155.

¹⁶ DENKE (1993), 196.

¹⁷ I. m. 198–200.

¹⁸ I. m. 200–201.

ben és nem abba burkoltan). Az SDG-s közösségek részt vettek a szociális segítségnyújtásban, járták a városi nyomortelepeket, szegénygondozást végeztek, szorosra fűzték a szálakat a falukutató mozgalommal és a népi írókkal.¹⁹ Az SDG életében hangsúlyos szerepet játszó konferenciák fontos fórumaivá váltak a magyarság sorskérdéseinek és az azt felvállaló íróknak, gondolkodóknak.²⁰

Az SDG társadalmi kérdésekhez való viszonyáról szemléletes képet adnak a rétegtalálkozók, amelyek szervezése egyfajta belső mozgalommá vált a Szövetségben belül.²¹ A nemzeti sorsközösség vállalásának jegyében fogalmazódott meg az a törekvés, hogy a különböző társadalmi osztályoknak szemtől szembe kell találkozniuk, egymás problémáit, gondolkodását, értékrendjét személyesen kell megismerniük. Ennek szellemében már 1934-től közös találkozókra és konferenciákra (ezek voltak az úgynevezett *Testvériség Konferenciák*) került sor, ahol az értelmiségi fiatalok együtt táboroztak a paraszt, munkás és iparos ifjakkal, és együtt vitatták meg az ország nagy kérdéseit. Az 1943-as szárszói találkozó is a *Testvériség Konferenciák* részeként került megrendezésre.

Az SDG éppen úgy a magyar sorsközösség vállalását, érdekeinek érvényesítését és gondjainak „cselekvő” orvoslását tartotta feladatának, mint a Magyar Közösség. A református diákszövetség számára ebben a vállalásban az iránytű az Evangélium. „Az SDG Szövetség tagjai Isten uralmának szükségességét vallják a nemzeti élet minden vonatkozásában.”²² – fogalmazott az *Elvi Nyilatkozat*. Az azonos feladatvállalás azonban nem azt jelentette, hogy az SDG elkötelezettsége a Közösség sugallatára, vagy bármiféle befolyására formálódott volna, azt azonban igen, hogy nyílt kiállásával felkeltette a Közösség figyelmét, „magára vonta” a támogatását, és a soraiban megkezdődött a penetráció, vagyis a közösségi tagok szervezése. Harmath ügynök valóban jól látta, hogy az SDG

¹⁹ Részletesen lásd: DENKE Gergely (1993c): Az SDG kapcsolata a népi írókkal, a népi mozgalommal, a Márciusi Fronttal és az ellenállással, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 403–443.

²⁰ A méltán híres 1942-es és 43-as szárszói konferenciák előtt az SDG adott helyet 1937 júniusában Balatonszárszón a Márciusi Front első országos tanácskozásának, 1935–36-ban *Magyar Út Társsas Napok* címen Bajcsy Zsilinszky Endre, Kovács Imre, Cs. Szabó László, Féja Géza, Makkai Sándor tartottak előadásokat a magyarság közép-európai helyzetéről. 1938-ban és 1939-ben *Arcal a falu felé* címen tartottak országos konferenciát, ahol többek között Mester Miklós, Szabó Zoltán, Kovács Imre és Erdei Ferenc szóltak fel.

²¹ DENKE (1993), 159–160.; 262–269.

²² I. m. 197.

vezetőségi körében tartott bibliaórák majdnem minden tagja közösségi tag volt, közülük pedig a szervezet karizmatikus vezetője, Soos Géza, a Közösség egyik meghatározó személyisége. De ahogy fentebb már kifejtésre került, ez nem azt jelentette, hogy a titkos társaság egyfajta háttérhatalomként az SDG irányításába be kívánt volna avatkozni. A tagság a beszerkezéssel bizalmat kapott és nem iránymutatást. A Közösség tagjaként is szuverén emberként, saját meggyőződése szerint tevékenykedett tovább, de innentől már a Közösség koordinált kapcsolatrendszerének háttérsegítségét is maga mögött tudhatta.

3. A Közösség és az SDG együttműködése

Két példával – a Soli Deo Gloria lapjának, a *Magyar Út*-nak, a támogatásával és az 1943-as szárszói konferencia megszervezésében nyújtott segítséggel – szeretném érzékelteni, hogy a gyakorlati életben mit jelentett a közösségi háttér az SDG számára.

A Szövetség havilapja 1934-től *Magyar Út* címen jelent meg.²³ A szerkesztő Pap Béla református lelkész az első szám programadó írásában a Közösség alapvetéseivel erősen összecsengő gondolatokat fogalmazott meg: „A magyar élet át van pókhálózva utakkal, de nincsen benne egy minden mást magába szívó, határozottan és maradék nélkül magyar út. [...] Magyar földön, magyar verítékkal, magyar célok szolgálatára, magyar utat kell építeni még akkor is, ha ez beteg tradíciók lerombolását, klikk vagy látszólagos osztályérdek összetörését jelenti.”²⁴

A lapot kezdetektől a társadalmi kérdések és a népi írók melletti harcos kiállás jellemezte. Az *Egyetemes Konvent Misszió Bizottsága* 1935-ben el is marasztalta az SDG-t, hogy olyan újságokat (és könyveket) ad ki, „amelyek nem kimondottan diák és evangéliumi jellegűek”.²⁵ A felelős kiadói szerepet az egyház ennél fogva nem vállalta tovább,

²³ A lap előzményeit és részletes történetét lásd itt: DENKE Gergely (1993a): Az SDG sajtója és ünnepelei, emlékestjei, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 73–84.; SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete*. Budapest, Eötvös Kiadó. 73–84.; BALOGH Margit (2021): Igével, tollal és tettel. Pap Béla református lelkész életpályája (1907–1957), In: Petrás Éva (szerk.) *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Gondolat. 157–192.

²⁴ Idézi: SALAMON (1989), 73.

²⁵ Idézi: DENKE (1993), 167.

és az Pap Béla szerkesztőre szállt.²⁶ Az SDG azonban önerőből nem tudta fenntartani a lapot; ötévi küzdelem után Pap Béla a Közösséghez fordult segítségért, pontosabban a Közösség által működtetett lapkiadóhoz.

A Közösségiek rendszeres tagdíjat fizettek (fizetésük 2%-át), ami tőkealapot jelentett vállalkozások létesítésére. 1940-ben ebből hozták létre a Turul Könyv- és Lapkiadó vállalatot, kifejezetten azzal a céllal, hogy a népi irodalomnak megjelenési lehetőséget biztosítson. 1941-ben a Turul magára vállalta a *Magyar Út* kiadását. Innentől az újság közösségi háttérrel működött, de a református kötődése és a szoros kapcsolata az SDG-vel továbbra is megmaradt.²⁷ Ekkor lett a lap felelős szerkesztője Gombos Gyula, és nagy napilap formátumban hetilapként kezdett megjelenni, 5 000-et meghaladó példányszámban. A Közösség biztosította az anyagi hátteret, megszervezte a terjesztést és a lapkiadáshoz szükséges háttérmunkát. A gazdasági, szerkesztési, terjesztési feladatokat a Közösség külön erre szakosodott csoportjai, az úgynevezett *folyóiratok szervezésével megbízott családok* látták el. A főszerkesztőt és felelős szerkesztőt a Közösség választotta ki. A szerkesztőségi munkatársak és a szerzők személyét azonban már a főszerkesztőre bízták. A főszerkesztő a munkájához szabad kezet kapott, de a Közösség-i felügyelet érvényesült. A családok a megjelent számokat minősítették, rendszeresen készítettek átfogó értékeléseket az újság színvonaláról, amihez a tagok véleményét is kikérték körkérdések formájában. A *Magyar Út* a Közösség minden tagjához eljutott, a tagdíjat ugyanis előfizettként könyvelték, sőt a tagnyilvántartást is kódolt formában az újság előfizetői listájának segítségével vezették.²⁸

„Komoly, nagy mementó Szárszó. Szellemi és lelki gyújtópont volt. Olyan darázs-fészekbe nyúlt bele egy fiatal nemzedék meztelen, csupasz kézzel, olyan kérdésekkel nézett farkasszemet, amiktől a hivatalosak és félelemmel bélelt maradiak visszariadtak volna.”²⁹ – emlékezett vissza az 1943-as szárszói találkozóra az SDG-ben is fontos szerepet

²⁶ BALOGH (2021), 164–170.

²⁷ BFL. XXV. I.a. 1837/1947. 551. d. 5195–5197.

²⁸ A Közösség több folyóirat mögött állt, így a *Magyar Élet*, a debreceni *Tiszántúl*, a kecskeméti *Hajnalodik* című lapok mögött. Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. Veritas – 1956-os Intézet OHA. 25. 116.; SZEKÉR (2017), 99–100.

²⁹ HAVAS Gábor (1993a): A Kabay Márton-kör – Az 1942. és 1943. évi nagy konferenciák, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 234–282.

játszó Kiss Sándor, kisgazda politikus, a náci Németországgal szembeni diákellenállás vezéregyénisége. „A németektől ellenőrzött Európában háborzongatóan bátor vállalkozás: hatszáz cselekedni vágyó fiatal egy álló hétig tartó testvéri találkozón lesi, hallgatja szellemi vezetőit, hogy a németek biztosra vett veresége után hogyan kell hozzáfogni az új Magyarország felépítéséhez”³⁰ – hangsúlyozta a találkozó jelentősége mellett annak veszélyességét Havas Gábor.

A történelmi léptékkal mérve is nagy jelentőségű 1943-as *Szárszói Konferencia* megszervezésének kockázatát fontos hangsúlyozni. E találkozón a német vereséget, valamint a fennálló rendszer bukását tényként kezelve az összeomlás utáni új politikai rend viszonyairól értekeztek, mégpedig nemcsak a legális, hanem az illegális ellenzék aktív részvételével is: jelen voltak többek között az illegális kommunista kapcsolatokkal rendelkező Györffy-kollégisták, a Diósgyőri Vasgyár munkásai, a kommunista Békepárt jó néhány tagja, a népi írók legradikálisabb képviselői is. Mindezt olyan politikai helyzetben, amikor Magyarország a németek oldalán harcol a háborúban és az a politikai hatalom, amelyiknek az összeomlásáról folyik a vita, még uralmon van. Szárszón tehát nem csupán ellenzéki eszmecsere, hanem az illegálitás határát súroló, a rendszerváltás igényével fellépő találkozó zajlott. Az SDG ehhez a helyszínt is és a szervezést is biztosította. Egyáltalán nem természetes ennek a kockázatos feladatnak a felvállalása a protestáns egyház legnagyobb ifjúsági szervezetétől. Ahogy az sem, hogy minden atrocitás és politikai botrány nélkül, sőt a hatóságok elnéző rábólintása mellett, zajlik le egy ilyen találkozó. Ennek sikerében szerepe volt a Közösség sokféle irányultságú kapcsolatainak.

A szervezés előzményei a 1940-es évek elejére nyúlnak vissza, és abban főszerepet játszott az SDG-s Kabay Márton-kör, amelyet tizenhárom, a diákéletből kiöregedett fiú alapított.³¹ Gyakorlati munkájuk során elsősorban a társadalom periferiájára szorult rétegein kívántak segíteni: a budapesti Augusztá- és a Mária Valéria-telepen, a Vágóhíd

³⁰ HAVAS Gábor (1993b): Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet tábor, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 284.

³¹ Az alapító tizenhárom főhöz csatlakoztak még heten, a tagok: Havas Gábor, Sebestyén László, Sebestyén Sándor, Szentesi Ferenc, Nagy Ákos, Borvető Béla, Debreceni József, Denke Gergely, Gyenes Lajos, Juhász Sándor, Kálmán Lajos, Nemes Mihály, Knáver Zoltán, Szilos Zoltán, Kiss Árpád, Nagy László, Nagy Lajos, Töltéssy Imre, Bagdi György, Horváth Béla. Részletesen lásd: HAVAS (1993), 234–282.

utcai nyomorlakásokban szegénygondozást végeztek, vidéki falvakba vándorkönyvtárakat szerveztek. „Túl a könyvek közvetlen szellemi hasznán, a vándorkönyvtárak szervezése, mozgatása, kezelése hasznosan járult a diák–paraszt kapcsolatok erősítéséhez is” –³² fogalmazta meg Havas Gábor az akció jelentőségét. A vándorkönyvtárak kapcsán talált egymásra a Kabay-kör és a népi mozgalomban ugyancsak fontos szerepet játszó és ugyancsak erős közösségi hátteret maga mögött tudó Püski Sándor Magyar Élet könyvmozgalma.³³ A kabaysok könyvekhez, Püskiek az SDG-n keresztül országos „könyvterjesztő hálózathoz” jutottak, de a két hasonló szemléletű társaság között a könyveken túl is szorossá vált az összekapcsolódás.

A Kabay-kör – ahogy ez a vándorkönyvtárak kapcsán is érzékelhető volt – a társadalmi osztályok közötti kapcsolatépítés gondolatától különösen megszólítva érezte magát, ennek jegyében kapcsolódott be a már fentebb ismertetett rétegtalálkozókat szervezésébe és vállalta fel az 1942 nyarára tervezett szárszói *Testvériség Konferencia* előkészítését, a munkába pedig belevonta a Magyar Élet könyvmozgalmat is. A Konferencia tervének az adott különös jelentőséget, hogy itt nem csupán egy egyszeri találkozóban gondolkodtak, hanem hosszabb távú együttműködésben. A szervezést egy olyan munkás–paraszt–értelmiségi bizottság keretei között képzelték el, amelynek tagjai osztályuk reprezentatív, irányadó személyiségei. Így az teret adhatna a különböző nézőpontok, politikai állásfoglalások és cselekvési stratégiák érdemi összehangolására. Ugyanakkor a nyári konferenciának is megadja azt a súlyát, ami alkalmassá teszi arra, hogy ott megteremtődjenek annak az „egységfrontnak” az alapjai, ami a különböző osztályérdekek és világnézetek figyelembevétele mellett közös keretet jelenthet a háború utáni új rendszer alapjainak letételéhez, ezekben a fajsúlyos és sorsfordító időkben a magyar érdekek hathatósabb érvényesítéséhez.

A szervezés ebbe az irányba el is indult. 1942. február 15. és 22. között az SDG központjában került sor 52 parasztra, 60 munkásra és 40 értelmiségi részvételével a találkozóra. „Világos, hogy az elkülönült táborok – bár a legnagyobb jóindulattal – hiába tűzik ki céljukat, s határozzák tennivalójukat, ha ezek a többi komoly törekvésekkel szerves, országos munkává nem alakulnak, sőt talán éppenséggel gátolják egymást. Ezért rendezzük [...] a parasztság, munkásság és értelmiség számára az együttes találkozót. A hazafias szövegeket

³² I. m. 255.

³³ A Püski Sándor és a Magyar Közösség közötti kapcsolatáról lásd: SZEKÉR (2017), 124–127.; PÜSKI Sándor (2002): *Könyves sors – magyar sors*. Püski Kiadó, Budapest.

ugyanúgy kerülni fogjuk, mint a botor vitatkozásokat: azt keressük, mit kell tennünk nekünk ma és holnap”³⁴ – hangzott a meghívó bevezetője. A munkások maguk jelölték ki küldötteiket (többek között Apró Antal, Marosán György, Kutrucz Gizella, Nyers Rezső, Ságvári Endre voltak a résztvevők), akiket előzőleg kéthetes szemináriumon készítettek fel.³⁵ Az értelmiségieket az SDG-sek, a Györffy kollégisták, adták és a népi mozgalom kiemelkedő személyiségei: Veres Péter, Kovács Imre, Illyés Gyula, Darvas József, Kodolányi János, a tanácskozás utolsó napján megjelent Németh László. De meghívást kapott a kormányoldalt képviselő Nemzeti Munkaközpont is. A parasztság képviselői főként a vándorkönyvtár működtetése során kialakult kapcsolatokból kerültek ki.³⁶

Az egyhetes tanácskozás végeztével a három „réteg” négy-négy képviselője rendszeresen összeülő bizottságot alakított a feladatok további koordinálására. Soos Géza, mint házigazda, meghívta a találkozó résztvevőit a nyáron rendezendő szárszói *Magyar Testvériség Konferenciára*, a bizottságot pedig felkérte, hogy vegyenek részt a szervezésben. Az illegális *Szabad Nép* Kialakul az ifjúság szabadságfrontja címmel számolt be az eseményről. Az írás hangvétele mutatja, hogy a baloldal is lehetőséget látott az együttműködésben. „Magyarországon az utóbbi évtizedek alatt mindegyik réteg fiatalága külön-külön járta a maga útját. Ebből természetesen ellentétek fakadtak, amelyek válaszfalat húztak közéjük. A mai politikai helyzet alakulása következtében nagyobb lehetőség nyílt a közeledésre.”³⁷

A közös munka első teendőjeként bekapcsolódtak a március 15-i ünnepségek szervezésébe, és körvonalazódnak kezdtek egy közös kiadvány tervei is. 1942. március 15-én a háborúellenes jelszavakat skandáló, nyolc-tízezer ünneplő tömeget azonban szétverte a rendőrség, a szervezők közül sokakat letartóztattak, köztük SDG-seket is. A tizenkét fős bizottság első és egyben utolsó kiadványát a rendőrség elkobozta, az SDG központban házkutatásokat és igazoltatásokat tartottak, a vezetőséget pedig megintették. Ebben a

³⁴ A meghívó elvi bevezetője. 1942. január. PINTÉR István (főszerk.) (1983): *Szárszó. 1943*. Budapest, Kossuth Kiadó. 43. Elemzi: SVÉD László (2013): Az 1942, 1943-as évek balatonszárszói találkozóinak ifjúságtörténeti előzményei, In: *Múltunk*. I. 114.

³⁵ Teljes lista nem maradt fenn a résztvevőkről. Részleteket lásd: SVÉD (2013), 114.

³⁶ A találkozó programjának és vitáinak részleteit lásd: SVÉD (2013), 116–118.; HAVAS Gábor – OHATI NAGY László – SEBESTYÉN László (1973): A 43-as szárszói találkozó előzményeihez, In: *Valóság*. I. 49–51.

³⁷ Idézi: HAVAS – OHATI – SEBESTYÉN (1973), 50.

formában tehát nem lehetett tovább folytatni a szervezést, az 1942-es szárszói *Testvériség Konferenciát* pedig így nem a februári „rétegtalálkozó” eredményeképpen rendezték meg.

Az 1943-as nagy *Szárszói Konferencia* azonban visszatért az 1942-es februári találkozó kapcsolatrendszeréhez és gondolatiságához: a háborús vereség utáni helyzetre készülve egy politikai és szellemi tömörülést szeretett volna megalapozni. Ez nem sikerült. A résztvevők a náci Németország elutasításában ugyan egyetértettek, a háború utáni politikai berendezkedésről, és abban Szovjetunió szerepéről azonban már olyan mértékben másként gondolkodtak, hogy az nem tette lehetővé a közös platform megteremtését. De a találkozó létrejött, és annak lehetőségét nem kis részben a Kabay-kör munkája teremtette meg azzal, hogy egyfajta küldetéstudatként építette az osztályok és a szekértáborok között az ismeretségeket, a Püski-féle *Magyar Élet* mozgalommal és az *SDG*-vel pedig országos méretűvé szélesítette annak bázisát.

A szervezéshez az is hozzátartozott, hogy az adott politikai helyzetben a találkozó legális kereteinek és a „hatóságok elnéző rábólintásának” biztosításához ugyancsak kapcsolatokra volt szükség, mégpedig a legfelsőbb döntéshozók köreiből. A Közösségen belül külön csoportba osztották be azokat az embereket, akik kapcsolataik révén segíthettek a rendezvények lebonyolításában, engedélyeztetésében. Ilyen csoportba kapott besorolást országgyűlési képviselőként Donáth György is közösségi taggá történt beszervezése után. A már idézett utolsó szó jogán mondott beszédében kiemelte, hogy több alkalommal is közbenjárt engedélyeztetések ügyében, sőt az is előfordult, hogy személyesen Keresztes-Fischer Ferenc külügyminiszternél tudta csak elérni, hogy a szervezésre rábólintsanak.³⁸ Kristó Nagy István visszaemlékezésében írja, hogy a 1943-as szárszói konferencia kormányzati engedélyezése is főként a Magyar Közösség tagjainak közbenjárására történt.³⁹

Fontos szerepe volt annak, hogy Soos Géza a szövetség vezetőjeként személyesen is vállalta az illegális csoportokat is érintő kapcsolatokat. Ő, mint magas rangú állami tisztviselő (a külügyminisztérium osztályvezetője) ugyanakkor garanciát is jelentett a politikai elit körei felé, hogy nem kommunista sejt fedésére történik valamiféle szervezkedés. „Ha a Szövetség és a Konvent, nem kis aggodalommal ugyan, de belement a vegyes

³⁸ DONÁTH György (1988): *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde*. Budapest, Occidental Press. 20.

³⁹ KRISTÓ NAGY István (1993): *50 évvel a szárszói találkozó után*. 5. 21–25.

szellemi batyut hordozó küldöttek összehívásába, az leginkább Soos Gézának, a főtitkárnak köszönhető, aki nem kis bátorsággal magára vállalta a kockázat felelősségét⁴⁰ – foglalmaztak a szervezők a 42-es rétegkonferenciára való visszaemlékezésükben.

Az 1943-as konferencián – ahogy az a meghívottak összetételéből is sejthető volt – Erdei Ferenc és mások előadásában a jövő reális programjaként fogalmazódott meg a történelmi materializmus ateista szemlélete, ami éles ellentétben állt a református diákmozgalom hit iránti elköteleződésével. Ez az egyházon belül és kívül egyaránt sokakban felháborodást váltott ki, és az SDG vezetését komoly támadások érték. Soos Géza e támadásokra adott válasza (*Református Jövő* 1944. február 5. szám, Helytelen megállapítások mérhetetlenül sokat rombolnak!) érzékelteti azt a motivációt, ami alapításától kezdve meghatározta az SDG szellemiségét: „Meggyőződésünk szerint alig volt nagyobb szükség a magyarság lelki egységére, mint ma. Mi ezt az egységet több mint egy évtizede igyekeztük szolgálni a földműves, iparos és értelmiségi ifjúság együttes táborozásaival. Közéletéről: három éve indult – éppen a népi írók szolgálata révén – egy testvéri összehangolási folyamat. [...] Amikor az utóbbi időben megint «oldalakra» akarják bontani a maroknyi magyarságot, hogy egymást falja fel –, mi éppen azért adtunk öntudatosan helyet a Magyar Élet könyvkiadó kérésére a tábornak, hogy lelki környezetben, Szövetségünk elnöklését és programkeretét biztosítva szolgáljunk az eszmék tisztázásának és az igazi magyar egységnek.”⁴¹

Felhasznált irodalom

- ÁBRAHÁM Dezső (1999): A Soli Deo Gloria Diákmozgalom működése Magyarországon, In: Soos Gézáné Tüdös Ilona (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 76–80.
- BALOGH Margit (2021): Igével, tollal és tettel. Pap Béla református lelkész életpályája (1907–1957), In: Petrás Éva (szerk.) *A 20. századi magyar protestáns közéletiség arcképcsarnoka*. Budapest, Gondolat. 157–192.

⁴⁰ HAVAS – OHATI – SEBESTYÉN (1973), 47.

⁴¹ Idézi: SOOS Gézáné Tüdös Ilona (1999) (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 81–83.

- DENKE Gergely (1993a): Az SDG sajtója és ünnepélyei, emlékestjei, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 73–84.
- (1993b): A Soli Deo Gloria Szövetség megalakulása és belső élete, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 145–234.
- (1993c): Az SDG kapcsolata a népi írókkal, a népi mozgalommal, a Márciusi Fronttal és az ellenállással, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 403–443.
- DONÁTH György (1988): *Donáth György utolsó szó jogán mondott beszéde*. Budapest, Occidental Press.
- HAVAS Gábor (1993a): A Kabay Márton-kör – Az 1942. és 1943. évi nagy konferenciák, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 234–282.
- (1993b): Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet tábor, In: Tenke Sándor (szerk.): *Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században*. Győr, Magyar Református Egyház. 283–313.
- HAVAS Gábor – KULIFAY Albert (1992): *A Soli Deo Gloria szövetség története*. Budapest, Soli Deo Gloria.
- HAVAS Gábor – OHATI NAGY László – SEBESTYÉN László (1973): A 43-as szárszói találkozó előzményeihez, In: *Valóság*. I. 43–55.
- KEREPESZKI Róbert (2012): „Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...”, In: *Betekintő*. I. http://www.bwtwkinto.hu/2012_1_kerepeszki (utolsó megtekintés dátuma: 2022. január 15.).
- KRISTÓ NAGY István: 50 évvel a szárszói találkozó után. *Somogy*. 5. 21–25.
- LADÁNYI Sándor (1999): Soos Géza és az ifjúsági mozgalmak, In: Soos Gézáné Tüdős Ilona (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény. 60–67.
- PINTÉR István (főszerk.) (1983): *Szárszó. 1943*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- PÜSKI Sándor (2002): *Könyves sors – magyar sors*. Püski Kiadó, Budapest.
- SALAMON Konrád (1989): *A harmadik út kísérlete*. Budapest, Eötvös Kiadó.
- SOOS Gézáné Tüdős Ilona (1999) (szerk.): *Evangéliumot Magyarországnak – Soos Géza emlékkönyv 1912–1953*. Budapest, Ráday Gyűjtemény.
- SVÉD László (2013): Az 1942, 1943-as évek balatonszárszói találkozóinak ifjúságtörténeti előzményei, In: *Múltunk*. I. 101–147.

SZEKÉR Nóra (2017): *Titkos társaság, A Magyar Testvéri Közösség története*. Budapest, Jaffa Kiadó.
TABAJDI Gábor – UNGVÁRY Krisztián (2008): *Elhallgatott múlt, A pártállam és a belügy*. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó.

Levéltári, gyűjteményi források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3. 1. 5. Objektum-dosszié

O-14821/1. „Harmath” fn. ügynök jelentései

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyag

A-2126/167. A „Magyar Közösség” ügy

A-720/1. A Horthy-rendszer jobboldali szervezetei

Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL)

XXV. 1. a. A Budapesti Népbíróság büntetőperes iratai.

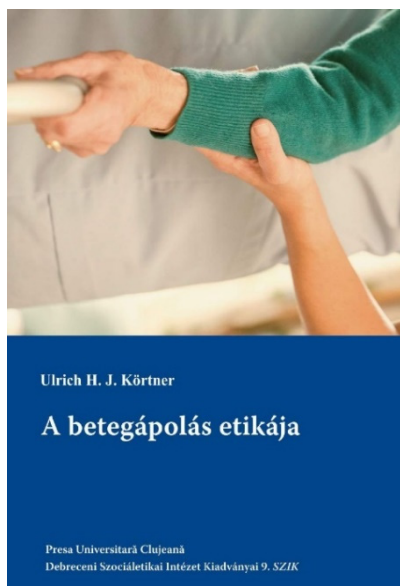
1837/1947. Misthét Endre és társai

Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – 1956-os Intézet Oral History Archívum (Veritas – 1956-os Intézet OHA)

Fitos Vilmos – interjú. Készítette M. Kiss Sándor 1986-ban. 25. sz.

*Fazakas Sándor*¹:

Ulrich H. J. Körtner: *A betegápolás etikája*²
(SzIK – Debreceni Szociáletikai Intézet Kiadványai 9)
Kolozsvár – Debrecen, Kolozsvári Egyetemi Kiadó – DRHE
Szociáletikai Intézet, 2021 (289 oldal), ISBN: 978–606–37–1046–9,
ISSN 1785–6027, ISBN: 978–615–5853–35–7

2012 márciusában két pirosfedelű könyvet adott át nekem Ulrich Körtner kollegám, mikor egy etikai szakbizottsági ülés során Bécsben találkoztunk. Meglepetésemre az ő neve állt a román nyelvű kötet borítóján, s rajta a cím: *Curs fundamental de etica îngrijirii* (magyarul: A betegápolás etikája). Ulrich H.J. Körtner számos könyvét és közleményét ismerem (azokat is, amelyek már magyarul megjelentek), de ez a kiadvány nekem is új volt, nemrég jöhetett ki a nyomdából, a Német-Román Teológiai Könyvtár sorozat első köteteként.³ Ahogy belapoztam, azonnal láttam: megérne egy fordítást magyar nyelvre is – és tankönyv gyanánt kiválóan jól jönne a kolozsvári és debreceni alkalmazott teológiai képzés mesterszakos hallgatói számára, de

¹ Professor am Lehrstuhl für Sozialethik und Kirchensoziologie an der Reformierten Theologischen Universität Debrecen, Assoziiertes Professor an der Fakultät für Reformierte Theologie und Musik der Babeş-Bolyai Universität, E-mail: fazakass@drhe.hu

² Megjelent: *Igazság és Élet* 16 (2022/2), 414–417.

³ KÖRTNER, Ulrich H. J.: *Curs fundamental de etica îngrijirii* (Deutsch-Rumänische Theologische Bibliothek; 1), Sibiu, Editura Schiller, 2012.

hasznos lenne minden, az egyház szociális-diakóniai szolgálata iránt elkötelezett és abban részt vevő munkatárs képzése vagy továbbképzése számára is. A fordítás körülményeire még visszatérek – de lássuk előbb, ki a szerző? És hova tartozik a betegápolás etikája az etikai koncepciók összefüggésében? Hogyan is állt elő a fordítás?

A szerző 1992 óta a Bécsi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultásának tanára, a református rendszeres teológia professzora, a rendszeres Teológiai Intézet vezetője, ezen kívül a Bécsi Egyetem Orvosetikai és Orvosjogi Intézetének elnöke. Német evangélikus lelkészcsaládból származik, Bielefeld-Bethelben, Münsterben és Göttingenben tanult, egy ideig a Betheli Teológiai Főiskola tanársegédjeként is tanított, valamint gyülekezeti lelkészi szolgálatot végzett Bielefeldben, 1986–1990 között. Kitüntetései között meg kell említenünk a következőket: 2001-ben az év tudósának választották Ausztriában, 2010-ben a Párizsi Egyetem Protestáns Teológiai Fakultása tiszteletbeli doktori címmel tüntette ki, 2015-ben pedig elnyerte a Debreceni Református Hittudományi Egyetem díszdoktora címét, 2016-ban az Osztrák Tudományos Akadémia rangos Wilhelm-Hartel díját. Teológiai tudományos érdeklődése és munkássága kiterjed a fundamentális teológiától és hermeneutikától az etikán és ökumenikus teológián át az eszkatológia és antropológia kérdéseire. Jelentős szerepet tölt be – mint „megbecsült dialóguspartner és teológiai szakértő”⁴ – különböző ökumenikus testületekben, köztük a GEKE (Európai Protestáns Egyházak Közössége) munkabizottságaiban, s több szalon kötődik a magyar nyelvű református és evangélikus egyházi körökhöz, teológusokhoz is. Jelen kiadványunkkal összefüggésben viszont meg kell említenünk még két területet, amelyen jelentős tevékenységet fejtett ki (és nemcsak a közlemények, publikációk szintjén): ez egyrészt az orvos- és bioetika, másfelől a diakónia. Ez utóbbi terén évek óta tagja a híres Betheli Bodelschwingh Alapítványok igazgatótanácsának, 2014–2019 között pedig igazgatója volt az Osztrák Diakónia Közéleti Teológia és Etika Intézetének.

2. *Hova tartozik a betegápolás etikája az etikai koncepciók összefüggésében?* Az elmúlt években, évtizedekben a felelős cselekvés szempontjai a modern, funkcionálisan differenciált társadalom összefüggésében olyannyira speciálissá és komplexekké váltak, hogy

⁴ FAZAKAS Sándor: Laudations for Prospective Honorary Doctors: Prof. Dr. Ulrich H.J. Körtner, In: Fekete Károly – Kustár Zoltán (szerk.): *Commitment, Belief, Knowledge. Celebratory volume on the 475th anniversary of the Debrecen Reformed Theological University* (Acta Theologica Debrecinensia; 7), Debrecen, DRHE, 2014, 29–30, 29.

ennek megfelelően egész sor ún. „alkalmazott etikai” koncepció látott napvilágot. Ezen belül a döntés és cselekvés szempontjai is további mérlegelésre kerülnek egy-egy sajátos tartományra, szférára, professzióra nézve: így beszélhetünk gazdasági etikáról, médiaetikáról, környezetetikáról, politikai etikáról, a tudomány és a kutatás etikájáról... Nyilvánvalóan, az egészségügy és a szociális ellátás, közelebbről a betegellátás is olyan önálló területté vált, ahol ennek a szakmának és hivatásgyakorlásnak megfelelő és speciális szempontjai szerint kell dönteni, azaz keresni a felelős erkölcsi cselekvés kritériumait.

Időnként felmerül a kérdés, hogy szükséges-e és indokolt-e az orvosi- és egészségügyi etika mellett vagy azon belül egy külön terület, a betegápolás etikája?

3. Ulrich H. J. Körtner könyvét tanulmányozva a válaszuk egyértelműen igen lehet! Igaz, hogy a *betegápolási etika és az orvosi etika kérdései átfedik egymást*. Az ápolók és az orvosok azonban különböző hatáskörökkel rendelkeznek, amelyek jogilag is elhatárolódnak egymástól. De minden szakmai etika egyik alapfeltétele, hogy ne lépje túl saját jogi és szakmai kompetenciáit.

A könyv olvasása során visszaigazolásra és elvi elmélyítésre kerül az, amit a diakónia, a betegápolás, a szociális gondoskodás terén tevékenykedő munkatársak naponta tapasztalnak: vagyis az ápolók naponta közvetlenebb és szorosabb kapcsolatban állnak a betegekkel, mint az őket kezelő orvosok. Az ápolásban és a betegekkel való kommunikációban sajátos konfliktusok merülnek fel, amelyek nem nevezhetők szűk értelemben vett orvosetikai, hanem ápolásetikai problémáknak. Ráadásul az orvostudomány céljai részben eltérnek a betegápolás céljaitól. Míg pl. az orvosi ellátás behatárolt időkeretben, ideiglenesen foglalkozik a pácienssel és pl. a rehabilitációra tekint, addig a betegápolás terén hosszabb távú, tartós gondoskodásra kell berendezkedni, állandóan kísérni a beteget, keresve az életminőség biztosítását számára, a megváltozott állapotára való tekintettel is. Vagy másik példa: míg az orvosi beavatkozás terén a világnézeti meghatározottság nem lehet az érintett ellátásában feltétel, addig a betegápolás során határozottan tekintettel kell lenni az ellátásban részesülő világnézeti-vallási életének igényeire. A példák sora folytatható, de ebből is látszik: igenis, szükség van a betegápolás sajátos etikájára, amelyet egy általános egészségügyi etika részeként kell elképzelni.

Ezen túlmenően a szakterületi etika, például az orvosi és az ápolási etika növekvő professzionalizálódása és intézményesülése miatt nyilvánvaló, hogy az etikai kompetencia különböző szintjeiről kell gondolkodni. A betegápolásban bizonyos szintű etikai

kompetenciára nemcsak a saját döntéshozatalhoz van szükség az ápoló személyzet és intézményvezetés részéről, hanem az ápolásra szorulóknak vagy éppen a hozzátartozóknak tanácsoláshoz is.

Ulrich H. J. Körtner tehát meggyőzően bizonyítja: a betegápolás etikájának, mint önálló szakmai etikának, létjogosultsága van. Ez a tankönyv tehát az betegápolás etikájának elméleti alapjaival és alapkérdéseivel, valamint az erkölcsi döntések kialakításának módszereivel foglalkozik. A mű tizennégy fejezetből áll. Az említett elméleti megalapozáson és műfaji tisztázáson túl sor kerül az emberi jogok és etikai kódexek kérdéseinek taglalására a betegápolás összefüggésében, de a transzplantációval, az intenzív terápiával, valamint az élet végével kapcsolatos etikai problémák is bemutatásra kerülnek, nem hallgatva el a kérdéskör megítélésének dilemmáit, nehézségeit. A kötet tájékoztatást nyújt továbbá a klinikai etikai bizottságok munkájáról, és bemutatja a vonatkozó etikai dokumentumokat és jogi szövegeket. Esettanulmányok teszik még gyakorlatiasabbá a könyvet az utolsó, 14. fejezetben, az elmélyítő és összefoglaló kérdések pedig lehetőséget adnak az olvasónak arra is, hogy az ápolási etika elveit és szabályait saját maga is begyakorolja. A kötet idegen nyelvű szakszavak jegyzékével és magyarázatával zárul.

4. *Hogyan született a fordítás, kinek ajánljuk és hogyan használjuk a könyvet?* Mint említésre került, „A betegápolás etikája” c. könyv először román nyelvű változatában került a hallgatók elé, méghozzá a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar „Alkalmazott teológia” mesterképzésében részt vevő hallgatói számára, tananyag gyanánt, a „Lelkigondozói etika” tantárgy keretében. A hallgatók egy csoportja vállalta, hogy 1-2 vagy éppen 3 fejezetet lefordít (név szerint: Adorján Dénes, Babos-Barabás Berta, Demeter-Erdei Zoltán, László-Varga Judit, Máté János, Szabó Éva, Székely B. Tímea, Szócs Endre, Veres Miklós). Így állt elő egy nyers fordítás, amely sokáig a fiókban, illetve a számítógép egy mappájában várta a jobb időket... Majd dr. Juhász Tamás professzor urat kértem fel, hogy vállalja el a szakmai lektori feladatot; ez nagyon körültekintő és igényes munkát tett szükségessé, hiszen össze kellett vetni a fordítás alapjául szolgáló román nyelvű szöveget a német eredetivel, de időközben megjelent az eredeti mű 3. – aktualizált és bővített – kiadása⁵ is, amelyet a szerző rendelkezésünkre bocsátott. Külön elismerést és köszönetet érdemel ez a nem mindennapi lektori munka; a kötet magyar címét is Juhász Tamásnak köszönhetjük: *A betegápolás*

⁵ KÖRTNER, Ulrich H. J.: *Grundkurs Pflegeethik* (3., überarbeitete und erweiterte Auflage), Wien, Facultas Verlag, 2017.

etikája. Az így elkészült kéziratot majd jómagam és dr. Péter István intézetigazgató gondoztuk, végül az anyanyelvi lektori munkát Tóth Erika vállalta Debrecenből. Időközben megérkezett – hosszas levelezés után – a bécsi Facultas Egyetemi Kiadó engedélye is a könyv magyar nyelven való kiadásához. A Tiszántúli Református Lelkésztovábbképző Intézet, a Debreceni Lelkészképzésért Alapítvány, valamint a Pro Ecclesia Paulinorum Alapítvány támogatta a kiadást, amely megjelent e-book formában, nyomtatásban pedig a Kolozsvári Egyetemi Kiadó, valamint a debreceni Kapitális Kft. nyomdájából, a DRHE Szociáletikai Intézet kiadványai sorozat részeként. A kötet két ISBN számmal rendelkezik, egy román és magyarországi azonosítóval, továbbá egy harmadik ISBN-nel is az elektronikus változat számára.

Ajánljuk a könyvet mindazoknak, akik a szociális ellátásban, diakóniában, lelkipozás terén vállalnak szolgálatot, erre készülnek, vagy e téren kívánják magukat továbbképezni. De a tudományos megalapozású, közérthető nyelven megírt és jól áttekinthető, strukturált tankönyv azok számára is hasznos lehet, akik az említett szférában, mint döntéshozók, fenntartók, intézményvezetők és működtetők vállalnak szerepet, vagy az egyház szociális etikai felelősségének tudományos megalapozása iránt érdeklődnek.

Magától értetődő módon a könyv elősorban osztrák és német példákat hoz a jogi szabályozások esetén. Arra nem volt kapacitásunk, hogy külön magyarországi vagy romániai törvénygyűjteményt állítsunk elő mellékletként a kötet számára. A mindenkori olvasónak vagy használónak viszont figyelni kell arra, hogy egyrészt rákeressen a saját kontextus egészségügyi és szociális szabályrendeleteire, valamint megnézze az európai uniós bizottságok vonatkozó ajánlásainak és dokumentumainak magyar, ill. román nyelvű változatát.

Végül egy utolsó gondolat: ha diakóniai és pasztorációs szolgálatunkat az egyház küldetésének részeként tekintjük, ugyanakkor nem kívánjuk elvonatkoztatni a minket körülvevő valóságtól, akkor két lehetséges és könnyen szélsőséges állásponttól kell megvédenünk: a csak szolgáltatás-jelleg kritikátlan átvállalásától és a moralizálás veszélyétől. Ebben az önreflexív és megújulást kereső folyamatban Ulrich H. J. Körtner most magyarul is olvasható könyve nagy segítségünkre lehet.

Kovách I. Bendegúz¹:

**Siba Balázs: *Hétfőtől szombatig,*
*Lelki rítusok és spiritualitás a mindennapokban*²**

„Mi van akkor, hogyha életünk ideje nem csak leperreg, hanem jelentést és jelentőséget hordozhat azáltal, hogy legegyszerűbb cselekvésünk is Krisztusra mutat? Mi lenne, ha életünk egyszerű hétköznapijai közt menet közben kialakulna bennünk a hála, amikor az imádság már nem csak cselekvés, hanem az élet maga?”³

Siba Balázs *Hétfőtől szombatig* c. könyve olyan hiánypótló mű, amely tudományos igényességgel, de mégis a laikus ember számára is érthető módon járja körbe a mindennapi protestáns spiritualitás főbb kérdéseit. A szerző arra az alapgondolatra fűzi fel a könyvet, mi szerint az életünket különböző terekben éljük. Ilyen terek a munkahelyünk, az étkezőasztalunk, a gyülekezetünk stb. A protestáns lelkiség

nagymértékben alapoz arra a felismerésre, hogy nem kell elvonulnunk a pusztába vagy egy idegen helyre, nem kell kivonulnunk a világból ahhoz, hogy Istenhez közeledjünk, vagy épüljünk lelkileg. Nagy ajándék, hogy a hitünket a hétköznapi sodrásában is megélhetjük. E két felismerést – az életünk tereit és a hit hétköznapi megélését – összekapcsolva

¹ A Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója. email: kovach.bendeguz.public@gmail.com

² Siba Balázs: *Hétfőtől szombatig, Lelki rítusok és spiritualitás a mindennapokban*, Budapest, Kalvin Kiadó, 2022.

³ Siba: *Hétfőtől szombatig*, 8.

született meg a tárgyalt mű. A könyv egy kertesház képét hívja segítségül és annak különböző tereiben helyezi el a protestáns lelkiség főbb témáit. Így egy-egy tér alkotja a könyv fejezeteit úgy, mint a nappali, étkező, dolgozószoba, vagy éppen a kert.

Egy ilyen kép megalkotásánál mindig kérdés, hogy a tárgyalt témák mennyire kerülnek természetes helyükre. Félő, hogy bizonyos témák csak részben illenek a képhez, így kissé szétfeszítik annak kereteit és természetellenes hatást gyakorolnak. Ezzel a megelőző félelemmel kezdtem a könyv olvasásának és pozitívan csalódtam. A félelmem erre a könyvre egyáltalán nem jellemző. A szerző végig igen elegánsan és természetesen tartja egységben a kertesház tereinek képét és az ahhoz társított témákat.

Ilyen jellegű könyvnél mindig kiemelkedően fontos feladat, hogy a tudományos igényesség és mélység, valamint az olvasmányosság egyensúlyba kerüljön. A könyv – ebből kifolyólag – nem tudományos értekezés. Sokkal inkább nevezném tudományosan megalapozott és annak megfelelő igényességgel megírt lelki irodalomnak. Ezt támasztja alá a fejezetek végén található kérdéscsokor is, amely segít az olvasóban elmélyíteni és az életére alkalmazni az adott fejezet tartalmát.

A könyv igazán újszerű, friss és étellel teli kinézetet kapott. Véleményem szerint maga a borítókép nagyon szépen szimbolizálja a könyv mondanivalóját. A már-már szinte „panelhangulatot” idéző társasház – amely élénk adja a zsúfolt, munkával túlterhelt hétköznapi valóságát – erkélyein hatalmas, dús, zöld növények burjánzanak. Mintha azt akarná sugallani a kép, hogy a hétköznapi forgatagában is lehetőség van a burjánzó lelki életre.

Jelen recenzió keretei nem engednek teret annak, hogy a különböző fejezeteket részletesen tárgyaljuk, a könyv egyes fejezetei pedig sokkal gazdagabbak annál, hogy leegyszerűsített vázlatot adjak belőle. Így a fejezetekről csak egy-egy gondolatot fogalmazok meg, hogy a kedves olvasónak arra legyen rálátása, hogy milyen témákat érint és dolgoz fel az említett mű. A könyv első fejezete „A kapu”. Ez a fejezet tulajdonképpen bevezetés a könyvhöz, mely a mindennapokban megélt protestáns spiritualitáshoz ad alapvető szempontokat. Középpontban a szokások kialakulása és kialakítása áll, valamint a *Deus semper major* elv, mellyel a szerző megadja a könyv alaphangját. „*Isten mindig nagyobb, mint ahogy elképzeljük. Életünk során többször törhet össze az a kép, ahogyan addig értettük őt.*”⁴ Ahogy mi növekszünk, úgy lesz Isten is velünk együtt egyre nagyobb. A

⁴ Siba: *Hétfőtől szombatig*, 29.

második fejezet „A küszöb”, melynek alcíme: A rítus, mint egy lépés a hit világába. A szerző azt a kérdést járja körbe, hogy a velünk történő események 90%-ban arról szólnak, hogy mi hogyan reagálunk rájuk, és így keres utat a különböző élményeink megélése és a hit megélése között. Harmadik fejezet „A padlás, a reményteljes múlt és a választott örökség.” A fejezetcímből következtethetünk arra, hogy központi kérdésként jelenik meg a tradíció, a hagyomány, a múltunkhoz való viszony. Mihez kezdünk azzal az örökséggel, amit az életünkben hordozunk? Milyen szerepe van az Istennel való kapcsolatunkban? Hogyan tekint Isten a múltunkkal együtt ránk? A következő fejezet „A nappali”. A nappali az a hely, ahol a család találkozik, ahol az élet zajlik. Ez a fejezet a kegyes élet heti ritmusával foglalkozik első sorban a nyugalom napja megtartásának fontossága szempontjából. Mint a legtöbb fejezetben, ebben is a történelmi és a tudományos áttekintéstől haladunk a mai kontextusig. A könyv ötödik fejezete „Az ebédlő”, melyben az asztal körüli közösségformálás és a vendéglátás lelki oldala kerül terítékre. A fejezet legkiemelkedőbb és – jó értelemben – szokatlan pontja véleményem szerint az étkezés hét lelki dimenziója. Annyi személyességet hadd említsek, hogy van egy mondat a könyvben, ami felnyitotta a szememet és minden étkezés előtt eszembe jut. *„Az áldás nem feltétlen az ételt változtatja meg, hanem minket, azt, hogy hogyan vesszük magunkhoz a kézzelfogható, tapintható és ízlelhető gondoskodást.”*⁵ A „fürdőszoba” elengedhetetlen tartozéka a tükör. Ebből kifolyólag a soron következő fejezet a keresztyén szemmel vizsgált énképről és testtudatról szól. Elsősorban elénk ad a szerző egy alapvető keresztyén antropológiát, majd az önismeret különböző színtereibe vezet be. Bár a konzervatív protestánsok sok esetben tartózkodnak a pszichológiától, ez a fejezet valahol azt a felismerést igyekszik elmélyíteni, amivel Kálvin János is kezdi az Intitúciót.⁶ Az önismeret és az Isten ismerete összetartozik. A könyv hetedik fejezete „A hálószoba”, amelynek központi témája az intimitás és szexuális egészség. Igen kijózanító fordulat a könyvben, hogy ezt a témát nem kizárólag a házasságon belül megélt szexuális életre korlátozza a szerző. Bár ő maga sem vitatja, a szexualitás házasságba rendelt helyét, viszont arra a felismerésre épít, hogy Isten az embert férfivá és nővé teremtette, így a hétköznapokban is – bár nem történik aktus és nincs szó ilyen kapcsolatról – szexuális lényként éljük az életünk, hiszen nem csak a hálószobában, hanem a munkahelyünkön és a gyülekezetünkben is férfiként és nőként

⁵ Siba: *Hétfőtől szombatig*, 101.

⁶ Kálvin János: *Institúció, a keresztyén vallás rendszere*, ford. Buzogány Dezső, Budapest, Kálvin Kiadó, 2014, 33–35.

vagyunk jelen. A nagy kérdés, hogy mi módon éljük meg férfiasságunkat vagy nőiességünket keresztyénként a hétköznapiakban. Az utolsó előtti fejezettel kilépünk a házból a kertbe. Abraham Kuiper szerint minden életképes világnézetnek tisztáznia kell három viszonyt. Az embernek a transzcendenshez, embertársaihoz és környezetéhez való viszonyát.⁷ „A kert” a teremtett világunkhoz való viszonyunkat tárgyalja. Bár a természethez való viszony a katolikus testvéreinknél jelentőségteljesebb, mi protestánsok sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hiszen a Biblia nagy narratívája is két meghatározó kert között történik kerttől kertig. Ezen túl pedig nem szabad megfeledkezni az ember természethez kötöttségétől. Az ember Istentől kapott elsődleges feladata, hogy a maga lehetőségei szerint gondot viseljen arról a világról, amelybe teremtett. A könyv zárófejezete „A dolgozószoba”. A szerző személyes beszélgetéseink alkalmával többször megemlítette, hogy a záró fejezet kiemelten fontos. Ez ugyanis a munka és az imádság váltakozó ritmusának fontosságát hangsúlyozza. Az *Orando et laborando* (imádkozva és dolgozva) jelmondat szellemiségében értékeli a *homo oeconomicus* (gazdálkodó/dolgozó ember) jelenséget, amely az ember életének értékét a munkájától teszi függővé. „Az élet értékmérőjévé vált a munka, és már a szabadidős tevékenységek is akkor bírnak igazán presztízzsel, ha munka jelzővel bírnak.”⁸ Az életnek van egy egészséges ritmusa, ami a munka és az imádság váltakozásának dinamikájából áll. Imádság és munka, munka és imádság.

Összességében a könyv tanulságos, elgondolkodtató és lelkileg igen építő olvasmány. A legnagyobb szeretettel ajánlom az érdeklődők figyelmébe. Egyszerre alkalmas egyéni olvasásra és akár egy kiscsoport beszélgetéseinek alapanyagát is alkothatja. A fejezetek végén található kérdések szintén nagy segítséget nyújtanak az egyéni, és a kiscsoportos feldolgozáshoz is.

⁷ Abraham Kuiper: *Kálvinizmus és modernitás*, ford. Dankuly Levente, Kolozsvár, Koinonia Kiadó, 2001, 16.

⁸ Siba: *Hétfőtől szombatig*, 184.

Németh Áron¹:

Siba Balázs – Szabóné László Lilla – Kaszó Gyula (szerk.):
Hitben növekedni – Ősi gyökerek és új hajtások.
Tanulmánykötet Németh Dávid hatvanötödik születésnapjára
(Károli Könyvek. Tanulmánykötet), Budapest, KRE – L’Harmattan,
2021, pp. 325., ISBN:978–963–414–848–7

A Károli Gáspár Református Egyetem ünnepi kötettel köszöntötte dr. Németh Dávidot hatvanötödik. születésnapja alkalmából, a monográfia 2021 decemberében jelent meg *Hitben növekedni – Ősi gyökerek és új hajtások* címmel. Az ünnepelt a Hittudományi Kar Valláspedagógiai és Pasztorálpszichológiai Tanszékének oktatójaként 1994 óta szolgálja az egyetemet, a jeles születésnapot követően azonban a tanszékvezető egyetemi tanári feladatait átadta, és mint professzor emeritus segíti tovább az egyetem munkáját. A teológiai tudományművelés terén szerzett érdemeit nemcsak olyan kitüntetések jelzik, mint az *Aranygyűrűs teológiai doktori* cím, vagy a *Károli Emlékérem* és a *Magyar Érdemrend tisztikeresztje*, hanem

szemléletformáló könyvek és tanulmányok, tudóssá lett tanítványok és felkészült lelkipásztorok. A tudományos életút nyilvánvalóan még nem zárult le, és jó reménységgel várhatunk további hozzájárulásokat a pasztorálpszichológia és valláspedagógia területén, de a szép életpálya a hatvanötödik életév betöltésével kétségkívül olyan fordulóponthoz ért, ahol jó egy pillanatra megállni, és hálát adni.

¹ Egyetemi docens, Debreceni Református Hittudományi Egyetem.
email: nemeth.aron@drhe.hu

Ebben segít az a kötet is, amelyben pályatársak és közvetlen egyetemi munkatársak köszöntik dr. Németh Dávidot. A *Festschrift* Siba Balázs, Szabóné László Lilla és Kaszó Gyula szerkesztésében jelent meg a L'Harmattan Kiadónál a Károli Könyvek sorozat tanulmánykötetként. Összesen huszonegy szerző írt tanulmányt a kötetbe a teológia különböző területeiről a biblikumtól a rendszeres teológián és filozófián át a gyakorlati teológiáig. Minden tanulmány részletes elemzésére e recenzió keretében nem vállalkozhatunk, de néhány lényegi gondolat kiemelésével igyekszünk képet adni a kötet egészéről.

A szerkesztői *Előszót* követően három ószövetségi és három újszövetségi tanulmány alkotja az első, biblikus blokkot. Ezt Karasszon István tanulmánya nyitja meg, aki a 103. zsoltárról értekezik (11–20.). Formakritikai megközelítésében a Kr. e. 3. század elejére datált zsoltár egyéni és közösségi vetületeire hívja fel a figyelmet, bemutatva a zsoltárszerző kreatív teológiai és művészi megoldásait. Péntek Dániel Gábor, a kar fiatal tanársegédje, szintén a formakritika talaján áll, amikor a bűnbánati imádságok jellegzetességeivel, a műfaj kialakulásában szerepet játszó ószövetségi motívumokkal foglalkozik (21–32.). Egeresi László Sándor Ruth könyvének egyik korai fordításáról és értelmezéséről, a Ruth Targumról írt tanulmányt (33–49.). Ebben közli az arámi szöveg saját magyar fordítását, miközben nemcsak ennek a konkrét targumnak a sajátosságait ismerteti, hanem általános áttekintést is ad a korai arámi bibliafordításokról.

Az újszövetségesek sorát Balla Péter kezdi meg a tanítványok értetlenségének evangéliumi motívumát vizsgálva Márknál (51–59.). Tézise szerint az evangélium célja nem csupán az, hogy Jézust, mint Isten fiát bemutassa, hanem hogy azt a jézusi türelmet is illusztrálja, amely során a mindenkori (értetlenkedő) tanítványok eljuthatnak az Emberfia szenvedésének megértésére. Pecsuk Ottó és Pataki András a páli teológiával foglalkoznak írásaikban, jellegzetes kulcsfogalmakat állítva a vizsgálódás fókuszába. Pecsuk Ottó a lelkiismeret (*syneidésis*) fogalom páli használatát mutatja be a korinthusi levelek, a római levél és a pásztori levelek kontextusában, kitekintve az értelmezéstörténet újabb kori dilemmáira (61–76.). Pataki András egy fogalompár felől közelíti meg a páli teológiát, amikor a *psychikos* és *pneumatikos* kifejezések kapcsán teszi fel a kutatás aktuális kérdéseit, majd fogalmazza meg saját válaszát az Első Korinthusi levél alapján (77–91.).

A kötet következő egysége egyháztörténeti, filozófiai és rendszeres teológiai megközelítéseket tartalmaz. Lányi Gábor angol nyelvű tanulmányt közöl (magyar nyelvű összefoglalóval) Bakócz Tamás esztergomi bíboros-érseknek a Dózsa-féle parasztfelkelés-

ben betöltött szerepéről (93–110.). Ezt követően Augustinus etikai és politikai gondolkodásába pillanthatunk bele Kendeffy Gábor írásán keresztül (111–126.). Az egyházatya néhány szövegének tükrében a közösség(iség) ambivalenciáját figyelhetjük meg, mely szerint a bűneset utáni ember sokszor a rosszhoz alkalmazkodva, ill. azt a cselekvésébe beépítve tehet jót. A közösségiség ily módon gyakran cinkosságba hajlik. Pethő Sándor filozófiai írásának kiindulási kérdése: „Van-e egy elemeire bontott, dekonstruált világban jogosultsága annak, hogy az utópiáról bármit is mondjunk?” (127.). A tanulmány egy részletesen kifejtett igenlő válasz a kérdésre, melyben a szerző a társadalmi utópiák keletkezésének, túlélésének és mozgósító erejének megértéséhez ad támpontokat, definíciókat, megközelítési alternatívákat (127–140.). Békési Sándor a „tapasztalat” fogalmának körbejárására vállalkozik (141–162.). A filozófia- és teológiai történeti, valamint bibliai fogalomhasználat felvázolása után a közvetlen és közvetett tapasztalat különbözőségéről, majd e kettő egységéről olvashatunk rendszeres teológiai megközelítésben.

Nem meglepő módon a gyakorlati teológusok írásai teszik ki a kötet nagyobbik részét, itt szólnak meg néhányan a szűkebb tanítványi körből és a nyugat-európai pályatársak közül, akik közvetlenebbül kapcsolódnak Németh Dávid kutatási területeihez, de a gyakorlati teológia egyéb diszciplínáinak képviselői is ebben a blokkban kaptak helyet. Az itt következő írások mintha egy emberi életutat kísérnének végig, a gyermekkortól az aktív éveken át az időskorig. Ennek a biográfiai ívnek mintegy prologusa Bölcsföldi András írása, aki három kortárs novellában – ti. Erdős Virág, Vérits Andrea és Demeter Adél-Hajnalka írásaiban – vizsgálja a „szent” és a „profán” kölcsönhatását, miközben az életünk során magunkkal cipelt „spirituális batyu” tartalmát boncolgatja (163–175.).

Gottfried Adam (Bécs) és Friedrich Schweitzer (Tübingen), a valláspedagógia nemzetközileg elismert szakemberei, a gyermek- és ifjúkor témáit jelenítik meg a kötetben. Németh Dávid és Gottfried Adam egy közös érdeklődési területéhez, a gyermekbiblia-kutatáshoz kapcsolódik a „Short History of the Bible” (1807) című miniatűr („hüvelykujjnyi”) képes Bibliát elemző tanulmány (177–188.). A sajátos kiadvány történetét, illusztrációit, koncepcióját, stílusát és teológiai profilját bemutató írás külön figyelmet szentel az 1828-as bécsi kiadásnak. Friedrich Schweitzer a következő fejezetben már az ifjúkorra tekint. Az életkorhoz kapcsolódó (isten)hit témájának elméleti és gyakorlati kérdéseit járja körül, bemutatva a legújabb empirikus kutatások eredményeit. Ezek a mérési eredmények sokrétűek, részben ellentmondásosak is, ami utalhat a fiatalok istenhitének belső feszültségeire. A szerző nem marad adós a valláspedagógia és hitoktatás

számára levonható következtetésekkel sem (189–200.). Ezeknél a német nyelvű tanulmányoknál, ahogyan később Christoph Morgenthaler írásánál is, magyar nyelvű összefoglalások segítik az olvasót.

Pap Ferenc egy egészen más módszerrel, de szintén a vallásos nevelés ifjúkori kérdéseivel foglalkozik (201–220.). A megközelítése liturgiátörténeti, témája pedig a konfirmáció. A szerző primer levéltári források, nevezetesen Báthori Gábor 1816–1819 közötti *canonica visitatio*jának dokumentumai alapján tárja fel a Dunamelléki Egyházkerület 19. század eleji konfirmációs gyakorlatát.

A biográfiai vonalon tovább haladva jutunk el a felnőtt és önálló hithez. Hogy a (mai) valóságban hogyan történik ez az útkeresés, a felnőtt önálló hitre való eljutás, és ehhez a folyamathoz mivel járul hozzá a gyakorlati teológiai önértelmezés, abban Kocsev Miklós ad eligazítást (221–234.). Siba Balázs, a kötet egyik szerkesztője és Németh Dávid közvetlen tanszéki munkatársa, sok szempontból érzékeny (olykor túlfeszített, máskor tabuizált) témát vállal fel, amikor a férfiségről és nőiségről, az intimitásról és az egészséges szexuális nevelésről osztja meg gondolatait (235–250.). Tanulmányában a szexualitásnak arra a tágabb értelmezési lehetőségére világít rá, amely szerint a férfi és nő akkor is szexuális lény, amikor nem élnek házasságban, amikor nincs szó nemi együttlétről, pusztán a biológiai nem(iség) tudatos megéléséről a mindennapi társas kapcsolatainkban.

Literáty Zoltán az 1Kor 9,14–18 szakaszából kiindulva foglalkozik a pénz és a prédikálás kapcsolatával (251–254.). A rövid exegetikai fejtegetés példaként állítja a mai prédikátorok elé Pálnak azt a döntését, hogy életvitelszerűen, lelki, testi, társadalmi és filozófiai értelemben is osztozik a kereszttel. A következő tanulmány ugyan nem speciálisan gyakorlati teológiai szakembertől származik, annyiban mégis érintkezik a homiletika területével, hogy egy homília(sorozat) áll a középpontjában (255–269.). A közelebről megvizsgált szöveg, Chrysostomos 26. János-homíliája, amit a tanulmány szerzője, Hanula Gergely, saját fordításban közöl. E szöveg megközelítésének szempontja, hogy megvizsgálja: az anthiokhiai egyházatyá homíliái milyen módon szolgáltak eszközként a lelkek vezetésére és a beteg életek gyógyítására.

A gyógyítás kulcsszava vezet át a következő tanulmányhoz, amit Szabóné László Lilla, a kötet szerkesztőjeként is közreműködő másik közvetlen tanszéki munkatárs jegyez. A betegség és gyógyítás témájára való általános rápillantást követően a biblikus alapoktól indulva a korai keresztyénség szemléletén át jutunk el korunk lelkipásztori koncepcióihoz (271–286.). A keresztyénség gyógyító küldetése szempontjából a szerző

kulcsfontosságúnak látja az Isten országa valóságának megélését. A tanulmány azokat a lelkipozó megközelítéseket tekinti át vázlatosan, amelyek Isten országát és annak jelenben megnyilvánuló erőit és lehetőségeit hangsúlyozzák. A lelkipozás területén maradvá Tóth János, a Gyökössy Endre Lelekipozói és Szupervizori Intézet intézetvezető lelkésze, az Érzelem Fókuszú Terápia (EFT) alapjait ismerteti tanulmányában, valamint az ezen belül létrejött „Hold Me Tight (Ölelj át!)” (HMT) kapcsolatépítő kurzus módszertanába ad bepillantást (287–302.).

Az utolsó két tanulmány közös témája az időskor. Christoph Morgenthaler, a Berni Egyetem teológiai fakultásának emeritus professzora a jó halál kérdésével foglalkozik (303–314.), ennek a vizsgálódásnak a hipotetikus keretét a harmadik életkor specifikus gyakorlati teológiájában látja. Tanulmányban a teológiai felnőttképzés konkrét kurzusának ismertetése kínál további impulzusokat a felvetett kérdések megválaszolásához. Hézszer Gábor az élettörténet és kutatástörténet egymásra vetítésével mutatja be az Erikson-házaspár (Erik H. Erikson és Joan Erikson) munkásságának egy szeletét, fókuszban az öregkor spiritualitásával és a *gerotranscendence* koncepciójával (315–325.).

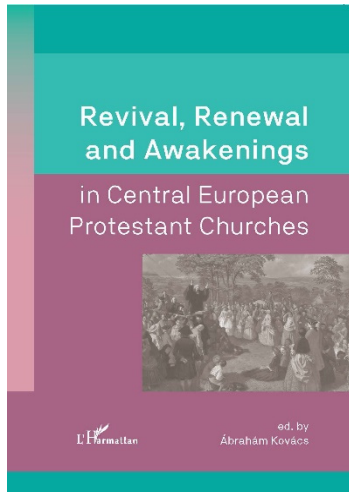
E két záró tanulmány szépen lekerékíti a kötetet, ugyanakkor több tekintetben nyitva is hagyja azt. Egyrészt azért, mert a köszöntő tanulmányok sorát még ki tudja hány kötetben keresztül lehetne folytatni a testvérintézmények oktatóinak, a lelkészollégák vagy a tanítványok szélesebb körének megszólalásaival, másrészt azért is feltörhet a lezáratlanság érzése, mert az olvasó szinte várja az ünnepelelt választát, gondolatait a felmerült kérdések, elképzelések kapcsán. Sokunk reménysége, hogy amiként a mélyen gyökerező, „folyóvíz mellé ültetett fa” is sokáig hozza szebbnél szebb gyümölcseit, úgy legyen alkalmunk még sokáig élvezni Németh Dávid munkásságának újabb hajtásait és terméseit.

A recenzens az értékelelt könyvvel szemben szükségszerűen objektív kell, hogy maradjon, de a kötetben ünnepelelt személlyel kapcsolatban nyugodtan lehet elfogult is, ezért miután jó szívvel ajánlom a kötetet minden érdeklődőnek, egyúttal Istennek hálát adva, az Ő áldását kérve, köszöntöm fiúi szeretettel az ünnepeleltet.

*Kulcsár Árpád*¹:

*Revival, Renewal and Awakenings
in Central European Protestant Churches*

(szerk. Kovács Ábrahám), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2021,
ISBN: 978-963-414-767-1, 105 old.

A Partiumi Keresztény Egyetem Humántudományi Tanszékének, a Sulyok István Teológiai Tudományok Intézetének, valamint a Partiumi Területi Kutatások Intézetének közösen, még 2018. október 22–23. napjain megtartott nemzetközi konferenciáján elhangzott előadások egy részét (öt angol nyelvűt és három német nyelvűt) tartalmazza a kötet. Előszavát Kovács Ábrahám, a konferencia egyik szervezője jegyzi, melyben részletesen ismertetésre kerülnek a konferencia témájának térbeli és időbeli kutatási határai.

A hosszú 19. század a protestantizmus közép-kelet-európai életében jelentős változásokat hozott, melyek ébredési mozgalmakban, a keresztyén egyház megújítását célzó szervezett törekvésekben, új protestáns felekezetek megjelenésében, illetve a korábban már jelen lévő közösségek megerősödésében mutatkoztak meg. A kötet tanulmányainak sorát Kovács Kálmán Árpád *Viták az újjászületésről a Debreceni Protestáns Lapban 1891-1897 között* c. tanulmánya nyitja meg. Az alapos és részletekbe menő értekezésben a vita résztvevőinek ismertetése mellett kidolgozott kronológiai sorrend alapján könnyűszerrel végig követhetőek a vita különféle stációi, de a szerző kitér a korabeli egyházi események kronológiájára is. Ennek az olykor heves vitának a hátterét az a kérdés képezte, hogy az angolszász vagy a német ébredési hatások az erősebbek a magyar protestantizmuson belül?

¹ A Partiumi Keresztyén Egyetem oktatója. email: kulcsarpad@partium.ro

Antal János és Pálfi József a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának körülményeit elevenítik meg az *Elszakított egyháztest: miért és hogyan jött létre a Királyhágómelléki Református Egyházkerület?* c. tanulmányukban. A kutatók a téma alapos ismerőiként, az elmúlt évtizedekben végzett hiánypótló kutatásaik eredményeit foglalják össze a Tiszántúli Református Egyházkerület testéből kiszakított egyházrész súlyos küzdelmekkel terhelt, nehéz időszakáról. Borzási István az erdélyi magyar baptista misszió történetének elmélyült ismerőjeként Kornya Mihály (1844–1917) személyét eleveníti fel tanulmányában, aki a baptista misszió munka stratégiai személyiségként építette az Osztrák-Magyar Monarchia idején a baptista gyülekezeteket Erdély-szerte.

Gerhard Hausmann tanulmánya az *Ébredés, misszió, társadalmi szerepvállalás Mária Dorotya főhercegnő környezetében* címmel világít rá a hercegnő protestáns származásából kiindulva személyének jelentőségére a 19. századi protestáns missziói munkában. Jelentős szerep jutott ebben Georg Bauhofer lutheránus lelkipásztornak, aki az újból megalakult budai evangélikus egyházközösségben szolgált. A teológiai racionalizmussal vitatkozó ébredési mozgalom keresztyén irodalom és a Biblia anyanyelvű terjesztésével, imaközösségekkel, közös bibliatanulmányozásokkal szolgálta az Ige iránt érdeklődők igényeit, szoros kapcsolatot ápolva a Brit és Külföldi Bibliatársulattal, Gottlieb August Wimmer személyén keresztül. A misszió egyik speciális formája volt a Skót Szabad Egyház zsidómissziója Pesten, 1839-től. A misszió másik jelentős formája a szociális érzékenységben mutatkozott meg, a szegények, árvák segítésében. Könyvtárat, óvodát, iskolát alapítottak. A missziói munka anyagi fedezetét jelentős mértékben Mária Dorotya főhercegnő biztosította, ezért 1855-ben bekövetkezett halála krízist idézett elő, melyre megoldást kellett találni. Karl W. Schwarz *Akadémiai kapcsolatok Bécs és Debrecen között – Eudard Böhl és diákja Alexander Carl Theodor Venetianer* című előadásában ez utóbbi életútját, munkásságát mutatja be. Venetianer református lelkipásztorként, misszionáriusként, majd Böhl bécsi utódjaként érdekes, tanulságos életpályát mondhatott magáénak. Verók Attila tanulmánya a *Pietista áhítatos irodalom az erdélyi századok olvasmány anyagában a 17. és 18. században az erdélyi századok lelki életét építő keresztyén vallásos irodalomban való jártasságáról tesz bizonyosságot*. Kónya Péter *A reformátusok, mint nemkívánatos hitközösség a 17. századi Eperjesen* c. tanulmányában az eperjesi reformátusok 17. századi hányattatott sorsát eleveníti meg, Kónya Annamária *Reformátusok és lutheránusok együttélése Zemplén megyében* c. tanulmánya pedig arra a sajátos helyzetre reflektál, mely a Zemplén megyei protestantizmus életében bontakozott ki a 17. században.

A konferencia további hat angol nyelvű tanulmánya a Perichoresis, a nagyváradi baptista Emmanuel Egyetem teológiai szemléjében jelent meg.

Útmutató szerzőinknek

A *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica* c. folyóirat szerkesztősege publikálásra elfogad a teológia vagy a vallásoktatáshoz és egyházi segítő foglalkozáshoz kapcsolódó tudományágak tárgykörében írott tudományos dolgozatokat, tanulmányokat.

A szerkesztőségnek jelenleg nem áll módjában szerzői díjat fizetni a beküldött cikkekért, a szerzők tiszteletpéldányt kapnak abból a számból, amelyben írásuk megjelent.

A *Studia* évente kétszer jelenik meg (júniusban és decemberben), leadási határidő nincs, de a március 1. előtt leadott cikkek az első, a szeptember 1. előtt leadottak pedig a második számban jelennek meg.

A cikkeket elektronikus formában (RTF formátumú állományban) kérjük elküldeni a következő email címre: **studia@rt.ubbcluj.ro**. Kérjük szerzőinket, hogy a cikkben ne tüntessék fel nevüket, a szövegen végezzenek helyesírás-ellenőrzést, és a következő formai és tartalmi követelmények szerint készítsék el azt:

- a. A szöveghez legalább tíz soros *angol nyelvű kivonatot kell csatolni*, mely tartalmazza a cikk angol címét, és legalább öt kulcsszót. A kivonat mellé írjon egy egysoros leírást önmagáról (akadémiai cím, munkahely, foglalkozás) és egy email címet.
- b. Angol vagy német nyelvű cikkeket csak akkor fogadjuk el, ha a szerző egy elismert szaklektor nyilatkozatát is mellékeli, miszerint a cikk szaklektoráláson esett át és az akadémiai nyelvet szemponjtjából alkalmas a publikálásra.
- c. A közölni kívánt cikkek legkevesebb 25 000, legtöbb 45 000 karakter terjedelműek lehetnek.
- d. A szöveg tagolása áttekinthető legyen. A címetek úgy kell feltüntetni, hogy abból logikusan következtetni lehessen azok rangjára (javasoljuk, hogy a címetek arab számokkal lássák el: 1., 1.1., 1.2.1. stb., de a számozás nem fog megjelenni a lapban).
- e. Kerüljék az alapszöveg túlzott formázását (lehetőleg csak a szükséges kiemelések legyenek, dőlt betűvel). A címetek nem kell formázni, rangjukra a számozásból következtetni lehet.
- f. A magyar főszövegben mindig magyar nyelvű idézetek szerepeljenek, az idézet eredeti változatát lábjegyzetben közöljék. Használják a magyar idézőjeleket: „ ”. Az öt sornál hosszabb idézeteket kérjük külön bekezdésben, jobb-és baloldali behúzással kiemelve közölni. Az idézeteken belüli idézetek jelölése » « jelekkel történik.
- g. A cikk végén az irodalomjegyzék csak azokat a műveket tartalmazza, amelyekre a szerző az írásában valóban hivatkozott. A bibliográfiában a művek a szerzők vezetéknevének magyar ábécé szerinti betűrendjében követik egymást. Ugyanannak a szerzőnek a nevét valamennyi írása előtt ki kell írni, az egyes művek a publikálásuk éve sorrendjében

követik egymást, és az ugyanabban az évben megjelent műveket az ábécé betűivel jelzik (pl. 2008a, 2008b stb.). Az egyes műveket a következőképpen kell jegyezni:

A szerzők vezetékneve áll az első helyen KISKAPITÁLIS betűkkel¹, majd a keresztnéve, amelyet nem magyar szerzők esetén vessző választ el egymástól. Több szerző közös publikációja esetén a szerzők nevét nagyködtőjellel kapcsoljuk² egymáshoz, amit szóköz előz meg és szóköz követ (pl.: TÖRÖK István – KOCSIS Elemér – SZÜCS Ferenc). Ezt követi a mű első közlésének éve zárójelben. A név és zárójel után kettőspont áll, majd a mű címe és esetleges alcíme dőlt betűszedéssel, amit pont követ. Jön a kiadás helye, ettől vesszővel elválasztva a kiadó neve. A hivatkozást ponttal zárjuk. Általános mintaként szolgál a következő példa, ahol az írásjelek és egyes szavak szerkesztése pontosan tükrözi a leírtakat: CSALÁDNÉV Keresztnév (évszám): *Cím, Alcím*, Kiadás Helye, Kiadó Neve.

- Önálló kötet esetén CSALÁDNÉV Keresztnév (évszám): *Cím, Alcím*. Kiadás Helye, Kiadó Neve. Oldalszámok. pl.: BARTH, Karl (1924): *Wort Gottes und die Theologie*. München, Kaiser Verlag.
- Önálló kötet esetén, ha reprint kiadvány, akkor a fenti módon tüntetjük fel az eredeti kiadás adatait, és zárójelben a reprint: formula bevezetésével az új kiadás adatait kiemelés nélkül pl.: HALAS-NAGY József (1944): *A Filozófia*, Budapest, Pantheon (reprint: Budapest, Akadémiai Kiadó, 1991.)
- Önálló kötet esetén, ha nem első kiadás, a használt kiadás számát a megjelenés éve előtt kisebb, megemelt arab számmal kell jelezni. Az első kiadás évszámát nem kell feltüntetni pl.: NAGY Barna (?1999): *A teológiai módszer problémája az úgynevezett dialektika teológiában*. Budapest, Kálvin Kiadó.
- Önálló kötet esetén, ha az fordítás, a cím után zárójelben az eredeti címet, a szerző után a megjelenés évét, és lehetőleg azt is feltüntetjük az előzőek szerint, hogy hányadik kiadás, pl.: SOGGIN, J. Alberto (?1987): *Bevezetés az Őszövétségbe* (Eredeti címe: *Introduzione all'Antico Testamento*). Budapest, Kálvin János Kiadó, 1999. 155.
- Folyóiratban megjelent tanulmányból való idézés esetén nem az idézett közlemény, hanem a folyóirat címét írjuk dőlt betűkkel, amelyet az „In” szóval vezetünk fel, és közöljük a folyóirat fontosabb adatait (évfolyam, kötet), valamint az idézett közlemény teljes terjedelmének pontos oldalszámát. Pl.: MOLNÁR János (2008): *A Tízparancsolat*, In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Theologia Reformata Transylvanica*. 54. 1–2.
- Tanulmánykötetben szereplő írás esetén, vagy közös kötetben megjelent fejezet esetén a folyóiratban megjelent közleményhez hasonlóan jegyezzük, ezúttal a szerkesztő/k feltüntetésével. A szerzők vezetéknevét kiskapitálissal írjuk, a szerkesztőkét viszont nem. pl.:

¹ Formátum – Betűtípus – KISKAPITÁLIS, tehát NEM csupa nagybetű!

² Alkalmazás módja: Ctrl + a Mínusz jel a billentyűkészlet számai között, illetve Beszúrás – Szimbólumok – Különleges karakterek – Gondolatjel.

- PŰSÖK Sarolta (2019): Interplay of Tradition and Innovation in the Transylvanian Reformed Church after 1989, In: Lukács Olga – Nagy Alpár – Péter István (szerk.): *From Movement to Inheritance – Hidden Assets from the Treasury of Hungarian Reformation*, (Refo500 Academic Studies, Volume 59, Edited by Herman J. Selderhuis). Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht. 185–192.
- Lexikonban szereplő szócikk esetén: PÉTER Katalin (1999): *Francisc David (szócikk)*, In: Owen Chadwick (szerk.): *Oxford Encyclopedia of Reformation*. New York – London, Oxford University Press, I., 148.
- Levéltári forrásokra való hivatkozás esetén az idézett dokumentum azonosításához szükséges adatokat az illető lelőhely (levéltár és irattár) saját hivatkozási módja szerint kell feltüntetni. Egy levéltári hivatkozásnak mindenképp tartalmaznia kell a hivatkozott irat szerzőjét, címét vagy legalább rövid leírását (pl. XY jelentése), a levéltár nevét, a levéltári fond számát, azon belül a tétel és a doboz vagy köteg számát, illetve a kötegen belüli oldalszámot. Pl.: NAGY Ferenc: *Helyzetkép a Dél-Erdélyben maradt Református Anyaszentegyház életéről a II. bécsi döntéstől 1943. május 5-ig*. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), K 610 (Sajtó levéltár), 91. cs. (Dél-Erdélyi Adattár), VI/II. II.
- Elektronikus forrásokra való hivatkozás esetén a kiadványra vonatkozó előzőekben megadott összes elérhető adatot követően fel kell tüntetni a honlap adatait és az utolsó letöltés időpontját: BENKŐ Levente: Magyar nemzetiségpolitika Észak-Erdélyben, 1940–1944, http://www.xxszazadintezet.hu/rendezvenyek/korraajz_2002_konyv-bemutato/benko_levente_eloadasa.html (utolsó megtekintés dátuma: 2009. július 31.).

Az esetleges hiányzó, az adott publikációban fel nem tüntetett bibliográfiai adatot a megfelelő helyen [szögletes] zárójelben kell jelölni teljes kiírással vagy rövidítve, pl. [hely nélkül/ h.n.], [kiadó nélkül/ k.n.], [évszám nélkül/ é.n.].

h. A lábjegyzetek a következő minták szerint készüljenek:

10 pont betűméret, normál sortávolság, sorkizárt. Minden lábjegyzetet egy mondatvégi írásjel zár le.

A *lábjegyzet-szám* és az utána következő szöveg közé egy nem törhető szóköz kerül.³

Az első hivatkozás alkalmával közöljük az irodalomjegyzékben szereplő teljes adatot, végül az idézet, hivatkozás pontos oldalszáma következik. Ha az idézet szövege a forrásmunkának nem egyetlen oldalán olvasható, akkor az idézet kezdő és záró oldalszámát is meg kell adni, mindig teljesen kiírva, a két oldalszám között szóközők nélkül nagyköötjel áll. (pl. 237–238.)

A második és következő hivatkozás alkalmával elég vesszővel elválasztva jegyezni a szerző vezetőknévét kiskapitálissal, zárójelben az első közlés évét, majd az oldalszámot.

³ Alkalmazás módja: Shift + Ctrl + szóköz, vagy: Beszúrás – Szimbólumok – Különleges Karakterek – Nonbreaking Space

Egymást követő lábjegyzetekben ugyanannak a szerzőnek ugyanazon munkája esetében megengedett az i.m. (idézett mű) rövidítés és oldalszám, amennyiben az oldalszám is azonos, egyszerűen uo. (ugyanott) jegyezhető.

- i. A bibliai idézetek helyét nem lábjegyzetben, hanem a főszövegben, egyszerű zárójelben kell jelölni. A bibliai könyveket a protestáns új fordítású Biblia függelékében (első kiadás: 1975, legfrissebb kiadás: 2014) felsoroltak szerint rövidítjük.
A számozott bibliai könyvek esetében az arab könyvszám és a rövidítés között nincs szóköz, a bibliai könyv nevének rövidítése után nem áll pont (2Móz). A fejezet- és versszámok arab számok, a kettő között szóköz nélkül vessző áll, a versszám mögött nincsen pont (Ézs 1,9). Több, nem ugyanabból a fejezetből származó igehelyet pontosvessző és mögötte szóköz választ el (Lk 3,12; 12,11). Egy fejezeten belül több vers számát szóköz nélküli pont választja el, a fejezetszámot ekkor csak egyszer írjuk ki (Lk 2,2.4.11; ApCsel 2,3.8). Hosszabb szakaszok kezdő és záró versszáma között nagykötőjel áll, sem a nagykötőjel előtt, sem mögötte nem áll szóköz (Róma 8,1–12; Jel 2,2–14).
- j. Amennyiben a szöveg héber és görög betűs szöveget is tartalmaz, csatolják a betűtípusokat is. Ha a szövegben képek, ábrák szerepelnek, azokat külön, nagy felbontású (javasolt érték 600 dpi, de legalább 150 dpi) JPEG képként csatolják.
- k. Ha a szövegben táblázatot vagy ábrát szeretnének közölni, ezeket szerkeszthető formában, külön is szíveskedjenek csatolni. A táblázatokhoz és / vagy ábrákhoz leírást kell csatolni a következő minták szerint:
 - 1. **táblázat:** *A táblázat adataira vonatkozó rövid elnevezés.*
 - 1. **ábra:** *Az ábra megnevezése.*
- l. A folyóiratban recenziók is publikálhatók, ezek terjedelme nem haladhatja meg az 12 000 karaktert. Köszönettel fogadjuk az új, nem ismert, a teológia, vallásoktatás vagy lelkigondozás terén áttörő eredményeket ismertető munkák bemutatását. A recenzió elején közölni kell a méltatott könyv összes adatait (szerzők, szerkesztők, cím, kiadó, helység, évszám, oldalszám), és mellékelni kell a könyv borítóképét.

A szerkesztőségbe való beérkezésük után a cikkeket elküldjük a szaklektoroknak. (Ezek listáját lásd a borító második oldalán.) A lektorálás névtelenül történik (blind review), egy cikket két szaklektor lektorál. Előfordulhat, hogy a lektorok bizonyos jobbításokhoz kössék egy-egy cikk megjelenését, javaslataikat a szerkesztőség megküldi a szerzőknek, a javított változatnak tizennégy napon belül kell visszaérkeznie. Amennyiben a szerző túllépi a megengedett határidőt, a cikk már csak a következő számban jelenhet meg.

A lektorálás után a cikkeket betördeljük és korrektúrázzuk, a nyomtatás előtt a szerzők PDF formátumban kefélenyomatot kapnak írásaikról, majd 48 órán belül emailen közölniük kell, hogy az a megadott formában megjelenhet. A szerző jóváhagyása nélkül a cikk nem jelenhet meg a folyóiratban.

A folyóirat megjelenése után a szerzők postán kapják meg, vagy személyesen vehetik át tiszteletpéldányaikat. A lap online változatban is megjelenik, ez már nyomtatás előtt elérhető a http://studia.ubbcluj.ro/arhiva/arhiva_en.php címen.

Instructions for Authors

The editorial board of the *Theologia Reformata Transylvanica* series of the *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* journal accepts for publishing scientific papers pertaining to the fields of theology, religious education or pastoral care.

The financial status of the journal does not allow for payments to the authors for their contributions, but every contributor receives a free copy of the issue in which his/her article was published. *Studia* is issued twice a year, namely in June and in December. There is no fixed deadline for the submission of the articles, but please be advised that every contribution sent to the board before March 1 will be published in the first issue, and articles sent until September 1 will appear in the second one.

Articles should be sent electronically, via email (in Rich Text Format) to the following address: studia@rt.ubbcluj.ro. We kindly request our authors not to mention their names in the article. Please do a proofreading of the text sent in for review, and adhere to the following format and content parameters:

- a. The language of the article should be English (United Kingdom). Most common issues of using this language are: -ise v. -ize: Use the ending -ize, -ization, -izing (not -ise, -isation, -ising) as in the so-called Oxford (English Dictionary) spelling. (Note that the use of -ize instead of -ise does not include the spelling of words in British English that end in -yse such as analyse or paralyse, which come from Greek.)
- b. Please attach to your text a statement from a scholar that your text has been proofread and its academic language is suitable for publication in a scientific journal.
- c. Submitted papers should have a length of 25 000 to 45 000 characters without spaces.
- d. Submitted text should have an at least ten lines English abstract, the English title of the publication and at least five keywords. The editorial board welcomes a Hungarian translation of the title and the keywords, yet this is discretionary. First-time authors should provide a one-line presentation that includes their profession, occupation, workplace and contact email.
- e. The division of the text should be logical and consequent. Headings should be marked by the author in a way that the editors may differentiate them easily (numbering with Arabic numerals like I., I.1 etc. is an option, but will not appear in the journal).

- f. The initials of the main words (except prepositions, articles, and coordinating conjunctions) in (sub)titles used/mentioned in the article as well as in the reference list should be capitalized.
- g. Authors should avoid exceeded formatting of the text (only the important highlights should be formatted with italics). Titles should not be formatted, since their heading level can be deduced from the numbering or other type of marking.
- h. The submitted text should only contain citations that have been translated into English. Provide the original reference in the source language in the footnotes. Citations exceeding 5 lines in length should be written in a separate paragraph and indented from left and right. Use typographers' quotes: “ ” for every citation.
- i. References to books and articles have to be placed in the footnotes. Please add a bibliography at the end of the article, which includes only the references you have actually cited in your paper. These should be arranged in alphabetical order according to the main authors' last name. Should you cite several works of the same author, the sorting is done by the year of publication. The year of publication should be mentioned right after the name of the author. If your article references works from the same author published in the same year, please arrange them in alphabetical order with a small letter after the year (for instance: 2008a, 2008b, 2008c etc.)

References should be provided by applying the following guidelines:

Start with the last name of the first author, which should be written in SMALL CAPS¹. Add a comma after the last name, then add the first author's first name followed by the year of publication in parentheses, and a colon.

If an article has multiple authors, the full names of the authors (LAST NAME written in small caps followed by a comma and the First Name in regular formatting having each word capitalised) are separated by an en dash preceded and followed by a blank, i.e.: ANDREWS, Dale – HEITINK, Gerben – JENNINGS, Theodore Wesley (2006): .

The name(s) of the author(s) is followed by the year of publication in parentheses and a colon, then all subsequent elements should be written as it can be seen in the examples below:

¹ Please note that writing everything in UPPERCASE is not equivalent to using SMALL CAPS.

Referencing books

- Referencing an individual volume, that has one author:
BARTH, Karl (1924): *Wort Gottes und die Theologie*. München, Kaiser Verlag. 75–79
- Referencing a reprint edition of a volume requires citing the original edition as presented above, followed by the data of the reprint in parentheses:
LAST NAME, First name (publishing year A): *Title*. Place of publishing A, publisher A (reprint: place of Publishing B, publisher B, 2010). page range.
- Referencing a later edition of a volume requires noting the number of the edition in superscript formatting right before the year of publishing. There is no need for mentioning the publishing year of the first edition. I.e.:
LAST NAME, First name (^{number if edition}year of publication): *Title*. Place of publishing, publisher. Page numbers.
- Referencing a translation of an individual volume requires indicating the following citation data of the original work in parentheses: original title and the number of the edition (if applicable)
LAST NAME, First name (^{number if edition}year of publication): *Title* (Original Title: Title in the Original Language). Transl. by: name of translator. Place of publishing, publisher, year of publication of the translation. Page range.

Referencing a journal or conference proceedings

- Upon citing a journal article, the title of the article is not italicised. This is followed by the “In” preposition, then a colon, and the name of the journal formatted in italics, which in turn is followed by the most important citation data pertaining to the journal (volume, issue) as well as the exact page range of the article cited:
LAST NAME, First name (year of publishing): Title of Article. In: *Journal Name*. Volume number, issue number. Page range.
- Upon citing conference proceedings, the pattern is similar to that of citing scientific journals, but in this case the editors of the volume have to be noted. The last name of the author is written in small caps, whereas the last name of the editors has regular formatting.
LAST NAME A, First name A (year of publication): Title of Proceeding. In: Last name B, First name B –Last name C, First name C(eds.): *Name of Conference Proceedings*. Place of publishing, publisher. Page range.
- Upon citing an entry from an encyclopaedia, dictionary, lexicon, or concordance:
LAST NAME A, First name A (year of publication): *The Topic* (entry). In: Last name B, First name B (ed.): *Name of Encyclopaedia*. Place of Publishing, Publisher, Volume. Page range.

Referencing a primary source from an archive

LAST NAME, First name: *Specific Item Title*. Name of Archive (ABBREVIATION), Box, Folder, Collection, Folio or page number. Please note that authors shall use the specific referencing system of the particular archive in order to identify the source of their work. The personnel of the specific archives is always the most competent to mark the exact way of referring to the archives.

Referencing an online source

LAST NAME, First name: Title of the article published online. Full http link of the article (last accessed: date in DD. Month. YEAR format).

In case of missing citation data, these pieces of information should be substituted by square brackets in their respective places and they should include the category of the missing data. I.e.: [Publisher Missing], [Place of Publishing Missing], [Year Missing]

j. Footnotes

Use 10 pt font size, normal line spacing, justified formatting. Each footnote ends with a full stop.

The number of the footnote and the subsequent text providing the reference are separated by a nonbreaking space, which is a special character that can be inserted via the Insert – Symbol – Special Characters – Nonbreaking Space command, or the Shift + Ctrl + Space bar keyboard shortcut sequence.

When citing a source for the first time in the footnotes, you have to add the complete citation data of that specific reference followed by the exact page number of the cited excerpt. If you reference several parts of a work that has multiple pages, note the first and the last page of the work's range joined by an en dash (i.e.: 237–238.).

When citing a source for the second time, it is enough to note the last name of the author in small caps followed by the year of publication, a comma and the page number, ending in a full stop. (i.e., LAST NAME year of publication, 55.) If your article refers to several works by the same author from the same year, the last name of the author in small caps and the year of publication is followed by a small letter (i.e., 2008a), by a comma, the page number, and ended with a full stop. (i.e., LAST NAME 2008a, 55.)

In the case of consecutive footnotes referencing the same work of the same author, you may use the Op. cit.² standing in for repetition of the full title of the work, followed by the page number, ending with a full stop. (i.e.: Op. cit. 22.)

In the case of consecutive footnotes referencing the same work of the same author, and the very same place in that specific work, you may use Ibid.³ This footnote also ends with a full stop. (i.e.: Ibid.)

k. When citing a passage of scripture, include the abbreviated name of the book, the chapter number, and the verse number in round parentheses in the body of the text, and not in the footnotes. Books that have numbers preceding their name are noted with Arabic numbers, and the numbers are followed directly by the abbreviation of the name of the book without any interceding blank spaces. The abbreviation of the name of the books is not followed by a full stop within the parentheses such as in this example: (2Sam). Arabic chapter and verse numbers are separated by colons without blank spaces, and no full stop at the end of the citation within the parentheses: (Isa 1:9). The correct form of citing several verses from different chapters is by using a semicolon followed by a blank space for separating the chapters: (Luke 3:12; 12:11). Several verses cited from one chapter are delimited by full stops; in this case the chapter number is noted only once: (i.e.: Lk 2:2.4.11; Acts 2:3.8). Texts spanning over several verses are noted by using the starting and the ending verse number connected by an en dash, which is not preceded nor followed by a blank space: (i.e.: Rom 8:1–12; Rev 2:2–14).

l. If your text contains Hebrew or Greek characters, please attach the fonts to your email. If the text contains images, please attach them separately in high resolution (preferably 600 dpi, but at least 150 dpi) JPEG format.

m. Tables and figures should be attached also separately and provided with a description following these patterns:

Table 1. *The environmental and relational characteristics and institutional network*

Figure 6. *Diagram of local characteristics regarding outsourcing companies*

n. The journal also accepts book reviews for publication, which should not be longer than 12 000 characters. Book reviews regarding new publications, which present recent results in the field of theology, religious education or pastoral care. The book review

²It is an abbreviation of the Latin phrase *opus citatum*, meaning the work cited.

³It is an abbreviation of the Latin adverb *ibidem*, meaning in the same place.

should start with the details of the presented publication (author(s), editor(s), title, publisher, place, year, number of pages) and the scanned image of the cover should be attached.

After we receive the submitted papers, we send them to the reviewers (see their list on the inside cover page). The board uses blind reviewing, one article is reviewed by 2 reviewers. It is possible that reviewers would request the author to improve the article, their suggestions will be sent to the author, and the revised version of the article should arrive back to the editors in 14 days. If the author misses this deadline and does not send the revised version back, the article will not be published in the upcoming issue, yet it may be published in a future one.

After reviewing, the texts will be edited and proofread, the final version of the text will be sent in PDF format to the authors. This copy should be approved in 48 hours by the author. Without this approval, the article will not be published.

After the publication of the issue, contributors will receive a copy by regular mail or personally. The journal is also published in online version, which is available before printing at the link: http://studia.ubbcluj.ro/arhiva/arhiva_en.php.